

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В.Г. ДРОЗД

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Монографія

Київ
2018

УДК 343.13(477)
Д 75

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 8 від 25.09.2018 р.)*

Рецензенти:

Л. Д. Удалова – директор інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

О. О. Юхно – завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

К. О. Чаплинський – завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Д 75 **Дрозд В. Г.** Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

ISBN 978-966-916-792-7

Монографію присвячено комплексному вивченню теоретичних, законодавчих і прикладних питань правового регулювання досудового розслідування, які є предметом гострих дискусій у науці кримінального процесу. У роботі розглянуто онтологічну та гносеологічну характеристику досудового розслідування; надано теоретико-правову характеристику загальних положень досудового розслідування; визначено сучасний стан забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи на стадії досудового розслідування; охарактеризовано сучасну парадигму правового регулювання закінчення досудового розслідування.

На підставі комплексного дослідження чинного кримінального процесуального законодавства України виявлено недоліки правового регулювання досудового розслідування та запропоновано шляхи їх усунення.

Розраховано на науковців, практичних працівників правоохоронних органів, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, студентів і курсантів вищих юридичних навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться новітніми тенденціями розвитку сучасної юриспруденції в дослідженому напрямі.

УДК 343.13(477)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1	
ОНТОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	8
1.1. Сутність, значення та завдання досудового розслідування як стадії кримінального провадження	8
1.2. Досудове слідство як форма досудового розслідування злочинів	29
1.3. Дізнання як форма досудового розслідування проступків	49
1.4. Диференціація кримінальної процесуальної форми під час досудового розслідування	70
<i>Висновки до розділу 1</i>	91
РОЗДІЛ 2	
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ..	94
2.1. Сутність, значення та система загальних положень досудового розслідування	94
2.2. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування	113
2.2.1. Аксиологічна характеристика початку досудового розслідування	113
2.2.2. Підслідність та місце проведення досудового розслідування	136
2.2.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування	148
2.2.4. Строки досудового розслідування та порядок їх продовження	161
2.3. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження	175
2.3.1. Розгляд клопотань під час досудового розслідування	175

2.3.2. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення	186
2.3.3. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування	197
<i>Висновки до розділу 2</i>	<i>209</i>
РОЗДІЛ 3	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ	
ОСОБИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
3.1. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи на стадії досудового розслідування	212
3.2. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування	233
3.3. Судовий контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження	256
3.4. Актуальні питання застосування міжнародних правових стандартів під час досудового розслідування	276
<i>Висновки до розділу 3</i>	<i>292</i>
РОЗДІЛ 4	
СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	
ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
4.1. Підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження	294
4.2. Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності	317
4.3. Звернення до суду з обвинувальним актом	336
4.4. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру	357
<i>Висновки до розділу 4</i>	<i>378</i>
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	381
ДОДАТКИ	431

ПЕРЕДМОВА

З прийняттям у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в історії розвитку кримінального процесу нашої країни відкрито нову сторінку, а чисельні зміни й доповнення, внесені до нього останнім часом, наочно свідчать про продовження реформування цієї сфери діяльності. Насамперед, зумовлено це тим, що ефективна протидія сучасним злочинним проявам вимагає від законодавця запровадження дієвої системи кримінальної юстиції, яка, з одного боку, дозволить гарантувати захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, а з іншого – забезпечить швидке, повне та неупереджене розслідування та судовий розгляд.

Піднята проблематика набуває особливої актуальності у зв'язку з розширенням змагального процесу, наближенням національного законодавства до міжнародних і європейських правових стандартів кримінального судочинства, запровадженням низки нових правових дефініцій (сторони кримінального провадження, процесуальне керівництво та ін.) та процесуальних інститутів (повідомлення про підозру, судового контролю, угод та ін.), що, звісно, вплинуло на усталену практику проведення досудового розслідування. У зв'язку з цим, ефективна реалізація завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України, не можлива без запровадження дієвих процесуальних механізмів проведення досудового розслідування, адже від якісного та своєчасного його здійснення залежить ефективність розгляду провадження по суті, а також застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Тим часом, проаналізувавши статистичні дані Генеральної прокуратури України, доводиться констатувати той факт, що питома вага направлених до суду кінцевих процесуальних рішень кожного року суттєво коливається. Зокрема, у 2013 р. загалом до суду направлено 212 436 обвинувальних актів, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотань про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру; у 2014 р. – 179 366; у 2015 р. – 167 963; у 2016 р. –

141 392; у 2017 р. – 181 056; у 2018 р. – 177 702. Одночасно із цим, також спостерігається тенденція щодо зростання кількості кримінальних проваджень, в яких не прийнято рішення про закінчення досудового розслідування, зокрема: у 2013 р. – 332 291; у 2014 р. – 337 319; у 2015 р. – 167 963; у 2016 р. – 141 392; у 2017 р. – 335 779; у 2018 р. – 303 604¹. Наведена статистика є тим індикатором, котрий наочно вказує на дефекти правового регулювання досудового розслідування, що, звісно, негативно позначається на досягненні завдань кримінального провадження. Відтак, актуальність дослідження правового регулювання досудового розслідування знаходить свій прояв у кількох взаємопов'язаних аспектах, які висвітлюють порушену проблематику в різних площинах, що надає роботі більш комплексний характер.

Соціальний аспект пов'язаний із пріоритетністю захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Це, в свою чергу, вимагає перегляду усталених підходів до правового регулювання досудового розслідування, підвищення його якості, формування нових вимог, які мають відповідати європейським стандартам у цій сфері діяльності.

Аксіологічний аспект полягає в розумінні соціальної цінності досудового розслідування як стадії кримінального провадження, яка з часу прийняття чинного КПК України зазнала істотних змін у правовому регулюванні, що й зумовлює необхідність змістовного переосмислення догматичних уявлень про його сутність, значення, регламентацію загальних положень тощо.

Нормативно-правовий аспект піднятої проблематики зумовлений необхідністю перегляду низки законодавчих положень з питань правового регулювання досудового розслідування, які раніше не піддавалися системному дослідженню або ж вивчалися фрагментарно. Більш того, виникає потреба у виявленні неузгодженостей, суперечностей і прогалин, що містяться в КПК України з піднятого питання, а також розроблення на цій основі відповідних пропозицій з удосконалення його положень.

¹ Звіт Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2013–2018 рр. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

Правозастосовний аспект обумовлений необхідністю формування рекомендацій щодо ефективного та одноманітного правозастосування положень КПК України в частині правового регулювання досудового розслідування.

Таким чином, викладене вище свідчить про необхідність вирішення науково-прикладної проблеми, яка полягає в розробленні теоретичних і практичних питань правового регулювання досудового розслідування.

На завершення хочу висловити щиру подяку й глибоку пошану: науковому консультанту доктору юридичних наук, доценту Володимир Геннадійович Уварову – за його постійну підтримку моїх наукових пошуків;

рецензентам монографії: професорам Л. Д. Удаловій, О. О. Юхну та К. О. Чаплинському – за їх цінні поради, висловлені зауваження, побажання та доброзичливу критику;

провідним вченим-процесуалістам, юристам, практикам: О. Ю. Татарову, М. А. Погорецькому, О. В. Капліній, С. С. Чернявському, А. В. Столітньому, Л. М. Лобойко, В. Т. Нору, І. В. Гловюк, В. В. Назарову та іншим, за їх постійні наукові розвідки щодо формування шляхів удосконалення правового регулювання досудового розслідування.

На додаток, особливі та безмежні слова подяки висловлюю своїй родині за їх щиру підтримку, терпіння і натхнення, адже саме вони надавали впевненість у моєму потенціалі і тим самим спонукали до власного розвитку.

З повагою,
В.Г. Дрозд

РОЗДІЛ 1

ОНТОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Сутність, значення та завдання досудового розслідування як стадії кримінального провадження

Побудова України як правової, демократичної держави характеризується прагненням до запровадження в національне законодавство ефективних стандартів розвинених європейських країн, про що свідчить системне реформування в усіх сферах суспільного життя. Якісні зміни відбуваються й у системі кримінального судочинства, зокрема у 2012 році прийнято КПК України, а після введення його в дію приведено у відповідність до нього ще значну кількість нормативно-правових актів. У результаті реформування запроваджено нову концепцію кримінального провадження, яка передбачає зміни практично на кожній його стадії, а особливо на стадії досудового розслідування. Зважаючи на це, оновлення кримінального процесуального законодавства потребує і нового осмислення усталених підходів теорії кримінального процесу до розуміння сутності та значення досудового розслідування як стадії кримінального провадження. Тож нова ідеологія здійснення досудового розслідування зумовлює науковий та практичний інтерес в аспекті порушеного питання.

Історично склалося так, що процесуальна діяльність суб'єктів, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, розвивається і здійснюється за певними стадіями, які є відносно самостійними частинами кримінального процесу та характеризуються притаманними їм особливостями. При цьому всі стадії тісно пов'язані між собою спільними для кримінального провадження завданнями. Разом із тим кожна з них характеризується своєрідною процесуальною формою, тому на тій чи іншій стадії кримінального провадження залучаються конкретні учасники, приймаються відповідні рішення, виконуються певні процесуальні дії тощо.

За визначенням відомого вченого-процесуаліста І. Я. Фойницького, стадії кримінального процесу – це відносно відокремлені частини, що характеризуються конкретними завданнями (походять із загальних завдань кримінального судочинства), особливим колом учасників, специфікою кримінально-процесуальних дій і правовідносин, характером кримінально-процесуальних актів, які оформляються². Мабуть, безперечно, що і сьогодні таке тлумачення стадій кримінального процесу залишається актуальним, адже розкриває сутнісний зміст цього поняття.

Системний аналіз формулювання сучасними науковцями досліджуваної дефініції свідчить про те, що більшість із них принципово не розходяться з класиками та практично не відійшли від наведеного визначення, а лише деталізували та розширили уявлення про дане поняття. Зокрема, Л. М. Лобойко визначає стадії кримінального процесу як відносно самостійні його частини, кожна з яких має власні завдання, специфічне коло учасників і процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи і завершується прийняттям певного рішення, яким вона (стадія), як правило, трансформується в наступну стадію³. В цілому слід погодитись та підтримати таку наукову позицію, оскільки в наведеному визначенні вченим розширено коло ознак стадій, зокрема вказівкою на їх етапи, що дозволяє більш поглиблено зрозуміти дану правову дефініцію.

Як бачимо, самостійність кожної стадії кримінального провадження виявляється у властивих лише їй специфічних ознаках (рисах). У юридичній літературі до таких ознак відносять: безпосередні завдання; коло суб'єктів; процесуальний порядок діяльності; характер кримінальних процесуальних відносин; строки провадження; підсумкове рішення та процесуальні акти⁴. Дещо конкретизував цей перелік

² Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. С. 341.

³ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник. Київ : Істина, 2005. С. 15.

⁴ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 23; Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до іспиту / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2016. С. 9.

М. І. Леоненко, виходячи із сучасних властивостей стадійної побудови кримінального провадження. Так, автор звернув увагу на такі додаткові властивості (ознаки), які притаманні будь-якій стадії кримінального процесу, як функціональність та темпоральність. З урахуванням цих категорій він констатує динаміку, стадійний порядок кримінального провадження та визначає субординаційні зв'язки між стадіями як структурними елементами кримінального процесу та їх логіко-функціональну підпорядкованість⁵. У свою чергу, Д. В. Сімонович указує, що досудовому розслідуванню як самостійній стадії кримінального провадження притаманні такі головні риси: 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України); 2) чіткість меж проведення (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України); 3) передбачена кримінальна процесуальна форма; 4) визначеність кола учасників; 5) специфічність процесуальних рішень та суб'єктів їх прийняття⁶. Убачається, що наведені правничі точки зору цілком відповідають уявленню про ознаки стадій кримінального провадження.

Разом із тим, проаналізувавши наукову літературу, робимо висновок про те, що серед науковців не склалося єдиної точки зору з приводу стадійності кримінального процесу. Зокрема, А. В. Молдован та С. М. Мельник виділяють 8 стадій кримінального процесу: 1) досудове розслідування; 2) підготовче провадження; 3) судовий розгляд; 4) апеляційне провадження; 5) виконання вироку; 6) касаційне провадження; 7) провадження у Верховному Суді України; 8) провадження за нововиявленими обставинами⁷. Не погоджується з такою структурою стадій кримінального процесу М. І. Леоненко, і тому виділяє лише п'ять основних стадій: 1) досудове розслідування; 2) притягнення до кримінальної відповідальності; 3) судове провадження у першій інстанції; 4) судове провадження з

⁵ Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2013. Вип. 2. С. 75.

⁶ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 75.

⁷ Молдован А. В., Мельник С. М. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 3.

перегляду судових рішень; 5) виконання судових рішень⁸. На нашу думку, з огляду на загальні ознаки стадій кримінального провадження, із запропонованою систематизацією М. І. Леоненка не можемо погодитись. Як аргумент варто вказати на те, що, перш за все, у ній не враховано таку характерну ознаку стадій кримінального процесу, як прийняття підсумкового рішення, адже судове провадження у першій інстанції поділяється на дві самостійні стадії, а саме підготовче провадження та судовий розгляд, оскільки вони закінчуються прийняттям відповідних, специфічних лише для кожної із них рішень.

Автори першого науково-практичного коментаря до КПК України 2012 р. наголошують на тому, що в системі стадій кримінального провадження є також стадія внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яка передує стадії досудового розслідування⁹. Враховуючи законодавче визначення досудового розслідування, що закріплене у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна зазначити, що воно містить пряме посилання на те, що внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань є початковим моментом даної стадії, тому не можемо погодитись із його виокремленням в окрему стадію.

Зазначимо, що в ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. визначено, що систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд¹⁰. Відповідні зміни до КПК України було внесено Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих

⁸ Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2013. Вип. 2. С. 77.

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 26.

¹⁰ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

актів» від 3.10.2017 р.¹¹, згідно з яким виключено главу 33 КПК України й, відповідно, скасовано провадження у Верховному Суді України як окрему стадію кримінального провадження. Крім того, відповідно до положень п. 21 ч. 1 ст. 3 чинного КПК України, судом касаційної інстанції є Верховний Суд.

Слід констатувати, що визначення стадій кримінального провадження є суто теоретичним завданням, оскільки на законодавчому рівні це питання розкривається недостатньо чітко. Так, законодавець нормативно закріпив лише дві стадії: досудове розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України) і притягнення до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України). Визначення інших стадій кримінального провадження в КПК України не міститься. З огляду на вказане така законодавча позиція, на наш погляд, є не зовсім виправданою, оскільки в ст. 3 КПК України не міститься визначення інших стадій кримінального провадження й тим самим створюється ситуація неоднозначного їх трактування, що, відповідно, спричиняє наукову дискусію з цього питання. У зв'язку з цим вважаємо необхідним у ст. 3 КПК України визначити сутність кожної зі стадій кримінального провадження.

Крім того, більшість науковців, які присвятили свої дослідження питанням системності та стадійності кримінального процесу (Ю. М. Грошевий¹², Є. Д. Лук'янчиков¹³, В. Т. Нор¹⁴, Д. В. Сімонович¹⁵ та ін.) не відносять *притягнення до кримінальної відповідальності* до стадії кримінального провадження. З цього приводу Л. М. Гуртієва слушно наголошує, що позиція законодавця стосовно закріплення притягнення до кримінальної відповідальності як самостійної

¹¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/paran60#n60>

¹² Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 23.

¹³ Лук'янчиков Є. Д. Кримінальне переслідування та його інформаційне забезпечення. Науковий вісник НАВСУ. 2000. № 4. С. 96.

¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 26.

¹⁵ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 443.

стадії кримінального провадження України є нелогічною, непослідовною та дискусійною, оскільки суперечить теоретичним положенням науки кримінального процесуального права щодо розуміння поняття, ознак стадії кримінального процесу¹⁶. Ми цілком підтримуємо таку наукову позицію і вважаємо, що визнання і віднесення притягнення до кримінальної відповідальності як стадії кримінального провадження є досить суперечливим. Річ у тім, що якщо широко розтлумачити поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», то можна дійти висновку, що це процесуальна діяльність, яка розпочинається з моменту пред'явлення повідомлення про підозру і закінчується набранням вироком законної сили. У цьому випадку підготовче провадження, судовий розгляд, провадження в суді апеляційної і касаційної інстанцій, провадження за нововиявленими та виключними обставинами слід вважати не стадіями, а етапами кримінального провадження.

Як указано в п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України, притягнення до кримінальної відповідальності – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Однак з огляду на те, що повідомлення особі про підозру здійснюється під час досудового розслідування, то й позицію законодавця слід визнати нелогічною, оскільки за таким визначенням одна стадія кримінального провадження (притягнення до кримінальної відповідальності) виникає в іншій (досудове розслідування). До того ж Конституційний Суд України у рішенні від 27 жовтня 1999 р. по справі № 1-15/99 зазначив, що притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального переслідування¹⁷. В цьому сенсі поняття «стадія кримінального процесу» та «стадія кримінального переслідування» слід розрізняти, оскільки вони є різними за своєю правовою природою (сутністю). Кримінальне

¹⁶ Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. Митна справа. 2015. № 5 (101), ч. 2. С. 102.

¹⁷ Справа за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) : рішення Конституційного Суду України від 27 жовт. 1999 р. № 9-рп. Офіційний вісник України. 1999. № 44. С. 71–77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v009p710-99/sp:wide-max100>

переслідування є кримінальною процесуальною функцією, яку здійснює сторона обвинувачення (слідчий, прокурор, керівник органу досудового розслідування) з метою викриття підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину¹⁸.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства позитивним слід визнати те, що поняття досудового розслідування безпосередньо визначено в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України і означає стадію кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

На доктринальному рівні вченими зроблено спробу дати власне визначення цій стадії. Зокрема, О. Ю. Татаров уважає, що досудове розслідування – це здійснювана відповідно до вимог кримінально-процесуального закону діяльність органів досудового розслідування, спрямована на встановлення ознак злочину, виявлення особи, яка його вчинила, викриття злочинного характеру діяльності цієї особи, збирання, дослідження, оцінку, перевірку і використання доказів, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону, охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також суспільства та держави¹⁹.

Разом із тим у науковій літературі містяться й інші тлумачення цього поняття. Так, Т. М. Барабаш розглядає досудове розслідування як юридичну процедуру визначення порядку вирішення (розв'язання) кримінально-правового конфлікту за допомогою процесуальних дій: слідчих (розшукових), у тому числі й негласних, процесуальних заходів кримінального провадження, з метою створення доказової бази для прийняття підсумкового

¹⁸ Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. Митна справа. 2015. № 5 (101), ч. 2. С. 103.

¹⁹ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк: Промінь, 2012. С. 70.

рішення на даній стадії – закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності²⁰. Слід узяти до уваги наведені визначення, оскільки в них із різних аспектів слушно характеризується стадія досудового розслідування.

Таким чином, ураховуючи суттєві зміни, які останнім часом запроваджено в кримінальне процесуальне законодавство, а також зважаючи на побудову сучасної системи кримінального провадження, можна сформулювати такі попередні висновки.

По-перше, відповідно до положень чинного національного законодавства систему стадій кримінального провадження можна визначити наступним чином: 1) досудове розслідування; 2) підготовче судове провадження; 3) судовий розгляд; 4) провадження в суді апеляційної інстанції; 5) провадження в суді касаційної інстанції; 6) виконання судових рішень; 7) провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

По-друге, притягнення до кримінальної відповідальності не входить до системи стадій кримінального провадження. На наш погляд, це є специфічний вид кримінальної процесуальної діяльності уповноважених осіб, яка направлена на доведення вини конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння). До того ж така діяльність здійснюється протягом декількох стадій кримінального провадження, зокрема починаючи з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення і закінчуючи ухваленням відповідного судового рішення (вироку, ухвали). *У зв'язку з цим пропонуємо пункт 14 частини 1 виключити зі статті 3 КПК України.*

По-третє, досудове розслідування, безперечно, є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, якій властиві такі специфічні ознаки (рис):

- 1) нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України);

²⁰ Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 117.

2) визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього;

3) наявність процесуальної форми, яка передбачає порядок здійснення процесуальної діяльності, починаючи з моменту внесення відомостей до ЄРДР, і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України;

4) передбачення чітких строків досудового розслідування;

5) специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постановою про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Виокремлення вищенаведених специфічних ознак стадії досудового розслідування вимагає їх більш детального розгляду. Зважаючи на предмет дослідження, у даному підрозділі нами будуть охарактеризовані завдання досудового розслідування, а такі ознаки, як суб'єкти, процесуальна форма, строки та підсумкове процесуальне рішення – в наступних підрозділах роботи.

Першою ознакою, яку ми розглянемо, є *завдання стадії досудового розслідування*, оскільки здійснення будь-якої діяльності неможливе без чіткого їх визначення. Загальне розуміння самої сутності кримінального провадження, його завдань є безумовною складовою ефективного досудового розслідування. У доктринальних джерелах звертається увага на те, що визначення завдань кримінального провадження ставить учасникам кримінального процесу вимогу щодо сприяння у їх здійсненні, погодження з ними своєї поведінки в кримінальному процесі²¹, з чим ми погоджуємось.

Зі змісту ст. 2 КПК України випливає, що кримінальне провадження має три завдання: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого

²¹ Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1963. С. 91.

розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Варто вказати на те, що положення КПК України відповідають нормам, закріпленим у Модельному кримінально-процесуальному кодексі для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав, які стосуються завдань кримінального провадження. Зокрема, в ст. 2 зазначеного Кодексу визначено, що кримінальне судочинство здійснюється з тим, щоб забезпечити: 1) захист особи, суспільства й держави від злочинів; 2) захист особи та суспільства від зловживань державної влади й самоуправних дій у зв'язку з учиненим або передбачуваним злочинним діянням. Органи, які ведуть кримінальний процес, повинні прагнути до того, щоб в результаті їх діяльності: 1) кожен, хто вчинив заборонене кримінальним законом діяння, був викритий; 2) жоден невинний у вчиненні злочину не був запідозрений, звинувачений і засуджений; 3) ніхто не піддавався довільно, тобто незаконно або без необхідності, заходам процесуального примусу, покаранню, іншим обмеженням його прав і свобод²².

Завдання кримінального провадження можна класифікувати за різними підставами. Наводячи різні класифікаційні критерії, П. С. Елькінд поділяє їх на загальні (притаманні всьому кримінальному провадженню) і конкретні (характерні для кожної стадії)²³. Дійсно, слід погодитись з такою позицією, при цьому відмітимо, що виконання завдань кримінального провадження здійснюється завдяки виконанню завдань певної стадії. Тобто невиконання завдання під час проведення певної процесуальної

²² Модельный Уголовно-процессуальный Кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств : принят постанов. Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. Гарант : информационно-правовое обеспечение. URL: <http://base.garant.ru/2566935/>.

²³ Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовном процессе. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1976. С. 39

дії може призвести до невиконання інших завдань кримінального провадження.

Наведені змістовні положення у своїй сукупності відображають сутність завдань кримінального провадження і дозволяють зрозуміти, що у ст. 2 КПК України сформульовано лише якісні характеристики досудового розслідування (швидкість, повнота та неупередженість). Проте зміст завдання стадії досудового розслідування безпосередньо не розкрито. З цього приводу Г. П. Хімичева підкреслює, що в рамках реалізації призначення кримінального судочинства в цілому безпосереднім завданням досудового провадження є створення необхідних передумов для наступних судових стадій²⁴. У зв'язку з тим можна стверджувати, що, передуючи судовому провадженню, досудове розслідування створює передумови, які сприяють об'єктивному розгляду кримінального провадження судом та винесенню на підставі цього справедливого рішення. Тож слід наголосити, що досудове розслідування має не менше значення, ніж судові стадії кримінального процесу. Разом із тим не можна говорити, що швидке, повне та неупереджене розслідування кримінального правопорушення є єдиним завданням досудового провадження, оскільки інші завдання, що визначені у ст. 2 КПК України, повинні також бути реалізовані на даній стадії.

З приводу першого завдання кримінального провадження (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень) у науковій літературі звертається увага на недоречність такого формулювання. Так, на переконання В. В. Рожнової, існування кримінального процесу обумовлено існуванням злочинності, як соціально негативного явища, однак цим не вичерпується. Кожен злочин, як і злочинність загалом, являють собою фактори, що обумовлюють існування не тільки кримінального процесу, а й усіх галузей кримінально-правового блоку. Водночас заходи протидії злочинності, у тому числі захист від кримінальних правопорушень, не є безпосередньою метою, призначенням кримінального судочинства, а отже, і не

²⁴ Хімичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. М.: Экзамен, 2003. С. 29.

можуть виступати його завданням²⁵. В обґрунтування своєї позиції вчена посилається на коментар експертів Ради Європи, які констатували таке: немає сумнівів у тому, що завданням кримінального процесу є, насамперед, установлення факту злочину, розшук підозрюваного й проведення об'єктивного справедливого судового розгляду з метою встановлення винності обвинуваченого (підсудного) та призначення йому покарання²⁶. На те, що захист від кримінальних правопорушень не може бути завданням кримінального провадження, вказує і Д. В. Сімонович, обґрунтовуючи свою позицію тим, що провадження виникає після того, як правопорушення вже вчинено²⁷.

На наш погляд, слід визнати правоту Н. С. Карпова, який указує, що об'єктами, що беруться під захист від кримінальних правопорушень за допомогою норм КПК України, є такі: особа, суспільство, держава. Об'єктами охорони є права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження. Під такою охороною варто розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності й непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин і вжиття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження. Особи, які порушують їхні права, свободи та законні інтереси, мають бути притягнуті до юридичної відповідальності²⁸.

Отже, ми не можемо підтримати точку зору правників (В. В. Рожнової, Д. В. Сімоновича та ін.) про недоречність визначення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень як першого завдання кримінального провадження,

²⁵ Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства. Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (15 груд. 2011 р.). URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=139%3A2011-12-07-16-56-02&catid=33%3A5&Itemid=41&lang=ru.

²⁶ Мишин Г. К. О коллизиях уголовно-правовой и уголовно-процессуальной политики. Государство и право. 2002. № 10. С. 99.

²⁷ Сімонович Д. В. Мета та завдання кримінального провадження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 29. Т. 2, ч. 3. С. 265–269.

²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 7.

оскільки факт кримінального правопорушення породжує охоронне правовідношення, в межах якого існує кримінальна відповідальність. Крім того, захист може здійснюватися й від вчинення нового кримінального правопорушення. Тому, як слушно наголошується у науковій літературі, динаміка цього правовідношення прослідковується від юридичного факту (кримінального правопорушення) до визнання особи винною за вироком суду і до повної реалізації кримінальної відповідальності. Реалізація кримінального правовідношення означає, що всі обставини правопорушення досліджено, особу, яка його вчинила, притягнуто до кримінальної відповідальності та покарано, суспільство захищено від особи, яка загрожує його безпеці, відновлено права потерпілого, відшкодовано заподіяну правопорушенням шкоду. Це означає, що держава реалізувала своє право та обов'язок покарати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і в цьому разі виконано завдання кримінального права та кримінального процесу – потерпілого та суспільство захищено²⁹.

Другим завданням досудового розслідування є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Основним у характеристиці прав і свобод людини завжди визнавалось те, що вони повинні бути під захистом держави та закону. Ефективність виконання, використання та дотримання прав та свобод і, нарешті, їх реальність, залежать від рівня їх захищеності, гарантованості³⁰.

Аналіз доктринальних джерел з питань забезпечення прав і свобод людини свідчить про те, що більшість дослідників цієї проблеми вважають, що родовим від поняття «охорона» є саме термін «забезпечення»³¹. Зокрема В. С. Шадрін, вивчаючи

²⁹ Патюк С. А. Завдання кримінального провадження України. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 97.

³⁰ Погорілко В. Ф. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. С. 140.

³¹ Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе: монография. М.: Буковед, 2007. С. 146; Володина Л. М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе: дисс. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1999. С. 23.; Волинка К. Г. Механизм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. С. 7; Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2004. С. 205.

особливості реалізації прав і свобод осіб, залучених до сфери кримінального судочинства, дійшов висновку, що забезпечення прав має комплексний характер і охоплює усі форми прихильності учасникам процесу в здійсненні прав, у тому числі: інформування особи про володіння правами та їх роз'яснення; створення необхідних умов щодо повноцінної реалізації прав; охорону прав від порушень; захист прав; поновлення порушених прав³².

Слід наголосити, що у ст. 3 Конституції України наголошується, що головним обов'язком держави є саме утвердження і забезпечення (а не лише охорона) прав і свобод людини. У даному контексті слід навести позицію Т. Г. Фоміної, яка вказала, що механізм забезпечення прав особи у кримінальному провадженні має подвійну природу і являє собою, з одного боку, динамічну систему взаємопов'язаних соціально-правових умов, засобів та заходів, що у своїй єдності сприяють забезпеченню прав учасника кримінального провадження. З іншого – діяльність державних органів, службових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство, та інших учасників, що спрямована на забезпечення реалізації, охорони, захисту прав особи³³.

Слід приєднатись до такої наукової позиції та зазначити, що виділення у механізмі забезпечення прав учасника кримінального провадження самостійних підсистем обумовлено наявністю різних цілей, що реалізуються під час здійснення захисту прав людини і, відповідно, використанням різних засобів для досягнення цієї мети. За визначенням О. Ф. Скакун, механізм реалізації прав і свобод людини включає заходи, придатні для створення умов реалізації прав і свобод, а складові його гарантії являють собою відповідні умови і засоби, що сприяють реалізації кожною людиною прав, свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України. Друга підсистема – механізм охорони прав – включає заходи з профілактики порушень прав, свобод і обов'язків людини, здійснюючи при цьому функцію превенції протиправних дій, що об'єднує всю систему правових, економічних, духовних, інших

³² Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. С. 40.

³³ Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Харків : НікаНова, 2014. С. 26.

заходів та умов, спрямованих на повне використання особою соціальних благ. Третя підсистема – механізм захисту прав – включає заходи, направлені на відновлення порушеного правового статусу, залучення порушників до юридичної відповідальності³⁴.

У зв'язку з наведеним вважаємо, що другим завданням кримінального провадження слід визнати не охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а їх забезпечення, що відобразатиме комплексність усієї правозабезпечувальної та правоохоронної діяльності.

З огляду на наведене пропонуємо внести зміни до ст. 2 КПК України та викласти її у наступній редакції:

«Стаття 2. Завдання кримінального провадження

1. Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура».

Насучасному етапі розвитку кримінального процесу динамічною характеристикою механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є, перш за все, діяльність суду, слідчого судді, прокурора, слідчого, керівника органу досудового розслідування, захисника, законного представника. Враховуючи фундаментальність діяльності, направленої на забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, нами буде проведено дослідження даного питання в третьому розділі.

Третім завданням, яке виокремлено у ст. 2 КПК України, є швидке, повне та неупереджене розслідування. Закріпивши вимогу про швидкість досудового розслідування, законодавець наголошує

³⁴ Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. С 229.

на необхідності дотримання його строків, чітко визначених у КПК України. Крім того, слідчий, прокурор повинен таким чином організувати свою процесуальну діяльність, щоб строк проведення досудового розслідування був максимально наближений до моменту вчинення кримінального правопорушення. Також слід зазначити, що з метою швидкого здійснення кримінального провадження законодавець установив його спрощені порядки, визначені в розділі VI КПК України «Особливі порядки кримінального провадження». З цього питання у науковому колі цілком доречно зазначається, що вимога швидкого дослідження обставин справи, яка загалом має важливе значення в боротьбі зі злочинністю, усе ж не повинна заважати необхідності повного дослідження обставин. Від того, наскільки швидко буде проведено процесуальні дії, залежатиме повнота розслідування й розкриття злочину, що сприятиме захисту законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві³⁵. Неупередженість досудового розслідування досягається завдяки об'єктивності при дослідженні всіх обставин провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Таким чином, обґрунтовано сформульовані та визначені на рівні закону завдання позитивно впливають на свідомість правозастосовувачів, сприяють реалізації режиму законності під час здійснення кримінального провадження, й, зокрема, окремої стадії – досудового розслідування.

З урахуванням вищевикладеного слід зауважити, що на сучасному етапі розвитку національного законодавства досудове розслідування є першою і самостійною стадією у системі кримінального процесу України, якій притаманні специфічні

³⁵ Віротченко С. С. Завдання кримінального провадження. Право і суспільство. 2015. № 5-2. С. 204.

риси, та на яку покладене виконання як спеціального завдання, притаманного лише цій стадії (забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення), так і інших завдань кримінального провадження (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження).

Відносно самостійними елементами кожної стадії кримінального провадження, які відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації певної стадії, є її етапи. В науці кримінального процесу репрезентоване розуміння стосовно розподілу кримінального судочинства «по вертикалі» – на види проваджень і «по горизонталі» – на кримінальні процесуальні етапи (стадії), які у певній сукупності можуть являти собою якісно інший рівень спільності³⁶. У зв'язку з тим актуальним та цікавим буде виокремлення певних етапів стадії досудового розслідування. Системний аналіз норм КПК України свідчить про те, що в його положеннях не передбачена чітка періодизація стадії досудового розслідування. Через те у науковій літературі висловлюються різні погляди на дане питання. Зокрема, у доктринальних джерелах міститься позиція щодо виділення у структурі досудового розслідування 6 етапів: 1) внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР та визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який буде здійснювати розслідування (ст. 214 КПК України); 2) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила (гл. 20, 21 КПК України); 3) повідомлення особі про підозру та допит підозрюваного (ст.ст. 276–279, 224 КПК України); 4) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділ III КПК України); 5) подальше проведення процесуальних дій щодо збирання і перевірки доказів, які підтверджують чи

³⁶ Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. Томск : Том. ун-т, 1991. С. 17.

спростовують підозру, встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність; 6) закінчення досудового розслідування (гл. 24 КПК України)³⁷.

Однак важко погодитись із запропонованою періодизацією стадії досудового розслідування, оскільки здійснення процесуальних дій може відбуватися зовсім в іншій послідовності. Зокрема, затриманню особи як одному із заходів забезпечення кримінального провадження може передувати проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит підозрюваного. Крім того, окремим етапом виділяється застосування заходів забезпечення кримінального провадження, але вони можуть бути застосовані протягом усього досудового розслідування, а не лише у певний його період.

У свою чергу, Т. М. Барабаш виділяє три етапи досудового розслідування, а саме: 1) початковий (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або, як виключення, – отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (при огляді місця події тощо – ч. 3 ст. 214 КПК)). Цей етап характеризується невідкладними процесуальними діями і рішеннями для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення і закріплення слідів останнього; 2) з моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується групуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного з рішень стадії досудового розслідування; 3) завершальний етап – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується складанням підсумкового рішення органом досудового розслідування³⁸. Слід підтримати запроповану позицію щодо поділу стадії досудового розслідування на етапи, оскільки автором ураховано процесуальний рух кримінального

³⁷ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 75.

³⁸ Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 116.

провадження, який зумовлюється можливими процесуальними діями та рішеннями у тій чи іншій його частині.

Разом із тим слід зазначити, що досудове розслідування як самостійна стадія сформувалося ще в середньовічному розшуковому процесі, в якому вже тоді чітко позначилися три його етапи: 1) загальний (лат. – *inquisitio generalis*); 2) сумарний (лат. – *inquisitio summaria*); 3) спеціальний (лат. – *inquisitio specialist*). Більш детальне дослідження цих етапів зроблено у працях відомих процесуалістів радянської доби, зокрема І. Я. Фойницького³⁹, М. О. Чельцова-Бебутова⁴⁰.

Вважаємо, що з урахуванням наведеної періодизації можна виділити три основні етапи сучасного досудового розслідування.

Перший етап – пов'язаний із початком досудового розслідування та здійснюється з метою встановлення факту кримінального правопорушення. На даному етапі проводяться слідчі (розшукові) дії для отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила. Завданням цього етапу є встановлення особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, збирання доказів для підозри особи, а також здійснення швидкого розслідування, оскільки строки встановлення події кримінального правопорушення і винних осіб повинні максимально наблизитись до моменту вчинення злочину. Іноді цей етап може тривати досить незначний час, наприклад коли особу затримали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення. Оскільки у такому випадку протягом 24-х годин особі повинно бути вручено письмове повідомлення про підозру, або така особа підлягає негайному звільненню.

Другий етап досудового розслідування характеризується тим, що на підставі аналізу або підсумування (за аналогією виокремлення «сумарного» етапу) фактичних даних особі, яку, на думку представників сторони обвинувачення, слід вважати причетною до кримінального правопорушення, повідомляється про підозру. При цьому підозра, що формулюється у відповідному

³⁹ Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. С. 24–26.

⁴⁰ Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. Санкт-Петербург : Равена ; Альфа, 1995. С. 278, 288.

документі, – це попередній висновок слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, припущення, яке повинно бути перевірено та оцінено в сукупності з усіма доказами.

Третій етап досудового розслідування здійснюється щодо конкретної особи – підозрюваного. На даному етапі слідчий, прокурор збирає, перевіряє докази з метою спростування підозри або її підтвердження та трансформації в обвинувальний акт. У такому випадку підозра повинна бути перевірена в сукупності з усіма доказами, разом із версією про непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення, що відповідатиме правовому змісту такої засади кримінального провадження, як презумпція невинуватості. У зв'язку з цим на даному етапі можливо змінити раніше повідомлену підозру, встановити нового суб'єкта вчинення кримінального правопорушення. Крім того, у цей період представник сторони обвинувачення встановлює обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання. Закінчується досудове розслідування складанням підсумкового процесуального рішення.

Таким чином, у загальному вимірі досудове розслідування проходить три етапи, які відзначаються певною специфікою і направлені на виконання єдиного завдання.

При характеристиці досудового розслідування як стадії кримінального провадження важливим є виокремлення двох її форм: досудового слідства та дізнання. Відповідно до ст. 215 КПК України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання. Слід наголосити, що сьогодні здійснюється лише одна форма досудового розслідування, а саме досудове слідство, оскільки, відповідно до Прикінцевих положень КПК України (абз. 1 п. 1 розділу X КПК України), положення КПК, які стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків, вводяться в дію одночасно з набранням чинності законом України про кримінальні проступки. Проте такий закон в Україні ще не прийнято.

Слід наголосити, що досудове слідство та дізнання мають як спільні ознаки, так і певні відмінності. Спільним для цих двох форм досудового розслідування є нижченаведені характеристики.

1. Суб'єкти здійснення досудового розслідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 38 КПК України, органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство, є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань; г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України. (Разом з тим закон визначає можливість здійснення досудового розслідування щодо кримінальних проступків іншими особами – службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій (ч. 3 ст. 38 КПК України).

2. Форми закінчення досудового розслідування (ст.ст. 283, 301 КПК України).

Виокремлення двох форм досудового розслідування вимагає більш детального дослідження їх сутності та особливостей, про що буде йти мова у підрозділах 1.2 та 1.3. даної роботи.

Проведене дослідження онтологічної природи досудового провадження дає підстави зробити такі загальні висновки:

– етимологічна природа стадії досудового розслідування визначається її розподілом на три етапи, які відзначаються певною специфікою і направлені на виконання єдиного завдання;

– семантичне та аксіологічне значення досудового розслідування полягає у створенні передумов, що сприяють об'єктивному розгляду кримінального провадження судом та винесенню на підставі цього справедливого рішення.

– законодавцем передбачено здійснення досудового розслідування у двох формах: досудового слідства та дізнання (проте сьогодні досудове розслідування кримінальних проступків не здійснюється, оскільки не прийнято закон України про кримінальні проступки).

1.2. Досудове слідство як форма досудового розслідування злочинів

Досудове розслідування, будучи окремою стадією кримінального провадження, може здійснюватися у двох формах – досудове слідство та дізнання. Заслуговує уваги й те, що в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України закріплено офіційну дефініцію поняття досудового розслідування, під якою законодавець розуміє стадію кримінального провадження, що починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

У даному підрозділі ми зупинимось саме на теоретичних і прикладних аспектах, пов'язаних із правовим регулюванням досудового слідства як форми досудового розслідування. Насамперед, з метою більш продуктивного дослідження розкриємо поняття досудового слідства.

Вивчаючи питання становлення та перспективи розвитку досудового слідства в Україні, О. А. Солдатенко визначила його як форму досудового розслідування, що за своєю суттю є діяльністю органів досудового слідства, яка здійснюється під наглядом прокурора й обмеженим контролем суду та полягає у збиранні, дослідженні, перевірці й оцінюванні доказів, вжитті інших заходів щодо встановлення причин і обставин злочину; осіб, котрі його скоїли; характеру й розміру збитків, завданих злочином; виявлення та усунення обставин, що сприяли скоєнню злочину⁴¹.

У свою чергу, розкриваючи поняття «досудове слідство», Н. В. Пильгун, Є. В. Бородін та І. О. Присяжнюк указують, що воно є основною формою попереднього розслідування, яка являє собою врегульовану нормами кримінально-процесуального закону діяльність слідчого, пов'язану із збиранням, перевіркою та оцінкою доказів з метою всебічного, повного і об'єктивного встановлення

⁴¹ Солдатенко О. А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. С. 6.

події злочину, винності конкретних осіб у скоєнні злочину та інших обставин, які мають значення для правильного вирішення кримінальної справи⁴². Таке трактування досудового слідства зазначеними авторами було запропоновано за часи дії КПК України 1960 р., але, на наш погляд, вони не в повному обсязі розкрили його. З одного боку, дійсно, слідчий є основним суб'єктом, який скеровує увесь рух кримінального провадження на стадії досудового розслідування. З іншого ж – це є не лише діяльність слідчого, а й прокурора, керівника органу досудового розслідування, співробітників оперативних підрозділів, адже вони також беруть участь у збиранні доказів, доведенні вини особи або спростуванні підозри тощо.

Водночас варто зауважити, що досудове слідство як форма досудового розслідування має декілька загальних ознак, які характеризують як досудове розслідування загалом, так і досудове слідство окремо. До останніх ознак слід віднести наступні:

1. Досудове слідство має чітко визначене завдання, що безпосередньо впливає з положення ст. 2 КПК України.

2. Досудове слідство характеризується чіткими процесуальними межами, а саме розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується прийняттям відповідного рішення, яким може бути завершено досудове розслідування⁴³. Зокрема, якщо розслідування здійснювалося у формі досудового слідства, то слідчий за наявності відповідних підстав має право самостійно прийняти рішення про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 284 КПК), скласти обвинувальний акт чи клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру й передати їх для затвердження прокурору (статті 291, 292 КПК). При цьому слідчий не має права складати клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, згідно зі ст. 286 КПК (це є повноваженням прокурора)⁴⁴.

⁴² Пильгун Н. В., Бородін Є. В., Присяжнюк І. О. Досудове слідство як основна форма розслідування: питання реформування на сучасному етапі. Юридичний вісник. 2012. № 3 (24). С. 135–136.

⁴³ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 211–212.

⁴⁴ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 345.

3. Досудове слідство закріплює чітко визначені специфічні суб'єкти кримінальної процесуальної діяльності⁴⁵.

4. Наявність специфічних, із чітко визначеною формою засобів збирання доказів (у вигляді слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій), а також інших заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством.

Здійснюючи комплексний аналіз положень чинного КПК України, слід зауважити, що в його положеннях закріплено декілька основоположних змін щодо напрямків його здійснення. Зокрема, це стосується процесуальної самостійності слідчого, ролі та повноважень прокурора як процесуального керівника, включення в процес нового учасника кримінального провадження – слідчого судді, на якого покладено функцію здійснення судового контролю під час досудового слідства (більш детально два останні питання будуть розглянуті у підрозділах 3.2, 3.3)⁴⁶.

Як убачається з аналізу положень ст. 215 КПК України, під час досудового слідства розслідуються найбільш суспільно небезпечні діяння – злочини, що схиляє державу до застосування примусу як необхідної міри виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. В даному випадку йдеться про використання таких заходів забезпечення кримінального провадження (заходів процесуального примусу), як затримання, тримання під вартою, привід, тимчасове вилучення майна та подальше накладення арешту на нього з метою забезпечення доказів, необхідних для об'єктивного вирішення питання винуватості особи. Разом із тим слід підкреслити, що відповідно до чинного КПК України тільки під час досудового слідства можливе законне втручання у приватну сферу особи, що виражається у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій та обранні запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту та тримання під вартою. Іншими словами, у жодній іншій сфері правовідносин (навіть під час розслідування проступків) законом не передбачено застосування настільки широких засобів збирання

⁴⁵ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 211–212.

⁴⁶ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 191.

доказів, а також обмеження прав, свобод та законних інтересів людини. Зазначене наочно вказує на необхідність здійснення наукових пошуків удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування із цих питань.

Як нами вже було відзначено, основним учасником кримінального провадження, який скеровує процес досудового розслідування, є слідчий. У ч. 5 ст. 40 КПК України закріплено положення, згідно з яким слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог закону, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Разом з тим, системно проаналізувавши чинне кримінальне процесуальне законодавство, можна побачити «гіперконцентрацію» повноважень прокурора у кримінальному провадженні, що, фактично, позбавляє сенсу положення ч. 5 ст. 40 КПК України щодо наділення слідчого самостійністю. Це впливає з вирішальної ролі прокурора при прийнятті практично усіх процесуальних рішень під час досудового розслідування, зокрема починаючи від погодження майже кожного клопотання і закінчуючи затвердженням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Що ж стосується складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, то це взагалі виключна компетенція прокурора⁴⁷.

З огляду на викладене доцільно дослідити категорії процесуальної самостійності та незалежності слідчого.

Як свідчить вивчення наукової періодики, вітчизняна доктрина кримінального процесу має низку напрацювань щодо розуміння понять процесуальної самостійності та незалежності слідчого. Однак, зважаючи на предмет нашого дослідження, необхідно здійснити їх семантичний аналіз.

Так, звертаючись до Нового тлумачного словника сучасної української мови, можна побачити, що його укладачі під поняттям

⁴⁷ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 191.

«незалежність» розуміють «відсутність будь-якої залежності однієї людини, установи, підприємства від інших»⁴⁸. В свою чергу, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «самостійність» означає «здійснюється, відбувається без інших»⁴⁹.

Зурахуванням наведеного доходимо висновку, що самостійність слідчого полягає в його можливості, як учасника кримінального провадження, здійснювати досудове розслідування без стороннього впливу будь-яких інших фізичних чи юридичних осіб, службових осіб, представників державної влади чи місцевого самоврядування. Між іншим, така необхідність зумовлюється й тим фактом, що, відповідно до приписів ч. 1 ст. 40 КПК України, на слідчого покладена відповідальність за своєчасність та законність здійснення процесуальних дій. Разом з тим на слідчого покладено й обов'язок своєчасно приймати процесуальні рішення, що безпосередньо впливає із засади розумних строків, яка вимагає, щоб під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення були виконанні або прийняті в розумний строк⁵⁰.

Більше того, звертаючись до положень ч. 1 ст. 94 КПК України, бачимо, що законодавець зобов'язує слідчого здійснювати оцінку доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінювати кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

За часів дії КПК України 1960 р. дослідженню поняття незалежності слідчого присвячена праця С. С. Охріменка, який визначив, що вона є основоположним принципом кримінального судочинства, який слугує захистом слідчого від стороннього

⁴⁸ Новий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. : І. О. Радченко, О. М. Орлова. Київ : Голяка В. М., 2010. С. 417.

⁴⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. С. 1291.

⁵⁰ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 191.

впливу і характеризує організаційну сторону діяльності слідчого та безпосередньо впливає на забезпечення його процесуальної самостійності⁵¹.

Проблематика самостійності слідчого є предметом дисертаційного дослідження О. О. Кіпера, де науковець досить обґрунтовано визначив дане поняття, розуміючи його як загальне положення досудового розслідування, що є засобом реалізації принципу всебічного, повного та неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, яке полягає у повноваженні слідчого самостійно на підставі свого внутрішнього переконання та керуючись законом починати досудове розслідування, визначати напрямки розслідування, приймати відповідні процесуальні рішення та вчиняти дії, пов'язані із розслідуванням кримінального правопорушення, за винятком випадків, коли законом передбачене отримання на це згоди (рішення) прокурора, керівника органу досудового розслідування чи дозволу слідчого судді, визначати порядок і послідовність проведення процесуальних дій та нести повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення (застосування), а також відстоювати (захищати) ці повноваження передбаченими КПК засобами⁵².

Також варто підтримати точку зору О. О. Лисецького, який розглядає процесуальну самостійність слідчого у двох аспектах: самостійність слідчого як дослідника (з моменту початку досудового розслідування) і самостійність слідчого як суб'єкта сторони обвинувачення (з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення). Науковець слушно вказує, що процесуальна самостійність слідчого передусім виявляється в наданих йому законом процесуальних повноваженнях. У свою чергу, від обсягу самостійних процесуальних повноважень слідчого залежать стан і межі його процесуальної самостійності⁵³.

⁵¹ Охріменко С. С. Гарантії правового захисту процесуальної самостійності та незалежності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. С. 12.

⁵² Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. С. 69.

⁵³ Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 38.

Щодо процесуальної самостійності слідчого, то І. В. Канфуї розуміє під нею категорію, яка характеризує здатність указанного суб'єкта виконувати покладені на нього обов'язки без сторонньої допомоги або керівництва і значною мірою залежить від нього самого⁵⁴.

Відтак самостійність слідчого є керівною ідеєю (тобто одним із основоположних елементів механізму реалізації його повноважень), спрямованою на забезпечення ефективного виконання завдання кримінального провадження. Однак, виходячи з комплексного аналізу положень КПК України, можна констатувати, що самостійність слідчого у кримінальному провадженні – це лише декларативна норма, яка позбавлена своєї дійсної реалізації. Така теза впливає при порівняльному аналізі повноважень слідчого та керівника органу досудового розслідування, а також процесуального керівника, функцію якого виконує прокурор.

Викладене вище також підтверджується соціологічним опитуванням працівників слідчих підрозділів Національної поліції, проведеним О. О. Лисецьким. На цій основі науковець робить висновок про декларативний характер реалізації положень кримінального процесуального законодавства щодо самостійності слідчого. На це вказали 74 % опитаних респондентів, підкреслюючи той факт, що закріплена модель правового регулювання зводить роль слідчого в кримінальному процесі до «технічної», «допоміжної» діяльності⁵⁵.

Аналогічного висновку доходить і Д. В. Сімонович, наголошуючи на відсутності у слідчого повноважень, які б забезпечили йому можливість самостійно визначати напрямки розслідування, проводити слідчі (розшукові) дії, застосовувати заходи процесуального примусу, в тому числі й запобіжні заходи. Більше того, в разі незгоди з позицією прокурора слідчий позбавлений реальної можливості відстоювати власну позицію⁵⁶.

⁵⁴ Канфуї І. В. Процесуальна самостійність та незалежність слідчого як характеристика його місця і ролі на стадії досудового розслідування. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 94.

⁵⁵ Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 39.

⁵⁶ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 114.

У межах проведено нами дослідження 89 % опитаних слідчих Національної поліції вказали, що їх самостійність, передбачена кримінальним процесуальним законодавством України, є формальною, що негативно позначається як на якості досудового розслідування зокрема, так і на виконанні завдань кримінального провадження загалом.

Заслугує на увагу виділення О. Зайцевим умов процесуальної самостійності, хоча, з нашої точки зору, – це критерії, за якими можна оцінювати рівень самостійності слідчого під час досудового розслідування. Зокрема, автор до них відніс:

- 1) обсяг наданих законом повноважень;
- 2) механізм взаємодії з прокурором, керівником органу досудового розслідування, оперативними підрозділами, а також іншими учасниками кримінального провадження;
- 3) порядок вирішення спорів через незгоду слідчого із вказівками прокурора чи керівника органу досудового розслідування⁵⁷.

У контексті наведеної наукової позиції варто зауважити, що умови (критерії) процесуальної самостійності безперечно пов'язані з ефективністю виконання слідчим покладених на нього кримінальним процесуальним законодавством обов'язків щодо встановлення обставин, що підлягають доказуванню шляхом збирання доказів як винуватості, так і невинуватості особи. Водночас повнота, об'єктивність та неупередженість такої процесуальної діяльності залежить від наданих слідчому засобів встановлення та збирання доказів. Тож варто підкреслити, що доказування у кримінальному провадженні здійснюється виключно в порядку та засобами, які передбачені законом, а вихід за визначені межі тягне за собою наслідки щодо визнання доказів недопустимими. Більше того, низка засобів доказування є діями, що обмежують права та свободи людини, зумовлюючи особливий підхід до вказаної сфери правового регулювання. З цією метою до чинного КПК України введено такого учасника кримінального провадження, як слідчий суддя, який повинен здійснювати судовий контроль за проведенням

⁵⁷ Зайцев О. Поняття та сутність процесуальної самостійності та незалежності слідчого в кримінальному процесі України. Национальный юридический журнал: теория и практика. 2017. Decembrie. С. 133.

процесуальних дій, що обмежують права та свободи людини. Така модель правового регулювання покликана максимально унеможливити зловживання з боку сторони обвинувачення під час збирання доказів у кримінальному провадженні. Залишається абсолютно незрозумілою позиція законодавця щодо обов'язковості погодження слідчим у процесуального керівника клопотання про проведення обшуку, слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, тимчасового доступу до речей і документів та інших процесуальних дій, дозвіл на здійснення яких надається слідчим суддею.

Повертаючись до питання досудового слідства, необхідно підкреслити, що чинний КПК України увів декілька особливих категорій, які характеризують його як форму досудового розслідування злочинів. У даному випадку йдеться про положення ч. 2 ст. 36 та ч. 5 ст. 40 КПК України, де законодавець надає декілька основоположних норм-принципів організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Незважаючи на те, що зазначені положення не віднесено до глави 2 «Засади кримінального провадження», однак вони є невід'ємними кримінальними процесуальними нормами щодо організації досудового розслідування і повинні забезпечувати його ефективність, швидкість, повноту та об'єктивність з метою повноцінного виконання завдань кримінального провадження. Для більш об'єктивного розуміння указанного слід звернутися до історичних передумов формування цих норм.

Так, до прийняття чинного КПК України підрозділи досудового слідства по низці тяжких і особливо тяжких злочинів були віднесені до підслідності прокуратури, що суперечило тогочасному уявленню про функції прокуратури, до яких входило представництво державного обвинувачення в суді та нагляд за дотриманням законності під час досудового слідства. Але, приймаючи у 2012 р. КПК України, законодавець позбавляє функції досудового розслідування органи прокуратури. Тим часом, здійснивши комплексний аналіз чинного кримінального процесуального законодавства, можна констатувати, що скасована функція прокуратури отримала свій новий вираз, при цьому не змінюючи своєї суті.

Висвітлюючи питання самостійності слідчого, Ю. О. Кучерява та О. О. Левендаренко вказують, що повноваження прокурора необхідно розширяти, але за рахунок збільшення наглядових функцій. Але якщо розширити повноваження прокурора щодо процесуального керівництва розслідування, обмежуючи при цьому процесуальну самостійність слідчого, то це не дасть очікуваних результатів. Більше того, вказане зменшить рівень відповідальності слідчих за свою роботу, що, у свою чергу, може призвести до порушень процесуального законодавства, низької якості розслідування і, як наслідок, до зростання рівня злочинності в державі⁵⁸. Ми цілком підтримуємо таку точку зору, адже звичайне, а часом навіть і необдумане, розширення начебто наглядової діяльності прокурора у кримінальному провадженні в жодному разі не стане ефективним інструментарієм усунення допущених слідчим порушень закону.

Досить критичну думку стосовного питання незалежності слідчого зустрічаємо в працях І. В. Канфуї, який цілком справедливо наголошує, що слідчого позбавлено будь-якого права самостійно відстоювати власне внутрішнє переконання перед судом, він не бере участі в судових стадіях процесу, його не наділено правом оскаржувати прокурорські та судові рішення, прийняті у розслідуваних ним провадженнях, перед судами різних інстанцій. Фактично, на думку науковця, слідчий як суб'єкт кримінального провадження перебуває у великій залежності від прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого судді, які здійснюють за ним, відповідно, прокурорський нагляд, відомчий та судовий контроль⁵⁹.

Сучасний стан регламентації кримінального процесуального законодавства з питання процесуальної самостійності слідчого А. О. Ляшта та О. В. Баулін характеризують як ігнорування позитивного досвіду, набутого і апробованого за часів дії КПК 1960 р., що з прийняттям нового КПК призвело до остаточної втрати слідчими

⁵⁸ Кучерява Ю. О., Левендаренко О. О. Процесуальна самостійність слідчого. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1209/1236>.

⁵⁹ Канфуї І. В. Процесуальна самостійність та незалежність слідчого як характеристика його місця і ролі на стадії досудового розслідування. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 95.

залишків своєї процесуальної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою і фактично наблизилася до процесуальної самостійності колишнього дізнавача органу дізнання. Однак автори зазначають, що логічною є позиція законодавця щодо відсутності відповідальності за всі рішення про спрямування слідства, а не лише за законність та своєчасність здійснення ними процесуальних дій⁶⁰.

Аналогічне бачення стосовно ролі слідчого та його самостійності зустрічається у працях О. В. Зайцева, який указує, що прийняття нового КПК призвело до остаточної втрати слідчими залишків своєї процесуальної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою і фактично наблизилася до процесуальної самостійності колишнього дізнавача органу дізнання⁶¹.

Досить поглиблені дослідження проблематики процесуальної самостійності слідчого на стадії досудового розслідування провели І. В. Басиста та Б. В. Щур, які відзначають, що до сьогодні положення чинного законодавства про процесуальну незалежність та самостійність є більш декларативними, ніж такими, що мають реальне втілення у сучасних практичних реаліях. На обґрунтування своїх тверджень науковці здійснили низку соціологічних досліджень з метою кількісного розуміння цих процесів. Зокрема, з 405 опитаних слідчих ОВС 294 (48 %) указали на відсутність процесуальної самостійності, що є однією із головних проблем досудового провадження. Таку ж відповідь дали 133 (53,2 %) із 250 опитаних курсантів слідчих факультетів ВНЗ системи МВС. Водночас науковці зазначають, що процесуальна самостійність слідчого – це такий елемент його процесуального статусу, який не може бути вирішений лише у нормах КПК. У даному випадку вказується на окремий закон, що буде містити відповіді на ті болючі питання, що накопичувалися

⁶⁰ Ляш А. О., Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого за новим КПК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 18. С. 4.

⁶¹ Зайцев О. В. Щодо процесуальної самостійності та незалежності слідчого в його процесуальних діях за кримінальним процесуальним законодавством України. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 берез. 2018 р.). / МВС України; Дніпроп. нац. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2018. С. 416.

роками упродовж щоденної клопіткої діяльності слідчих у процесі досудового розслідування. Однак, згідно із положеннями КПК 2012 р. слідчий став повністю залежним ще і від прокурора, який реалізує сьогодні функцію процесуального керівництва всім процесом досудового розслідування⁶².

Тож, за цілком справедливим твердженням О. В. Зайцева, сьогодні слідчий самостійно не приймає рішення, а лише виконує всі вказівки прокурора та керівника органу досудового розслідування. Незважаючи на те, що самостійності та незалежності прийняті рішення не мають, існує самостійність у їх виконанні. Часто слідчий виконує все, що радить прокурор, іноді навіть і замість свого процесуального керівника. Незабаром, з огляду на зміни до КПК України, слідчий як учасник кримінального провадження зникне, адже особа, яка виконує всі вказівки процесуального керівника та його роботу, а також погоджує всі свої процесуальні рішення з ним, не може бути слідчим. Це може бути, наприклад, помічник прокурора або помічник керівника органу досудового розслідування. Отже, як наголосив автор, процесуальна самостійність слідчого – це не тільки нормативне, але й практичне забезпечення відповідного статусу та процесуальних повноважень слідчого з урахуванням потреб слідчої діяльності⁶³.

Загалом нами підтримується позиція щодо визначення проблеми самостійності слідчого як однієї із ключових, що негативно впливає на його процесуальну діяльність. При цьому слід зазначити, що прийняття окремого закону, який буде визначати кримінальний процесуальний статус слідчого як суб'єкта кримінального провадження, повною мірою не вирішить проблемні питання незалежності та самостійності здійснення слідчим досудового розслідування. Пояснюється це тим, що в положеннях чинного КПК України, спрямованих на процедуру реалізації засобів доказування, прийняття ключових

⁶² Басиста І. В., Щур Б. В. Процесуальна самостійність слідчого в світлі вимог чинного КПК : проблеми та перспективи. Науково-інформаційний вісник. 2015. № 11. С. 144–145.

⁶³ Зайцев О. В. Процесуальна незалежність та самостійність слідчого під час досудового розслідування: зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1 (22). С. 204.

процесуальних рішень та проведення процесуальних дій, «останнє слово» має, здебільшого, прокурор. Це, з нашої точки зору, є не зовсім логічним кроком, оскільки, окрім правових питань реалізації завдань кримінального провадження, відповідні положення створюють низку корупційних ризиків, адже законодавець наділив прокурора практично необмеженими повноваженнями стосовно впливу на слідчого та на сам процес досудового розслідування⁶⁴.

Є. О. Ріяко підкреслює, що, наділивши слідчого правом відкривати кримінальне провадження, притягати особу, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності та іншими важливими повноваженнями, законодавець тим самим чітко визначив засади його процесуальної самостійності⁶⁵. Проте таку позицію ми не можемо підтримати, оскільки повноваження слідчого щодо початку досудового розслідування не можна вважати засадою самостійності слідчого, адже сам процес внесення відомостей в ЄРДР є його обов'язком. Крім того, відповідні положення ст. 214 КПК України вказують на досить невелику роль слідчого у відповідному процесі, оскільки вимога щодо внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР здійснюється протягом 24 годин з моменту прийняття заяви не надає достатнього часу для об'єктивної перевірки підстав для початку досудового розслідування. Якщо говорити про інші надані законом повноваження слідчого, то вони зводяться до здійснення незначного комплексу процесуальних дій та направлення запитів у порядку ст. 93 КПК України. Разом з тим самі по собі зібрані на стадії досудового розслідування докази не є ще доказом винуватості особи, адже останні остаточно оцінюються уже безпосередньо під час судового засідання. Таке твердження впливає з вимог КПК України, зокрема положень ст. 23 КПК України, де встановлено, що суд досліджує докази безпосередньо, і не можуть бути визнані доказами відомості, що

⁶⁴ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 192.

⁶⁵ Ріяко Є. О. Процесуальна самостійність слідчого : деякі аспекти. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1350/2/%D0%A0%D0%B8%D1%8F%D0%BA%D0%BE%20441-444.pdf>.

містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду.

Більше того, слід підкреслити, що ст. 381-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність слідчого за умисне систематичне невиконання законних вказівок прокурора, наданих ним письмово в установленому Кримінальним процесуальним кодексом України порядку, при здійсненні кримінального провадження. Поряд із тим намагання обмежити процесуальну самостійність і незалежність слідчого за рахунок збільшення ролі повноважень прокурора у кримінальному провадженні через запровадження криміналізації дій, які не збігаються з баченням процесуального керівника, не надали бажаного результату, а тільки призвели до негативних наслідків, що виражаються у тиску на слідчих з боку прокурора, перевантаженні у зв'язку із величезною кількістю кримінальних проваджень та інших негативних факторах. Зокрема, за словами Міністра внутрішніх справ України А. Б. Авакова, станом на лютий 2017 р. некомплект слідчих у деяких підрозділах Національної поліції становив 40 %⁶⁶. А як свідчить практика минулих років, обмеження процесуальної самостійності слідчих та перевантаження їх роботою поступово призвело до втрати висококваліфікованого слідчого апарату. Отже, слід погодитись із цілком справедливим твердженням О. Ю. Татарова про те, що слідчий має бути процесуально незалежною фігурою, яка самостійно оцінює достовірність фактичних даних у провадженні⁶⁷.

Окремим кримінальним процесуальним елементом, який мав би балансувати процесуальну незалежність і самостійність слідчого та процесуальну функцію нагляду прокурора у кримінальному провадженні, є процедура оскарження рішень прокурора. Зокрема, з даного приводу в положенні ч. 3 ст. 40 КПК України передбачено, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення

⁶⁶ Аваков доручив комісіям з кадрів доукомплектувати 20% особового складу поліції. Інформаційне агентство «Уніан». URL: <https://www.unian.ua/politics/1795232-avakov-doruchiv-komisiyam-po-kadram-v-chetki-termini-doukomplektuvati-20-osobovogo-skladu-politsiji.html>.

⁶⁷ Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. С. 34, 47.

кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. Проте наведені приписи у своєму формулюванні викликають декілька питань.

По-перше, залишається незрозумілою потреба в попередньому вивченні керівником органу досудового розслідування заперечень проти відмови прокурора у здійсненні процесуальних дій, адже вказані положення містять вичерпний порядок рішень, які може оскаржити слідчий. Саме формулювання ч. 3 ст. 40 КПК України «після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань» уже вказує на якусь недовіру до слідчого, його апіорі неможливість здійснювати відповідно до закону швидке, повне, усебічне та неупереджене досудове розслідування. У цьому випадку законодавець надає більшу довіру керівникові органу досудового розслідування, який мав би, виходячи з обґрунтованості та необхідності, розпочати процедуру оскарження рішення прокурора. І це в той час, коли саме слідчий безпосередньо збирає інформацію, що має значення для кримінального провадження, оцінює її, з точки зору достатності й достовірності, встановлює можливі форми її зберігання для подальшої фіксації з метою використання як доказу. Натомість керівник органу досудового розслідування здебільшого здійснює адміністративно-організаційні функції щодо роботи слідчого підрозділу⁶⁸.

По-друге, для більш повного розуміння проблематики оскарження слідчим рішень прокурора варто навести положення § 3 глави 26 КПК України, де передбачено, що під час досудового розслідування слідчий, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені у відповідному досудовому провадженні, крім випадків,

⁶⁸ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 193.

передбачених КПК України. Як бачимо, законодавець розширив право слідчого на оскарження рішень прокурора, разом з тим встановивши не досить ефективні процедури такого оскарження. Першим свідченням цього є приписи ч. 3 ст. 312 КПК України, де зазначено, що оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Натомість відповідні положення КПК України зобов'язують слідчого виконати доручення прокурора, навіть якщо їх виконання може зашкодити виконанню завдань кримінального провадження. Наприклад, можна змоделювати ситуацію, коли прокурор надає доручення слідчому в п'ятиденний термін здійснити ознайомлення потерпілого, підозрюваного чи захисника з відповідними матеріалами кримінального провадження до завершення досудового розслідування, що є надзвичайно небезпечно, виходячи з тактичної сторони здійснення досудового слідства, оскільки призведе до подальшої втрати доказів, спричинить зловживання зі сторони інших учасників кримінального провадження тощо. В такому разі, навіть незважаючи на ініціацію процедури оскарження, слідчий зобов'язаний виконати доручення прокурора, якщо це навіть призведе до неможливості виконання завдань кримінального провадження⁶⁹.

Як бачимо, відповідно до приписів ч. 2 ст. 312 КПК України, слідчий має право подати скаргу прокурору вищого рівня щодо прокурора, рішення, дії чи бездіяльність якого оскаржуються. Відтак для оскарження рішення прокурора, у тому числі про відмову в погодженні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право самостійно звернутися зі скаргою до прокурора вищого рівня, яку не треба погоджувати з керівником органу досудового розслідування.

Отже, проаналізувавши положення ч. 3 ст. 40 КПК України та ч. 2 ст. 312 КПК, доходимо висновку, що вони не узгоджені між собою. При цьому ст. 40 КПК України є загальною, а ст. 312 КПК України – спеціальною, з огляду на що пріоритет має остання.

⁶⁹ Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 193.

Про недієвість процесуального механізму оскарження слідчим рішень прокурора вищестоящому прокурору про відмову в погодженні клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій вказали й 79 % опитаних слідчих. Більше того, лише 4 % опитаних нами слідчих зазначили, що вони зверталися до керівника органу досудового розслідування щодо ініціювання питань, порушених у відмовленому їм прокурором клопотанні.

З огляду на викладене *пропонуємо частину 3 статті 40 КПК України викласти у такій редакції:*

«3. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право оскаржити таке рішення в порядку, передбаченому § 3 глави 26 КПК України».

Необхідність внесення таких змін обумовлена тим, що у разі звернення слідчого до прокурора вищого рівня зі скаргою на рішення прокурора (процесуального керівника) про відмову в погодженні відповідного клопотання може виникнути ситуація, коли скарга не буде задоволена лише з тієї причини, що слідчий не звернувся до керівника органу досудового розслідування в порядку ч. 3 ст. 40 КПК України.

Продовжуючи дослідження, звернемо увагу на те, що власне бачення проблем залежності слідчого та фактичного обмеження обсягу його самостійності подає О. Ю. Татаров. Так, учений підходить до аналізу відповідної проблематики зі сторони організаційних відносин між слідчим та керівником органу досудового розслідування, тобто відносин, не пов'язаних із кримінальною процесуальною діяльністю. З цього приводу дослідник зауважує, що слідчі перебувають зі своїм керівником у відносинах відомчого підпорядкування, де від останнього залежить професійна кар'єра слідчого, розмір грошового утримання тощо. Більше того, автор підкреслює, що на слідчих поширюються загальні обов'язки, передбачені спеціальними законами, що також зумовлює, окрім виконання обов'язків щодо провадження досудового розслідування, дотримання

додаткових вимог, встановлених для офіцерів правоохоронних органів. На практиці, попри вимоги відомчих наказів, слідчі нерідко залучаються до виконання функцій, не пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень (найчастіше, з охорони громадського порядку), через що не позбавлені впливу керівників органів і служб відповідних відомств на хід і результати досудового розслідування, на формування показників слідчої діяльності, у тому числі в інтересах структурних підрозділів⁷⁰.

Повертаючись до розгляду діяльності керівника органу досудового розслідування, необхідно підкреслити, що ефективність його як керівника структурного підрозділу і дотепер оцінюється показниковою системою суми скерованих до суду кримінальних проваджень та закритих кримінальних проваджень, поділених на зареєстровану кількість кримінальних проваджень за період часу, що, як наслідок, утворює так званий процент розкриття. Це, у свою чергу, не стимулює керівника органу досудового розслідування на відстоювання позицій слідчих перед прокурором, оскільки вказане ускладнить взаємовідносини усього підрозділу з прокуратурою та його керівниками.

У даному ракурсі слід зауважити, що системний аналіз положень чинного КПК України наочно свідчить про дещо завищену довіру до органів прокуратури, що впливає з кола надшироких повноважень прокурора під час проведення досудового слідства. При цьому чомусь законодавець не враховує можливість схильності прокурора до впливу негативних явищ людського суспільства: корупції, політичного тиску та власні інтереси, які притаманні кожному. Саме тому, проектуючи моделі організації досудового слідства як форми досудового розслідування, з нашої точки зору, не є ефективним здійснювати концентрацію широких повноважень у «руках» одного суб'єкта кримінального провадження та обмежувати незалежність і самостійність іншого, яким є слідчий. Також багато сумнівів щодо об'єктивності викликає той факт, що оскарження рішення прокурора розглядає прокурор вищого рівня, оскільки здебільшого останній є зацікавленою особою, який не завжди хоче зіпсувати статистику

⁷⁰ Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2013. С. 310–311.

роботи відомства, де він працює, і тим самим виявити себе як такого, що допускає прогалини контролю у підконтрольних йому працівників.

Слід зауважити, що доктринальні погляди стосовно балансу між процесуальною самостійністю слідчого та контрольними повноваженнями прокурора різняться подекуди в абсолютно діаметральних напрямках. Так, О. В. Попович актуальним питанням підвищення ефективності організації досудового слідства вважає розширення владно-розпорядчих повноважень прокурора, які, на його думку, є основою ефективного процесуального керівництва і спрямовані на виконання завдань кримінального провадження. При цьому ефективність виконання зазначених повноважень цілком залежить від їх повноти. На основі зазначеного вчений пропонує наділити процесуального прокурора повноваженнями щодо відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування, а також правом ініціювати перед керівником прокуратури питання про відсторонення керівника органу досудового розслідування від організації досудового розслідування⁷¹. Відразу хочеться поставити питання: а чому б не надати право керівнику органу досудового розслідування звертатися до керівника прокуратури з клопотанням про відсторонення процесуального керівника?

Отже, ми не можемо підтримати зазначену наукову позицію з двох важливих причин:

– по-перше, такі «нововведення» абсолютно нівелюють повноваження керівника органу досудового розслідування щодо оскарження рішень прокурора під час досудового слідства, ставлячи його в залежне становище від прокурора;

– по-друге, саме відсторонення за рішенням прокуратури керівника органу досудового розслідування від здійснення ним передбачених кримінальним процесуальним законом повноважень, з нашої точки зору, є втручанням у діяльність відомчих правоохоронних органів. Саме тому запропоновані О. В. Поповичем законодавчі зміни фактично похитнуть і так декларативний баланс між органом досудового розслідування та

⁷¹ Попович О. В. Процесуальне керівництво прокурора у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. С. 214.

прокуратурою як органом, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового слідства. Більше того, варто підкреслити, що запропонована модель правового регулювання кримінальних процесуальних відносин створює низку механізмів, які можуть бути спрямовані на переслідування цілей, не пов'язаних із виконанням завдань кримінального провадження. Отже, така модель кримінального процесуального регулювання може створити ще більше проблемних моментів замість реального покращення організації досудового слідства.

Як певний напрям вирішення наведеної проблеми пропонуємо наступне. Вважаємо, що, в першу чергу, слід виключити з кола повноважень прокурора його контрольно-наглядову діяльність з питання погодження клопотань слідчого у слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій, які потребують відповідного дозволу слідчого судді, суду, а також клопотань про продовження строку досудового розслідування. Пояснюється це тим, що в даному випадку питання стосовно законності обмеження прав і свобод людини вирішується не прокурором, тому слідчий, звертаючись з клопотанням до слідчого судді, жодним чином не порушує і не може їх порушити. Навпаки, на наш погляд, чинний процесуальний механізм зайвого погодження клопотань тільки ускладнює роботу слідчих, а часом і створює поле для неправових дій, зловживань з боку прокурора.

На нашу думку, наділення слідчого самостійністю та незалежністю дасть можливість уникнути вже зазначених негативних тенденцій, що в практичній площині мають місце між прокурором та керівником органу досудового розслідування у випадку ініціації процедури оскарження рішень прокурора. В даному випадку слідчий суддя є третім незацікавленим і непідконтрольним суб'єктом прийняття рішення щодо задоволення чи незадоволення клопотання слідчого⁷². Поряд із тим необхідно закріпити положення, відповідно до якого оскарження рішення прокурора передбачає призупинення його виконання до вирішення даного питання слідчим суддею.

⁷² Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 5. С. 193.

Таким чином, проведене дослідження наочно свідчить про необхідність перегляду законодавчого підходу до унормування процесуальної самостійності слідчого з тим, щоб не зводити його роль у кримінальному провадженні лише до виконання рішень прокурора чи погодження клопотань зі слідчим суддею. На ці питання більш конструктивно ми ще буде звертати увагу в наступних підрозділах.

1.3. Дізнання як форма досудового розслідування проступків

У чинний КПК України, окрім основоположних змін з питань здійснення досудового розслідування у формі досудового слідства, внесено й низку концептуальних змін щодо розслідування суспільно небезпечних діянь – кримінальних проступків. Їх упровадження, як зазначали М. І. Хавронюк та І. І. Когутич, не є чимось новим ні з погляду зарубіжного досвіду, ні історії розвитку вітчизняного кримінального права. Кримінальне законодавство переважної більшості європейських держав передбачає кілька видів кримінально караних діянь (злочин-проступок-порушення). Необхідність запровадження кримінальних проступків в Україні обумовлена низкою чинників: а) потребою гуманізації кримінального права шляхом перетворення окремих нетяжких злочинів на кримінальні проступки; б) гарантуванням судового захисту прав особи у справах про кримінальне обвинувачення (щодо конфіскації майна, виправних робіт, короткострокового арешту тощо) вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; в) реалізацією вимог Конституції України про можливість конфіскації майна лише на підставі рішення суду; г) реалізацією положень Концепції удосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів щодо існування в майбутньому лише цивільних, адміністративних і кримінальних судів. Лише кримінальні суди мають бути наділені правом застосовувати такі покарання, як конфіскація майна, арешт; д) позбавленням адміністративних судів невластивих для них повноважень

(розгляд адміністративних позовів Антимонопольного комітету, податкових органів, митних органів стосовно накладення штрафів і застосування конфіскації майна тощо) та наданням кримінальним судам цих повноважень щодо накладення стягнень у вигляді конфіскації майна; е) запровадженням кримінальної відповідальності юридичних осіб, що є прямою вимогою численних актів міжнародного права, в тому числі конвенцій Ради Європи та актів Європейського Союзу⁷³.

Розслідування останніх має здійснюватися у формі дізнання і мати спрощену форму, однак сьогодні така форма розслідування не набула практичної реалізації, навіть незважаючи на те, що питанням досудового розслідування кримінальних проступків відведено окрему главу 25 КПК України. Про це вказано і в Стратегії розвитку органів системи МВС України на період до 2020 року, де, зокрема, відзначається, що одним із негативних чинників у протидії злочинності є низька ефективність проведення досудового розслідування, що склалося внаслідок недосконалості відповідних правових механізмів, надмірного навантаження на органи досудового розслідування та їх неукомплектованості. Подолання цього вбачається шляхом упровадження інституту кримінальних проступків і нових процесуальних форм для підвищення ефективності досудового розслідування⁷⁴. На нагальну необхідність упровадження досліджуваної форми досудового розслідування вказали 69 % респондентів.

Розглядаючи, на перший погляд, досить позитивні зміни щодо розподілу досудового розслідування, слід констатувати, що законодавець остаточно не вирішив низку проблемних питань здійснення розслідування кримінальних проступків. Уваги

⁷³ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.; Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 636–637.; Банчук О. Запровадження інституту кримінального проступку як необхідна складова реформи кримінальної юстиції в Україні. Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13-15 квіт. 2007 р.) : у 2 ч. Львів, 2007. Ч. 1. С. 189–194.

⁷⁴ Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року : затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 1023-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80>.

потребує і той факт, що юридична доктрина наразі не знайшла остаточного знаменника у матеріальних і процесуальних аспектах реалізації законодавчих положень, які регулюють процесуальний порядок розслідування кримінальних проступків. Зазначене зумовлює необхідність у проведенні комплексного та системного аналізу законодавчих положень у частині регламентації розслідування кримінальних проступків.

У контексті досліджуваної проблематики варто зауважити, що сторінки юридичної історії вказують на реалізацію кримінального проступку як окремої категорії правопорушень, які є менш суспільно небезпечними діяннями, ніж злочини, ще за часів перебування України у складі Російської імперії. Зокрема, якщо звернутися до ст. 4 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, можна побачити виділення злочину та проступку. У цій статті зазначалось, що «злочином або проступком визнається як саме протизаконне діяння, так і невиконання того, що під страхом покарання кримінального або виправного законом наказано»⁷⁵. Відповідно до цього Уложення, кримінально карані діяння поділялися на злочини та кримінальні проступки, до яких належали протиправні посягання на власність, особисту безпеку, честь та гідність особи тощо. Розмежування злочинів і проступків проводилося за об'єктом посягання, хоча і не дуже чітко. Такий критерій розмежування був передбачений вперше і до того ж за проступки призначалося лише виправне покарання. Виділення кримінальних проступків в окремий вид кримінально каранних діянь було здійснено у Кримінальних уложеннях 1885 та 1903 років. Так, за Кримінальним уложенням 1903 року, кримінально карані діяння поділялися на тяжкі злочини, злочини та проступки. Проступками вважалися діяння, які каралися арештом або грошовим штрафом⁷⁶.

Переходячи до більш предметної дискусії, варто зауважити, що в п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України надано законодавче визначення

⁷⁵ Костин Ю. В. Особенности развития уголовного права Российской империи в XIX в. История государства и права. 2010. № 7. С. 23.

⁷⁶ Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки. Форум права. 2009. № 1. С. 236.; Красюк К. О., Максименко О. Б. Щодо введення інституту кримінальних проступків в Україні. Вісник студентського наукового товариства. 2014. Вип. 6. Т. 1. С. 66.

поняття дізнання, під яким розуміється форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків.

На доктринальному рівні правники надають інші тлумачення цього поняття. Так, на думку В. І. Фаринника, дізнання – це заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства⁷⁷.

Під дізнанням А. Гетьман розуміє засновану на законі правозастосовну діяльність, яка спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Функція дізнання передбачена сьогодні і чинним КПК України. На думку вченого, нововведення полягають у можливості, наприклад, співробітників оперативних підрозділів під час досудового розслідування кримінальних проступків користуватися повноваженнями слідчого органу досудового розслідування (ч. 3 ст. 38 КПК України)⁷⁸. Але ми не погоджуємося з тим, що дізнання є функцією, оскільки відповідно до КПК дізнання є однією із форм досудового розслідування.

У науково-практичному коментарі за редакцією С. В. Ківалова дізнання визначається як одна із форм досудового розслідування, яка становить врегульовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність слідчого або у випадках, передбачених законом, співробітників інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, що полягає в проведенні розслідування кримінальних проступків з метою досягнення завдань кримінального судочинства⁷⁹.

⁷⁷ Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. Право і безпека. 2012. № 3 (45). С. 222–223.

⁷⁸ Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Харків : Право ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» ; Нац. акад. правових наук України, 2012. 681 с.

⁷⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одисей, 2013. С. 466.

Аналізуючи інститут дізнання за чинним КПК України, О. В. Кренивч зазначає, що саме за скороченими формами вбачається «майбутнє» кримінального судочинства. На переконання дослідника, запровадження спрощених моделей: 1) підвищить ефективність судочинства завдяки наближенню моменту вчинення злочину до покарання; 2) зменшить витрати часу громадян на участь в провадженні занадто формалізованих, а у більшості випадків навіть «непотрібних» процесуальних дій; 3) зменшить дублювання в роботі органів досудового розслідування і, відповідно, витрати робочого часу та державних коштів⁸⁰. Ми цілком погоджуємось з такою авторською позицією і переконані, що запровадження такої форми досудового розслідування, як дізнання, дозволить слідчим зосередитися на розслідуванні тяжких і особливо тяжких злочинів. На це безпосередньо вказали 62 % респондентів.

Досліджуючи перспективи впровадження кримінальних проступків, Р. Н. Гасанов підкреслює уніфікацію процедури досудового розслідування злочинів та кримінальних проступків як позитивний крок у напрямі забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. З позиції науковця, це пов'язано з тим, що на стадії досудового розслідування відносно усіх кримінальних правопорушень відбуватиметься судовий контроль з боку слідчого судді, процесуальне керівництво прокурора за законністю досудового розслідування та інше. За своєю сутністю дізнання є повноцінним досудовим слідством, але з певними винятками, які обумовлюють спрощення кримінальної процесуальної форми, а саме: 1) скороченим строком проведення дізнання; 2) обмеженням застосування окремих запобіжних заходів; 3) заборонаю проводити негласні слідчі (розшукові) дії; 4) можливістю спрощеного розгляду обвинувального акта в суді⁸¹.

Здійснюючи аналіз глави 25 КПК України, де безпосередньо унормовано порядок проведення розслідування кримінальних

⁸⁰ Керевич О. В. Здійснення провадження по кримінальних проступках за новим КПК України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 525.

⁸¹ Гасанов Р. Н. Дізнання як форма досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 1–1. С. 5.

проступків, варто виокремити особливості, які притаманні саме дізнанню як формі досудового розслідування.

У першу чергу, відзначимо, що дізнання як форма досудового розслідування здійснюється в разі наявності інформації про вчинення кримінального проступку. Водночас однією з головних причин практичної реалізації досліджуваної форми досудового розслідування є відсутність матеріальних норм, які б чітко визначали правову природу кримінального проступку.

Слід звернути увагу на те, що поняття «кримінальний проступок» було передбачено в Концепції реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 року, де воно тлумачилось як:

1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо)⁸².

Разом з тим, вивчаючи питання відмежування злочину від кримінального проступку, *М. І. Хавронюк зазначив, що механічне включення адміністративних проступків, які мають сьогодні судову юрисдикцію, до КК України призведе до фактичного визнання кримінальними значної кількості діянь, які за своїми характеристиками аж ніяк не можуть бути визнані такими. На переконання науковця, такий шлях призведе до криміналізації значного кола діянь, що матиме суттєві суспільно негативні наслідки*⁸³.

З позиції *І. І. Когутича, кримінальні проступки – це закріплені в законі України про кримінальні проступки діяння, за які не*

⁸² Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

⁸³ Хавронюк М. І., Хавронюк А. М. Щодо відмежування злочину від кримінального проступку. Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. учасників Міжнар. симпозиуму, 23–24 верес. 2011 р. Львів, 2011. С. 430.

встановлене позбавлення волі і які не тягнуть за собою утворення для засудженого стану судимості. Слово «проступок» указує на зв'язок з іншими видами правопорушень, а «кримінальний» – на зв'язок зі злочином. Для позначення терміна, що об'єднує кримінальний проступок та злочин, використовується поняття «кримінальне правопорушення»⁸⁴.

Водночас у зазначеній вище Конвенції вказувалося, що питання віднесення певного складу злочину, передбаченого КК України, до категорії кримінальних проступків має вирішуватися залежно від ступеня небезпеки та правових наслідків кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави; практики застосування кримінального та адміністративного законодавства; міжнародного досвіду захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків⁸⁵. Тобто передбачався диференційований підхід до віднесення конкретного суспільно небезпечного діяння до кримінального проступку, що слід визнати цілком виправданим. Такий підхід доцільно використовувати під час розроблення правового механізму впровадження інституту кримінальних проступків у практичну діяльність.

На думку В. І. Фаринника, вказаний перелік також варто доповнити окремими діяннями, передбаченими Митним кодексом України, зокрема: переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351); переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352)⁸⁶.

Таким чином, як проміжний висновок можемо зазначити, що дізнання – це форма досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, які, виходячи зі ступеня небезпеки та правових наслідків кримінально караного діяння для особи, суспільства і

⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 236.

⁸⁵ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

⁸⁶ Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. Право і безпека. 2012. № 3 (45). С. 225.

держави, не становлять значної суспільної небезпеки, допускають використання спрощеної процедури під час встановлення та доведення винуватості особи.

Дослідивши проекти Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків», які вносились на розгляд до Верховної Ради України у 2012 році, О. М. Шармар дійшла висновку, що вони потребують нормотворчого доопрацювання, адже їх зміст не відповідає Основному Закону України та принципам кримінально-правової доктрини, закладеної в КК України, що ускладнить застосування його норм. У зв'язку з цим вчена вважає за необхідне: 1) текст законопроекту стосовно проступків узгодити з Конституцією України; 2) здійснити реформування законодавства таким чином, щоб адміністративний проступок не зазнав криміналізації, а зберіг свою юридичну сутність. Крім того, ураховуючи історичний та зарубіжний досвід, дослідниця вважає за доцільне: 1) дати уніфіковану назву адміністративному та кримінальному проступку – антигромадський проступок, щоб його наявність не суперечила національній кримінально-правовій доктрині; 2) закріпити чіткі критерії, згідно з якими частину злочинів буде віднесено до категорії кримінальних проступків; 3) чітко визначити поняття та суб'єкт кримінального проступку; 4) передбачити, чи можлива складна форма співучасті при вчиненні таких діянь; 5) установити, чи існуватиме повторність злочинів і кримінальних проступків та її правові наслідки; 6) вказати, яка має бути система покарань чи стягнень, загальні засади їх призначення за вчинення проступку (проступків) або одночасно за вчинення проступку і злочину тощо⁸⁷.

Не вдаючись до аналізу наступних законопроектів з питань подальшого вдосконалення інституту кримінальних проступків, слід відзначити той факт, що результати законотворчої діяльності протягом 2018 року ознаменувались певним пришвидшенням щодо впровадження його в систему кримінального законодавства та вдосконаленням положень, що регламентують порядок здійснення дізнання як форми досудового розслідування. В даному

⁸⁷ Шармар О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 362.

випадку мова йде про проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20.04.2018 р. № 7279-д. У цьому законопроекті пропонується в ч. 2 ст. 12 КК України закріпити поняття «кримінальний проступок», під яким розуміти передбачене цим Кодексом діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі⁸⁸.

Продовжуючи досліджувати особливості розслідування кримінальних проступків, звернемося до ч. 1 ст. 298 КПК України, де зазначено, що воно здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень глави 25. Відтак законодавець закріплює порядок проведення досудового розслідування, тотожний із порядком проведення досудового слідства (внесення відомостей в ЄРДР, повідомлення про підозру, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження тощо). У той самий час загальний порядок здійснення досудового розслідування кримінальних проступків має певні особливості обмеження прав і свобод людини, що зумовлено меншим ступенем значущості суспільної небезпеки кримінального проступку. Так, виходячи з приписів ч. 1 ст. 299 КПК України, під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. В даному випадку дійсно логічним виступає той аспект, коли до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального проступку, враховуючи гуманізацію розвитку кримінальної юстиції, недоцільно застосовувати зазначені запобіжні заходи. Обґрунтуванням цього є той факт, що більшість злочинів, виходячи з концепції реалізації інституту кримінальних проступків, повинна розслідуватись у формі

⁸⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

дизнання, не передбачаючи покарання у вигляді позбавлення волі, що вказує на неправомірність застосування до винної особи запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, адже вони значно обмежують право особи на свободу та особисту недоторканність.

У контексті цього питання слід погодитись з думкою Р. Н. Гасанова, який вказує на доцільність застосування запобіжних заходів відповідно до ступеня тяжкості вчинення суспільно небезпечного діяння. Тому під час розслідування кримінальних проступків запобіжні заходи взагалі мають застосовуватись винятково, адже як характер діянь, так і покарання за них свідчать про їх малозначність, а також про відсутність мети та підстав для застосування деяких запобіжних заходів. Також науковець порушує проблему застосування тимчасового запобіжного заходу, а саме затримання. Аналізуючи положення статей 207, 208 КПК України, автор вказує, що кожен, хто здійснив законне затримання, зобов'язаний негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцеперебування затриманого. Проте з'ясувавши, що затриманою особою вчинено кримінальний проступок, уповноважена службова особа не має права доставляти особу до органу досудового розслідування, а зобов'язана негайно звільнити її. В обґрунтування зазначеного вчений зазначає, що оскільки за вчинення кримінальних проступків не передбачається застосування покарання у виді позбавлення волі, то й під час досудового розслідування кримінальних проступків не може бути застосоване затримання уповноваженою службовою особою⁸⁹.

Діаметрально протилежну точку зору висловив С. В. Ківалов, який вважає, що немає чіткої вказівки щодо заборони застосування затримання до особи за підозрою у вчиненні кримінального проступку. На думку науковця, ст. 207 КПК України допускає затримання такої особи⁹⁰. Ми цілком підтримуємо таке бачення правника, адже, дійсно, в положеннях ст. 207 КПК України

⁸⁹ Гасанов Р. Н. Дізнання як форма досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 1–1. С. 5–6.

⁹⁰ Ківалов С. В. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2013. Вип. 69. С. 9.

вживається поняття «кримінальне правопорушення», яке, виходячи із системного аналізу кримінального процесуального законодавства, включає в себе злочини і кримінальні проступки. В цьому аспекті слушно зазначає Т. І. Слуцька: якщо у нормі процесуального закону йдеться про кримінальні правопорушення, то дія цієї норми поширюється на всі види суспільно небезпечних діянь – кримінальні проступки та злочини. Якщо ж йдеться лише про злочини, то дія норми поширюється тільки на злочини, а якщо йдеться про кримінальні проступки – дія норми поширюється лише на них. Тож у процесуальних документах при вказівці на конкретне суспільно небезпечне діяння слід зазначати його вид – злочин або кримінальний проступок (при запровадженні законодавцем інституту кримінальних проступків). Натомість при посиланні на норму процесуального закону, що містить узагальнюючий термін, можна вживати словосполучення «кримінальне правопорушення»⁹¹.

Наразі в главі 25 КПК України відсутні положення, які регламентують порядок та підстави затримання особи за вчинення кримінального проступку. Спробу подолати таку прогалину зроблено в наведеному законопроекті № 7279-д, яким пропонується чинний КПК України доповнити ст. 298-2, де передбачити, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, та лише за умови, що ця особа: 1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; 2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; 3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; 4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим. Поряд із цим у ч. 2 даної статті вказується, що затримання особи, яка вчинила

⁹¹ Слуцька Т. І. Кримінальне правопорушення чи злочин: щодо питань використання термінології. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalne_pravoporushennya_chi_zlochyn_shchodo_pitan_vikoristannya_terminologii/.

кримінальний проступок, здійснюється не більш як на три години з моменту фактичного затримання⁹².

Як убачається, строк затримання особи за вчинення кримінального проступку в три години є аналогічний строку адміністративного затримання, що дозволяє зробити висновок про співрозмірність суспільної небезпеки кримінального проступку та адміністративного правопорушення. Однак якщо врахувати той факт, що юридична природа кримінального проступку полягає в переоцінці (гуманізації) деяких складів злочинів, а також подальшому їх віднесенні до категорії кримінальних проступків, то вони за своїм характером є більш суспільно небезпечні, ніж адміністративні правопорушення. Узв'язку з цим, на наше переконання, не досить необґрунтованим є встановлення такого занадто короткого строку затримання особи за вчинення кримінального проступку. Більше того, реалізація процесуальних прав і дотримання правових процедур під час досудового розслідування зумовлює значні часові затрати для сторони обвинувачення, які полягають у встановленні підстав, що підлягають доказуванню, в тому числі при вчиненні кримінального проступку. Наприклад, коли особа затримана під час вчинення кримінального проступку та з моменту фактичного затримання бажає залучити адвоката, при цьому фактичне затримання відбулося у віддаленому від відділу поліції населеному пункті, то працівниками правоохоронних органів будуть здійснені часові витрати на прибуття до місця затримання, з'ясування обставин такого затримання, очікування адвоката, проведення особистого обшуку та складання протоколу. Такий перелік необхідних дій може не охоплюватися строком три години, а якщо правоохоронці встигнуть здійснити зазначене, то вказане буде реалізовано поспішно, що в подальшому може негативно відбитися на дізнанні в цілому. В іншому разі працівники правоохоронних органів будуть змушені в протоколі зазначити час затримання, який явно не збігається з фактичним затриманням, але є необхідним

⁹² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

для з'ясування відомостей вчинення кримінального проступку, встановлення особи та ін.

На основі викладеного доходимо висновку, що запропоновані зміни в частині регламентації строку затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, не більш як на три години з моменту фактичного затримання не відповідають засаді розумних строків. Вважаємо, що запропоновані законодавчі положення можуть негативно вплинути на виконання завдань досудового розслідування загалом і доказування вини особи зокрема, оскільки уповноважена службова особа буде позбавлена можливості здійснити якісне затримання особи, під час якого, як показує практика, також вилучаються засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, викрадене майно тощо.

Окремої уваги потребують запропоновані в законопроекті доповнення до ч. 4 ст. 298-2 КПК України, де пропонується закріпити положення про те, що особа може бути затримана: 1) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених пунктами 1–3 частини першої статті 298-2 КПК України, та з дотриманням вимог статті 211 КПК України; 2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої пунктом 4 частини першої статті 298-2 КПК України. В даному випадку законодавець хоч і передбачив можливість продовження строків затримання, однак не закріпив ані відповідних підстав такого продовження, ані його порядку, що, як показує застосування кримінального процесуального законодавства України, неодмінно зумовить низку практичних проблем у цьому питанні.

З урахуванням проведеного аналізу вважаємо за доцільне з положень запропонованої в законопроекті № 7279-д статті 298-2 КПК України виключити частину 4, а частину другу цієї статті викласти в такій редакції:

«2. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, здійснюється не більш як на двадцять чотири години з моменту фактичного затримання».

Слід зазначити, що важливою особливістю реалізації дізнання як форми досудового розслідування є наявність специфічних учасників кримінального провадження, уповноважених на

його проведення. До такого висновку ми доходимо на підставі аналізу положень ч. 3 ст. 38 КПК України, де закріплено, що під час досудового розслідування кримінальних проступків у встановлених законом випадках дізнання здійснюватися органом дізнання, який охоплює таких учасників, як керівник органу дізнання та дізнавач.

У ракурсі вказаного варто погодитись із позицією Р. Н. Гасанова, який зазначає, що законодавець передбачає можливість встановлення на законодавчому рівні здійснення дізнання у кримінальному процесі не тільки слідчими, але й іншими працівниками компетентних правоохоронних органів. При цьому автор підкреслює, що такий підхід загалом є виправданим, оскільки кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними кримінальними правопорушеннями, а тому до досудового розслідування щодо них, яке є спрощеним порівняно із досудовим провадженням стосовно злочинів, недоцільно залучати слідчих, які мають концентруватися на розслідуванні більш небезпечних кримінально караних діянь⁹³.

Також важливою ознакою здійснення досудового розслідування у формі дізнання є спрощення процесуальної процедури його проведення, що є однією з вагомих причин впровадження кримінального проступку в систему кримінальної юстиції як засобу оптимізації та зменшення навантаження на правоохоронні органи.

Аналіз кримінального процесуального законодавства України, що регламентує порядок досудового розслідування кримінальних проступків, дозволяє виділити дві суттєві ознаки щодо спрощення та скорочення процедур під час проведення дізнання.

По-перше, це стосується строку досудового розслідування кримінальних проступків. Якщо звернутись до положень ч. 1 ст. 219 КПК України (виходячи із законопроекту № 7279-д), можна побачити, що в кримінальному провадженні щодо кримінального проступку строк досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру повинен становити не більше: 1) сімдесяти двох годин – у випадку повідомлення особі

⁹³ Гасанов Р. Н. Дізнання як форма досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 1–1. С. 4.

про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України; 2) двадцяти діб – у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) одного місяця – у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України⁹⁴.

У цьому контексті, на наш погляд, досить неоднозначною є пропозиція, викладена в законопроекті щодо закріплення обов'язку за стороною обвинувачення щодо закінчення досудового розслідування протягом 72 годин у випадку повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи. Пояснюється це тим, що запропонований термін є необґрунтовано короткий, що негативним чином вплине на доведення вини особи та якість проведення досудового розслідування загалом. Подібне бачення викладене у висновку Консультативної місії Європейського Союзу (далі – КМЄС), де цілком справедливо вказується на те, що такі строки є надто короткими, у зв'язку з чим запропоновано закріпити строк досудового розслідування кримінальних проступків в один місяць, тобто такий час, який є необхідним і достатнім для якісного завершення дізнання. Також КМЄС висловило занепокоєння щодо запровадження, окрім загальних джерел отримання доказів, додаткових джерел доказів у розслідуванні кримінальних проступків, оскільки на практиці ці додаткові джерела можуть перетворитися на основні для засудження особи⁹⁵. Наприклад, на наше переконання, недосконаліми та, можливо, проблемними в практичній реалізації видаються положення в частині передбачення таких додаткових

⁹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

⁹⁵ Висновок КМЄС щодо законопроектів №7279 та №7279-1 про кримінальні проступки : від 28 лют. 2018 р. № 2018-EUAM-0433. URL: <http://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/32013.pdf>.

джерел доказів, як опитування, під час проведення якого не встановлено вимогу щодо попередження особи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та надання завідомо неправдивих показань.

Таким чином, проаналізувавши наведені положення, можна зазначити, що зменшення загального строку досудового розслідування кримінальних проступків, порівняно зі злочинами, обумовлено відсутністю потреби у збільшенні терміну проведення розслідування, оскільки їх складність не вимагає значних часових затрат.

По-друге, це право прокурора надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначається клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. При цьому в ч. 1 ст. 302 КПК України встановлено низку обов'язкових умов стосовно реалізації спрощеного судового розгляду кримінального провадження щодо кримінальних проступків, зокрема: 1) беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості; 2) відсутність оспорювання встановлених досудовим розслідуванням обставин; 3) згода підозрюваного з розглядом обвинувального акта за його відсутності; 4) відсутність заперечень зі сторони потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проти скороченого порядку розгляду.

Наявність зазначених умов, на думку законодавця, є необхідною, оскільки розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні позбавляє підозрюваного, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини.

Вважаємо, що впровадження положень щодо спрощеного судового розгляду кримінальних проваджень за результатами проведення досудового розслідування кримінальних проступків є досить позитивною моделлю кримінального процесуального регулювання. Поряд із тим необхідно вказати на певні прогалини, які в практичній діяльності можуть призвести до низки

проблемних ситуацій. Зокрема, положення ст. 301 КПК України при вирішенні питання про застосування спрощеної процедури розгляду кримінальних проваджень за фактом вчинення кримінальних проступків передбачає лише узгодження інтересів підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Поряд із тим під час проведення досудового розслідування, як правило, кількість учасників, які мають законні інтереси щодо результатів кримінального провадження, набагато більша. Мова йде про представника та законного представника потерпілого, законного представника підозрюваного, цивільного позивача та відповідача, їх представників, законного представника цивільного позивача. Відсутність у ст. 301 КПК України умови їхньої згоди на проведення спрощеного судового розгляду призводить до фактичного неврахування їхніх законних інтересів за можливими результатами досудового розслідування (наприклад, щодо визначення суми завданих кримінальним правопорушенням збитків).

На підставі вказаного вважаємо за доцільне внести відповідні доповнення до статті 301 КПК України, зокрема:

– частину 1 статті 301 КПК України викласти в такій редакції:

«1. Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач та цивільний відповідач, законний представник цивільного позивача, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні»;

– частину 2 статті 301 КПК України викласти в такій редакції:

«2. Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, законному представнику підозрюваного, потерпілому, його представнику та законному представнику, цивільному позивачу та цивільному відповідачу, законному представнику цивільного позивача, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Слідчий, прокурор зобов'язаний упевнитися у добровільності згоди *підозрюваного, законного представника підозрюваного, потерпілого, законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника цивільного позивача та представника юридичної особи*, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні».

Розглядаючи механізм реалізації спрощеної форми досудового розслідування, слід зазначити, що вдалою є модель, яка застосовується Королівством Іспанія. Зокрема, підхід щодо спрощеного розслідування кримінальних проступків у вказаній країні містить низку важливих особливостей. Так, у разі надходження заяви про вчинення проступку (відома особа правопорушника) судова поліція невідкладно опитує заявника, потерпілого, обвинуваченого, свідків, складає протокол та спрямовує його до так званого «чергового суду» (*juzgado de guardia*) – одного із судів першої інстанції у межах судового округу, що здійснює розгляд дрібних цивільних та кримінальних справ (ст.ст. 962–964 Кримінально-процесуального закону Іспанії). Така модель розслідування кримінальних проступків, як зазначає К. П. Задоя, дійсно є спрощеною, на відміну від порядку, передбаченого КПК України. Спрощена процедура Іспанії не передбачає декількох етапів досудового розслідування, наприклад погодження та повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, виконання положень щодо складання та вручення обвинувального акта тощо⁹⁶.

⁹⁶ Задоя К. П. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 31–32.

У свою чергу, Ю. П. Якубіна не підтримує спрощення процесуального порядку за рахунок скасування етапу повідомлення про підозру, оскільки, як цілком слушно вважає авторка, на стадії досудового розслідування саме ця процедура надає особі можливість реалізувати своє конституційне право на захист, не зважаючи на той факт, що повідомлення особи про підозру – це досить складна процедура, котра включає в себе низку механічно складних процесуальних вимог. Згідно з позицією вченої, повідомлення про підозру є винятковою особливістю досудового розслідування і єдиним процесуальним документом, що дозволяє наділяти особу підозрюваного правами і визначити його статус у ході проведення дізнання⁹⁷. Ми ж повністю підтримуємо таке бачення і вважаємо, що досить позитивним моментом у законопроекті від 20.04.2018 року № 7279-д є передбачення особливостей повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку⁹⁸.

Досить неординарний підхід щодо спрощення провадження у справах про кримінальні правопорушення реалізовано у кримінальному процесуальному законодавстві Швейцарії. Зокрема, державний обвинувач має право складати наказ про покарання як акт, що визначає винуватість особи. З одного боку, наказ про покарання, складений публічним обвинувачем у таких справах, може набрати законної сили та стати остаточним рішенням у справі, якщо протягом 10 днів жодних заперечень проти виданого наказу від обвинуваченого чи інших осіб не надійшло. З іншого ж боку, у разі отримання заперечень публічний обвинувач може залишити наказ про покарання без змін, закрити провадження, видати новий наказ або передати справу до суду в загальному порядку. Суд, у свою чергу, наділений правом перевіряти обґрунтованість наказу та заперечень щодо нього у разі залишення його обвинувачем без змін⁹⁹.

⁹⁷ Якубіна Ю. П. Дознание как форма предварительного расследования. Вестник Пермского университета. 2009. Выпуск 3 (5). С. 141.

⁹⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

⁹⁹ Несгор Н. В. Спрощене кримінальне провадження щодо кримінальних проступків: вітчизняний та міжнародно-правовий аспекти. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 68.

Загалом доктрина кримінального процесу щодо підходів реалізації спрощеного порядку розслідування кримінальних проступків виділяє наступні їх види:

1) «ординарний» підхід (ФРН, Іспанія, Литва, Естонія, Франція – процедура «спрощеного провадження») – судовий розгляд справи відзначається певними особливостями, порівняно із загальним порядком;

2) «негативний» підхід (Латвія, Франція – процедури «штраф за угодою» та «фіксований» штраф) – судовий розгляд справи взагалі виключається, а судове провадження як таке відсутнє;

3) «гібридний» підхід (Швейцарія) – за певних умов «остаточну крапку» в кримінальному провадженні ставить суд без проведення судового розгляду справи, за інших – остаточним рішенням у справі є правовий акт, виданий публічним обвинувачем¹⁰⁰.

Аналізуючи теоретичні та практичні проблеми досудового розслідування кримінальних проступків, С. В. Ківалов досить вірно підкреслює, що дещо дивною є ситуація, коли кримінальне процесуальне законодавство визначає поняття, які не визначені в матеріальному праві. Як слушно наголошує науковець, більш логічно визначати процесуальні особливості кримінального провадження щодо кримінальних проступків на основі відповідних норм матеріального права, зокрема враховуючи первинність матеріального права стосовно кримінального процесуального права. Це, безумовно, дозволило б більш логічно й коректно визначити ті напрями диференціації кримінальної процесуальної форми, які відповідали б сутності кримінальних проступків, визначених законом України про кримінальну відповідальність¹⁰¹.

Безперечно, така позиція є досить парадоксальною, оскільки з дати прийняття чинного КПК України минуло більше шести років, проте національне кримінальне законодавство оперує єдиним поняттям «злочин», що і є основою системи Закону

¹⁰⁰ Задоя К. П. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 36.; Нестор Н. В. Спрощене кримінальне провадження щодо кримінальних проступків: вітчизняний та міжнародно-правовий аспекти. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 67.

¹⁰¹ Ківалов С. В. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2013. Вип. 69. С. 7.

України про кримінальну відповідальність. Спроба усунути цей негативний фактор зроблена у наведеному вже нами проекті Закону України від 20.04.2018 р. № 7279-д, де пропонується ввести до КК України поняття «кримінальне правопорушення», під яким слід розуміти передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ст. 11 КК). При цьому кримінальні правопорушення запропоновано поділяти на кримінальні проступки і злочини (ст. 12 КК)¹⁰².

Однією із причин виділення в окрему форму розслідування кримінальних проступків є відмова від правозастосування положень щодо слідчої перевірки як інституту кримінального процесуального права, що дискредитував себе низкою зловживань з боку правоохоронних органів. На зміну зазначеному інституту розробниками чинного КПК України запропоновано внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань протягом 24 годин з моменту звернення із заявою чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення. Водночас така модель кримінального процесуального регулювання початку досудового розслідування призвела до значного збільшення навантаження у роботі слідчих та оперативних підрозділів. З нашої точки зору, автори чинного КПК України розуміли наявність відповідних ризиків і припускали ймовірність перенавантаження органів досудового слідства, у зв'язку з чим запровадили інститут кримінальних проступків і передбачили особливості їх розслідування у формі дізнання. Реальна наявність кримінального процесуального механізму реалізації положень КПК України в частині регулювання досудового розслідування кримінальних проступків має забезпечити ефективне реагування держави на тяжкі та особливо тяжкі суспільно небезпечні діяння – злочини. У свою чергу, інші підрозділи, уповноважені на здійснення досудового розслідування кримінальних проступків, повинні забезпечити притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення,

¹⁰² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928.

що не несуть значної суспільної небезпеки, порівняно зі злочинами. Натомість, у чинному КПК України кримінальна процесуальна регламентація досудового розслідування кримінальних проступків залишається декларативною. Незважаючи на позитивні аспекти положень ст. 214 КПК України, чинна модель регулювання кримінальних процесуальних відносин на початковому етапі призвела до колосального навантаження на слідчих, що, фактично, паралізувало ефективну роботу досудового розслідування. В результаті низки проблемних аспектів, пов'язаних із законодавчим регулюванням процесуальної діяльності, розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів украї неефективне через необхідність проведення процесуальних дій у кримінальних провадженнях про злочини невеликої чи середньої тяжкості. Такий стан речей наводить на висновок, що законодавець, прагнучи усунути практику відмови у відкритті кримінального провадження, своїми несистематичними нововведеннями лише створює додаткові труднощі й перепони для ефективного виконання завдань кримінального провадження.

Таким чином, резюмуючи проведене дослідження можна констатувати, що, незважаючи на низку позитивних моментів щодо впровадження інституту кримінальних проступків та спрощеної форми досудового розслідування – дізнання, законодавець всежтаки не врахував проблемні аспекти, які можуть виникнути під час розслідування кримінальних проступків. На наше переконання, проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20.04.2018 р. № 7279-д потребує свого вдосконалення з метою подальшого ефективного правозастосування його положень.

1.4. Диференціація кримінальної процесуальної форми під час досудового розслідування

Поняття кримінальної процесуальної форми належить до фундаментальних визначень у теорії кримінального процесу, яке, незважаючи на досить поширене вивчення та дослідження, залишається щенедостатньо розробленим нарівні наукової доктрини.

Дослідження порядку здійснення досудового розслідування у будь-якому випадку пов'язано з вивченням процесуальної форми.

Доктринальні підходи щодо сутності кримінальної процесуальної форми, що широко представлені у наукових джерелах, свідчать про дискусійність даного питання, неоднакове розуміння проблеми єдності та диференціації кримінальної процесуальної форми.

Дослідження єдності й диференціації кримінальної процесуальної форми під час досудового розслідування є похідним від визначення поняття процесуальної форми. Суттєвий вклад у теорію кримінального процесу з питань визначення сутності процесуальної форми зроблено у працях П. Є. Недбайла та В. М. Горшенєва¹⁰³, В. М. Протасова¹⁰⁴ тощо.

Зрозуміло, що в рамках нашого дослідження виступає цікавим розкриття сутності галузевої процесуальної форми, а саме кримінальної процесуальної. Варто навести визначення видатного науковця М. С. Строговича, який під кримінальною процесуальною формою розумів правову форму, що являє собою сукупність однорідних процесуальних вимог до дій учасників процесу, спрямованих на досягнення матеріально-правового результату, а також сукупність умов, установлених процесуальним законом для вчинення органами слідства, прокуратури й суду тих дій, якими вони здійснюють свої функції під час розслідування та вирішення кримінальних справ¹⁰⁵. Схоже визначення надав В. П. Бож'єв¹⁰⁶.

Слід навести й визначення, подані сучасними вченими. Так, Ю. М. Грошевий указує, що кримінальна процесуальна форма являє собою правовий режим кримінальної процесуальної діяльності, що включає дотримання юридичних процедур, виконання певних процесуальних умов та забезпечення гарантій у кримінальному провадженні. У понятті кримінальної процесуальної форми

¹⁰³ Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / под ред. В. М. Горшенев, П. Е. Недбайло. М. : Юрид. лит., 1976. С. 12.; Горшенев В. М. Процессуальная форма и её назначение в советском праве. Советское государство и право. 1973. № 12. С. 29.

¹⁰⁴ Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории. М. : Юрид. лит., 1991. С. 139–140.

¹⁰⁵ Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. С. 52.

¹⁰⁶ Уголовный процесс : учебник для вузов / ред. В. П. Бож'ев. М. : Спарк, 1998. С. 8.

зроблено акцент на тому, що діяльність оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду формалізована. Іншими словами, така діяльність упорядкована, врегульована, має певні форми, які створюються низкою вимог, що пред'являються до неї¹⁰⁷.

Під кримінальною процесуальною формою Л. М. Лобойко розуміє визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій і порядок прийняття процесуальних рішень. Значення кримінальної процесуальної форми полягає в тому, що вона створює детально врегульований, юридично визначений режим кримінального провадження¹⁰⁸. Враховуючи таке визначення, можна зрозуміти, що вчений залишив поза увагою порядок реалізації прав і обов'язків учасників кримінального провадження, які не є суб'єктами владних повноважень.

Не прагнучи навести всі існуючі доктринальні позиції щодо поняття кримінальної процесуальної форми, зазначимо, що на сучасному етапі розвитку науки серед учених так і не склалося єдиного погляду стосовно його розуміння. Разом з тим більшість науковців є прихильниками тлумачення кримінальної процесуальної форми як складного за змістом правового феномену, що відображається через комплексність його складових компонентів, які відображають різні його сторони.

Однією з основних ознак, що характеризують кримінальну процесуальну форму, є її загальність. Проте не можемо погодитись із точкою зору, яка панувала у період розвитку науки кримінального процесу радянського періоду, зокрема з приводу того, що процесуальна форма має бути уніфікована в усіх кримінальних провадженнях. Така позиція обстоювалася в працях М. С. Строговича¹⁰⁹, Т. М. Добровольської, П. С. Елькінд¹¹⁰.

¹⁰⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 14.

¹⁰⁸ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 15.

¹⁰⁹ Строгович М. С. О единой форме уголовного процесса и пределах ее дифференциации. Социалистическая законность. 1974. № 9. С. 52.

¹¹⁰ Добровольская Т. Н., Элькин П. С. Принципиальное единство уголовно-процессуальной формы – важная гарантия законности правосудия и прав личности. Гарантии прав личности в социалистическом уголовном праве и процессе : сб. науч. тр. Ярославль, 1977. С. 4–8.

Наразі процес реформування та удосконалення кримінального процесуального законодавства сприяв суттєвим змінам щодо здійснення кримінального провадження. Тому, зрозуміло, підхід щодо уніфікації процесуальної форми не відповідає сучасним положенням, які регламентують порядок здійснення кримінального судочинства. При цьому не слід розглядати диференціацію процесуальної форми як домінуючу тенденцію розвитку кримінального процесу, оскільки єдність форми спрямована на те, щоб під час досудового розслідування та судового провадження застосовувались єдині для певної категорії проваджень правила. У фундаментальному значенні це сприяє як дотриманню прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, так і забезпеченню законності кримінального судочинства в цілому.

З цього питання у наукових джерелах цілком доречно вказується на те, що прагнення до диференціації кримінального судочинства – це тенденція, яка характерна майже для всіх сучасних держав світу, витоки якої беруть початок у далекому минулому. В її основі лежить бажання застосовувати такі форми судочинства, які були б адекватні тяжкості та складності провадження, що розглядається, і тим правовим наслідкам, що можуть настати в результаті такого розгляду¹¹¹. У зв'язку з тим слід підтримати наукову позицію, згідно з якою єдність кримінальної процесуальної форми зовсім не виключає її диференціації, ідея якої відштовхується саме від єдності. Будь-яка диференціація похідна від звичайної (уніфікованої) форми. Єдність і диференціація кримінальної процесуальної форми – це дві протилежності, що знаходяться в діалектичній єдності¹¹². На сучасному етапі розвитку науки кримінального процесу даної позиції дотримуються більшість дослідників цієї проблеми,

¹¹¹Цыганенко С. С. Дифференциация как модель уголовного процесса (уголовно-процессуальная стратегия). Стратегии уголовного судопроизводства : сб. материалов междунар. конф., посвященной 160-летней годовщине со дня рождения проф. И. Я. Фойницкого (г. Санкт-Петербург, 11-12 октября 2007 г.). Санкт-Петербург, 2007. URL: http://www.iauaj.net/1_oldmasp/modules.php?name=Pages&go=page&pid=225.

¹¹²Уголовно-процессуальное право. Актуальные проблемы теории и практики : учебник для магистратуры / под ред. В. А. Лазаревой, А. А. Тарасова. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрайт, 2015. 465 с.

зокрема С. С. Цыганенко¹¹³, Д. П. Великий¹¹⁴, О. В. Смирнов, К. Б. Калиновський¹¹⁵, Г. К. Тетерятник¹¹⁶ тощо. У наукових джерелах презентована позиція й про необхідність запровадження нового принципу кримінального процесу – принципу оптимальної організації, диференціації та прискорення процесу¹¹⁷.

У контексті нашого дослідження слід навести наукову позицію В. М. Трофименко, який здійснив системний аналіз процесуальної форми кримінального провадження, стосовно того, що диференціація являє собою тенденцію розвитку сучасного законодавства¹¹⁸. З огляду на це правильним слід визнати твердження О. Г. Шило, яка вказує, що доцільність і корисність диференційованого порядку кримінального судочинства доведена часом, вона визнана не тільки національним законодавцем, а й міжнародною спільнотою¹¹⁹.

У науці кримінального процесу репрезентовано підхід до розуміння диференціації кримінальної процесуальної форми як способу процесуальної організації, відповідно до якого в системі кримінального процесу автономізуються окремі процесуальні провадження і встановлюються загальний та диференційовані процесуальні порядки їх здійснення¹²⁰. У науковій літературі містяться й інші визначення досліджуваного поняття. Зокрема, під диференціацією кримінального судочинства розуміється

¹¹³Цыганенко С. С. Общий и дифференцированный порядки уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Санкт-Петербург, 2004. С. 8.

¹¹⁴Великий Д. П. Единство и дифференциация уголовно-процессуальной формы: история, современность, перспективы : дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 35.

¹¹⁵Смирнов А. В. Калиновский К. Б. Уголовный процесс : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2004. С. 145.

¹¹⁶Тетерятник Г. К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. Верховенство права. 2017. № 1. С. 137.

¹¹⁷Алексеев Н. С., Морщакова Т. Г., Чангули Г. И. Уголовно-процессуальное право : курс. Берлин : Госиздат ГДР, 1977. С. 23.

¹¹⁸Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. С. 145; Трофименко В. М. До питання щодо поняття та значення диференціації кримінально-процесуальної форми. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2012. Вип. 18. С. 140.

¹¹⁹Шило О. Г. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми. Право України. 2010. № 9. С. 181.

¹²⁰Трофименко В. М. Поняття диференціації кримінальної процесуальної форми. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 4 (87). С. 180.

наявність у межах єдиного кримінального процесу проваджень, що якісно різняться між собою за ступенем складності процесуальних форм¹²¹.

Доктринальні підходи до з'ясування сутності процесуальної форми свідчать про те, що можливі два напрямки диференціації: ускладнення форми в одних категоріях кримінальних проваджень і її спрощення в інших. У даному контексті слід навести позицію Л. М. Лобойко та О. А. Банчука, які зазначають, що, зазвичай, порядок провадження є єдиним (уніфікованим) в усіх кримінальних провадженнях, але в деяких випадках законодавець встановлює особливі, диференційовані, порядки провадження. Диференціація кримінальної процесуальної форми може бути пов'язана як з ускладненням, так і зі спрощенням провадження¹²². З приводу даного питання у науковій літературі висловлюється й інша точка зору, зокрема про виділення в структурі кримінальної процесуальної форми двох різновидів: прискорених та спрощених, які є різними явищами, що слід відрізнити одне від одного¹²³. У даній науковій дискусії слід підтримати класичну позицію вчених про диференціацію процесуальної форми у напрямку спрощення або ускладнення. Традиційно, ускладнення процесуальної форми пов'язують із введенням додаткових гарантій прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, участю більшої кількості суб'єктів, а її спрощення – з урахуванням невеликої тяжкості злочину, очевидності його вчинення, ступенем складності провадження тощо.

Сьогодні під диференціацію процесуальної форми слід розглядати властивість кримінального судочинства, що направлена на забезпечення його стабільності шляхом функціонування особливих і спеціальних порядків здійснення досудового розслідування та судового провадження, які відрізняються від уніфікованої процесуальної форми і, тим самим,

¹²¹ Бардаш А. До питання щодо диференціації процесуальної форми. Юридичний вісник. 2012. № 3. С. 133.

¹²² Лобойко Л. М. Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посібник. Київ : ВАІТЕ, 2014. С. 20.

¹²³ Сливич І. І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві: визначення та доцільність існування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 98–99.

внаслідок своєї специфіки, сприяють забезпеченню законності кримінальної процесуальної діяльності та охороні прав її учасників.

У положеннях чинного КПК України існує явний приклад диференціації процесуальної форми, де у розділі VI закріплені особливі порядки кримінального провадження. Системний аналіз норм КПК України дозволяє зробити висновок про те, що, окрім особливих порядків кримінального провадження, закріплених у розділі VI КПК України, також передбачено ще декілька диференційованих форм досудового розслідування або судового провадження. Наведені обставини дають привід для виділення в рамках диференційованих форм кримінального провадження двох видів, а саме особливих і спеціальних порядків здійснення досудового розслідування та судового провадження.

До особливих порядків кримінального провадження слід віднести ті, що містяться у розділі VI КПК України, зокрема: кримінальне провадження на підставі угод (глава 35); кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (глава 36); кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб (глава 37); кримінальне провадження щодо неповнолітніх (глава 38); кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39); кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю (глава 40); кримінальне провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (глава 41).

До спеціальних порядків кримінального провадження слід віднести такі окремі провадження, що передбачають диференціацію процесуальної форми або під час досудового розслідування (глави 24-1, 25 розділу III, розділ IX-1 КПК), або під час судового провадження у суді першої інстанції (ст. 323; § 1, 2 глави 30 розділу IV КПК), зокрема: 1) спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (глава 24-1); 2) досудове розслідування кримінальних проступків (глава 25); 3) спеціальне судове провадження (ч. 3 ст. 323); 4) особливий режим

досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції (розділ IX-1); 5) спрощене провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 глави 30); 6) провадження у суді присяжних (§ 2 глави 30).

У межах даної роботи немає необхідності детально зупинятися на аналізі всіх аспектів, присвячених вивченню сутності диференціації процесуальної форми, її ознак, критеріїв та значення. Разом з тим необхідно визначити основні положення, які мають суттєве значення для досліджуваного питання.

В умовах реформування кримінального процесуального законодавства спостерігається тенденція появи нових порядків кримінального провадження.

Особливі порядки кримінального провадження через свої специфічні ознаки суттєво відрізняються від загального порядку здійснення кримінального судочинства у напрямку спрощення або ускладнення.

Під час здійснення особливого та спеціального порядку кримінального провадження повинні зберігатися основні процесуальні гарантії учасників судочинства. У свою чергу, під час здійснення спрощеного або ускладненого кримінального судочинства повинні бути дотримані засади кримінального провадження.

Подальший розвиток кримінального процесуального законодавства у напрямку диференціації кримінальної процесуальної форми повинен бути науково обґрунтованим з урахуванням виконання теоретичних розробок, що відповідають сучасному рівню розвитку суспільних відносин.

Отже, наведені позиції дозволяють дійти висновку, що протягом розвитку науки кримінального процесу спостерігається тенденція до диференціації процесуальної форми здійснення кримінального судочинства, зокрема і досудового розслідування.

Зрозуміло, що з'ясування та встановлення усіх особливостей здійснення досудового розслідування у диференційованих формах кримінального провадження виходить за межі нашого дослідження, тому зупинимось на тих проблемних аспектах, які вимагають першочергового теоретичного та практичного вирішення.

Сьогодні одним із проявів диференціації процесуальної форми є здійснення спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень. Дана форма провадження введена до КПК України 7 жовтня 2014 р. й безпосередньо врегульована у главі 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень»¹²⁴. Необхідність запровадження цього інституту була зумовлена відсутністю процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування, що унеможливило забезпечення невідворотності покарання такої особи.

Тим більше, що за останні роки кількість злочинів проти основ національної безпеки України та міжнародного правопорядку, злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, які несуть високу суспільну небезпеку, значно зросла, на що вплинули внутрішні та зовнішні соціально-політичні фактори. У зв'язку з цим у науковій літературі підкреслюється, що існуючі сьогодні кримінальні процесуальні інститути виявили свою неспроможність ефективно реагувати на ці перетворення. Відтак відсутність відповідних елементів у самій системі вказала на її неефективність щодо цих факторів. Виникла необхідність управління системою ззовні – внесення відповідних змін до КПК України, визначення механізму, який би сприяв функціонуванню системи щодо виконання загальносистемних та інституційних завдань¹²⁵.

Наша увага до спеціального досудового розслідування обумовлена тим, що у вітчизняній науці дане питання ще не було комплексно досліджено. Крім того, в практичній діяльності виникає низка проблемних питань, які вимагають свого розгляду і оперативного вирішення.

Наразі для визначення сутності кримінального провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого (*in absentia*) використовуються різні поняття, а саме: «заочне кримінальне

¹²⁴Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07 жовт. 2014 р. № 1689-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 46. Ст. 2046.

¹²⁵Тетерятник Г. К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. Верховенство права. 2017. № 1. С. 139.

провадження», «розгляд кримінальної справи за відсутності підсудного», «заочний судовий розгляд кримінальних справ», «заочне правосуддя» тощо. У зв'язку з цим у наукових колах виникає питання про визначення правової природи та місця спеціального досудового розслідування в системі кримінальних проваджень. З цією метою як диференційоване кримінальне провадження можна розглядати таке, що: по-перше, містить відмінності у законодавчому регулюванні; по-друге, має суттєві відмінності у здійсненні всього кримінального провадження або окремих його стадій, зокрема досудового розслідування. З цього приводу слушною є позиція А. С. Тукієва, який розглядає спеціальне (заочне) досудове розслідування як провадження, що здійснюється: по-перше, з посиленими процесуальними гарантіями; по-друге, в особливому порядку; по-третє, за наявності передбачених у законі підстав та умов¹²⁶.

Комплексний аналіз положень КПК України дає можливість виділити особливості спеціального досудового розслідування, що відрізняють його від загального порядку. До них слід віднести наступні.

По-перше, спеціальне досудове розслідування розпочинається з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 2 ст. 297-1 КПК України). Підставою для її винесення є звернення слідчого, прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування (ст. 297-2 КПК України). При цьому в КПК України прямо не зазначено, слідчий суддя якого саме суду уповноважений розглядати таке клопотання. Лише системний аналіз норм КПК України дає змогу зрозуміти, що клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

По-друге, спеціальне досудове розслідування здійснюється у кримінальному провадженні щодо злочинів, чіткий перелік яких передбачено ч. 2 ст. 297-1 КПК України.

По-третє, під час досудового розслідування підозрюваний (крім неповнолітнього) переховується від органів слідства та

¹²⁶Тукиев А. С. Проблемы процессуальной формы заочного уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... канд. юрид наук. Караганда, 2005. С. 12.

суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

По-четверте, спеціальне досудове розслідування здійснюється за обов'язковою участю захисника з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України).

По-п'яте, усі процесуальні дії здійснюються, а рішення приймаються за відсутності підозрюваного. Разом з тим копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику (ч. 2 ст. 297-5 КПК України).

Наведені відмінності у процесуальному порядку здійснення спеціального досудового розслідування обумовлені, перш за все, неможливістю забезпечити явку підозрюваного до слідчого, прокурора. При цьому є необхідність притягнення такої особи до кримінальної відповідальності навіть за його відсутності. У ч. 1 ст. 297-1 КПК України зазначено, що спеціальне досудове розслідування здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, з урахуванням положень глави 24-1 КПК України. Проте в даній главі не визначено інших особливостей даного виду досудового розслідування, окрім його початку (з моменту винесення слідчим суддею відповідної ухвали) та порядку вручення процесуальних документів підозрюваному (ст. 297-5 КПК України). Не визначено, які необхідно провести процесуальні дії у разі відсутності підозрюваного, який строк спеціального досудового розслідування тощо. У зв'язку з тим недостатність процесуальної регламентації інституту спеціального досудового розслідування свідчить про недосконалість відповідних законодавчих положень.

Вирішуючи питання про здійснення спеціального досудового розслідування, слідчий суддя повинен упевнитися в наявності фактичних підстав для прийняття такого рішення. Серед таких підстав слід назвати: а) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України; б) переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; в) оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук. За відсутності таких підстав слідчий

суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, про що постановляє ухвалу.

Аналіз судової практики свідчить про те, що є випадки, коли слідчий, прокурор не належним чином обґрунтовують клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Наприклад, 11.11.2016 р. слідчий суддя Суворовського районного суду міста Одеси відмовив у задоволенні клопотання прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування за підозрою ОСОБА_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, за таких підстав: клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування не містить відомостей щодо оголошення ОСОБА_3 у міждержавний та/або міжнародний розшук, слідчі дії щодо розшуку з 2013 року не проводилися, вжито недостатньо заходів, для того щоб дійти висновку про те, що підозрюваний ОСОБА_3 переховується від органів слідства з метою уникнення кримінальної відповідальності¹²⁷.

Під час досудового розслідування може бути оскаржена в апеляційному порядку лише ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування, а ухвала про здійснення спеціального досудового розслідування оскарженню не підлягає і заперечення проти неї може бути подано під час підготовчого провадження в суді (п. 12 ч. 1 ст. 309 КПК України). У зв'язку з тим виникає питання: чому законодавець передбачив нерівність сторони захисту та обвинувачення щодо можливості оскарження рішення суду? Адже у захисника, який, фактично, представляє відсутнього підозрюваного, можуть виникнути певні заперечення щодо ухвали слідчого, і йому необхідно відстояти правову позицію. Тому вважаємо, що оскарженню повинна підлягати не лише ухвала слідчого судді про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування (яку може оскаржити слідчий, прокурор), а й ухвала про здійснення спеціального досудового розслідування (яку може оскаржити захисник).

¹²⁷ Ухвала слідчого судді Суворовського районного суду м. Одеси від 11 лист. 2016 р. (справа № 523/14421/16-к). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63766402>.

На підставі вищевикладеного пропонуємо пункт 12 частини 1 статті 309 КПК України уточнити та викласти його в такій редакції:

«12) здійснення спеціального досудового розслідування або відмову у ньому».

Слід зазначити, що в ч. 3 ст. 323 КПК України передбачена можливість здійснення спеціального судового провадження, тобто судового розгляду в кримінальному провадженні щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, яке відбувається за відсутності обвинуваченого, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Разом з тим системний аналіз КПК України дає можливість зрозуміти, що законодавець взагалі не визначив порядок здійснення «спеціального судового провадження». Окремо слід зазначити, що проблеми здійснення даного виду судового провадження виходять за межі нашого дослідження та потребують окремого вивчення та вирішення.

На наше переконання, процесуальний порядок здійснення спеціального кримінального провадження необхідно передбачити в окремій главі КПК України, в якій зазначити особливості здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. З цією метою КПК України необхідно доповнити главою «Спеціальне кримінальне провадження».

З урахуванням вищевикладеного спеціальне досудове розслідування слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, яка передбачає особливий порядок розслідування злочинів, виключний перелік яких визначений у кримінальному процесуальному законі, стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Крім того, дослідження теоретичних аспектів та практики застосування інституту спеціального досудового розслідування приводить до висновку, що його запровадження зумовлено необхідністю притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від

прибуття до органів досудового розслідування, та направлено на досягнення принципу невідворотності кримінального покарання. Разом з тим проведене дослідження свідчить про недосконалість законодавчих положень, що регламентують інститут спеціального досудового розслідування, та відповідно – про необхідність подальшого їх удосконалення.

Іншим проявом диференціації процесуальної форми під час здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження є кримінальне провадження на підставі угод. Даний інститут є відносно новим для кримінального процесуального права, оскільки його запроваджено у 2012 р. із прийняттям чинного КПК України. Вказані обставини вимагають висвітлення теоретичних та практичних аспектів його реалізації.

Створення даного інституту направлено, перш за все, на урегулювання соціального конфлікту та досягнення консенсусу між учасниками кримінального провадження. Незважаючи на те, що в національному процесуальному законодавстві даний інститут закріплений відносно недавно, в правових системах розвинених країн світу він використовується активно вже досить тривалий час. Зокрема, інститут угод застосовується в кримінальному судочинстві Англії, Сполучених Штатів Америки, Іспанії, Португалії, Італії, Польщі, Франції тощо¹²⁸.

У даному контексті слід навести позицію Д. В. Сімоновича, який указує, що кримінальне провадження на підставі угод слід розглядати як диференціацію процесуальної форми, направленої на спрощення порядку вирішення кримінально-правових конфліктів і здійснюваної шляхом досягнення компромісу між прокурором або потерпілим та особою, яка вчинила кримінальне правопорушення¹²⁹.

¹²⁸ Fisher G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. P. 31.; Bagirov Anar Ramiz Oglu. Technical paper on Plea bargaining and issues related to its implementation in Azerbaijan. Support to the anticorruption strategy of Azerbaijan (AZPAC). 2008. P. 7.; Ma Y. Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: a comparative perspective. International Criminal Justice Review. 2002. Volume 12. P. 37. Козаченко В. І. Реалізація засади законності під час укладення угод у кримінальному провадженні України та Німеччини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 108–109.

¹²⁹ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 295.

Окремо слід проаналізувати судову статистику щодо кількості затверджених вироком угод протягом 2013–2018 рр. Так, за даними Державної судової адміністрації України, у 2013 р. судами першої інстанції було розглянуто 22 926 проваджень з угодами (з них 21 367 ухвалено вирок із затвердженням угоди); у 2014 р. розглянуто 21 568 проваджень з угодами (з них 8 455 ухвалено вирок із затвердженням угоди про примирення, 11 803 – про визнання винуватості); у 2015 р. розглянуто 16 928 проваджень з угодами, (з них 7 681 ухвалено вирок із затвердженням угоди про примирення, 8 323 – про визнання винуватості); у 2016 р. розглянуто 13 206 проваджень з угодами (з них 6 358 ухвалено вирок із затвердженням угоди про примирення, 6 145 – про визнання винуватості); у 2017 р. розглянуто 15 622 проваджень з угодами (з них 6 648 ухвалено вирок із затвердженням угоди про примирення, 8 162 – про визнання винуватості)¹³⁰. За 1 півріччя 2018 р. судами було розглянуто 8 691 проваджень із затвердженням угоди¹³¹. Отже, як бачимо, протягом 2013–2017 рр. кількість кримінальних проваджень, які надходять до суду першої інстанції з угодами, поступово знизилась з 22 926 до 15 622 проваджень.

Прояв диференціації під час досудового розслідування у кримінальному провадженні на підставі угод, перш за все, полягає у можливості потерпілого та підозрюваного протягом усього досудового розслідування укласти угоду про примирення, а для прокурора та підозрюваного – угоду про визнання винуватості.

При цьому укладення відповідної угоди здійснюється у певних видах кримінального провадження залежно від складності вчиненого кримінального правопорушення. Так, угода про примирення може бути укладена в кримінальному провадженні: 1) щодо кримінальних проступків; 2) щодо злочинів невеликої чи середньої тяжкості; 3) у формі приватного обвинувачення

¹³⁰ Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 1-1. Розділ 2. Судова влада України. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

¹³¹ Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ за перше півріччя 2018 р. Форма 1-мс. Розділ 3. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

(ч. 3 ст. 469 КПК України). Угода про визнання винуватості може бути укладена у провадженні щодо: 1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів; 2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами (ч. 4 ст. 469 КПК України).

Таким чином, завдяки укладенню угоди досягаються домовленості, які найбільш сприятливі для її суб'єктів: для потерпілого – відшкодування шкоди; для прокурора – викриття винних та розкриття тяжких злочинів; для підозрюваного, обвинуваченого – пом'якшення призначеного судом покарання. І що дуже важливо для всіх учасників – це суттєве скорочення часу на розгляд провадження по суті, а отже й економія часу, коштів тощо.

Натомість слід пам'ятати про наслідки укладення угод, що передбачені для потерпілого, підозрюваного, прокурора у ст. 473 КПК України, зокрема обмеження права оскаржувати вирок, відмова від здійснення деяких процесуальних прав.

Доктринальне дослідження наукових джерел і вивчення практики застосування інституту угод у кримінальному провадженні свідчить про наявність проблемних моментів, що вимагають вирішення на законодавчому рівні, адже негативно позначаються на правозастосовній діяльності.

Один із аспектів, якому слід приділити увагу, – це визначення суб'єктів ініціювання та укладення угоди про примирення. Так, у ч. 1 ст. 469 КПК України передбачено, що домовленості стосовно угоди про примирення можуть укладати потерпілі, підозрювані чи обвинувачені як самостійно, так і за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження. Разом з тим встановлена заборона для слідчого, прокурора або судді допомагати потерпілому та підозрюваному чи обвинуваченому досягати домовленості при укладенні угоди про примирення. Із законодавчо закріпленою заборонаю для слідчого, прокурора,

судді брати участь у встановленні домовленості погоджуються не всі науковці¹³².

При вирішенні даного питання слід враховувати судову практику. Так, перевіряючи угоду про примирення на відповідність її вимогам КПК та КК України, суд установив, що угоду укладено з ініціативи слідчого, тобто особи, яка не може бути її ініціатором. З огляду на сумніви щодо відповідності угоди фактичним обставинам та за наявності обґрунтованих підстав вважати, що укладення угоди не було добровільним, суд цілком виправдано постановив ухвалу про відмову у затвердженні угоди про примирення (ухвала Менського районного суду Чернігівської області від 12.03.2013 у справі № 738/308/13-к)¹³³.

З огляду на положення ч. 1 ст. 469 КПК України, а також практику застосування даних положень стає зрозуміло, що слідчий, прокурор не повинен допомагати консультаціями як потерпілому, так і підозрюваному при укладенні угоди про примирення. Домовленості з усіх питань, що повинні бути визначені в угоді про примирення, вони повинні досягти самостійно.

З метою вирішення даної проблеми законодавець передбачив можливість залучення іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (ч. 1 ст. 469 КПК України). Разом з тим процесуальний статус даної особи законодавчо не визначений. Утім, дане питання вже порушувалось у наукових колах, та були висловлені пропозиції з приводу переліку вимог до професійного рівня такої особи (медіатора)¹³⁴. Крім того, наразі у Верховну Раду України подано проект Закону «Про медіацію» від 17.12.2015 року № 3665, який прийнято в першому читанні та готується на розгляд

¹³² Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення. Форум права. 2014. № 2. С. 444–446; Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. Вісник національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 13.

¹³³ Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січ. 2014 р. Закон і Бізнес. 2014. № 28 (1170). URL: https://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo_html.

¹³⁴ Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. С. 10.; Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів при укладенні угод у кримінальному провадженні. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 115.

друге читання¹³⁵. Відповідно до ст. 2 даного законопроекту, медіатор – незалежний посередник, який допомагає сторонам спору у його вирішенні шляхом медіації, а у ст. 16 визначено вимоги для отримання статусу медіатора, зокрема медіатором може бути фізична особа, яка досягла двадцяти п'яти років, має вищу або професійно-технічну освіту та пройшла професійне навчання медіації, що має включати 90 академічних годин початкового навчання, в тому числі не менше 45 академічних годин навчання практичним навичкам.

З цього питання в науковому колі цілком доречно зазначається, що інститут медіації є найперспективнішою формою альтернативного врегулювання кримінально-правових конфліктів¹³⁶. Крім того, багато науковців присвятили свої праці вирішенню проблемних питань щодо запровадження інституту медіації у кримінальному судочинстві України¹³⁷. У підтримку даної новели слід наголосити, що медіація, або відновне правосуддя у широкому розумінні це альтернативний метод вирішення спорів. Але слід вказати на застереження стосовно діяльності медіаторів у кримінальному провадженні, висловлене у ст. 3 проекту Закону «Про медіацію»: якщо сторона медіації вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин, медіація може бути проведена виключно щодо обсягу та способу компенсації завданої цим злочином шкоди.

З урахуванням вищевказаного можна дійти висновку, що запровадження в національне законодавства кримінального

¹³⁵ Про медіацію : проект Закону України № 3665 від 17 груд. 2015 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3665&skl=9.

¹³⁶ Фрич В., Комарницька О. Медіація (примирення) як альтернатива судовому розгляду кримінальних проваджень. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 25.; Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод : монографія. Харків : Право, 2015. С. 230.

¹³⁷ Виноградова О. І. Проблеми запровадження інституту медіації. Верховний суд України . URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/A58BFC35F3FBD1BEC2257640004831B6>; Гамаюнова Ю. Інститут медіації: проблеми запровадження в кримінальне законодавство України. Проблеми гармонізації національного та міжнародного законодавства: досягнення і перспективи : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (19 трав. 2015 р.); Маляренко В. Т. Войтюк І. А. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні. Відновне правосуддя в Україні. 2005. Спецвипуск. С. 23.; Туманянц А. Р. Запровадження інституту медіації в кримінальне судочинство України. Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. 2009. Вип. 101. С. 140.

провадження на підставі угод є доцільним і необхідним кроком. Проте в правовому регулюванні даного інституту є певні недоліки, і тому норми кримінального процесуального законодавства потребують удосконалення. Наразі судова практика свідчить про наявність порушень КПК України з питань ініціювання та укладання угоди про примирення, оскільки є випадки, коли даний вид угоди укладено з ініціативи слідчого, тобто особи, якій заборонено втручатись у процес встановлення домовленостей. Вважаємо, що з метою вирішення даної проблеми необхідно чітко визначити процесуальний статус медіатора (іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження) під час його участі у кримінальному судочинстві. Тому цілком логічним є прийняття Закону України «Про медіацію», а також внесення відповідних змін до КПК України.

Ще одним проявом диференціації процесуальної форми є здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Про актуальність порушеного питання свідчить динаміка вчинення правопорушень неповнолітніми особами, яка сьогодні залишається значною. Разом з тим, як слушно підкреслює В. В. Назаров, вікові особливості неповнолітніх вимагають і посилення їх правової захищеності перед загальним правосуддям, застосування у розслідуванні та у судовому провадженні деяких особливих правил, які, не змінюючи і не скасовуючи загальну процесуальну форму кримінального провадження, створюють додаткові гарантії для неповнолітніх¹³⁸.

Враховуючи особливості психологічного та фізіологічного розвитку неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, законодавець приділив особливу увагу реалізації та захисту їх прав. Тому цілком логічним є виділення особливого порядку здійснення як досудового розслідування, так і судового провадження щодо неповнолітніх, проявом якого є закріплення в КПК України окремої глави 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх».

Закріплення на законодавчому рівні особливостей здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх свідчить про

¹³⁸ Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : О. С. Ліпкан, 2013. С. 461.

особливу турботу про неповнолітніх осіб, що вчинили кримінальне правопорушення. Разом з тим такі обставини свідчать про необхідність постійного вдосконалення національного законодавства та приведення його у відповідність до міжнародно-правових стандартів.

Слід акцентувати увагу на важливості використання деяких міжнародних правових актів при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх. Як вказано у п. 1 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх», при здійсненні кримінального провадження щодо неповнолітніх суди зобов'язані забезпечувати точне й неухильне застосування діючого законодавства, своєчасний та якісний їх розгляд, керуватися Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Конвенцією ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, Мінімальними стандартними правилами ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року («Пекінські правила»), а також враховувати практику Європейського суду з прав людини, запроваджуючи їх положення у вітчизняну правозастосовну практику¹³⁹.

Адаптація кримінального процесуального законодавства України до міжнародно-правових актів має на меті приведення у відповідність до міжнародних та європейських стандартів національних положень, зокрема тих, що стосуються кримінального провадження щодо неповнолітніх, а також удосконалення статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві. Підстав, що дозволяють говорити про актуальність цих питань, дуже багато, – починаючи з суспільної небезпеки корисливих та насильницьких правопорушень, учинених

¹³⁹ Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 лип. 2013 р. № 223-1134/0/4-13. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>.

неповнолітніми, і закінчуючи моральною складовою загальної участі неповнолітніх у кримінальному процесі.

Процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного регламентується як загальними міжнародними правовими документами, так і спеціальними. До загальних, перш за все, можна віднести такі міжнародні акти, як Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні 1966 р. Спеціальними є Декларація про права дитини (Женевська декларація) 1924 р., Декларація прав дитини 1959 р., Мінімальні стандартні правил ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») 1985 р., Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Рядські керівні принципи) 1990 р., Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р. тощо.

Міжнародні стандарти захисту прав дитини поступово знаходять своє вираження і в законодавстві України. Так, прояв диференціації під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх полягає у наступному.

Визначена спеціалізація слідчого, який уповноважений на здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484 КПК України), та прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх (п. 3 наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19.12.2012 р. № 4 гн¹⁴⁰).

У чинному КПК України передбачено додаткові гарантії прав неповнолітньої особи: а) обов'язкова участь захисника (п.п. 1,2 ч. 2 ст. 52, ч. 3 ст. 499 КПК України); б) участь законного представника (ст.ст. 44, 488 КПК України); в) участь педагога, психолога або лікаря в допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого (ст. 491 КПК України).

¹⁴⁰Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р. Генеральна прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&t=rec&id=94102.

Закріплено особливості застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема виклику (ст. 489 КПК України), запобіжних заходів (ст.ст. 492, 493 КПК України).

Встановлено відмінності у процесуальному порядку досудового розслідування в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: а) спеціальний предмет доказування (ст. 485 КПК України); б) проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього здійснюється згідно з вимогами, передбаченими ст.ст. 226, 227, 490 КПК України; в) можливість виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ст. 494 КПК України); г) особлива форма закінчення досудового розслідування (ст. 497, ч. 5 ст. 499 КПК України).

Передбачено застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності (§ 2 глави 38 КПК України).

З урахуванням указанного слід підкреслити, що закріплення в КПК України вимоги щодо необхідності додержуватися, окрім актів законодавства України, ще й міжнародних договорів, має суттєве значення для більш ефективного забезпечення прав і свобод учасників кримінального процесу, зокрема неповнолітнього підозрюваного. Крім того, закріплення даних положень сприятиме в майбутньому їх більшому застосуванню судами.

Висновки до розділу 1

1. На сучасному етапі розвитку національного законодавства досудове розслідування є першою і самостійною стадією у системі кримінального процесу України, якій властиві специфічні риси, та під час якої реалізуються завдання кримінального провадження.

Етимологічна природа стадії досудове розслідування визначається її розподілом на три етапи, які відзначаються певною специфікою і направлені на досягнення свого завдання. Перший етап пов'язаний з початком досудового розслідування. Другий етап характеризується тим, що на підставі аналізу фактичних даних слідчий, прокурор приймає рішення про повідомлення

особі про підозру. Третій етап здійснюється щодо конкретної особи – підозрюваного.

2. Під час досудового слідства здійснюється розслідування найбільш суспільно небезпечних діянь – злочинів, що спонукає державу до застосування примусу як необхідної міри виконання завдань кримінального провадження. У жодній іншій сфері правовідносин (навіть під час розслідування проступків) законом не передбачено застосування настільки широких засобів збирання доказів, а також обмеження прав, свобод та законних інтересів людини.

Основним учасником, який скеровує процес досудового слідства, є слідчий, самостійність якого полягає в можливості без стороннього впливу будь-яких інших фізичних чи юридичних осіб, службових осіб, представників державної влади чи місцевого самоврядування здійснювати розслідування. Самостійність слідчого є керівною ідеєю (тобто, одним із основоположних елементів механізму реалізації його повноважень), спрямованою на забезпечення ефективного виконання завдання кримінального провадження. Однак, виходячи з комплексного аналізу положень КПК України, доводиться констатувати, що самостійність слідчого у кримінальному провадженні – це лише декларативна норма, яка позбавлена свої дійсної реалізації. Тож, на сьогодні нагальною є необхідність перегляду законодавчого підходу до унормування процесуальної самостійності слідчого з тим, щоб не зводити його ролі в кримінальному провадженні лише до виконання рішень прокурора чи погодження клопотань до слідчого судді.

3. Дізнання – це форма досудового розслідування кримінальних проступків, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, які, виходячи зі ступеню небезпеки та правових наслідків кримінально-караного діяння для особи, суспільства і держави, не становить значної суспільної небезпеки, допускають використання спрощеної процедури під час встановлення та доведення винуватості особи.

Наразі юридична доктрина не знайшла остаточного знаменника у матеріальних і процесуальних аспектах реалізації законодавчих положень, які регулюють процесуальний порядок розслідування кримінальних проступків. Важливою

рисом здійснення досудового розслідування у формі дізнання є спрощення процесуальної процедури його проведення, що є однією з вагомих причин впровадження кримінального проступку в систему кримінальної юстиції як засобу оптимізації та зменшення навантаження на слідчих.

Впровадження інституту кримінальних проступків та спрощеної форми досудового розслідування (дізнання) є позитивним кроком. При цьому, законодавець все ж таки не врахував проблемні аспекти, що можуть виникнути під час розслідування кримінальних проступків, а прийнятий Закон України № 7279-д від 20.04.2018 р. потребує свого подальшого вдосконалення.

4. Сформульовано основні положення, які мають суттєве значення під час дослідження диференціації кримінальної процесуальної форми. Зокрема: 1) в умовах реформування кримінального процесуального законодавства спостерігається тенденція появи нових порядків кримінального провадження; 2) особливі порядки кримінального провадження в силу своїх специфічних рис суттєво відрізняються від загального порядку здійснення кримінального провадження у напрямку спрощення або ускладнення; 3) під час здійснення особливого та спеціального порядку кримінального провадження повинні зберігатися основні процесуальні гарантії учасників; 4) під час здійснення спрощеного або ускладненого кримінального судочинства повинні бути дотримані засади кримінального провадження; 5) подальший розвиток кримінального процесуального законодавства у напрямку диференціації кримінальної процесуальної форми повинен бути науково обґрунтованим, а також враховувати досягнення теоретичних розробок, що відповідають сучасному рівню розвитку суспільних відносин.

Запровадження спеціального досудового розслідування зумовлено необхідністю притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування, та направлено на ефективну реалізацію засади невідворотності кримінального покарання.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Сутність, значення та система загальних положень досудового розслідування

Реформування кримінального процесуального законодавства, яке відбулось у 2012 році, змінило не лише концепцію здійснення кримінального провадження, а й, зрозуміло, нормативну структуру процесуального закону. Зокрема, в чинному КПК України закріплено окрему главу 19 «Загальні положення досудового розслідування», яка об'єднує 9 нормативних положень, що безпосередньо регулюють питання здійснення досудового розслідування незалежно від його диференціації.

Розуміння загальних положень досудового розслідування передбачає, перш за все, розкриття поняття цього інституту, а також встановлення його взаємозв'язку з іншими положеннями кримінального процесуального законодавства, що стосуються даного питання.

Слід навести позицію Л. М. Лобойко, який під загальними положеннями стадії кримінального процесу розуміє встановлені й обумовлені принципами кримінального процесу правила, що виражають найважливіші типові властивості стадії процесу й визначають найсуттєвіші вимоги, що висуваються до порядку провадження процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, і які виявляються або спостерігаються протягом усього періоду її реалізації¹⁴¹. Слід підтримати вченого, оскільки ним надано визначення загальних положень будь-якої стадії кримінального провадження.

Доктринальні підходи до з'ясування сутності загальних положень досудового розслідування, які достатньо широко представлені в науці кримінального процесу, свідчать про їх

¹⁴¹ Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 14.

дискусійний характер. У зв'язку з тим, на наш погляд, можна виділити три основні підходи до розуміння досліджуваного поняття.

Перша група дослідників (Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко) наголошують, що загальні положення досудового розслідування є проявом принципів кримінального процесу, або засад кримінального провадження, що визначають сутність стадії¹⁴². Таку позицію обстоює також С. А. Шейфер, указуючи, що загальні положення досудового слідства – це найбільш загальні правила діяльності слідчого, які випливають із принципів кримінального процесу, виражають специфічні особливості стадії слідства і є гарантіями виконання завдань даної стадії¹⁴³. Вказана позиція висловлюється й у працях Л. Д. Удалової¹⁴⁴. Такий підхід заслуговує на увагу, оскільки засади кримінального провадження на стадії досудового розслідування діють як безпосередньо, так і через систему загальних положень. Загальні положення, сформульовані у главі 19 КПК України, розвивають і конкретизують основні вимоги, сформульовані в засадах кримінального провадження, закріплених у главі 2 КПК України.

Друга група дослідників зазначеної проблематики, зокрема М. В. Жогін, Ф. Н. Фаткулін, ототожнюють загальні положення досудового розслідування із принципами кримінального процесу¹⁴⁵. Ми не можемо підтримати таку точку зору, оскільки зазначені категорії мають різне призначення. Крім того, загальні положення досудового розслідування стосуються лише однієї стадії, а засади кримінального провадження розповсюджуються на весь кримінальний процес.

Третя група процесуалістів наголошує на тому, що загальні положення досудового розслідування є самостійним правовим

¹⁴² Коваленко Є. Г. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 129; Уголовный процесс России : учебник / под ред. В. Т. Томина. М. : Юрайт, 2003. С. 315–316.

¹⁴³ Шейфер С. А. Предварительное следствие : общие условия и основные этапы производства. Куйбышев, 1986. С. 4.

¹⁴⁴ Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 36.

¹⁴⁵ Жогін Н. В. Фаткуллин Ф. Н. Возбуждение уголовного дела. М. : Госюриздат, 1961. С. 136.

поняттям. Зокрема В. В. Павловський, дисертаційна робота якого присвячена саме дослідженню загальних положень досудового розслідування, робить висновок, що під досліджуваним поняттям слід розуміти засновані на засадах кримінального провадження положення, які визначають зміст, форму і специфіку досудового розслідування як самостійної стадії кримінального провадження та відображають основні напрями процесуальної діяльності учасників кримінального провадження¹⁴⁶. У науці кримінального процесу репрезентоване й розуміння загальних положень досудового розслідування як визначених законом, на основі засад кримінального провадження положень, які відображають характерні риси та особливості досудового розслідування як стадії, своїми вимогами спонукають органи досудового розслідування до швидкого, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, виконання завдань цієї стадії та охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб¹⁴⁷.

Наведені змістовні положення, що в сукупності відображають сутність досліджуваного поняття, дозволяють приєднатися саме до висловленого в науці кримінального процесу погляду на загальні положення досудового розслідування як самостійного правового явища, оскільки в даних положеннях встановлено правила, які визначають особливості досудового розслідування та найбільш істотні вимоги, які пред'являються до порядку провадження процесуальних дій і прийняття рішень.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесу до загальних положень досудового розслідування законодавцем віднесено: початок досудового розслідування (ст. 214 КПК України); підслідність (ст. 216 КПК України); об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК України); місце проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України); строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України); розгляд клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України);

¹⁴⁶ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 11.

¹⁴⁷ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 214.

ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України); недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України).

Для порівняння зазначимо, що у КПК України 1960 р. до основних положень досудового слідства було віднесено більшу кількість правових норм, зокрема: початок досудового слідства (ст. 111); підслідність (ст. 112), початок провадження досудового слідства (ст. 113); повноваження слідчого (ст. 114); повноваження начальника слідчого відділу (ст. 114-1); затримання слідчим підозрюваного у вчиненні злочину (ст. 115); місце провадження досудового слідства (ст. 116); розв'язання спорів про підслідність (ст. 117); окремі доручення (ст. 118); провадження слідства в справі декількома слідчими (ст. 119); міжнародна слідча група (ст. 119-1); порядок діяльності міжнародної слідчої групи (ст. 119-2); строки досудового слідства (ст. 120); недопустимість розголошення даних досудового слідства (ст. 121); порядок роз'яснення прав потерпілому (ст. 122); визнання цивільним позивачем (ст. 123); притягнення як цивільного відповідача (ст. 124); обов'язок забезпечення цивільного позову і передбаченої законом конфіскації майна (ст. 125); порядок забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна (ст. 126); залучення понятих (ст. 127); залучення перекладача (ст. 128); участь спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128-1); присутність представника компетентного органу іноземної держави (ст. 128-2); розгляд клопотань слідчим (ст. 129); постанова слідчого і прокурора (ст. 130)¹⁴⁸.

Враховуючи неоднорідність правових положень, що стосувалися порядку провадження на стадії досудового розслідування за КПК України 1960 р., В. Г. Уваров виокремив у їх системі як загальні положення досудового слідства (розслідування), так і специфічні принципи (засади) досудового розслідування¹⁴⁹. Дійсно, положення КПК України 1960 р. не зовсім точно відображали суть загальних

¹⁴⁸ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

¹⁴⁹ Уваров В. Г. Теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу. Форум права. 2008. № 1. С. 415–419.

положень досудового розслідування, оскільки серед них присутні й такі положення, що передбачали врегулювання процесуальної діяльності під час розслідування не у кожному кримінальному провадженні, зокрема щодо діяльності міжнародної слідчої групи (ст.ст. 119-1, 119-2); порядку вирішення питань про забезпечення цивільного позову (ст.ст. 123-126). У зв'язку з тим слід підтримати законодавця в чіткому відзначенні тих загальних положень досудового розслідування, що сьогодні передбачені чинним КПК України.

Як вище було вказано, у чинному КПК України передбачено 9 загальних положень досудового розслідування. Це обумовлює здійснення їх певної систематизації. Так, В. В. Павловський запропонував виділити наступні групи загальних положень досудового розслідування, закріплених у КПК України: 1) загальні положення, які визначають процесуальну діяльність учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування (дізнання, досудове слідство); 2) організаційно-правові положення досудового розслідування (строки досудового розслідування та процесуальний порядок їх обчислення; підслідність та місце проведення досудового розслідування; об'єднання та виділення кримінальних проваджень); 3) загальні положення досудового розслідування щодо забезпечення таємниці та окремих процесуальних прав учасників кримінального провадження (недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування; подання та вирішення клопотань на стадії досудового розслідування; ознайомлення з матеріалами кримінального провадження до його завершення)¹⁵⁰. Слід узяти до уваги запропоновану класифікацію. Проте вважаємо, що загальні положення, які визначають процесуальну діяльність учасників кримінального провадження на початку досудового розслідування, охоплюються групою організаційно-правових положень досудового розслідування¹⁵¹.

¹⁵⁰ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 11.

¹⁵¹ Дрозд В. Г. Актуальні питання системи загальних положень досудового розслідування. Право та державне управління. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 164.

Більш вивіреною є наукова позиція щодо поділу загальних положень досудового розслідування, закріплених у главі 19 КПК України, на дві групи: а) ті, що стосуються забезпечення всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування; б) ті, що стосуються забезпечення прав і законних інтересів учасників досудового розслідування¹⁵².

З урахуванням указанного поділу, а також беручи до уваги законодавче унормування загальних положень досудового розслідування, вважаємо, що їх слід систематизувати наступним чином:

1. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення всебічного, повного та неупередженого розслідування, до яких слід віднести: а) початок досудового розслідування; б) підслідність; в) об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування; г) місце проведення досудового розслідування; д) строки досудового розслідування.

2. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, до яких належать: а) розгляд клопотань під час досудового розслідування; б) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення; в) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

Наведена класифікація є умовною, оскільки при дотриманні норм КПК України щодо проведення всебічного, повного та неупередженого розслідування (тобто положень першої групи), будуть забезпечені права, свободи та законні інтереси учасників досудового розслідування (тобто загальні положення другої групи). Разом із тим зазначений поділ є підставою для подальшого розгляду загальних положень досудового розслідування¹⁵³, сутність яких буде розкрита у підрозділах 2.2. та 2.3. даної роботи.

Незважаючи на те, що на законодавчому рівні визначено перелік загальних положень досудового розслідування, в наукових джерелах пропонується інший їх зміст. Так, деякі науковці вказують на

¹⁵² Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 346.

¹⁵³ Дрозд В. Г. Актуальні питання системи загальних положень досудового розслідування. Право та державне управління. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 164.

більш широкий перелік даних положень. Наприклад, С. А. Шейфер, окрім тих положень, що закріплені на рівні закону (КПК України 1960 року), також виокремлює такі загальні положення досудового розслідування, як одноособове ведення слідства; процесуальна самостійність слідчого та його взаємовідносини з прокурором, начальником слідчого відділу й органами дізнання; швидкість попереднього слідства; використання допомоги громадськості в розслідуванні; відвід (усунення від ведення справи) необ'єктивного слідчого; організація розслідування складних і трудомістких справ; об'єднання й виділення справ; вирішення клопотань, заявлених учасниками процесу; участь у слідчих діях понятих і спеціалістів-фахівців; фіксування результатів слідчих дій¹⁵⁴. По-іншому, аніж у законі, бачить перелік загальних положень досудового слідства також Є. М. Коваленко, який до таких положень відносить: підслідність; провадження досудового слідства; забезпечення прав учасників досудового слідства; недопущення розголошення даних досудового слідства; складання процесуальних документів під час провадження досудового слідства; розслідування злочинів групою слідчих; використання науково-технічних засобів під час розкриття й розслідування злочинів¹⁵⁵. Проте, на нашу думку, спірним є віднесення такого положення, як забезпечення прав учасників досудового слідства, до категорії загальних, оскільки це є завданням усього кримінального провадження, а не лише стадії досудового розслідування.

У свою чергу, В. М. Тертишник до загальних умов досудового розслідування, що не закріплені на рівні закону, відносить провадження розслідування групою слідчих; усебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи; документування процесуальної діяльності; забезпечення прав та безпеки учасників процесу; процесуальну самостійність і незалежність слідчого¹⁵⁶. Однак, на нашу думку, дискусійним є віднесення до загальних положень усебічного, повного та об'єктивного дослідження

¹⁵⁴ Шейфер С. А. Предварительное следствие: общие условия и основные этапы производства. Куйбышев, 1986. С. 5.

¹⁵⁵ Коваленко Є. Г. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 276.

¹⁵⁶ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. [4-ге вид., доповн. і переробл.]. Київ : А.С.К., 2003. С. 355.

обставин справи, адже це також є завданням кримінального провадження, а не окремої його стадії.

Зрозуміло, що віднесення вказаними процесуалістами тих чи інших положень досудового розслідування до категорії загальних належить до дискусійних питань, оскільки іноді вчені розглядають загальні положення досудового розслідування через призму певних правил основних положень не тільки досудового розслідування, але й усього кримінального провадження, а іноді – через призму його завдань¹⁵⁷.

На сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної науки дослідники зазначеної проблематики, враховуючи здобутки науки кримінального процесуального права, до загальних положень досудового розслідування у широкому розумінні також включають положення, які стосуються: окремих аспектів процесуальної діяльності прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого судді щодо реалізації положень, визначених главою 19 КПК України; процесуальних форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами; проведення досудового розслідування слідчим або групою слідчих; виду та форми процесуальних рішень окремих учасників кримінального провадження, які приймаються на стадії досудового розслідування та на початку кримінального провадження¹⁵⁸.

У доктринальних джерелах із кримінального процесу науковці додатково виокремлюють такі загальні положення досудового розслідування: взаємодію органів розслідування; необхідність обов'язкового роз'яснення і забезпечення прав учасників досудового розслідування (В. В. Вапнярчук¹⁵⁹); взаємодію слідчого з оперативними підрозділами; складання процесуальних документів під час досудового розслідування (О. С. Степанов¹⁶⁰).

¹⁵⁷ Дрозд В. Г. Актуальні питання системи загальних положень досудового розслідування. Право та державне управління. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 165.

¹⁵⁸ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 50.

¹⁵⁹ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 350, 362.

¹⁶⁰ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 219.

З приводу вказаного зазначимо, що, відповідно до ч. 2 ст. 20 КПК України, на слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд покладається обов'язок роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного або призначеного захисника. Механізм виконання цієї вимоги деталізується в окремих нормах, які регламентують або правовий статус учасників кримінального провадження (наприклад, ч. 8 ст. 42, п. 1 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 65 КПК України), або порядок проведення певних процесуальних дій чи прийняття окремих процесуальних рішень (наприклад, п. 7 ч. 1 ст. 277 КПК України). Таким чином, положення про необхідність обов'язкового роз'яснення і забезпечення прав учасників досудового розслідування, яке В. В. Вапнарчук виділяє як загальне положення досудового розслідування, на нашу думку, має характер фундаментального правила, яке відображає сутність усього кримінального судочинства, а не окремої його стадії.

З приводу складання процесуальних документів під час досудового розслідування, яке О. С. Степанов виокремив серед загальних положень досудового розслідування, зазначимо, що кожна слідча або інша процесуальна дія фіксується в певному процесуальному документі, форма якого прямо передбачена в законі. Основними процесуальними документами, які можуть складатися під час досудового розслідування, є такі: постанова (ч. 5 ст. 110 КПК України), протокол (ст. 104 КПК України), обвинувальний акт (ч. 4 ст. 110, ст. 291 КПК України), ухвала (ст. 372 КПК України). Форма та зміст даних процесуальних документів передбачені в главі 5 КПК України «Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення», главі 29 КПК України «Судові рішення». Тому, на нашу думку, положення про складання процесуальних документів є таким, що загально характеризує кримінальне судочинство, а не лише окрему його стадію.

Разом з тим вважаємо, що необхідно підтримати тих процесуалістів (Л. М. Лобойко¹⁶¹, Л. Д. Удалова та О. С. Степанов¹⁶²,

¹⁶¹ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 183–200.

¹⁶² Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 219.

В. В. Павловський¹⁶³ та ін.), які серед загальних положень досудового розслідування виокремлюють також положення про взаємодію органів досудового розслідування.

Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами в ході здійснення досудового розслідування завжди займала важливе місце в їх діяльності, оскільки спрямована на виконання завдань під час розкриття та розслідування злочинів. Така взаємодія істотно впливає на досудове розслідування, а тому є його загальною умовою. У даному контексті слід навести позицію Ю. М. Черноус про те, що нині спостерігається активізація багатосторонньої взаємодії (співробітництва) уповноважених службових осіб, що здійснюється у різних формах. Однак під час практичної реалізації поставлених завдань вони зіштовхуються з наявністю проблемних питань, які стосуються правового, організаційного, криміналістичного, матеріального, технічного, кадрового забезпечення та іншого характеру¹⁶⁴. Слід погодитись із наведеним та зазначити, що якість організації взаємодії під час досудового розслідування значною мірою залежить, перш за все, від належної правової регламентації форм взаємодії.

Слід зазначити, що як на теоретичному рівні, так і в практичній діяльності поняття взаємодії досить широко використовується, оскільки пов'язане зі спільною узгодженою діяльністю різних підрозділів, чії зусилля спрямовані на виконання завдань кримінального провадження. Проте на законодавчому рівні дане поняття не визначено, що призводить до наукової полеміки з даної проблематики.

За визначенням Г. П. Цимбала, взаємодія є узгодженою діяльністю правоохоронних, контролюючих та інших державних органів, яка спрямована на виявлення, розкриття і розслідування злочинів¹⁶⁵. У свою чергу, О. О. Юхно під взаємодією під час проведення досудового розслідування розуміє організаційну

¹⁶³ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 11.

¹⁶⁴ Черноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 1. С. 232.

¹⁶⁵ Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. С. 39.

форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження¹⁶⁶. У науковій літературі містяться й інші визначення досліджуваного поняття. Зокрема, С. Тищенко зазначає, що під поняттям взаємодії у кримінальному провадженні слід розуміти дії учасників кримінального процесу, які, реалізуючи свої повноваження стосовно один одного, сприяють виконанню загальних завдань кримінального провадження. При цьому характер взаємодії може бути різним, залежно від того, керуються безпосередні учасники спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті була досягнута мета, задля якої суб'єкти взаємодіють¹⁶⁷. Слід підтримати автора та зазначити, що будь-яка діяльність, яка здійснюється під час кримінального провадження, у широкому значенні, спрямована на виконання його завдань.

Разом з тим науковці вказують й на інше значення взаємодії органів досудового розслідування, зокрема: розкриття, розслідування і попередження кримінальних правопорушень або припинення злочинних діянь та встановлення обставин, що є предметом доказування у кримінальному провадженні; розшук злочинців і забезпечення відшкодування збитків, завданих правопорушенням¹⁶⁸. У даному контексті слід зазначити, що враховуючи те, що взаємодія між органами і підрозділами здійснюється не підпорядкованими один одному органами, найчастіше їх спільна діяльність має нетривалий характер. Тому вважаємо, що метою взаємодії органів досудового розслідування, як спільної, узгодженої діяльності, є саме виконання завдань, що стоять перед ними при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень.

¹⁶⁶ Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2017. С. 19.

¹⁶⁷ Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 3. С. 105.

¹⁶⁸ Дунаєва А. В. Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу органу внутрішніх справ під час розшуку підозрюваного. Часопис Академії адвокатури України. 2013. № 1 (18). URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/158/180>.

Більш детально зміст завдань взаємодії органів досудового розслідування визначено в пункті 1 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575 (далі – Інструкція з організації взаємодії)¹⁶⁹. Так, урахуваючи положення даної Інструкції, а також напрацювання вчених-процесуалістів, можна визначити, що основними завданнями взаємодії органів досудового розслідування є: 1) запобігання кримінальним правопорушенням; 2) виявлення та розслідування кримінальних правопорушень; 3) притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 4) відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; 5) відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Взаємодія органів досудового розслідування має різноманітний характер і здійснюється на різних рівнях і в певних правових формах. Систематизацію форм взаємодії необхідно провадити з урахуванням різних підстав, що дозволить більш комплексно підійти до зазначеної проблеми.

Залежно від рівня існування взаємодії доцільно виділяти такі її види:

- а) міжнародна взаємодія (на рівні різних держав);
- б) міжвідомча взаємодія (на рівні різних органів і підрозділів);
- в) внутрішньовідомча взаємодія (на рівні різних підрозділів та органів одного відомства)¹⁷⁰.

Взаємодія різних органів і підрозділів на міжнародному рівні є важливою складовою здійснення кримінального судочинства, оскільки сьогодні процеси розвитку сучасної цивілізації супроводжуються виникненням нових загроз у кримінальному середовищі, перетворенням організованої злочинності в

¹⁶⁹ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

¹⁷⁰ Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2017. С. 26.

транснаціональну форму. Дані обставини обумовлюють необхідність здійснення міжнародного співробітництва між різними державами з метою забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, як на території України, так і за її межами.

Основним джерелом права, що регулює питання здійснення міжнародного співробітництва, є міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.¹⁷¹, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р.¹⁷², Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р.¹⁷³ тощо. Разом з тим слід підкреслити, що процесуальні аспекти міжнародної взаємодії урегульовані спеціальними двосторонніми договорами, які найбільш точно враховують особливості законодавства обох держав. Так, Україною укладено низку двосторонніх міжнародних договорів з іншими країнами світу, якими регламентуються питання міжнародного співробітництва під час здійснення кримінального провадження, зокрема із: Республікою Польща, Республікою Молдова, Республікою Грузія, Латвійською Республікою, Монголією, Канадою, США, Китайською Народною Республікою та іншими державами.

У чинному КПК України аспекти здійснення міжнародної взаємодії регламентовані розділом IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження». Відповідно до даних положень, взаємодія різних органів та підрозділів під час здійснення досудового розслідування може бути здійснена в

¹⁷¹Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. № 43/98-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80>.

¹⁷²Про ратифікацію Третього додаткового протоколу та Четвертого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників : Закон України від 07 черв. 2017 р. № 2090-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2090-19/paran2#n2>.

¹⁷³Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. № 44/98-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/44/98-%D0%B2%D1%80>.

таких напрямках: а) міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; б) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція); в) кримінальне провадження в порядку перейняття.

Міжвідомча взаємодія здійснюється між органами і підрозділами різних відомств, зокрема між органами досудового розслідування Національної поліції та Експертної служби МВС України. Залучення спеціалізованої пересувної лабораторії та працівників Експертної служби МВС України до огляду місця події за окремими видами вчинених кримінальних правопорушень здійснюється відповідно до вимог Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події¹⁷⁴.

На сучасному етапі набуває актуальності взаємодія прокурора як процесуального керівника з органом досудового розслідування. У даному аспекті зауважимо, що важливе значення має визначення форм взаємодії, оскільки прокурор, здійснюючи покладені на нього повноваження, є суб'єктом єдиної організаційної структури кримінального провадження, у межах якої він безпосередньо взаємодіє з іншими учасниками кримінального провадження, зокрема слідчим, керівником органу досудового розслідування. З цього питання у науковому колі цілком доречно зазначається, що можна виділити дві форми взаємодії прокурора з органом досудового розслідування, зокрема процесуальну та організаційну¹⁷⁵. Зокрема Н. В. Марчук до основних форм процесуальної взаємодії прокурора й органів досудового розслідування, які водночас є засобами процесуального керівництва, відносить такі: 1) вирішення питань щодо

¹⁷⁴ Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15/paran14#n14>

¹⁷⁵ Никифорчук Д. І. Заблоцька О. Ю. Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування під час здійснення кримінального провадження щодо одержання неправомірної вигоди службовими особами, які обіймають відповідальні посади. Наука і правоохорона. 2014. № 2 (24). С. 206; Шпак О. О. Організація взаємодії процесуального керівника з органом досудового розслідування. Право і суспільство. 2015. № 5, ч. 2. С. 196.

підслідності кримінальних правопорушень; 2) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування; 3) участь прокурора у провадженні досудового розслідування; 4) надання вказівок і доручень слідчим та оперативним підрозділам; 5) волевиявлення прокурора щодо окремих процесуальних рішень. Основними видами організаційної взаємодії є поєднання слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; активне використання рекомендацій тактики й методики, наукових і технічних досягнень під час розслідування кримінальних проваджень; спільне планування проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій; спільний аналіз інформації та взаємний обмін нею; консультативна діяльність слідчого під час виконання оперативними працівниками доручень; використання оперативно-розшукових обліків; проведення тактичних операцій; забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування¹⁷⁶. У зв'язку з указаним підкреслимо, що належна організація взаємодії прокурора й органу досудового розслідування є важливою умовою не лише процесуального керівництва, а й загалом ефективного здійснення досудового розслідування.

Продовжуючи виокремлення форм взаємодії зауважимо, що залежно від її тривалості можна виділити такі види взаємодії:

а) епізодична – проведення експертизи, виконання працівником оперативного підрозділу доручення слідчого, залучення спеціаліста для проведення окремої процесуальної дії тощо. Виникає даний вид взаємодії в момент отримання відповідного процесуального рішення (постанови, доручення, клопотання) і закінчується після його виконання;

б) тривала – виникає при необхідності вирішення низки завдань, що обумовлено характером і складністю конкретного кримінального правопорушення. Початковим моментом виникнення даного виду взаємодії слід вважати створення слідчої-оперативної групи для досудового розслідування кримінальних правопорушень¹⁷⁷.

¹⁷⁶Марчук Н. В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. С. 14.

¹⁷⁷Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2017. С. 19.

Більш цікавим, із практичної точки зору, буде розмежування взаємодії залежно від її правової форми, а саме на процесуальну та непроцесуальну. Зрозуміло, що таке розмежування є умовним, оскільки процесуальні форми взаємодії більш детально регламентуються в законах та відомчих нормативних актах, а непроцесуальні недостатньо повно визначені на рівні законодавства.

До процесуальних форм взаємодії слід віднести:

1. Передання кримінального провадження від одного органу досудового розслідування до іншого у випадку визначення іншої підслідності (ч. 2 ст. 218, ч. 5 ст. 216 КПК України) або у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК України);

2. Залучення до участі в слідчій (розшуковій) дії співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста, експерта. Наприклад, під час допиту неповнолітнього підозрюваного, який не досяг шістнадцятирічного віку, або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, в якості спеціаліста залучається педагог чи психолог, а у разі необхідності – лікар (ст. 491 КПК України). Також під час огляду трупа обов'язкова участь судово-медичного експерта або лікаря (ст. 238 КПК України). До проведення досудового розслідування можуть залучатися й інші службові особи, зокрема дільничний офіцер поліції (поліцейський патрульної поліції), кінолог, які надають допомогу у виявленні доказової інформації, зокрема шляхом виконання пошукових дій (наприклад, під час огляду місця події).

3. Надання слідчим, прокурором доручення співробітнику оперативного підрозділу про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 39, ч. 4 ст. 40, ч. 3 ст. 41 КПК України).

За правовою сутністю доручення є вимогою, що оформлюється у письмовому вигляді, про проведення певних дій. Слід вказати, що, відповідно до п.п. 2, 3 розділу VI Інструкції з організації взаємодії, не допускається надання слідчим оперативному підрозділу неконкретизованих доручень та доручень без встановленого строку їх виконання. Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із

клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Ще однією процесуальною формою взаємодії є спільна діяльність слідчої групи. Так, відповідно до ч. 2 ст. 38 КПК України, досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Підставою для створення слідчої групи є необхідність постійної взаємодії слідчих як одного, так і декількох органів досудового розслідування між собою з метою використання їх можливостей для успішного розслідування кримінальних правопорушень.

Крім того, в ст. 571 КПК України передбачена можливість діяльності спільних слідчих груп, які створюються для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, учинених на території декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав.

Зауважимо, що в чинному КПК України передбачена можливість функціонування лише слідчої групи. Проте, відповідно до підзаконних нормативно-правових актів, під час кримінального провадження можлива діяльність також слідчо-оперативної групи (далі – СОГ). Так, відповідно до п. 1 розділу IV Інструкції з організації взаємодії, для усебічного, повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, кримінальних правопорушень, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, утворюються СОГ.

Системний аналіз норм КПК України, а також підзаконних нормативних актів з питань взаємодії дозволяє дійти висновку про те, що діяльність СОГ не поєднує здійснення процесуальної та оперативно-розшукової функції. Це пов'язано із тим, що чинне законодавство не передбачає можливості проведення оперативно-розшукової діяльності щодо кримінального правопорушення під час досудового розслідування. Метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Фактично, взаємодія у складі СОГ

полягає в можливості доручення слідчим, який є керівником групи, проведення лише процесуальних дій, а саме слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій). До складу СОГ можуть бути включені як представники органу досудового розслідування, так і співробітники оперативних підрозділів. У зв'язку з тим не зрозуміла позиція законодавця, який не передбачив у нормах КПК України можливості дії СОГ як однієї із форм взаємодії під час розслідування кримінального провадження.

Зауважимо, що не можна прирівнювати взаємодію у складі слідчої чи слідчо-оперативної групи до таких форм взаємодії, як давання доручень або участь осіб у слідчих (розшукових) діях. Оскільки, по-перше, взаємодія у формі давання доручень або участі у слідчих (розшукових) діях має, як правило, епізодичний характер, тоді як діяльність у складі слідчої чи слідчо-оперативної групи здійснюється постійно під час розслідування певного кримінального правопорушення. По-друге, слідчий, як керівник СОГ, дає доручення безпосередньо оперативним підрозділам, у результаті чого економиться час, краще усвідомлюються зміст завдання та його мета. При даванні доручень у порядку ст. 40 КПК України (тобто поза межами діяльності СОГ), вимога про проведення слідчих (розшукових) дій спрямовуються, наприклад, до керівника територіального органу, підрозділу поліції, який їх виконання доручає своїм підлеглим. По-третє, що, можливо, є основним, метою діяльності слідчої або слідчо-оперативної групи є саме здійснення ефективного, швидкого розкриття тяжкого або особливо тяжкого кримінального правопорушення, на розслідування якого направлена згурпована діяльність декількох осіб.

З урахуванням вищевикладеного слід наголосити, що взаємна діяльність органів досудового розслідування має важливе значення під час здійснення кримінального провадження. Поняття *«взаємна діяльність органів досудового розслідування»* вживається нами в широкому значенні, насамперед як взаємна діяльність органів досудового розслідування між собою (тобто між різними органами та підрозділами, визначеними у ч. 1 ст. 38 КПК України), а також взаємна діяльність органів досудового розслідування з особами, органами та підрозділами інших відомств, зокрема

прокурором, оперативним підрозділом, спеціалістом, експертом, у тому числі з органами розслідування іноземної держави.

Як нами було вказано вище, положення про взаємодію органів досудового розслідування слід відносити до загальних положень досудового розслідування, про що необхідно внести відповідні зміни до КПК України. У зв'язку з тим пропонуємо доповнити КПК України новою статтею 222-1 наступного змісту:

«Стаття 222-1. Взаємодія органів досудового розслідування

1. Основним завданням взаємодії органів досудового розслідування є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів особи.

2. У разі необхідності постійної взаємодії слідчих як одного, так і декількох органів досудового розслідування між собою з метою використання їх можливостей для успішного розслідування кримінальних правопорушень створюється слідча група.

3. З метою здійснення ефективної взаємодії органу досудового розслідування та оперативних підрозділів у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких і особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, чи набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України, утворюється слідчо-оперативна група.

4. Для проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, обставин якого вимагають вжиття скоординованих спільних дій компетентних органів іноземної держави, Генеральним прокурором України створюється спільна слідча група. Члени спільної слідчої групи мають повноваження, визначені національним законодавством держави, на території якої діє група».

Вважаємо, що запропоновані нами зміни і доповнення до кримінального процесуального законодавства України сприяють ефективному виконанню завдань кримінального провадження, адже в умовах сьогодення протидія суспільно небезпечним проявам набуває пріоритетного значення, стає першочерговим завданням правоохоронних органів.

2.2. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування

2.2.1. Аксіологічна характеристика початку досудового розслідування

Завдання кримінального провадження можуть бути належним чином виконані, а права, свободи та законні інтереси його учасників надійно захищені лише за умови, що кожному факту порушення закону надаватиметься належна правова оцінка шляхом встановлення відповідності обставин події, що містить ознаки кримінального правопорушення, фактичним даним. Чітка правова регламентація процесуальної діяльності саме на першому етапі досудового провадження є передумовою законності й обґрунтованості подальшого розслідування та судового розгляду справи. У зв'язку з цим належну увагу треба приділити дослідженню основних питань, пов'язаних із початковим етапом кримінальної процесуальної діяльності¹⁷⁸.

Насамперед, слід зазначити, що питання, пов'язані з процесуальним порядком початку досудового розслідування, викликають численні наукові дискусії. І це зрозуміло, оскільки з прийняттям у 2012 році КПК України стадія досудового розслідування зазнала суттєвих змін, а особливо її початковий етап. Зокрема, це пов'язано з відмовою від стадії порушення кримінальної справи та запровадженням нового порядку початку досудового розслідування – внесенням до ЄРДР відомостей про вчинене кримінальне правопорушення. Зважаючи на це, протягом останніх років такі зміни сприймаються науковцями і практиками неоднозначно, а щодо окремих аспектів висловлюються навіть діаметрально протилежні точки зору. Першопричиною цього стало скасування інституту дослідчої перевірки. Водночас актуальність даного питання виявляється і сьогодні, оскільки початок досудового розслідування завжди пов'язується з

¹⁷⁸ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 268.

надходженням або самостійним виявленням інформації, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Свого часу С. В. Бажанов переконував, що дослідча перевірка – це анахронізм кримінально-процесуального законодавства, що зводиться до безглуздої тяганини й надмірної перестраховки¹⁷⁹. Разом з тим уже в умовах дії КПК України 2012 року не всі процесуалісти дотримуються такої точки зору. Акцентуючи увагу на необхідності збереження інституту перевірки заяв і повідомлень про злочин, Г. П. Середа вважає, що цей етап є останнім «бар'єром» законності на шляху неправомірного порушення кримінальної справи¹⁸⁰. Підтримуючи загалом указану позицію, Ю. П. Аленін зазначає, що, незважаючи на певні прогалини у правозастосуванні, які більшою мірою пов'язані не з процесуальною формою, а з позапроцесуальними чинниками, вказана стадія все ж таки надавала можливість досить ефективно фільтрувати повідомлення та заяви про злочини і відділяти некримінальні події¹⁸¹.

У наукових джерелах з приводу цього питання підкреслюється, що існування стадії порушення кримінальної справи в українському кримінальному процесі сприяло констатації правоохоронними органами у відповідній постанові того факту, що злочин дійсно мав місце, оскільки це дозволяло розпочинати юридичну процедуру, тобто кримінальний процес після відповідної перевірки. Дійсно, відразу не завжди можливо встановити, про який різновид правопорушення (адміністративне, цивільне, господарське, кримінальне) йдеться та в межах якого юридичного процесу має здійснюватися провадження за заявою чи повідомленням¹⁸².

Отже, позиція науковців про значення інституту перевірки заяв і повідомлень як «бар'єра» або «фільтра», який певною мірою дає

¹⁷⁹ Бажанов С. Оправдана ли так называемая доследственная проверка? Законность. 1995. № 1. С 51.

¹⁸⁰ Середа Г. П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при прийнятті, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про злочини: деякі проблеми правового регулювання. Правознавець : електронна бібліотека юридичної літератури. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/285/%D1>.

¹⁸¹ Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 201.

¹⁸² Лобойко Л. М. Початок досудового розслідування за новим КПК. Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року : зб. статей. Київ, 2012. С. 33.

можливість уникнути неправомірного початкового досудового розслідування, видається нам не зовсім правильною. Це пов'язано з тим, що, відповідно до положень чинного КПК України, хоча й скасовано дослідчу перевірку, але все одно зберігається «процесуальний фільтр», що певною мірою дає змогу уникнути обов'язковості реєстрації в ЄРДР усіх без виключення звернень, які, за твердженням заявника, стосуються сфери кримінальних процесуальних відносин¹⁸³.

Так, відповідно до пункту 5 розділу III Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 р. № 1377, про заяви і повідомлення, які надійшли до чергової частини органу поліції і в яких відсутні відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі єдиного обліку (далі – ЄО) доповідається уповноваженим працівником чергової частини начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення відповідно до Закону України «Про звернення громадян» або Кодексу України про адміністративні правопорушення. У разі встановлення начальником органу поліції в заяві (повідомленні) відомостей, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, він за своєю резолюцією (не пізніше однієї доби з часу реєстрації заяви в журналі ЄО) повертає її (його) до чергової частини для негайної передачі начальнику слідчого підрозділу¹⁸⁴. Тож бачимо, що законодавець фактично передбачив можливість фільтрувати заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення, а також відділяти некримінальні події вже на етапі їх прийняття та реєстрації. Основною відмінністю є те, що сьогодні скорочено строк для вирішення цього питання до 24 годин, на відміну від положень КПК 1960 року, яким цей строк був передбачений у межах 10 діб.

¹⁸³ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 269.

¹⁸⁴ Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 06 лист. 2015 р. № 1377. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

Слід зауважити, що дискусія з приводу необхідності існування інституту перевірки інформації про кримінальне правопорушення мала місце ще при обговоренні прийняття чинного КПК України. Зокрема, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект КПК (реєстр. № 9700 від 13.01.2012 р.) зазначалося, що усе процесуальне навантаження щодо перевірки таких заяв і повідомлень автоматично лягає на слідчого, а не на відповідні органи дізнання чи підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Отже, може скластися ситуація, за якої слідчі будуть вимушені перевіряти найабсурдніші заяви про злочин, у той час, коли відповідного слідчого реагування вимагатиме розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. Навряд чи це сприятиме підвищенню якості досудового розслідування і ефективності захисту прав громадян правоохоронними органами¹⁸⁵.

У цьому контексті варто наголосити, що з часу набуття чинності КПК України 2012 р. така ситуація насправді склалася. Підтвердженням цього є той факт, що наразі в одного слідчого в середньому знаходиться 100 кримінальних проваджень на місяць, а в деяких регіонах (наприклад, у Московському, Київському ВП ГУНП в Харківській області та інших) дана кількість становить 600 – 650 проваджень. Водночас, як свідчать дані Генеральної прокуратури України, кількість вчинюваних злочинів кожного року зростає, а саме: у 2013 р. обліковано (зареєстровано) – 563 560 кримінальних правопорушень, у 2014 р. – 529 139 кримінальних правопорушень, у 2015 р. – 565 182 кримінальних правопорушень, у 2016 р. – 592 604 кримінальних правопорушень, за 9 місяців 2017 року – 446 158 кримінальних правопорушень¹⁸⁶. Тобто загальна кількість зареєстрованих правопорушень становить більше 500 тис. кожен рік. Зрозуміло, що на практиці стикаються, передусім, із проблемою перевантаження слідчих. Тому вважаємо, що надмірне навантаження на слідчих, яке сьогодні має місце, є проблемою

¹⁸⁵ Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Кримінального процесуального кодексу України : реєстр. № 9700 від 13 квіт. 2012 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: www.rada.gov.ua.

¹⁸⁶ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 рр. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820.

не процесуального характеру, а організаційного, що має сприяти збільшенню штатного розкладу слідчих у кожному підрозділі органу досудового розслідування¹⁸⁷.

Стосовно такого нововведення О. Оніщук справедливо зазначав, що вся оперативно-розшукова та слідча діяльність здійснюватимуться в межах єдиного процесу розслідування, а всі процесуальні дії (оперативно-розшукові, слідчі) – лише після початку кримінального провадження¹⁸⁸. Також слід визнати правоту О. Ю. Татарова, який указує на позитивність скасування інституту «порушення кримінальної справи», адже відсутність дослідчої перевірки дозволить уникнути повторного проведення деяких процесуальних дій, які є необхідними в межах дослідчої перевірки (наприклад: опитування – допит; довідка спеціаліста – висновок експерта)¹⁸⁹. Підтримує законодавчі зміни й В. Фаринник, на переконання якого, запровадження кардинально нової процедури дозволить громадянам реалізувати своє право на захист уже відразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин, оскільки кожна заява, повідомлення мають бути розглянуті, а отже, за ними прийматимуться належні рішення¹⁹⁰. Варто підтримати законодавця, а також науковців щодо позитивності скасування довготривалої дослідчої перевірки, оскільки спроба на етапі, коли ще не прийнято рішення про початок розслідування, беззаперечно встановити факт учинення кримінального правопорушення, тобто виявити всі суб'єктивні й об'єктивні елементи складу злочину, неправомірна. Це не відповідає пізнавальній ситуації, що складається на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності¹⁹¹.

¹⁸⁷ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 269.

¹⁸⁸ Оніщук О. Новий Кримінально-процесуальний кодекс – ключовий елемент системи кримінальної юстиції. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2009. № 1 (87). С. 147.

¹⁸⁹ Татаров О. Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України. Новації кримінально-процесуального законодавства: матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 6 лип. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2016. URL: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

¹⁹⁰ Фаринник В. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. Юридичний вісник України. 2012. № 24 (16–22 черв.).

¹⁹¹ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 269.

Наведені змістовні положення, що в сукупності відображають дискусійність питання про дослідче провадження, дозволяють приєднатися до висловленого в науці кримінального процесу погляду на те, що у зв'язку з ухваленням і набуттям чинності КПК 2012 р. дослідчий кримінальний процес (дослідче провадження) не ліквідований, а набув нового змісту¹⁹². Дійсно, нині під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події здійснюється їх перевірка, вирішується питання про наявність або відсутність складу кримінального правопорушення. Крім того, з моменту внесення до ЄРДР відомостей про вчинення конкретно особою кримінального правопорушення слідчий, прокурор уповноважені проводити різні процесуальні дії, завдяки яким буде прийнято рішення про наділення особи статусом підозрюваного або закриття кримінального провадження¹⁹³.

Разом з тим слід урахувати, що сучасне європейське кримінальне судочинство йде шляхом диференціації та спрощення досудових і судових процедур, основні ідеї якого закладені у Рекомендації № 6R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи «Стосовно спрощення кримінального судочинства» від 17.09.1987 року¹⁹⁴. Метою запровадження спрощеної процедури є прискорення розгляду кримінальних проваджень та виключення тяганини розслідування. З урахуванням цієї вимоги у пункті 2 розділу 2 Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 8 квітня 2008 р., було констатовано необхідність запровадження спрощеної процедури початку досудового розслідування, яким має вважатися момент отримання уповноваженими законом органами інформації про кримінальний проступок або злочин. Відповідні службові особи мають бути зобов'язані розпочати досудове розслідування

¹⁹² Квашук О. Д. Процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. С. 12.

¹⁹³ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 270.

¹⁹⁴ Рекомендація N 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального судочинства» : прийнятий 17 верес. 1987 р. № 6 R(87)18. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.

невідкладно після отримання такої інформації, про що повідомляється прокурору¹⁹⁵.

Приведення національного законодавства у відповідність до вимог міжнародно-правових стандартів у сфері кримінального судочинства зумовлює аналіз нормативних положень різних країн з питань початку досудового розслідування.

Аналогічні українським положенням є норми, закріплені у КПК Республіки Казахстан, а саме: у ст. 179 визначено, що початком досудового розслідування є реєстрація заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань або перша невідкладна слідча дія¹⁹⁶. Відповідно до законодавства Грузії, підставою для початку слідства є інформація про злочин, що надійшла до слідчого або прокурора, виявлена в ході кримінального процесу або опублікована в мас-медіа (ст. 101 КПК Грузії)¹⁹⁷. Схожі за змістом положення передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві Російської Федерації та Республіки Білорусь. Зокрема, у ст. 5 КПК Російської Федерації визначено, що досудове провадження – це кримінальне судочинство з моменту одержання повідомлення про злочин до направлення прокурором кримінальної справи в суд для розгляду її по суті¹⁹⁸. У свою чергу, в п. 4 ст. 6 КПК Республіки Білорусь передбачено, що досудове провадження – це прискорене провадження та провадження від дня надходження заяви, повідомлення про злочин до передачі кримінальної справи прокуророві для направлення в суд для розгляду по суті або припинення провадження у справі, а також підготовка матеріалів

¹⁹⁵ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 20.01.2018).

¹⁹⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V; с изм. и доп. по сост. на 11 июля 2017 г. ЮРИСТ – тексты нормативных правовых актов, нормативно-технической документации, комментарии к законодательству Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

¹⁹⁷ Уголовно-процессуальный кодекс Грузии : Закон Грузии от 09 октября 2009 г. № 1772-Ilc. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/45/ru/pdf>.

¹⁹⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ; с изм. и доп., вступившими в силу с 01 сентября 2017 г. КонсультантПлюс. URL: http://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_34481/fa53613fc0baccd92ae91e78087fdb41cc69ed88/.

у кримінальній справі приватним обвинувачем і стороною захисту¹⁹⁹. Натомість, у ст. 150 КПК Киргизької Республіки міститься перелік приводів та підстав порушення кримінальної справи: 1) заяви громадян; 2) заява з повинною; 3) повідомлення посадової особи організації; 4) повідомлення в засобах масової інформації; 5) безпосереднє виявлення органом дізнання, слідчим, прокурором ознак злочину²⁰⁰.

У КПК Польщі передбачено, що в разі наявності достатніх підстав вважати, що було вчинене кримінальне правопорушення, яке було виявлене уповноваженим органом чи про вчинення якого було отримане повідомлення, виноситься постанова про початок розслідування, в якій вказується діяння, що є предметом кримінального провадження, а також його правова кваліфікація²⁰¹.

На відміну від урегулювання питання щодо початку досудового розслідування в країнах пострадянського простору, системи кримінальної юстиції європейських країн фактично повністю відмовилися від досудового слідства у його «класичному» розумінні. Специфікою кримінального процесу цих держав є те, що досудове провадження за кримінальним процесуальним законодавством здійснюється переважно у формі поліцейсько-прокурорського дізнання. При цьому головна роль у встановленні обставин вчинення кримінального правопорушення відводиться судовому слідству, яке проходить з жорстким дотриманням принципу змагальності сторін та реальної участі судді, суду у проведенні слідчих дій²⁰².

З аналізу кримінального процесуального законодавства деяких країн стає зрозуміло, що врегулювання початку досудового розслідування на рівні національного законодавства

¹⁹⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-З ; с изм. и доп. по сост. на 18 июля 2017 г. Кодексы Республики Беларусь. URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>.

²⁰⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики : Закон Кыргызской Республики от 30 июня 1999 г. № 62. Министерство юстиции Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/9/190?cl=ru-ru>.

²⁰¹ Басай В. Д., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес України, Республіки Польщі та ФРН: порівняльний аналіз : навч. посібник. Київ: Алерта, 2015. С. 247.

²⁰² Фаринник В. І. Досудове слідство у кримінальному судочинстві України: стан та перспективи реформування. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України : зб. наук. пр. 2010. № 1. С. 58.

загалом схоже з вирішенням даного питання у процесуальному законодавстві країн СНД. Разом з тим положення КПК України, що регламентують діяльність органів досудового розслідування в цьому напрямі, потребують свого подальшого вдосконалення, що забезпечить їх відповідність міжнародним правовим стандартам у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів людини.

Сьогодні питання щодо початку досудового розслідування врегульовано ст. 214 КПК України, відповідно до частини 1 якої слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Наведене законодавче положення є формою реалізації засади публічності кримінального провадження, відповідно до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (ст. 25 КПК України).

На виконання вимог ст. 214 КПК України функціонує електронна база даних – Єдиний реєстр досудових розслідувань. Відповідно до п. 1.3 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139, ЄРДР утворений та ведеться з метою забезпечення: реєстрації кримінальних правопорушень (проваджень) та обліку прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналізу стану та структури кримінальних

правопорушень, вчинених у державі; інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів²⁰³.

З нинішнім порядком законодавчого закріплення початку досудового розслідування погоджуються не всі науковці. Зокрема, Л. М. Гуртієва вважає, що початок стадії досудового розслідування в КПК України визначено некоректно та неточно. З точки зору вченої, за межами кримінального провадження залишається діяльність, яка полягає у прийнятті заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України), можливому проведенні до внесення даних до ЄРДР огляду місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України), а також діяльність з оскарження відмови у внесенні даних до ЄРДР до слідчого судді (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України), розгляді скарги слідчим суддею (ст. 306 КПК України), ухвалення ним відповідного рішення (ст. 307 КПК України) та ін. Всі зазначені дії врегульовані КПК України, тому є процесуальними та здійснюються в межах стадії досудового розслідування. У зв'язку з тим автор вважає, що початком стадії досудового розслідування доцільно вбачати подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення²⁰⁴.

Щодо наведеної точки зору висловимо свою позицію. По-перше, незважаючи на те, що діяльність, яка полягає у прийнятті заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, детально не врегульована КПК України, з аналізу ст. 214 КПК України стає зрозуміло: якщо у заяві або повідомленні, з яким звертається особа до органу досудового розслідування, будуть встановлені обставини кримінального правопорушення, то такі відомості повинні бути невідкладно зареєстровані в ЄРДР. Велика кількість заяв, із якими

²⁰³ Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 06 квіт. 2016 р. № 139. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

²⁰⁴ Гуртієва Л. М. Способи збирання та перевірки доказів на стадії досудового розслідування. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 лист. 2013 р., м. Одеса) / відп. за випуск Ю. П. Алєнін. Одеса, 2013. С. 248.

звертаються особи до правоохоронних органів, взагалі не містить ознак кримінального правопорушення. Тому їх розгляд здійснюється в адміністративному порядку або в порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян». У будь-якому випадку, коли виявлено факт кримінального правопорушення, будь-то із заяви, повідомлення, або у разі самостійного виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, такі відомості вносяться до ЄРДР, що й свідчить про початок досудового розслідування.

По-друге, з приводу законодавчого порядку оскарження дій слідчого, прокурора, пов'язаних із початком досудового розслідування, зазначимо, що, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, передбачена можливість оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення²⁰⁵. У цьому аспекті варто навести позицію В. І. Галагана, який указує, що з моменту отримання органами внутрішніх справ інформації про вчинений злочин відбувається початок кримінально-процесуальної діяльності й виникнення кримінально-процесуальних правовідносин²⁰⁶.

Тому не можемо підтримати думку Л. М. Гуртієвої з приводу доцільності визначати початком стадії досудового розслідування подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Вважаємо, що подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення свідчить про початок не досудового розслідування, а кримінальної процесуальної діяльності, до якої залучаються різні учасники, зокрема заявник або потерпілий, слідчий, поняті, експерт.

²⁰⁵ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 270.

²⁰⁶ Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. С. 94.

Продовжуючи дослідження підкреслимо, що у слідчого, прокурора, відповідно до положень чинного кримінального процесуального законодавства, є 24 години для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. На нашу думку, цей строк є короткотривалим, з огляду, перш за все, на великий обсяг роботи слідчого (виїзд на місце вчинення правопорушення, огляд місця події та внесення вже конкретних відомостей до ЄРДР). Тому вважаємо, що строк з моменту надходження заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення до внесення відомостей до ЄРДР необхідно збільшити хоча б до 48 годин. Проте не всі вчені поділяють таку точку зору. Так, М. А. Погорецький зазначає, що за чинним КПК України 24-х годинний термін – це не перевірка заяв та повідомлень про кримінальне правопорушення, а лише внесення відповідних відомостей до ЄРДР²⁰⁷. На наше переконання, збільшення строку також сприятиме тому, що потерпілий зможе вчасно надати органу досудового розслідування документи або докази, що дійсно свідчать про вчинення щодо нього кримінального правопорушення (наприклад, копію чека на викрадене майно, накладні тощо). У зв'язку з указаним пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 214 КПК України.

Останнім часом у науковій літературі наголошується на тому, що в КПК України 2012 року чітко не зазначено, що є приводами та підставами для початку кримінального провадження²⁰⁸. Із цим варто погодитись лише частково, оскільки в ч. 1 ст. 214 КПК України вказується саме на приводи до початку досудового розслідування, а саме: 1) заяви про вчинене кримінальне правопорушення; 2) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, 3) самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення²⁰⁹.

²⁰⁷ Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 101.

²⁰⁸ Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 228.

²⁰⁹ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 270.

За дослідженням В. В. Павловського, в більшості випадків (54 %) заяви про кримінальні правопорушення заявниками та потерпілими складаються самостійно, у 22 % – фіксуються у протоколі заяви про злочин, у решті випадків (24 %) уповноваженими органами складаються відповідні рапорти відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК України²¹⁰.

Слід наголосити, що нормативні-правові акти дещо по-іншому визначають зазначені приводи. Зокрема, у п. 2 розділу I Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 р. № 1377, визначено, що джерелом інформації про вчинені кримінальні правопорушення та інші події є: 1) заяви і повідомлення осіб, які надходять до органу поліції, особи, уповноваженої здійснювати досудове розслідування (далі – слідчий), або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення; 2) самостійно виявлені слідчим або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; 3) повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні; 4) інше²¹¹.

Крім зазначеного, в додатку 7 до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139, передбачено перелік інших джерел, із яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а саме: 1) усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; 2) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; 3) матеріали правоохоронних та

²¹⁰ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 70.

²¹¹ Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 06 лист. 2015 р. № 1377. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України. 5) повідомлення в засобах масової інформації; 6) самостійне виявлення слідчим кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 7) дублікат заяви; 8) інші; 9) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду; 10) у тому числі виявлення кримінального правопорушення прокурором під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів; 11) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення²¹².

Системний аналіз нормативних положень зумовлює висновок, що причинами до початку кримінального провадження є:

1) заяви про вчинене кримінальне правопорушення, які можуть бути усними або письмовими (заяви можуть надійти від фізичних або юридичних осіб);

2) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, якими можуть бути:

а) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб;

б) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України;

в) повідомлення в засобах масової інформації;

3) самостійне виявлення слідчим із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, в тому числі під час досудового розслідування;

4) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема за результатами перевірки у порядку нагляду, в тому числі під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів;

²¹² Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 06 квіт. 2016 р. № 139. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

5) самостійно виявлені посадовою особою правоохоронних та контролюючих державних органів факти вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень²¹³.

З аналізу змісту ст. 214 КПК України, а також положень інших статей Кодексу стає зрозуміло, що на законодавчому рівні не міститься жодних положень з приводу змісту заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення. З цього приводу слід навести результати дослідження, проведеного В. В. Павловським. Зокрема, за доцільність визначення процесуальної форми заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення в нормах КПК України висловилося 183 (75,6%) співробітники підрозділів досудового розслідування та 141 (89,8%) співробітник оперативних підрозділів Національної поліції²¹⁴.

Ураховуючи таку тенденцію, Ю. П. Аленін запропонував ст. 214 КПК України доповнити таким змістом: «Заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, який підписують заявник та посадова особа, що прийняла заяву. Заявник попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину відповідно до ст. 383 КК України. Повідомлення службових осіб, органів, установ, підприємств та організацій про вчинення кримінального правопорушення викладається в письмовій формі. До повідомлення можуть бути додані документи і предмети, які підтверджують обставини вчинення діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Усна заява заноситься до протоколу, в якому зазначаються відомості про особу заявника і зміст його заяви від першої особи. Протокол підписують заявник і посадова особа, яка склала протокол. Одночасно слідчий зобов'язаний вжити всіх можливих заходів, щоб запобігти кримінальному правопорушенню або припинити його. За наявності відповідних

²¹³ Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 271.

²¹⁴ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 228, 234.

підстав, що свідчать про реальну загрозу життю та здоров'ю особи, яка повідомила про кримінальне правопорушення, слід вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки заявника, а також членів його сім'ї та близьких родичів, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на заявника»²¹⁵.

Загалом сьогодні вимоги до форми та змісту протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, закріплені лише в підзаконних нормативних актах, зокрема Додатку 3 до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України від 06.11.2015 р. № 1377²¹⁶. Проте вважаємо, таку ситуацію слід виправити шляхом внесення відповідних змін до КПК України. Крім того, аналіз нормативних вимог, закріплених у підзаконних актах щодо змісту заяви, дозволяє сформулювати такі основні вимоги до заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення:

1) заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується. У протоколі зазначаються відомості про особу потерпілого або заявника та обставини вчинення кримінального правопорушення, які відомі особі. Протокол підписують потерпілий або заявник і посадова особа, яка склала протокол;

2) особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи зв'язком іншого виду;

²¹⁵ Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2013. Т. 13. С. 181.

²¹⁶ Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06 лист. 2015 р. № 1377. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

3) до заяви або повідомлення можуть бути додані документи і предмети, які підтверджують обставини вчинення кримінального правопорушення.

Окремо слід розглянути особливості початку досудового розслідування за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Як визначено в ч. 1 ст. 257 КПК України, якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у даному кримінальному провадженні, то отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами ст.ст. 247, 248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення.

Ураховуючи дані положення, можна зрозуміти: якщо під час досудового розслідування здійснюються НСРД і в результаті їх проведення буде виявлено ознаки іншого кримінального правопорушення, то слідчий або прокурор можуть розпочати інше досудове розслідування лише після отримання дозволу слідчим суддею на можливість використання даних, отриманих у результаті проведення НСРД. У зв'язку з тим після отримання відомостей про ознаки кримінального правопорушення прокурор подає клопотання до слідчого судді, який розглядає дане клопотання протягом 6 годин з моменту його отримання.

З приводу зазначеного у деяких процесуалістів, зокрема А. І. Кунтій, виникає питання про те, чи не суперечить дана норма принципу невідкладності, що визначений положенням ч. 1 ст. 214 КПК України, коли слідчий невідкладно, після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру

досудових розслідувань та розпочати розслідування²¹⁷. У зв'язку з тим А. І. Кунтій бачить у даних положеннях неузгодженість, тому пропонує внести відповідні зміни до норм чинного КПК України в частині, що регламентують ці відносини.

Разом з тим, на нашу думку, положення ст. 257 не суперечать положенням ст. 214 КПК України в частині невідкладності дій слідчого, прокурора щодо внесення відомостей про виявлене кримінальне правопорушення до ЄРДР. Зокрема, строк розгляду слідчим суддею клопотання прокурора щодо можливості використання даних, отриманих у результаті проведення НСРД, у іншому кримінальному провадженні, відповідно до ч. 1 ст. 248 КПК України, обмежено 6 годинами. Тобто у слідчого, прокурора залишається ще достатньо часу для внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Останнім часом у науковому колі активно обговорюється питання щодо вдосконалення *юридичного факту початку досудового розслідування*. Так, більшість учених наголошує на необхідності винесення слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування. Зокрема, на переконання Л. В. Черечукіної, рішення уповноважених осіб про порушення кримінального провадження має бути надана процесуальна форма, тобто винесена відповідна постанова. Лише після цього відомості про кримінальне правопорушення можуть бути внесені до ЄРДР²¹⁸. Загалом, підтримуючи таку позицію, Д. В. Сімонович пропонує спочатку вносити відповідні відомості до ЄРДР, а після цього – виносити постанову про початок досудового розслідування або про його відмову²¹⁹. Обґрунтовують свою позицію автори неузгодженості процесуальної форми початку досудового розслідування та положень ч. 3 ст. 110 КПК, оскільки

²¹⁷ Кунтій А. І. Початок нового досудового розслідування за результатами проведення НСРД. Процесуальні аспекти досудового розслідування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 119.

²¹⁸ Черечукіна Л. В. Точка відліку кримінального провадження за проектом КПК України (чи відповідає механізм кримінального провадження принципам публічності та змагальності?). Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 26 берез. 2012 р.). Луганськ, 2012. С. 8.

²¹⁹ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 101.

рішення слідчого мають прийматись у формі мотивованої постанови²²⁰.

На переконання С. Є. Абламського, з першого погляду здається, що вчені начебто пропонують повернутися до раніше існуючої постанови про порушення кримінальної справи. Проте, як слушно наголошує вчений, кримінальний процес не може існувати без прийняття рішення, яке має відображатись у відповідному процесуальному документі, зокрема у постанові. Більше того, в разі відсутності процесуального рішення у формі постанови особа позбавляється права на оскарження. У цьому разі постає цілком логічне питання про те, чи можна оскаржити внесення відомостей у неповному обсязі або ж якщо кваліфікація діяння визначена з ігноруванням безпосереднього змісту інформації, яка міститься в заявах чи повідомленні. Крім того, не передбачено можливості оскарження безпідставного внесення відомостей до ЄРДР²²¹. Але вважаємо таку наукову пропозицію доволі дискусійною. З одного боку, слід узяти до уваги думку про необхідність формалізації початку досудового розслідування шляхом винесення постанови, оскільки, дійсно, усі процесуальні рішення слідчого, прокурора повинні прийматись у формі постанови. Разом з тим проведено нами анкетування практичних працівників показало, що більшість із них не підтримує ідею про доповнення КПК України положенням, згідно з яким слід виносити постанову про початок досудового розслідування або його відмову, оскільки це не вирішить існуючих сьогодні практичних проблем з окресленої дискусії (на це вказали 87 % опитаних слідчих і 69 % прокурорів).

З іншого боку, вказані процесуалісти обґрунтовують необхідність винесення постанови про початок досудового розслідування або про його відмову з метою подальшої

²²⁰Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 1. С. 236.; Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. С. 7.; Корчева Т. В. Проблемні питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 5. Т. 2. С. 114.

²²¹Абламський С. Є. Окремі питання захисту прав та законних інтересів особи на початку досудового розслідування. Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до 3-ї річниці КПК України. Ірпінь, 2015. С. 14.

можливості її оскаржити до слідчого судді у разі порушення прав заявника, потерпілого. Разом з тим сьогодні в п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України передбачена можливість оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Так, за даними Державної судової адміністрації України, у 2013 р. судами першої інстанції було розглянуто 144 64 скарг на бездіяльність слідчого, прокурора (задоволено 3528, або 24%), у 2014 р. розглянуто 24635 скарг (задоволено 8143, або 33%), у 2015 р. розглянуто 45 117 скарг (задоволено 15851, або 35%), у 2016 р. розглянуто 67 114 скарг (задоволено 23 231, або 35%), за I півріччя 2017 р. розглянуто 37 001 скарг (задоволено 14 363, або 39%)²²². Як бачимо, з 2013 р до 2016 року кількість поданих скарг на бездіяльність слідчого, прокурора зросла приблизно з 14,5 тис до 67 тис., тобто в 4,6 рази.

Крім того, аналіз судової статистики свідчить, що найчисельнішою категорією скарг є саме скарги на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення²²³. Так, слідчий суддя Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області І. І. Івашкович по справі № 308/5377/15-к від 22.05.2015 р., розглянувши скаргу ОСОБА_1 на бездіяльність слідчого Ужгородського МВ УМВС України в Закарпатській області щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прийняв рішення про задоволення скарги особи. В обґрунтування свого рішення слідчий суддя зазначив, що, згідно зі ст. 214 КПК України, слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру

²²² Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 1-1. Розділ 5. Судова влада України. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

²²³ Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу України від 01 черв.2013 р. URL: <http://document.ua/uzagalnennja-sudovoyi-praktiki-oskarzhennjarishen-dii-chi-b-doc153155.html>.

досудових розслідувань та розпочати розслідування. Відповідно до ч. 4 цієї статті, відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Ні КПК України, ні Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань не передбачає підстав, які б давали право прокурору не вносити заяву про злочин до ЄРДР²²⁴.

Під час дослідження нами було вивчено різні категорії кримінальних проваджень (загалом 534 провадження), зокрема ті, що закриті на підставі п. 1 або п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України; кримінальні провадження, у яких постановою про закриття скасована прокуратурою у зв'язку із незаконністю чи необґрунтованістю; вивчено різні узагальнення кримінальних правопорушень за добу у відділах Національної поліції.

За результатами дослідження встановлено, що трапляються випадки, коли кваліфікація діяння під час внесення відомостей до ЄРДР визначається з ігноруванням змісту інформації, яка міститься в заяві. Наприклад, у заяві йде мова про вчинення крадіжки, поєднаної з таємним проникненням до житла, а в Єдиному обліку реєструється заява з приводу крадіжки дверного замка. Крім того, трапляються випадки штучного приховування заяв і повідомлень про вчиненні кримінальні правопорушення, що, на думку опитаних нами оперативних працівників та працівників слідчих підрозділів, «обумовлено намаганням не псувати статистику найабсурднішими заявами про правопорушення та безперспективними справами». На даній проблемі також акцентував увагу О. Ю. Татаров²²⁵. У такому разі через приховування посадовими особами фактів вчинення правопорушення відбувається штучне покращення показників роботи органів досудового розслідування. Але у такому випадку мова йде про порушення прав потерпілих від злочину.

Про такий стан протиправних дій правоохоронних органів свідчать відповідні дані Генеральної прокуратури, отримані в

²²⁴ Ухвала слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області Івашкович І. І. у справі № 308/5377/15-к від 22 трав. 2015 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44833775>.

²²⁵ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк: Промінь, 2012. С. 156.

результаті нагляду за діяльністю органів досудового розслідування. Зокрема, за три місяці 2015 року було виявлено 1116 порушень Закону, допущених при реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення²²⁶.

З метою вирішення зазначеної проблеми вважаємо необхідним, по-перше, зобов'язати посадових осіб складати протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення із точним викладенням обставин, на які вказує потерпілий або заявник; по-друге, слідчому, прокурору суворо дотримуватись норм КК України щодо правильної кваліфікації діяння під час внесення відомостей до ЄРДР. У разі порушення даних вимог потерпілому повинно бути надано право оскаржувати як дії слідчого, прокурора, так і посадових осіб, які приймали заяву про вчинене кримінальне правопорушення. Тому вважаємо, що в КПК України повинна бути передбачена можливість оскарження дій слідчого, прокурора не лише щодо їх бездіяльності у разі невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР (яка сьогодні передбачена в п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України), а й будь-якої їх незаконної діяльності на початковому етапі кримінальної процесуальної діяльності. У такому випадку вважаємо, що будь-яке незаконне рішення слідчого, прокурора на початку досудового розслідування повинно бути оскаржене до слідчого судді.

У зв'язку з тим пропонуємо до ч. 1 ст. 303 КПК України внести відповідні зміни, а саме пункт 1 викласти у новій редакції:

«1) рішення слідчого, прокурора про початок досудового розслідування – заявником, потерпілим, його представником, законним представником».

Одночасно із цим ч. 1 ст. 303 КПК України варто доповнити новим пунктом 1-1, який викласти у такій редакції:

«1-1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у неперверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником

²²⁶Симчук А. С. Сучасні напрями реформування початку досудового розслідування. Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ, 2015. С. 145.

чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна».

Крім того, враховуючи вищевикладене та зважаючи на необхідність удосконалення діючого законодавства в частині початку досудового розслідування, пропонуємо внести наступні зміни до частини 1 та частини 4 статті 214 КПК України, а саме:

«1. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 48 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування»;

«4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується. У протоколі зазначаються відомості про особу потерпілого або заявника, та обставини вчинення кримінального правопорушення, які відомі особі. Протокол підписують потерпілий або заявник і посадова особа, яка склала протокол. Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену статтею 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи зв'язком іншого виду.

До заяви або повідомлення можуть бути додані документи і предмети, які підтверджують обставини вчинення кримінального правопорушення».

Підсумовуючи наголосимо, що сучасний етап розвитку кримінального процесу дає змогу сформулювати сутність початку досудового розслідування, з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого встановлення факту кримінального правопорушення та його закріплення в ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно розслідування обставин кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають унаслідок такої діяльності як між зазначеними посадовими особами, так і з іншими учасниками кримінального судочинства.

2.2.2. Підслідність та місце проведення досудового розслідування

Наявність у ст. 216 КПК України положень, які регулюють підслідність кримінальних проваджень між різними органами досудового розслідування, свідчить про функціонування самостійного правового інституту підслідності. Положення, присвячені регламентації даного інституту, визначають повноваження різних органів досудового розслідування, що здійснюється з урахуванням характеру конкретного кримінального правопорушення та його кваліфікації. Також цим інститутом унормовано процесуальний порядок передачі кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування іншому та порядок вирішення спорів про підслідність.

Про необхідність комплексного теоретичного дослідження питань, пов'язаних з інститутом підслідності, свідчать системні законотворчі процеси, що відбуваються останнім часом. Це пов'язано з тим, що на момент прийняття КПК України 2012 р. до структури органів досудового розслідування входили лише слідчі підрозділи: а) органів внутрішніх справ (з 2015 року – органів Національної поліції); б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань. У 2014 р. до зазначеної структури

було включено підрозділ детективів і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України²²⁷, а у 2016 р. – слідчі підрозділи органів Державної кримінально-виконавчої служби України²²⁸.

Слід зауважити, що на законодавчому рівні поняття «підслідність» не розкривається, що спричиняє науковий пошук з метою його визначення. Так, ще З. З. Зінатулін, М. С. Салахов та Л. Д. Чулюкін під підслідністю запропонували розуміти систему встановлених законом повноважень органів розслідування щодо ведення певного кола кримінальних справ залежно від їх юридичних властивостей з метою досягнення чіткості та оперативності при провадженні попереднього (досудового) розслідування²²⁹.

На сучасному етапі розвитку теорії кримінального процесу підслідність кримінальних проваджень розглядається як встановлена законом сукупність ознак кримінального провадження, відповідно до яких воно належить до компетенції того чи іншого органу досудового розслідування²³⁰. Разом з тим деякі науковці не погоджуються з тим, що підслідність є однією з ознак кримінального провадження. Зокрема, на переконання А. А. Омарова, по-перше, дане розуміння є дискусійним з позиції наукової обґрунтованості, а по-друге, невиправдано применшує значення структурної одиниці, якою виступає підслідність у системі норм кримінального процесуального права²³¹. У зв'язку з тим автор визначає підслідність як сукупність правил, дотримання

²²⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran78#n78>.

²²⁸ Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19/page>.

²²⁹ Зінатулін З. З., Салахов М. С., Чулюкін Л. Д. Подследственность уголовных дел. Казань : Казан. гос. ун-т, 1986. С. 14.

²³⁰ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. С. 215; Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 346.

²³¹ Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. С. 20.

яких дозволяє встановити орган, що має здійснювати досудове розслідування кримінального правопорушення²³².

У науці кримінального процесу репрезентоване й ширше тлумачення підслідності, під яким розуміються встановлені кримінальним процесуальним законом правила, які визначають повноваження (права і обов'язки) органів попереднього (досудового) слідства та дізнання щодо ведення певних кримінальних справ щодо конкретних злочинів залежно від їх юридичних ознак з метою забезпечення злагодженої, планомірної роботи та успішного виконання завдань кримінального судочинства²³³.

Узагальнення наведених визначень дає можливість констатувати, що підслідність у кримінальному провадженні є самостійним інститутом кримінального процесуального права, змістом якого є сукупність норм, що регламентують відносини при визначенні компетенції конкретного органу, уповноваженого на здійснення досудового розслідування, з метою виконання завдань кримінального провадження.

Слід наголосити на тому, що значення інституту підслідності для належного здійснення кримінального провадження переоцінити доволі складно. Зокрема, ведучи мову про його значення, варто наголосити на тому, що за його допомогою здійснюється оптимізація діяльності різних органів досудового розслідування. Крім того, як слушно вказано у науковій літературі, застосування правил підслідності дозволяє уникнути ситуацій, за яких одне і те ж саме кримінальне правопорушення одночасно окремо розслідується різними органами досудового розслідування або різними слідчими в межах одного органу досудового розслідування. Значення підслідності також полягає не лише в унормуванні правильного розподілу кримінальних проваджень, а й у забезпеченні дії механізму передачі кримінальних проваджень від одного органу досудового розслідування до іншого у випадку

²³² Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 9.

²³³ Ягодинский В. Н. Подследственность преступлений : учеб.-метод. пособие. Киев: МВД Украины, 1994. С. 19.

виникнення спорів про підслідність²³⁴. Із цим слід погодитись та додати, що в широкому значенні інститут підслідності також забезпечує дотримання прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, оскільки гарантує потерпілому, підозрюваному право звернутися зі заявою, скаргою, клопотанням до того слідчого, прокурора, який уповноважений на здійснення досудового розслідування відповідного кримінального правопорушення.

Продовжуючи дослідження зауважимо, що серед науковців так і не досягнуто єдиної точки зору щодо видів підслідності. Зокрема, в контексті аналізу чинного КПК України 2012 року Ю. І. Кицан виділив шість видів підслідності: 1) предметну (родову); 2) територіальну; 3) персональну; 4) альтернативну; 5) за зв'язком справ; 6) за визначенням прокурора (виключна, імперативна, універсальна)²³⁵. У свою чергу, А. А. Омаров вважає доцільним всі види підслідності поділяти на: а) міжвідомчу підслідність, що охоплює підслідність предметну, персональну, альтернативну, універсальну, за зв'язком проваджень тощо; б) внутрішньовідомчу підслідність, яка ґрунтується на правилах територіального розподілу кримінальних проваджень²³⁶. Натомість, з наукової позиції В. В. Вапнярчука, кримінальне процесуальне законодавство передбачає два види підслідності: 1) предметну (родову) (ст. 216 КПК); 2) територіальну (місцеву) (ст. 218 КПК). Інші юридичні ознаки кримінального провадження, які впливають на визначення підслідності, є, за твердженням ученого, винятками (або доповненнями) предметної ознаки. Винятки застосовуються в силу: а) особливостей статусу підозрюваного чи потерпілого (персональна або особиста підслідність); б) зв'язку з іншим кримінальним провадженням (альтернативна ознака та ознака за зв'язком проваджень); в) виключної компетенції прокурора,

²³⁴ Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 29.

²³⁵ Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: теоретичні засади вдосконалення нормативно- правового регулювання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. 2012. № 2. С. 1–11. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kyinpr.pdf>.

²³⁶ Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 4.

який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (універсальна ознака)²³⁷.

Здійснивши системний аналіз положення чинного КПК України, вважаємо доцільним виділяти чотири види підслідності, а саме:

а) предметну – визначається категорією кримінального правопорушення і розмежовує компетенцію органів досудового розслідування різних відомств (ч.ч.1–5 ст. 216 КПК України);

б) персональну (суб'єктну) – визначається виходячи з особливостей статусу суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, тобто пов'язана з особистістю підозрюваного, його службовим становищем і правовим статусом у державі. Наприклад, слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених Прем'єр-міністром України, Генеральним прокурором, народним депутатом України, Директором Національного антикорупційного бюро України, судьями, працівником правоохоронного органу тощо;

в) за зв'язком кримінальних проваджень – застосовується тоді, коли розслідування одного кримінального правопорушення пов'язано з розслідуванням іншого (абз. 2 ч. 2 ст. 216, абз. 2 ч. 3 ст. 216 КПК України);

г) територіальну (місцеву) – досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 218 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України, слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, окрім тих, які віднесено до підслідності інших органів досудового розслідування. Так, згідно з даними ГПУ, в 2016 р. було зареєстровано 592 604 кримінальні правопорушення, з яких: 11 243 – органами прокуратури (1,9 %); 3580 – спеціалізованими прокуратурами з нагляду за додержанням

²³⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 347.

законів у воєнній сфері (0,6%); 571 141 – органами Національної поліції (96,4%); 2992 – органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (0,5%), 3648 – органами безпеки (0,6%)²³⁸. У 2017 році зареєстровано усього 523 911 кримінальних правопорушень, з них: 6676 – органами прокуратури (1,3 %), 6043 – органами військової прокуратури (1,2 %), 499 564 – органами Національної поліції (95,4 %), 2545 – органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (0,5 %), 3622 – органами безпеки (0,7 %), 414 – Національним антикорупційним бюро України (0,1 %) ²³⁹.

Отже, аналіз статистичних даних за 2016–2017 рр. свідчить про те, що в органах Національної поліції України, порівняно з іншими органами досудового розслідування, реєструється найбільша кількість кримінальних правопорушень.

У рамках нашого дослідження досить актуальним аспектом, на якому ми більш детально зупинимось, є функціонування органів Державного бюро розслідувань (далі – ДБР). Зауважимо, що необхідність створення такого органу, в першу чергу, обумовлена наявністю високого рівня корупції в нашій державі, масштаби поширення якої продовжують залишатися однією з основних загроз національній безпеці, політичній стабільності та утвердженню верховенства права. Так, щорічне глобальне дослідження Transparency International засвідчило, що Україна, разом із країнами Східної і Південно-Східної Європи та Центральної Азії, сприймається світовим співтовариством як надзвичайно корумпована держава. Загальні темпи розповсюдження корупції поставили на порядок денний питання щодо необхідності вжиття системних і послідовних заходів, які дозволять вийти з корупційної прірви²⁴⁰.

Підходи до організації протидії корупції в різних країнах суттєво відрізняються. У низці європейських країн повноваження щодо виявлення та протидії корупції покладаються на незалежні

²³⁸ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016 р. Генеральна прокуратура України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820.

²³⁹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 р. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&c=fo.

²⁴⁰ Україна за рік сильніше погрузла в корупції: 152-ге місце в світі з 182. Інтерфакс-Україна. URL: <http://www.newsru.ua/ukraine/01dec2011/transkorrr.html>.

органи влади, наприклад Конституційний Суд (Португалія), Бюро боротьби з корупцією (Латвія), адміністративні суди (Чехія), Комісію з питань розв'язання конфліктів (Хорватія), Офіс з питань розв'язання конфлікту інтересів (Іспанія). В окремих країнах відсутні спеціалізовані органи, які здійснюють комплексний контроль за корупційними проявами в органах державної влади, судовій та правоохоронній системі, проте існують органи, що забезпечують дієвість окремих механізмів протидії корупції. Так, у Франції створено спеціальний орган для контролю за декларуванням доходів посадових осіб – Комісію з питань прозорості політичного фінансування. В інших європейських країнах, зокрема Польщі, Угорщині, Німеччині та інших, ключова роль у протидії корупції відведена громадськості та внутрішньовідомчому контролю, який провадять керівники відповідних органів публічної влади²⁴¹.

Відповідно до національного законодавства, державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції (ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»²⁴²). У ч. 4 ст. 216 КПК України визначено чіткий перелік осіб, щодо яких досудове розслідування будуть проводити слідчі органів ДБР. Крім того, органи ДБР здійснюють досудове розслідування злочинів проти встановленого порядку несення військової служби (п. 3 ч. 4 ст. 216 КПК України).

Державне бюро розслідувань – новий орган досудового розслідування, робота зі створення якого останнім часом йде дуже активно, про що наочно свідчить прийняття 12 листопада 2015 року Закону України «Про Державне бюро розслідувань» було. Разом з тим сам орган ще не функціонує, оскільки не сформовано його склад, але останнім часом усе частіше порушується питання про необхідність найскорішого його функціонування. Як

²⁴¹ Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. С. 132–138.

²⁴² Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

наголошує з цього приводу Є. Скулиш, створення такого органу має стати ефективною інституційною основою для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, що забезпечить ефективну протидію корупційним правопорушенням, які вчиняються вищими посадовими особами та працівниками правоохоронних і судових органів²⁴³.

Отже, створення окремого органу, який здійснюватиме розслідування корупційних злочинів, відповідає інтересам національної безпеки України. На наше переконання, на сучасному етапі реорганізації всієї структури правоохоронних органів створення такого незалежного органу досудового розслідування є своєчасним і необхідним для нашої держави.

Досліджуючи інститут підслідності в контексті КПК України 2012 року, В. В. Павловський вважає за доцільне вести мову не лише про підслідність, а й про таку категорію, як «належність у межах підслідності». Пояснює це дослідник тим, що, відповідно до структури слідчих відділів та управлінь, до повноважень керівника органу досудового розслідування належить забезпечення дотримання спеціалізації слідчих при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя та здоров'я особи; у сфері господарської та службової діяльності; дорожньо-транспортних пригод; вчинених неповнолітніми або за їх участю²⁴⁴.

Дійсно, сьогодні слід враховувати спеціалізацію слідчих у межах певного органу досудового розслідування. Так, у ч. 1 ст. 484 КПК України закріплено положення про спеціалізацію слідчого, який уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Із цього питання варто взяти до уваги і положення відомчих нормативно-правових актів. Зокрема, згідно з п. 3.13 розділу V наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 06.07.2017 р. № 570, начальник слідчого управління особисто здійснює контроль за станом досудового розслідування в слідчих

²⁴³ Скулиш Є. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4 (75). С. 212.

²⁴⁴ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 87.

відділах, відділеннях підпорядкованих ГУНП територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України тяжких і особливо тяжких злочинів, у тому числі вчинених проти життя та здоров'я особи; кримінальних правопорушень, учинених у сфері господарської та службової діяльності; а також кримінальних правопорушень, учинених стосовно народних депутатів України, депутатів місцевих рад, працівників засобів масової інформації, працівників органів прокуратури та суду; учинених неповнолітніми або за їх участю; іноземцями або щодо них; усіх інших кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс або стан розслідування яких знаходиться на контролі²⁴⁵.

Таким чином, викладене дає можливість зрозуміти, що керівникам органів досудового розслідування у межах одного територіального підрозділу при розподілі кримінальних проваджень необхідно враховувати спеціалізацію слідчих.

Проаналізувавши КПК України, бачимо, що з положеннями про підслідність тісно пов'язані приписи щодо місця проведення досудового розслідування (ст. 218 КПК України). Такий взаємозв'язок обумовлений тим, що одним із видів підслідності є територіальна (місцева). Така констатація прямо впливає з положень ч. 1 ст. 218 КПК України, де передбачено, що досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого перебуває місце вчинення кримінального правопорушення. Особливості визначення місця досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичних представництв, консульських установ, суден України, передбачено в ст. 523 КПК України.

Слід звернути увагу на те, що в ч. 2 ст. 218 КПК України законодавець передбачив обов'язок слідчого проводити досудове розслідування того кримінального правопорушення, яке не віднесено до його компетенції до моменту визначення прокурором іншої підслідності. Дане правило встановлено

²⁴⁵ Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

з метою уникнення затягування досудового розслідування. У такому разі слідчий повинен повідомити прокурора про початок досудового розслідування, а прокурор, ознайомившись зі змістом повідомлення та виявивши факт розслідування слідчим кримінального правопорушення, яке не віднесено до його підслідності, – винести постанову про визначення підслідності.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме, то обов'язок визначення місця проведення досудового розслідування, відповідно до вимог ч. 2 ст. 218 КПК України, покладається на прокурора.

У положеннях ч. 5 ст. 218 КПК України передбачено, що у разі виникнення спорів про підслідність вони вирішуються керівником органу прокуратури вищого рівня. Питання щодо визначення підслідності виникає, як правило, під час проведення досудового розслідування на різних його етапах. Разом з тим цілком логічним буде й те, що питання про підслідність може виникнути вже після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Окремо слід звернути увагу на правову норму, якою регламентовано питання про вирішення спорів про підслідність, що логічно було б розмістити в ст. 216 КПК України, де унормовано порядок визначення підслідності, а не у ст. 218 КПК України, як це передбачено сьогодні.

Повноваження прокурора щодо визначення підслідності впливають із конституційних положень, де закріплено повноваження прокурора щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження (ст. 131–1 Конституції України), а також прав, закріплених у ст. 36 КПК України. Такі повноваження прокурора також відображають реалізацію функції обвинувачення на стадії досудового розслідування.

У всіх випадках спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня, за винятком з'ясування підслідності в кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності НАБУ. У такому разі питання про підслідність вирішує Генеральний прокурор або його заступник.

У практичній діяльності може виникнути питання про співвідношення положень ст. 218 і п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України, якими визначено, що недопустимими є докази, які були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Вирішення цього питання відображено в судовій практиці. Так, в ухвалі Апеляційного суду Житомирської області від 08.04.2014 року в провадженні № 295/13337/13-к зазначено, що, незважаючи на те, що слідчі органів безпеки, відповідно до ч. 2 ст. 216 КПК України, не здійснюють досудове розслідування злочину, передбаченого ст. 307 КК України, слідчий проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність, а тому постановою прокуратури Житомирської області від 03.04.2013 року про визначення підслідності є мотивованою²⁴⁶. Відтак слід зрозуміти, що в ч. 3 ст. 87 КПК України мова йде про реалізацію повноважень органами досудового розслідування та прокурором, що не передбачені законом, а отже, й посилання на ст. 216 КПК України в цьому аспекті є недостатнім.

Зауважимо, що чинний КПК України не передбачає чіткого процесуального порядку зміни підслідності кримінального провадження прокурором. Крім того, в законі не визначено процесуального порядку та строків розгляду питань, які пов'язані зі зміною підслідності прокурором, і передачі таких кримінальних проваджень для проведення досудового розслідування іншим органом досудового розслідування. Враховуючи такі прогалини, у науковій літературі справедливо наголошується, що сьогодні зазначене питання вирішується самостійно процесуальним керівником на підставі свого внутрішнього переконання, що призводить до формування неоднозначної практики із цього питання та до негативних наслідків із визнання доказів, отриманих неуповноваженим суб'єктом, недопустимими, а процесуальних рішень, прийнятих на їх основі, необґрунтованими чи/та

²⁴⁶Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 08 квіт. 2014 р. у справі № 295/13337/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38116826>.

незаконними²⁴⁷. Отже, процедура зміни підслідності вимагає свого удосконалення на законодавчому рівні, що доцільно зробити з урахуванням виключних повноважень прокурора.

Вважаємо доцільним взяти до уваги запропонований М. А. Погорецьким та В. О. Гринюком такий алгоритм дій: 1) слідчий за погодженням із керівником органу досудового розслідування звертається з обґрунтованим клопотанням до процесуального керівника про передачу кримінального провадження за підслідністю; 2) процесуальний керівник протягом 3-х днів розглядає зазначене клопотання та у випадку його задоволення виносить постанову про зміну підслідності; 3) у випадку відмови у задоволенні клопотання слідчий має право оскаржити таку відмову до керівника органу прокуратури, а у випадку, якщо рішення по заявленому клопотанню слідчого приймав керівник органу прокуратури, така відмова у задоволенні клопотання може бути оскаржена вищестоящому керівнику органу прокуратури²⁴⁸. Погоджуючись з ученими, вважаємо, що такі зміни до чинного законодавства дозволять усунути випадки порушення правил підслідності та, як наслідок, будуть спрямовані на отримання допустимих доказів і прийняття законних та обґрунтованих процесуальних рішень.

З огляду на викладене пропонуємо зі ст. 218 КПК України виключити частину 5, а статтю 216 КПК України доповнити новою частиною 11 наступного змісту:

«11. Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або його заступник.

У разі необхідності вирішити спір про підслідність слідчий за погодженням з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування, або прокурор звертається з клопотанням до керівника органу прокуратури вищого рівня. Прокурор, уповноважений розглядати таке

²⁴⁷ Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 67.

²⁴⁸ Там же С. 67.

клопотання, зобов'язаний розглянути його не пізніше трьох днів з дня отримання, про що винести вмотивовану постанову про визначення підслідності».

З урахуванням вищевикладеного слід зробити висновок, що інститут підслідності необхідний для належного здійснення кримінального провадження, адже дозволяє оптимізувати діяльність різних органів та підрозділів досудового розслідування. З огляду на наявність в КПК України визначених прогалин вважаємо, що законодавцю необхідно внести відповідні зміни й доповнення, враховуючи при цьому наші пропозиції.

2.2.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування

Процесуальний інститут об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування не є новим для кримінального судочинства і призначений, у тому числі, для забезпечення виконання завдань кримінального провадження, зокрема швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування.

Даний інститут має також неабияке прикладне значення, що наочно підтверджується кількістю процесуальних рішень про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження, які приймаються в практичній діяльності правоохоронних органів. Так, до введення в дію КПК України 2012 р., такі рішення приймалися у кожній другій кримінальній справі. Не скоротилися показники й після набрання чинності зазначеним КПК України, з урахуванням положень якого відповідні процесуальні рішення приймаються у 46 %²⁴⁹.

Певною мірою це підтверджується й статистичними даними. Так, із 21 960 розпочатих кримінальних проваджень у 2017 році, в тому числі у виділених в окреме провадження, 4 956 проваджень приєднано до інших кримінальних проваджень²⁵⁰. Не набагато

²⁴⁹ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 115–116.

²⁵⁰ Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2017 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820.

меншими були показники й у 2016 році, де з 18 795 розпочатих кримінальних проваджень, в тому числі у виділених в окреме провадження, 3 761 кримінальних проваджень приєднано до інших проваджень²⁵¹. Так само у 2015 році, який за показниками ближчий до 2017 року, з 16 664 розпочатих кримінальних проваджень, в тому числі у виділених в окреме провадження, 3 728 кримінальних проваджень приєднано до інших проваджень. Таким чином, рішення про об'єднання матеріалів досудових розслідувань приймаються майже в кожному четвертому кримінальному провадженні.

Як свідчить аналіз положень ч. 1 ст. 217 КПК України, у разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань: 1) щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення; 2) щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень; 3) по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Випадки для об'єднання матеріалів досудового розслідування не передбачають їх розширювального тлумачення, у зв'язку із чим об'єднання матеріалів розслідування з мотивів практичної доцільності з урахуванням обставин, прямо не вказаних у законі, слід вважати такими, що не відповідають вимогам закону і не виключають визнання отриманих після такого об'єднання матеріалів досудового розслідування доказів недопустимими²⁵².

При цьому слід зазначити, що положення ч. 1 ст. 217 КПК України не враховують усіх можливих випадків об'єднання матеріалів досудових розслідувань. Так, відповідно до ч.ч. 2, 3, 5 ст. 216 КПК України, матеріали досудових розслідувань можуть бути об'єднані у випадках, коли має місце зв'язок проваджень, тобто коли злочин, що розслідується, пов'язаний з іншим

²⁵¹ Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820.

²⁵² Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. С. 356.

злочином, вчиненим особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою.

Також, згідно з ч. 1 ст. 510 КПК України, кримінальне провадження, яке здійснюється у загальному порядку, може бути об'єднане з кримінальним провадженням щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Так само, як і одне з таких кримінальних проваджень може бути виділене в окреме провадження.

Таким чином, і положення ч. 3 ст. 217 КПК України, згідно з яким у разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень, не охоплює всіх випадків можливого виділення провадження в окреме. Адже провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може здійснюватися не лише щодо кримінального правопорушення, а й щодо суспільно небезпечного діяння.

Одна з підстав для виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження встановлена ч. 3 ст. 280 КПК України, згідно з якою, якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, прокурор має право виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Крім того, відповідно до ч. 10 ст. 216 КПК України, якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження своєю постановою визначає підслідність всіх цих злочинів. До того ж КПК України визначає конкретні випадки виділення провадження в окреме для особливих порядків кримінального провадження. Так, згідно з ч. 8 ст. 469 КПК України,

у разі якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. А кримінальне провадження щодо особи чи осіб, з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Також, згідно з ч. 1 ст. 494 КПК України, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування. Така регламентація підстав і порядку об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань у різних статтях та розділах КПК України ускладнює застосування норм КПК України. Тому доцільним, на наш погляд, було б унормувати всі випадки об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань в одній статті КПК України, або принаймні зробити відповідні посилання на ті норми КПК України, які визначають такі випадки. Це сприяло б зручності практичного застосування КПК України та надавало б системності його положенням.

З огляду на викладене пропонуємо ч. 1 ст. 217 КПК України доповнити абзацом другим такого змісту:

«Матеріали досудових розслідувань підлягають об'єднанню у випадках, визначених частинами 2, 3, 5 статті 216 та частиною 1 статті 510 КПК України».

У свою чергу, ч. 3 ст. 217 КПК України доповнити абзацом другим, який викласти в такій редакції:

«Матеріали досудового розслідування підлягають виділенню в окреме провадження у випадках, визначених частиною 8 статті 469, частиною 3 статті 280, частиною 1 статті 510 КПК України, а також повинна бути з'ясована можливість такого виділення у випадках, визначених частиною 1 статті 494 КПК України».

Слід зауважити, що, враховуючи запровадження нового для вітчизняного кримінального процесуального законодавства

терміна «кримінальне правопорушення», яке є узагальнюючим стосовно двох його видів – злочину та кримінального проступку, та чітке розмежування форм досудового розслідування: досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання (ст. 215 КПК України), у ч. 2 ст. 217 КПК України міститься відповідна вимога закону. А саме: «не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину» [162]. Однак, зважаючи на те, що сьогодні відсутнє законодавче визначення поняття та видів кримінальних проступків, відповідні норми КПК України, закріплені в ч. 2 ст. 217 КПК України, не мають практичного застосування, на що звертають увагу й інші автори²⁵³.

Дослідивши наведені законодавчі положення, В. В. Павловський цілком слушно зазначає, що, фактично, законодавець використав одну і ту ж саму конструкцію побудови правового положення як для об'єднання, так і для виділення матеріалів досудового розслідування, з відмінністю лише щодо можливості об'єднання матеріалів досудових розслідувань, у яких не встановлено підозрюваних. У свою чергу, за допомогою словосполучень «у разі необхідності» та «можуть бути» у КПК України вказано на диспозитивність такого правового положення з огляду не тільки на фактичну сукупність встановлених кримінальним провадженням фактичних даних, які є підставами для реалізації положень ст. 217 КПК України, а й на варіативність процесуальної поведінки сторони обвинувачення щодо доцільності прийняття відповідного процесуального рішення²⁵⁴.

З цього питання також слід погодитися з позицією В. О. Рибалко, яким здійснено дослідження оцінного поняття «необхідність» як підстави для прийняття протилежних за своєю суттю рішень про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження. На цій основі автором зроблено висновок про те, що редакція

²⁵³ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 119.

²⁵⁴ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 119.

ст. 217 КПК України не завжди дає змогу приймати ці рішення з мотивів практичної доцільності²⁵⁵.

Норми, схожі на розміщені в чинному КПК України, були наявні в КПК України 1960 р., котрий містив ст. 26 «Об'єднання і виділення справ»²⁵⁶, а це дає змогу констатувати, що досліджуваний кримінальний процесуальний інститут не є новим для кримінального процесуального права України. При цьому слід відзначити більш вдале формулювання ст. 26 КПК України 1960 р., порівняно зі ст. 217 чинного КПК України. Так, у положеннях ч. 1 ст. 26 КПК України 1960 р. передбачалась можливість об'єднання в одному провадженні кримінальних справ по обвинуваченню декількох осіб – співучасників вчинення одного чи *кількох* злочинів. Натомість в положенні ч. 1 ст. 217 чинного КПК України передбачено лише можливість об'єднання в одному провадженні матеріалів досудового розслідування щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні *одного* кримінального правопорушення. Адже, як свідчить слідча та судова практика, у багатьох випадках декілька осіб у групі, в тому числі за попередньою змовою та в співучасті, вчиняють не одне, а декілька різних кримінальних правопорушень²⁵⁷.

Як зазначається в одному з науково-практичних коментарів до КПК України, об'єднання матеріалів досудового розслідування сприяє всебічності дослідження всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, які підлягають доказуванню, процесуальній економії та забезпеченню можливого примирення сторін і прийняття справедливого рішення²⁵⁸.

Разом із тим В. В. Козій ставить цілком слушне запитання про те, чи можна вважати законним об'єднання та виділення

²⁵⁵ Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. С. 4.

²⁵⁶ Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.

²⁵⁷ Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки : зб. наук. пр. 2014. № 4, ч. I. С. 293.

²⁵⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 539.

матеріалів досудового розслідування, які не передбачені законом як підстави для прийняття таких процесуальних рішень. На переконання дослідника, вирішення питання про об'єднання й виділення матеріалів потребують і випадки, які законом не визначені підставами для прийняття таких рішень, зокрема в разі вчинення кримінальних правопорушень кількома особами взаємно один стосовно одного²⁵⁹.

Поділяємо позицію В. О. Рибалко, який також доводить необхідність в об'єднанні матеріалів кримінальних проваджень із зустрічними обвинуваченнями (наприклад, проваджень про взаємне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, взаємне винне кримінально каране порушення правил дорожнього руху), однак обґрунтовує відсутність необхідності в об'єднанні кримінальних проваджень, розпочатих за обвинуваченнями, викладеними в заявах про вчинені кримінальні правопорушення, які були подані особами один щодо одного за фактами протиправних дій, не пов'язаних між собою. Цим же науковцем наводяться аргументи на користь прийняття рішення про об'єднання матеріалів кримінальних проваджень у справах з обвинувачення осіб, які виступають сторонами незаконних договорів (наприклад, незаконний збут і придбання наркотичних засобів, зброї, боєприпасів), та у справах, де можливість вчинення злочину однією особою на пряму залежить від вчинення злочину іншою особою (наприклад, давання й одержання неправомірної винагороди)²⁶⁰.

На наявність об'єктивно існуючого зв'язку між злочинами або особами, які їх вчинили, як критерію для об'єднання матеріалів досудового розслідування, вказують й інші автори²⁶¹, які пропонують на законодавчому рівні передбачити можливість об'єднання матеріалів досудового розслідування та кримінального провадження щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного або декількох різних кримінальних правопорушень, за наявності зв'язку між кримінальними правопорушеннями,

²⁵⁹ Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки : зб. наук. пр. 2014. № 4, ч. I. С. 293–294.

²⁶⁰ Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. С. 10.

²⁶¹ Быховский И. Е. Соединение и выделение уголовных дел. М. : Госюриздат, 1961. С. 21.

особами або суспільно небезпечними наслідками кримінальних правопорушень²⁶². З чим цілком можна погодитись.

На іншу прогалину з цього питання звернув увагу Д. В. Сімонович. За твердженням ученого, в нормах КПК України не передбачено можливого випадку об'єднання матеріалів досудового розслідування в разі вчинення кримінальних правопорушень особою (особами) на території, яка знаходиться в підвідомстві різних територіальних підрозділів. Практика з цього приводу засвідчує, що слідчі, прокурори пішли шляхом урахування ступеня тяжкості. Зокрема, якщо злочини є однорідними за ступенем тяжкості, то об'єднання матеріалів відбувається за місцем вчинення останнього злочину. В іншому випадку об'єднання матеріалів досудового розслідування здійснюється з урахуванням тяжкості злочину. У такому випадку немає значення, коли саме вчинено злочин²⁶³.

При цьому, незважаючи на обґрунтовану позицію окремих науковців стосовно того, що намагання об'єднати в одне провадження справи про всі злочини, вчинені особою, часто призводить до затягування строків слідства й тримання під вартою, унеможлиблює швидке відшкодування заподіяних збитків, що, зрештою, суперечить процесуальній економії та невідворотності покарання²⁶⁴, а надмірний обсяг провадження впливає на якість розслідування²⁶⁵, ми поділяємо позицію правників, які стверджують, що всі злочини, вчинені однією особою, по можливості слід розслідувати та розглядати в одному провадженні²⁶⁶.

²⁶² Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. Вісник Запорізького національного університету. Серія : Юридичні науки : зб. наук. пр. 2014. № 4, ч. I. С. 293–294.

²⁶³ Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 81.

²⁶⁴ Воскресенский В. Обеспечение законности соединения и выделения уголовных дел. Советская юстиция. 1992. № 15–16. С. 5.

²⁶⁵ Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. С. 96.

²⁶⁶ Быховский И. Е. Соединение и выделение уголовных дел. М. : Госюриздат, 1961. С. 24–31.; Денисов С. А. Законность и обоснованность соединения и выделения уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2002. С. 109.; Рибалко В. О., Филистин А. О. Підстави об'єднання матеріалів кримінального провадження. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична. 2016. № 2. С. 374–375.

Необхідно погодитися із тими авторами, які вказують на багатоаспектність процесуального інституту об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. Обґрунтовується це тим, що він також є гарантією всебічного дослідження доказів та одним із загальних положень досудового розслідування²⁶⁷. А оскільки, як слушно зауважує В. В. Павловський, цей процесуальний інститут знаходить свій прояв у реалізації завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, то він стосується й належної охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема реалізації окремих елементів процесуального статусу сторони захисту та потерпілого у сфері кримінальних процесуальних відносин²⁶⁸.

Має рацію й С. Б. Фомін, який називає інститут об'єднання і виділення матеріалів кримінального провадження одним із засобів забезпечення кримінального провадження у розумні строки²⁶⁹. З цим погоджуються й інші науковці та зазначають, що основним завданням законодавця має стати розроблення дієвого механізму забезпечення розумних строків, а саме формування системи ефективних правових засобів, що дозволяли б досягти балансу реалізації публічних і законних особистих інтересів конкретних суб'єктів кримінально-процесуального провадження у максимальному наближенні до індивідуальних обставин правового спору²⁷⁰. Ми також поділяємо дану позицію.

До того ж, на переконання В. Козія, виділення матеріалів досудового розслідування може бути застосовано як захід забезпечення безпеки в кримінальному провадженні, і хоча такої

²⁶⁷ Дробинин Д. В. Соединение и выделение уголовных дел как гарантия их всестороннего исследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Самара, 1999. С. 8.

²⁶⁸ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 115.

²⁶⁹ Фомін С. Б. Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України. Форум права. 2012. № 2. С. 740.

²⁷⁰ Рибак О. О., Кучинська О. П. Щодо проблеми реалізації розумності строків як засади кримінального процесу України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 35, ч. 1. Т. 3. С. 124–125.

підстави для виділення кримінальним процесуальним законом не передбачено, воно не суперечить його вимогам²⁷¹.

Зважаючи на відсутність конкретики в законі стосовно необхідності виділення матеріалів кримінального провадження щодо неповнолітнього, В. О. Рибалко вказує на «необхідність» такого виділення матеріалів у разі, якщо неповнолітній: 1) брав участь лише в окремих епізодах злочинної діяльності дорослих обвинувачених; 2) виконував роль пособника й у злочинній групі відігравав другорядну роль; 3) дорослий обвинувачений чинив на нього негативний вплив у період, що передував вчиненню злочину, чи в період розслідування²⁷².

Не вбачається за можливе об'єднання і виділення кримінальних проваджень, якщо частину з них направлено до суду, а в інших триває досудове розслідування²⁷³. Це підтверджується й судовою практикою. Так, ухвалою Суворовського районного суду м. Одеси від 5 червня 2013 року в підготовчому судовому засіданні за матеріалами кримінального провадження за обвинуваченням ОСОБА_3 у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ст.185 ч.3 КК України, залишено без задоволення клопотання адвоката ОСОБА_4., що здійснює захист обвинуваченого ОСОБА_3, про необхідність направлення даних матеріалів кримінального провадження до прокуратури Малиновського району м. Одеси з метою їх об'єднання з матеріалами кримінального провадження за підозрою ОСОБА_3 у скоєнні злочину, передбаченого ст.187 ч.2 КК України, що на даний час знаходяться в Малиновському РВ ОМУ ГУМВС України в Одеській області. В ухвалі зазначено, що підстав для об'єднання немає та будь-яких перешкод для призначення справи до судового розгляду не вбачається²⁷⁴.

²⁷¹ Козій В. Виділення матеріалів досудового розслідування як захід забезпечення безпеки підозрюваного в кримінальному провадженні. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. март. С. 140.

²⁷² Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. С. 11.

²⁷³ Козій В. Практичні аспекти об'єднання і виділення кримінальних проваджень в суді. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 87.

²⁷⁴ Ухвала Суворовського районного суду міста Одеси від 05 верес. 2013 р. № 523/6819/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31862737>.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» передбачається внесення змін до ст. 217 КПК України, яку доповнено ч. 7 такого змісту: «7. Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а у провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше»²⁷⁵. Відтак законодавець пропонує вирішити не врегульоване досі питання щодо обчислення процесуальних строків під час об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування, на яке науковцями зверталась увага ще в аспекті положень КПК України 1960 р. та пропонувалось обчислювати строки досудового слідства в об'єднаних кримінальних справах з моменту порушення першої з них²⁷⁶.

Водночас, досліджуючи проблему обчислення строків вже за часів дії чинного КПК України, В. В. Павловський зауважив, що об'єднання матеріалів досудового розслідування створює передумови продовження строків досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 294–297 КПК України, оскільки об'єднане кримінальне провадження може набувати ознак складності, особливої складності або виняткової складності провадження відповідно до положень ч. 3 ст. 294 КПК України. Тому слід погодитися із даним автором стосовно пропозиції обчислення строків досудового розслідування під час об'єднання матеріалів досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні найбільш тяжкого (за санкцією статті Закону України про кримінальну відповідальність)

²⁷⁵Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147а-19. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19>.

²⁷⁶Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. С. 6.

кримінального правопорушення²⁷⁷. Натомість, відповідно до змін, внесених до КПК України Законом № 1950-VIII від 16.03.2017²⁷⁸, ст. 219 КПК України доповнено новими частинами 4 та 5, згідно з якими загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому ст. 217 КПК України, визначається: 1) у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим; 2) у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої ч. 2 ст. 219 КПК України. Обрахований відповідно до ч. 4 ст. 219 КПК України загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження. Як бачимо, наведені пропозиції науковців щодо обчислення процесуальних строків під час об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування враховані законодавцем.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, відповідно до ч. 5 ст. 217 КПК України, приймається виключно прокурором. При цьому законом не визначено, що прокурор має оформити прийняте рішення винесенням відповідної постанови, та вимоги до неї. Однак зважаючи на те, що наслідком прийняття прокурором такого рішення є подальше здійснення процесуальної діяльності щодо однієї або кількох осіб у межах іншого досудового розслідування, погоджуємося із науковцями, які зазначають, що прийняття відповідної постанови

²⁷⁷ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 121.

²⁷⁸ Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1950-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1950-19>.

з чітким зазначенням підстав для об'єднання чи виділення, а також переліку матеріалів, які об'єднуються чи виділяються, є необхідним у практичній діяльності²⁷⁹. Незважаючи на те, що в цій діяльності переважно саме так все і відбувається, все ж слід прямо передбачити відповідну вимогу в законі. Тому *пропонуємо частину 5 статті 17 КПК України доповнити додатковим другим абзацом, який викласти в такій редакції:*

«Про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування прокурор або слідчий за погодженням з прокурором приймає постанову, в якій зазначає підстави для об'єднання чи виділення, а також перелік матеріалів, які об'єднуються чи виділяються».

На наш погляд, не врегульованим у КПК України залишилось питання про те, яким чином повинен діяти слідчий у випадку встановлення ним особисто підстав для об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування²⁸⁰. З цього приводу в юридичній літературі висловлено позицію, що в такому випадку слідчий вносить на розгляд прокурору клопотання про об'єднання (виділення) матеріалів досудового розслідування з обґрунтуванням необхідності прийняття відповідного процесуального рішення, а прокурор виносить постанову про це²⁸¹. Незважаючи на те, що це не суперечить нормам кримінального процесуального закону, все ж є необхідним передбачити відповідну процедуру безпосередньо у КПК України, про що зазначається і в науковій літературі²⁸².

Напевно, на думку законодавця, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового

²⁷⁹ Козій В. В., Вернидубов І. В. Поняття об'єднання та виділення кримінальних проваджень за законодавством України. Право і суспільство. 2015. № 3, ч. 2. С. 171.

²⁸⁰ Дрозд В. Г. Отдельные аспекты законодательного регулирования объединения и выделения материалов досудебного расследования. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 5. С. 92.

²⁸¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 538–539.

²⁸² Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 81.; Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк: Промінь, 2012. С. 240.

розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, мав би самостійно встановлювати процесуальну необхідність об'єднання або виділення матеріалів кримінального провадження. Але оскільки на практиці ініціатива щодо об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування переважно виходить від слідчого, погоджуємося із доцільністю впровадження такого порядку, коли процесуальне рішення прийматиме прокурор або слідчий за погодженням з прокурором²⁸³. Про необхідність надання слідчому такого права висловилися 73 % опитаних слідчих та 59 % прокурорів. З урахуванням наведеного *пропонуємо внести відповідні зміни до частини 5 ст. 217 КПК України, виклавши її в такій редакції:*

«5. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором».

Таким чином, кримінальний процесуальний інститут об'єднання й виділення матеріалів досудового розслідування, який не є новим для кримінального процесуального права України, отримує подальший розвиток, у тому числі шляхом запровадження змін до чинного законодавства. Проте дослідження цього інституту засвідчило наявність проблемних питань, які потребують відповідного вирішення.

2.2.4. Строки досудового розслідування та порядок їх продовження

Будь-яка діяльність, у тому числі кримінальна процесуальна, здійснюється в певних часових межах, які необхідні як для досягнення мети конкретної процесуальної дії, так і виконання завдань кримінального провадження загалом. Поряд із тим необґрунтоване зволікання чи затягування із прийняттям процесуальних рішень, проведенням процесуальних дій, застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження

²⁸³ Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 120.

тощо може негативно відобразитися на ефективності досягнення швидкого і повного розслідування. В цьому контексті О. О. Торбас зазначає, що, зважаючи на специфіку розслідування кримінальних правопорушень, на стадії досудового розслідування законодавець наділяє сторону обвинувачення значно ширшими повноваженнями, ніж сторону захисту. Зазначене, у свою чергу, зумовлює необхідність закріплення додаткових гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, які можуть бути порушені бездіяльністю слідчого чи прокурора²⁸⁴.

З цією метою у ст. 28 КПК України законодавцем закріплено засаду розумних строків (відправну для решти положень відповідної тематики), вимоги якої містять легальну дефініцію оціночної категорії. Під розумними строками слід розуміти строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Разом з тим системний аналіз положень КПК України свідчить про те, що в ч. 1 ст. 113 надається інтерпретуюча дефініція указанного поняття, а саме через формулювання тлумачення терміна «процесуальні строки». Під останнім розуміються встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. При цьому будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватної затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. З цього питання варто виділити й положення ч. 1 ст. 21 КПК України, згідно з вимогами якої кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Вважаємо, що в цілому наведені положення відповідають нормам ч. 4 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де під справедливим судом розуміється реалізація права на

²⁸⁴Торбас О. О. До питання визначення строків досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 78–79.

юридичний захист у розумний строк²⁸⁵. У свою чергу, в підпункті «с» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права закріплено право особи бути судженим без невиправданої затримки²⁸⁶. Про необхідність дотримання зазначених вимог також наголошено і в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення»²⁸⁷.

Як відзначає Н. З. Рогатинська, засада розумності строків – це вирішення питань регулювання правових відносин із урахуванням інтересів усіх учасників кримінального провадження²⁸⁸. В цьому аспекті новелою є положення ч. 3 ст. 28 КПК України, в якій законодавцем передбачено критерії стосовно визначення необхідних часових затрат у кримінальному провадженні, до яких належать: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Разом з тим, на наше переконання, потребують свого уточнення критерії визначення розумності строків, до яких можна б звертатися з метою оцінки дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників процесу. З цього приводу доцільно навести правову позицію КСУ, який, аналізуючи поняття «розумні

²⁸⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : учинено в Римі 04 лист. 1950 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

²⁸⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято ГА ООН 16 груд. 1966 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

²⁸⁷ Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постан. Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.

²⁸⁸ Рогатинська Н. З. Розумність строків як одна з основних засад кримінального процесу. Держава та регіони. 2016. № 3 (53). С. 124.

строки», вказує на оціночний аспект даної категорії, питання якого вирішується у конкретному випадку виходячи з обсягу і складності справи, кількості проведених слідчих (розшукових) дій, потерпілих і свідків, необхідності проведення експертиз та отримання висновків тощо. Водночас КСУ висловив категоричну позицію з приводу того, що за будь-яких обставин строк досудового слідства не повинен перевищувати меж необхідності, таким чином не порушуючи право особи на справедливий судовий розгляд і на ефективний засіб захисту, що передбачено статтями 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁸⁹.

Досліджуючи питання дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування, слід вказати на наявність у практичній площині значної кількості прецедентів порушення вимог ст. 28 КПК України. Так, аналізуючи окреслений аспект, О. М. Яворська та Л. В. Омельчук надають статистичні відомості, відповідно до яких станом на 1 січня 2012 р. Європейським судом щодо України було прийнято 820 рішень, 82% з яких стосовно порушення права людини на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁹⁰. До того ж додамо, що протягом 2012–2013 років за кількістю справ, які перебували на розгляді Європейського суду, Україна посідала четверте місце (після Росії, Туреччини та Італії), а з 2014 по 2016 рік – уже перше місце за кількістю таких справ. У 2017 р. ситуація дещо покращилася і станом 31.12.2017 р. Україна посіла четверте місце. Загалом у 2017 р. на розгляді Європейського суду перебувало 56 250 справ проти держав – сторін Конвенції, з яких 7100 проти України, що становить 12,6 % (у 2016 р. цей показник становив 22, 8 %). Проте, як зазначає Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, однією з основних

²⁸⁹ Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) (Справа N 1-12/2003) : рішення Конституційного Суду України від 30 січ. 2003 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>.

²⁹⁰ Яворська О. М., Омельчук Л. В. Розумність строків як засада кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 147.

проблем, що призводить до констатації Європейським судом порушень положень Конвенції, і надалі залишаються недоліки судової практики, в результаті чого порушується право особи на справедливий розгляд²⁹¹. Отже, указана ситуація зумовлює необхідність дослідження юридичної доктрини із цього питання та інтерпретації критеріїв дотримання розумності строків під час проведення досудового розслідування, які викладені в рішеннях ЄСПЛ та продукуються в практиці вітчизняних судів.

Насамперед, вважаємо доцільним підтримати позицію науковців, які при комплексному аналізі кримінального процесуального законодавства України цілком справедливо вказують на відсутність належних правових механізмів захисту і відновлення порушеного права на розгляд справи у межах розумного строку. Це зумовлює винесення ЄСПЛ низки рішень не на користь України, оскільки відбулося порушення вимог статей 6, 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²⁹².

Проаналізувавши рішення Європейського суду щодо недотримання розумних строків, гарантованих ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема залежно від суб'єкта порушеного права, можна виділити наступні:

1. Рішення, винесені за позовом особи, яка має право на відшкодування. Так, у п. 59 рішення у справі «Меріт проти України» ЄСПЛ зазначає, що вирішальним питанням при визначенні ефективності засобу правового захисту стосовно скарги на тривалість розгляду справи є те, чи може заявник подати до національного суду позов про відшкодування. Іншими словами, чи існує засіб правового захисту, який би задовольнив позов, забезпечуючи безпосереднє та швидке відшкодування, а не просто непрямий захист прав²⁹³. Таким чином, зволікання стороною

²⁹¹ Щорічний звіт Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2017 році. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/cat_9329.

²⁹² Справа «Меріт проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 30 берез. 2004 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_110/page; Карабут Л. В. Розумність строків як принцип кримінально-процесуальної діяльності. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 15. С. 2.

²⁹³ Справа «Меріт проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 30 берез. 2004 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_110/page.

обвинувачення у здійсненні процесуальних дій трактуються Судом не тільки як порушення прав і свобод особи, якої вони були обмежені у ході досудового розслідування, а й порушення прав потерпілого, оскільки затягує відшкодування останньому шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

2. Рішення, винесені за позовом підозрюваного, обвинуваченого та засудженого. Зокрема, у справах «Юртаєв проти України» (п. 40-42), «Іззетов проти України» (п. 69-73) та «Тодоров проти України» (п. 64) ЄСПЛ констатував, по-перше, порушення вимог ч. 1 ст. 6 Конвенції в частині розумності строків у випадку наявності проблем із технічним забезпеченням, яке вимагається у застосуванні законом. По-друге, відсутність кадрів, що призвело до перерв у розслідуванні чи судовому розгляді справи. По-третє, допущення судами нижчих інстанцій помилок у застосуванні норм матеріального чи процесуального права, що зумовлює повторний розгляд справи. Окрему увагу ЄСПЛ приділяє питанню дотримання розумних строків під час розслідування кримінальних проваджень та розгляду судових справ у випадку застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, де необґрунтоване зволікання у вчиненні процесуальних дій є грубим порушенням зі сторони держави²⁹⁴.

Вивчаючи судову практику щодо застосування положень ст. 28 КПК України під час досудового розслідування, слід констатувати негативну тенденцію, яка полягає у відсутності єдиної правової позиції серед слідчих суддів при розгляді відповідних скарг учасників кримінального провадження. Наприклад, слідчий суддя Краматорського міського суду Донецької області, розглянувши клопотання адвоката про встановлення процесуального строку досудового розслідування у кримінальному провадженні за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 162 КК України, зважаючи на тривалий час розслідування,

²⁹⁴ Справа «Юртаєв проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 31 січ. 2006 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_076; Справа «Тодоров проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_806; Справа «Іззетов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_870.

встановлює строк у 3 місяці для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування стороною обвинувачення²⁹⁵. У свою чергу, слідчий суддя Богунського районного суду міста Житомир, розглядаючи аналогічне клопотання, у резолютивній частині ухвали зобов'язує слідчого, прокурора провести досудове розслідування у розумний строк без визначення будь-яких часових проміжків та зобов'язань для сторони обвинувачення²⁹⁶.

Водночас зустрічаються випадки прийняття діаметрально протилежних рішень. Так, слідчий суддя Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області, відмовляючи в задоволенні клопотання про встановлення строку досудового розслідування, вказав, що така дія слідчого судді суперечить вимогам закону, оскільки прийняття такого рішення у КПК не передбачено. В іншому разі, як зазначив суддя, це є порушенням засад диспозитивності, визначення поняття якого передбачено ст. 26 КПК України, де відповідно до ч. 3 слідчий суддя у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень²⁹⁷.

З огляду на викладені рішення слідчих суддів постає питання щодо обсягу їх кримінальної процесуальної правосуб'єктності в частині уповноважень щодо встановлення конкретних строків досудового розслідування у випадку відсутності повідомлення особі про підозру. Складність цього питання обумовлена його абстрактністю, оскільки у КПК України не встановлено чітких меж стосовно повноваження слідчого судді та розумності строків досудового розслідування. Тож у такому разі слідчий суддя має керуватися засадою законності, а саме зобов'язаний неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана

²⁹⁵ Ухвала слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 09 лист. 2016 р. (провадження № 1-кс/234/5504/16). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62581409>.

²⁹⁶ Ухвала слідчого судді Богунського районного суду міста Житомира від 11 лист. 2016 р. (провадження № 1-кс/295/5549/16). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62509667>.

²⁹⁷ Ухвала слідчого судді Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 17 лют. 2016 р. (провадження № 1-кс/676/112/16). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55863419>.

Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Відтак можна зробити висновок про те, що, встановлюючи конкретні строки досудового розслідування, слідчий суддя не може виходити за вимоги закону.

Здійснивши аналіз положень міжнародно-правових документів практики ЄСПЛ, чинного законодавства, доктринальних позицій та слідчих судів щодо встановлення розумних строків, доцільно розглянути особливості кримінального процесуального механізму їх забезпечення. Тим більше, що 03.10.2017 р. до КПК України були внесені відповідні зміни, що, серед іншого, стосуються й строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях, у яких особі не було повідомлено про підозру. Так, наразі, відповідно до ч. 1 ст. 219 КПК України, строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру становить: 1) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку; 2) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості; 3) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Аналізуючи такі законодавчі зміни, вбачається своєрідна суперечливість між наведеними положеннями процесуального закону і матеріальними нормами КК України. Зокрема, здійснюючи системний аналіз положень чинного кримінального законодавства, А. Боровик зазначає, що воно ґрунтується на такому принципі, як невідворотність кримінальної відповідальності, суть якого полягає в тому, що особа, яка вчинила злочин, має бути притягнута до кримінальної або іншого виду відповідальності, що пов'язана із застосуванням до такої особи заходів кримінального характеру²⁹⁸. З такою позицією варто погодитись, адже дійсно, відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є вчинення нею суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого відповідною статтею КК України. Поряд із тим КК України містить

²⁹⁸ Боровик А. Відповідність звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини основним принципам кримінального права. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2015. № 4. С. 50.

розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності», де у нормах ч. 1 ст. 4 встановлено, що звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється лише у випадках, передбачених КК України, серед яких у рамках нашого дослідження слід виділити строки давності. Останні за своїми часовими межами значно перевищують строки досудового розслідування, передбачені ч. 1 ст. 219 КПК України.

Водночас, на нашу думку, з метою закріплення процесуального порядку застосування приписів ч. 1 ст. 219 КК України законодавець вносить доволі деструктивні положення, які негативно вплинуть на процес притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Мова йде про те, що в п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України встановлено, що слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився, та жодній особі не було повідомлено про підозру. Разом із тим указану статтю доповнено положенням, відповідно до якого кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо наявна некасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог підслідності.

Таким чином, можна констатувати, що законодавчо закріплена модель регулювання строків досудового розслідування дає можливість стороні обвинувачення з мотивів, які не відповідають суспільній користі, вчиняти діяння, що унеможливають притягнення особи до кримінальної відповідальності. Крім того, з тактичного аспекту, це, фактично, унеможливає притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів (умисні вбивства, розбої та інші насильницькі злочини), розслідування яких подекуди затягується на декілька років, що зумовлено складністю провадження, відкритим незаконним супротивом слідству, направленим на знищення доказів, та ін.

На основі проведеного аналізу норм КК та КПК України, можна говорити про наявність колізії матеріальної та процесуальної

норми, яку законодавець допустив при внесенні чергових змін до КПК України. На наше переконання, це, фактично, призводить не тільки до погіршення регулювання кримінальних процесуальних відносин, а й до неналежного виконання державою правоохоронної функції. Зазначене може стати одним із факторів (причин) недовіри населення до правоохоронних органів, оскільки у випадку вчинення злочинів вони, фактично, позбавленні ефективного, швидкого й повного відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів.

З метою конструктивного вирішення порушеної проблеми доречно переглянути наведену модель регламентації строків досудового розслідування. Зокрема, варто взяти до уваги положення ст. 206 КПК України 1960 р., де передбачався механізм зупинення розслідування кримінальної справи у випадку невстановлення особи, яка вчинила злочин. Така процесуальна дія здійснювалась лише після проведення усіх необхідних і можливих процесуальних дій, направлених на встановлення та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності²⁹⁹.

З огляду на викладене пропонуємо внести до КПК України наступні зміни та доповнення:

1. З частини 1 статті 219 КПК України виключити абзац другий щодо строку досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру;

2. З частини 1 статті 284 КПК України виключити абзац другий стосовно того, що слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, закінчився, та жодній особі не було повідомлено про підозру.

3. Частину 1 статті 280 КПК України доповнити пунктом 4 такого змісту: «Не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення».

4. Частину 1 статті 284 КПК України доповнити пунктом 12 такого змісту: «Слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне

²⁹⁹ Кримінально-процесуальний кодекс України : прийнятий 28 груд. 1960 р. № 1002-05 ; втрата чинності від 19 лист. 2012, підстава 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05>.

провадження у разі закінченні строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, визначених статтями 49, 106 Кримінального кодексу України».

Продовжуючи дослідження, звернемо увагу на законодавчі зміни щодо регламентації строків досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру. З цього питання новелою є положення п. 10 ч. 1 ст. 284 КК України, відповідно до якого кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи³⁰⁰. На наш погляд, така законодавча вимога фактично позбавляє потерпілих права на ефективний захист порушених прав і законних інтересів, що суперечить практиці ЄСПЛ, а отже, є підставою для прийняття ним рішень стосовно недотримання норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Вважаємо, що запропоновані нами зміни сприятимуть вирішенню описаних проблемних питань у частині регламентації строків досудового розслідування, де повідомлення особі про підозру не здійснено. В протилежному випадку навіть за наявності обґрунтованої підозри чинні положення КПК із даного питання, фактично, надають стороні захисту «законні» способи уникнути кримінальної відповідальності. Така «законність» дій досягається неявкою підозрюваного, його захисника для проведення процесуальних дій, де їх участь є обов'язковою, поданням клопотань про проведення експертиз, які вимагають значних часових витрат, та ін. Наприклад, сторона захисту звертається до слідчого судді з клопотанням про призначення судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні, в якому керівником місцевої прокуратури вже було продовжено строки досудового розслідування. В такому разі продовження строків досудового розслідування буде здійснюватися слідчим суддею, який, відповідно до ч. 3 ст. 295-1 КПК України, зобов'язаний

³⁰⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування протягом трьох днів з дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, у разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру³⁰¹. При цьому КПК України не містить наслідки неявки в судове засідання підозрюваного чи його захисника, які можуть умисно зловживати своїми правами для закінчення перебігу строку досудового розслідування. З приводу цього слід взяти до уваги позицію ЄСПЛ, викладену в рішенні у справі «Юртаєв проти України», де Суд зазначає, що затримки, спричинені в кримінальному провадженні зі сторони приватних осіб, тобто ті, які виникли не з вини державних органів, не можуть самі по собі перекладатися на державу та визнаватися порушенням розумності строків³⁰².

У зв'язку з наведеним вважаємо за доцільне внести відповідні зміни, які б передбачали правові наслідки неявки підозрюваного, його захисника у судове засідання під час розгляду клопотання про продовження строків досудового розслідування, а саме частину 3 статті 295–1 КПК України доповнити таким реченням: *«Неприбуття у судове засідання підозрюваного та його захисника, які належним чином були повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розгляду такого клопотання»*.

Варто звернути увагу й на вживання у ч. 4 ст. 295–1 КПК України слова «протиправності» відносно клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. Таке зауваження виникає у зв'язку із тим, що протиправність тлумачиться як властивість діяння (дії або бездіяльності), яка полягає у формальному порушенні ним конкретної юридичної норми або декількох норм; юридичний

³⁰¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

³⁰² Справа «Юртаєв проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 31 січ. 2006 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_076; Справа «Іззетов проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_870.

вираз суспільної небезпеки правопорушення. Таким чином, на наше переконання, законодавцю слід вести мову про вмотивованість клопотання, а не про його протиправність.

Крім того, виникають запитання щодо приписів ч. 5 ст. 295–1 КПК України, відповідно до якої під час розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування на слідчого покладається обов'язок доведення того, що досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення. Вбачається, що законодавець, вносячи зазначені приписи як вимогу для продовження строків досудового розслідування, «примушує» слідчого доказувати в судовому засіданні ті обставини, які взагалі не повинні розглядатися в судовому порядку під час досудового розслідування. Разом з тим, виконуючи вимоги ч. 5 ст. 295–1 КПК України, слідчий зобов'язаний долучити до клопотання оригінали або копії документів та інші матеріали, які обґрунтовують доводи, тобто є доказами винуватості особи, чим певною мірою відбувається «відкриття» матеріалів досудового розслідування до його завершення. З нашої точки зору, зазначені відомості як обґрунтованість підозри та доказування події кримінального правопорушення не є предметом судового розгляду щодо продовження строків досудового розслідування. Більше того, це може зашкодити досудовому розслідуванню, оскільки сторона захисту частково отримує доступ до матеріалів кримінального провадження (наприклад, протоколи допиту свідків, потерпілого тощо), що певним чином надасть змогу спрогнозувати послідовність дій сторони обвинувачення щодо подальшого збору доказів на підтвердження вини особи. Як наслідок, доступ до вказаних матеріалів може сприяти незаконному впливу на свідків, знищенню речей і документів, які мають значення для доведення вини осіб. До того ж, згідно з ч. 2 ст. 94 КПК України, жоден доказ не має наперед встановленої сили, тому як слідчий може спрогнозувати те, що отримані надалі докази можуть бути використані під час судового розгляду.

З огляду на вищевикладене пропонуємо частину 5 статті 295-1 КПК України викласти у такій редакції:

«5. Крім підстав, передбачених частиною четвертою цієї статті, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для проведення чи завершення проведення процесуальних дій, за умови, що вони не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин».

Дискусійним і нелогічним видається й положення ч. 7 ст. 295-1 КПК України, де законодавець зобов'язує прокурора в разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування протягом п'яти днів вчинити дії, передбачені ч. 2 ст. 283 КПК України. Наприклад, змодельюємо ситуацію, коли, виходячи із приписів ч. 3 ст. 295-1 КПК України, слідчий суддя відмовить у задоволенні відповідного клопотання до фактичного закінчення строків досудового розслідування, що становитиме менше 5 днів. Тим часом ч. 7 ст. 295-1 КПК України надає право прокурору прийняти відповідне рішення протягом 5 наступних днів, що у своїх межах виходять за строк досудового розслідування. В такому випадку наявна не тільки колізія між уже вказаними положеннями, а й законодавча прогалина, оскільки в разі закінчення строків досудового розслідування слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. На наш погляд, така неточність спричинена логічною помилкою при написанні тексту закону, що викликає низку питань прикладного характеру при реалізації указаних положень КПК України. Насамперед, убачається, що прокурор уповноважений прийняти процесуальне рішення в межах ст. 283 КПК уже поза строками досудового розслідування. У цьому питанні слід взяти до уваги вимоги ч. 2 ст. 113 КПК, згідно з якими будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуватої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу. Тому вбачається доречним частину 7 статті 295-1 КПК викласти у наступній редакції:

«7. У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом двох днів здійснити одну з дій, передбачених частиною другою статті 283 цього Кодексу, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування».

Таким чином, вважаємо, що запропоновані нами зміни й доповнення сприятимуть ефективній реалізації сторонами кримінального провадження засади законності та розумності строків.

2.3. Загальні положення досудового розслідування, спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження

2.3.1. Розгляд клопотань під час досудового розслідування

Однією із основоположних засад кримінального провадження є змагальність, відповідно до якої сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Водночас, аналізуючи відповідні приписи КПК України, спрямовані на реалізацію даної засади, варто зауважити, що тільки слідчий та прокурор наділені повноваженнями щодо самостійного провадження слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які є основним засобом збирання доказів у кримінальному провадженні.

Водночас сучасний напрям розвитку кримінального процесуального законодавства, забезпечуючи реалізацію зазначеної засади, певною мірою закріплює «компенсуючі» норми для інших учасників кримінального провадження. Це, зокрема, виражається і в положеннях ст. 220 КПК України, де встановлено, що клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника

юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Як бачимо, законодавець використовує словосполучення «будь-яких процесуальних дій», тобто характер вимог ст. 220 КПК України можна визначити як загальний, що зумовлює нас зупинитися й дослідити структуру правовідносин, на які направлено їх правове регулювання.

Проаналізувавши положення ст. 220 КПК України, можна дійти висновку, що в даному випадку об'єктом правовідносин виступає рішення слідчого, прокурора відносно задоволення клопотання щодо проведення певної процесуальної дії чи відмови в її проведенні. Крім того, положення ч. 2 ст. 220 КПК України також указують на відповідний суб'єкт, оскільки у них зазначається, що про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Тобто в даному разі суб'єктом виступає відповідний учасник кримінального провадження, який має право подати таке клопотання і його реалізував. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання слідчий, прокурор зобов'язаний винести вмотивовану постанову, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Здійснивши аналіз наведених положень, слід акцентувати увагу на тому, що в КПК України законодавцем, по-перше, не надано чіткого переліку клопотань, які можуть подати відповідні учасники кримінального провадження; по-друге, не передбачено підстав, якими повинен керуватися слідчий, прокурор при відмові чи задоволенні клопотання.

Привертає увагу й той факт, що, встановивши строк розгляду клопотання, законодавець непередбачив, у який саме строк слідчий, прокурор мають розпочати його виконувати, що слід визначити прогалиною, яка в практичній площині може викликати низку проблем. Намагаючись усунути таку прогалину, О. О. Торбас при її вирішенні звернувся до положень ст. 27 КПК України, говорячи про розумні строки кримінальної процесуальної діяльності

сторони обвинувачення під час досудового розслідування³⁰³. Проте, як засвідчило проведене нами анкетування, 78 % слідчих та 73 % прокурорів не вважають за доцільне застосовувати приписи ст. 27 КПК України під час розгляду клопотань. Також, на наш погляд, нововведена правова дефініція («розумні строки») є досить нечіткою, а приписи ст. 27 КПК України направлені на загальне регулювання строків, протягом яких повинно бути виконано завдання кримінального провадження. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне звернутися до пошуку більш раціонального й оптимального варіанту вирішення окресленої проблеми.

Досліджувану проблему можна віднайти і в окремих судових рішеннях. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми зазначається, що слідчий, незважаючи на задоволення клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, протягом довгого проміжку часу не надавав потерпілому відповідні матеріали для цього. У своєму рішенні слідчий суддя посилається на ст. 28 КПК України щодо розумності строків кримінального провадження та вчинення процесуальних дій, на основі чого задовольняє скаргу потерпілого та зобов'язує старшого слідчого прокуратури Сумської області в строк до 21.10. 2014 року, включно, ознайомити його в порядку ст. 221 КПК України з матеріалами досудового розслідування у кримінальному провадженні № 4201420000000077³⁰⁴. Тобто прийняте слідчим суддею рішення цілком відповідає приписам ч. 1 ст. 114 КПК України, згідно з якою для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого КПК України, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Таким чином, реалізуючи функцію судового контролю на стадії досудового розслідування, слідчий суддя забезпечив як виконання задоволеного слідчим

³⁰³Торбас О. О. До питання визначення строків досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 78–80.

³⁰⁴Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 15 жовт. 2015 р. (провадження № 1-кс/591/1181/14). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47972313>.

клопотання потерпілого, так і право останнього на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

На наше переконання, наявність указаної проблеми, що зумовило затримку у виконанні задоволеного слідчим клопотання та подальшого розгляду слідчим суддею скарги потерпілого, викликана нечіткістю формулювання положень ст. 220 КПК України. Останнє, як наслідок, призводить до необґрунтованого затягування виконання вже задоволеного клопотання, що, у свою чергу, може слугувати підставою для звернення зацікавлених осіб до Європейського суду з прав людини, адже це є порушенням вимог ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З метою надання конструктивного варіанту вирішення поставленої проблеми вважаємо доцільним урахувати подібні процесуальні приписи, відповідно до вимог яких слідчий, прокурор обмежені в часових рамках щодо виконання заявленого їм клопотання. Відповідний варіант досить часто зустрічається в установленні строків досудового розслідування, виконання ухвали слідчого судді, суду про обшук, тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Тобто з метою уникнення зловживань зі сторони обвинувачення стосовно виконання покладених обов'язків законодавець чітко встановлює граничну межу.

Водночас у досліджуваному напрямі необхідно врахувати ту обставину, що виконання окремих процесуальних дій потребує значних часових, організаційних і матеріальних витрат, а також дотримання кримінальних процесуальних вимог. Наприклад, це стосується обшуку житла чи іншого володіння особи, де стороні обвинувачення необхідно встановити підстави для обшуку, отримати дозвіл слідчого судді для його проведення та здійснити безпосереднє виконання самої ухвали. Таким чином, при виконанні поставленого завдання варто виходити з різноманітності процедур проведення процесуальних дій. До того ж при напрацюванні відповідних шляхів усунення зазначеної законодавчої прогалини слід не допустити порушень системності викладення кримінальних процесуальних норм, які в сукупності взаємозалежні та доповнюють одна одну.

На основі викладеного *пропонуємо статтю 220 КПК України доповнити додатковою частиною 3 наступного змісту:*

«3. Слідчий, прокурор зобов'язаний розпочати виконання зазначених у клопотанні процесуальних дій не пізніше трьох днів з дня його задоволення. Зазначений строк може бути продовжений слідчим, прокурором до десяти днів, якщо проведення процесуальної дії вимагає значних часових, матеріальних та інших витрат. Про продовження строку слідчий, прокурор вносить вмотивовану постанову, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Якщо проведення процесуальної дії вимагає попереднього дозволу слідчого судді, слідчий, прокурор зобов'язаний звернутися з відповідним клопотанням у строк, передбачений ч. 1 цієї статті».

З нашої точки зору, досить вагомим недоліком наданої моделі кримінального процесуального регулювання вказаних правовідносин є відсильність* положень ч. 1 ст. 220 КПК України. В даному випадку йдеться про словосполучення «задовольнити їх за наявності відповідних підстав». Варто зауважити, що «відповідні підстави» жодним чином не деталізуються в положеннях чинного кримінального процесуального законодавства. З огляду на що слід брати до уваги підстави проведення процесуальних дій, які передбачені в КПК України. На підтвердження викладеного твердження варто навести положення ч. 1 ст. 9 КПК України, в яких законодавець, розкриваючи засаду законності, указує на те, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Отже, можна констатувати, що слідчий, прокурор, вирішуючи питання про задоволення чи відмову в клопотанні учасників кримінального провадження, зобов'язаний звертатися до вимог проведення конкретної процесуальної дії.

Поряд із тим зазначена, на перший погляд, досить правильна позиція, на нашу думку, не позбавлена окремих недосконалостей,

* Аналогічна бланкетній з тією різницею, що для встановлення ознак, яких бракує, слід звертатися до інших частин даної норми або до інших норм цієї ж галузі права.

виявлення та суть яких є очевидними при комплексному та системному аналізі кримінального процесуального законодавства. Для повного розкриття сутності означеної проблеми необхідно змодельювати ситуацію, коли учасник кримінального провадження звертається до слідчого, прокурора з клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій. У такому разі, виходячи з положень ч. 1 ст. 9, ч. 1 ст. 220 КПК України, слідчий, вирішуючи питання про задоволення клопотання, повинен з'ясувати наявні відповідні підстави для проведення вказаних у клопотанні процесуальних дій. Така необхідність обумовлена тим, що на час задоволення клопотання не завжди наявні підстави для проведення конкретної процесуальної дії або виявляється неможливим досягти її мети.

Звертаючись до підстав як юридичного явища, наука кримінального процесу розділяє їх на два види: фактичні та юридичні. Як зазначають вчені, підставою для проведення слідчих дій в усіх випадках є те, на чому ґрунтується дане рішення, що лежить в його основі³⁰⁵, ті умови, за яких можливо їх провести, і які включають різні правові вимоги до них³⁰⁶.

Під першими С. А. Шейфер розуміє конкретні відомості про можливість здобування доказової інформації зі слідів певного виду³⁰⁷, а Є. Г. Коваленко вказує, що це фактичні дані, які диктують необхідність виконання конкретних дій в інтересах встановлення істини у справі³⁰⁸. Тобто це абстрактне припущення можливості виконання завдань та досягнення мети конкретної процесуальної дії.

Основою юридичних підстав проведення процесуальних дій є відповідні положення кримінального процесуального законодавства. Юридичні підстави є обставинами об'єктивної дійсності, за яких в учасника кримінального провадження виникає право на вчинення процесуальних дій. Досліджуючи положення ч. 1

³⁰⁵ Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков : КримАрт, 1998. С. 76.

³⁰⁶ Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара : Сам. ун-т, 2004. С. 18.; Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. М. : Юрлитинформ, 2001. С. 104.

³⁰⁷ Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара : Сам. ун-т, 2004. С. 60–61.

³⁰⁸ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 295–296.

ст. 220 КПК України, можна констатувати, що законодавець не надає розуміння, якими саме підставами (фактичними чи юридичними) слідчий, прокурор повинні керуватися при вирішенні питання про задоволення клопотань. Однак, як визначено в положеннях ч. 1 ст. 9 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані при прийнятті рішень керуватись лише кримінальним процесуальним законодавством. Подібна вимога викладена в нормах ст. 19 Конституції України, де чітко встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. З огляду на це доходимо висновку, що слідчий та прокурор під час вирішення питання стосовно задоволення клопотання від учасників кримінального провадження зобов'язані керуватися виключно вимогами кримінального процесуального законодавства, посилаючись на юридичні підстави проведення тієї чи іншої процесуальної дії.

Поряд із тим суть даної проблеми полягає в неточності (абстрактності) визначення підстав проведення слідчих (розшукових) дій, де від тактики та послідовності їх здійснення залежить успішність виконання завдання кримінального провадження загалом. Підставою проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, суть якої полягає в отриманні (збиранні) доказів або перевірці вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. На основі вказаного, якщо є логічна, об'єктивна можливість в отриманні фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, необхідно проводити слідчу (розшукову) дію з метою документації відповідних даних та подальшого формулювання доказу в кримінальному провадженні. Однак розслідування кримінальних правопорушень, виходячи з особливостей конкретного складу кримінального правопорушення, а також слідчої ситуації, вимагає здійснення тактично правильних та навіть у певній послідовності процесуальних дій. При цьому порушення певних ustalених методик проведення тієї чи іншої процесуальної дії може віддалити можливість виконання завдань кримінального провадження.

Таким чином, зіставляючи положення ст. 220 КПК України із вищевикладеним, вбачається, що при поданні клопотання стороною захисту, потерпілим про проведення слідчих (розшукових) дій слідчий, прокурор, виходячи із абстрактності приписів ст. 223 КПК України, не може законно відмовити у їх проведенні, оскільки кримінальний процесуальний закон закріплює право вказаних осіб заявляти клопотання про проведення процесуальних та слідчих (розшукових) дій (вказане виступає одним зі способів збирання доказів сторони захисту та потерпілого). Таке твердження пояснюється тим, що подане клопотання необхідно задовольнити лише з формальних причин, навіть якщо воно зашкодить досудовому розслідуванню. Прикладом ситуації може слугувати клопотання потерпілого про допит осіб, які, на його думку, винні у вчиненні крадіжки з його житла. В даній ситуації важливим засобом збирання доказів при розслідуванні відповідної категорії кримінальних проваджень є обшук житла та приміщень потенційного підозрюваного, однак після задоволення та виконання клопотань потерпілого, при проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії досягнення її мети в більшості випадків буде неможливим або малоімовірним.

Відповідна ситуація спостерігається також у питанні щодо проведення деяких процесуальних дій, де юридичною підставою задоволення клопотання є відповідне право учасника кримінального провадження, яке вже визначено з урахуванням його процесуального статусу. Прикладом може слугувати клопотання потерпілого про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Слід зауважити, що юридична підстава для задоволення відповідного клопотання полягає не у визначених юридичних конструкціях, що відображають фактичні підстави, а в наявності формального права. У наведеному випадку воно визначено п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України, згідно з яким потерпілий має право ознайомлюватися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК України. Тобто підставою для задоволення слідчим, прокурором клопотання є наявність в учасника кримінального

провадження формального права на реалізацію процесуальної дії. Це підтверджується й судовою практикою. Зокрема, слідчий суддя Лебединського районного суду Сумської області при розгляді скарги потерпілого на бездіяльність щодо ознайомлення його з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України зазначив, що сторона обвинувачення не вправі відмовити потерпілому в ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, оскільки таке право передбачено п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України³⁰⁹. Схожа ситуація щодо розгляду підстав у задоволенні клопотання слідчим, прокурором зустрічається в ухвалі слідчого судді Печерського районного суду м. Києва, де суддя також визначає юридичні (формальні) підстави задоволення клопотань учасників³¹⁰.

Для розуміння суті вказаного можна змоделювати ситуацію, де у кримінальному провадженні, розпочатому за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, ДТП сталося з вини потерпілого, який намагається ознайомитись із матеріалами кримінального провадження з метою надання свідчень під час допиту та на слідчому експерименті на свою користь. При цьому останній реалізує зазначене право з метою викривлення об'єктивних даних, що мають значення для встановлення дійсної істини в кримінальному провадженні. Такий стан речей, зокрема при чинному варіанті викладення ст. 220 КПК України, може завдати значної шкоди досудовому розслідуванню та ускладнити або взагалі унеможливити виконання кримінального провадження, що є недопустимим.

Водночас слід указати на значний недолік досліджуваної норми, а саме відсутність у положенні ч. 1 ст. 220 КПК України вказівки на деяких учасників кримінального провадження, зокрема: цивільного позивача; представника цивільного позивача; цивільного відповідача; представника цивільного відповідача;

³⁰⁹ Ухвала слідчого судді Лебединського районного суду Сумської області від 08 верес. 2014 р. (провадження № 1-кк/580/124/14). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47501906>.

³¹⁰ Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 17 черв. 2015 р. (провадження № 757/16500/15-к). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45293426>.

третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт; іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; особу, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію) та її представника. Відтак, ці учасники позбавлені можливості клопотатися про проведення процесуальних дій, що не відповідає загальним засадам кримінального провадження.

Надаючи конструктивний варіант вирішення досліджуваного питання, необхідно викласти загальні підстави, які слугуватимуть відправною точкою для усіх клопотань, оскільки, як уже було зауважено, положення ст. 220 КПК України є загальними нормами щодо спеціальних, через що останні повинні охоплювати весь процес досудового розслідування.

З метою вдосконалення кримінального процесуального регулювання вказаних правовідносин *пропонуємо частину 1 статті 220 КПК України викласти у наступній редакції:*

«1. Клопотання сторони захисту, потерпілого, його представника або законного представника, цивільного позивача, представника цивільного позивача, цивільного відповідача, представника цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), її представника про виконання будь-яких процесуальних або слідчих дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав».

Повертаючись до конструкції правовідносин, що врегульовані положеннями ст. 220 КПК України, необхідно зазначити, що наступними елементами вказаної структури виступають суб'єкти та зміст (права та обов'язки суб'єктів).

Дослідження суб'єктів кримінальних процесуальних правовідносин у межах ст. 220 КПК України здійснювались О. Аненком та П. Зубаковим, які вказали на недосконалість викладеного законодавцем переліку осіб, що вправі подати

клопотання до слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Зокрема, вчені вважають за доцільне даний перелік суб'єктів доповнити й іншими учасниками кримінального провадження, які вправі подавати клопотання до слідчого прокурора, наприклад цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача й цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача, свідок, перекладач, експерт, спеціаліст³¹¹. При цьому, як цілком доречно зазначає Н. Л. Боржецька, форма заявлених клопотань може виражатися письмово, які приєднуються до матеріалів досудового розслідування, та усно, які фіксуються в протоколі³¹².

У межах розгляду предмета нашого дослідження необхідно звернути увагу на недолік приписів п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України, де передбачена можливість оскаржити лише рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому законодавець обмежив право на оскарження відмови у проведенні інших процесуальних дій, про які клопотався відповідний учасник у рамках ст. 220 КПК України. Таким чином, з метою усунення такого недоліку *пропонуємо пункт 7 частини 1 статті 303 КПК України викласти в наступній редакції:*

«7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення процесуальних дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

Отже, як показало проведене дослідження, в частині процесуальної регламентації розгляду клопотань під час досудового розслідування необхідно внести відповідні зміни й доповнення, що якнайкраще дозволить реалізацію засади законності, а також виконання завдань кримінального провадження.

³¹¹ Аненко О., Зубаков П. Розгляд слідчим, прокурором клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 183–184.

³¹² Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування. Прикарпатський юридичний вісник : зб. наук. праць. 2014. № 2 (5). С. 184.

2.3.2. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення

У положеннях ст. 62 Конституції України, ст. 17 КПК України закріплено презумпцію невинуватості, зміст якої полягає в тому, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Водночас Основний Закон декларує право особи на належні засоби юридичного захисту, суть та порядок яких відображаються у відповідних законах, де одним із основоположних елементів є засада змагальності (ст. 22 КПК України), що передбачає рівні можливості сторін кримінального провадження у збиранні та поданні до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України, з метою обстоювання їхніх правових позицій. Тобто це ті загальні норми-принципи, що є основоположними для інших положень кримінального процесуального закону, які визначають порядок здійснення процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження загалом.

Системно проаналізувавши положення чинного КПК України, можна побачити, що законодавець передбачив два види ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, які різняться між собою етапом (часовими межами), коли учасники можуть реалізувати своє право на ознайомлення з відповідними матеріалами. Зокрема, це ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України) та ознайомлення з матеріалами досудового розслідування при його закінченні (ст. 290 КПК України).

Не вдаючись до полеміки, зауважимо, що одним зі способів реалізації наведених положень виступає процесуальний інститут відкриття матеріалів іншій стороні, суть якого полягає в наданні прокурором, слідчим за дорученням прокурора доступу та можливості скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, що перебувають у матеріалах кримінального провадження (ч. 3 ст. 290 КПК України). Зазначені положення також спрямовані на

реалізацію вимог пункту «б» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, відповідно до яких кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту.

Практична мета інституту відкриття матеріалів, на думку В. Шибіко, полягає у захисті прав учасників під час проведення досудового та судового засідання, що реалізується шляхом забезпечення обізнаності учасників кримінального провадження щодо матеріалів та доказів, необхідних для повного, об'єктивного та законного прийняття уповноваженими особами рішень, виходячи із доводів сторони обвинувачення та захисту³¹³.

У свою чергу, С. А. Паршак дослідив відповідний кримінальний процесуальний інститут у двох аспектах: по-перше, як гарантію захисту інтересів сторін кримінального провадження; по-друге, як засоби перевірки всебічності, повноти та неупередженості досудового розслідування, що сприяють заповненню прогалин та недоліків, які виникають під час досудового розслідування, а також додатковій перевірці обставин, на які звернуть увагу учасники кримінального провадження³¹⁴. Поряд із тим все ж таки не всі науковці надають позитивну оцінку інституту відкриття матеріалів іншій стороні. Зокрема, О. О. Лук'янець указує на такі негативні його аспекти, як: можливість сторони захисту «підкорегувати» власні покази; «нагадати» свідкам деякі обставини кримінального провадження; вжити заходів для усунення із кримінального процесу «невигідних» для себе доказів, що, з огляду на принцип безпосередності дослідження судом доказів, може негативно відбитися на процесі доказування вини особи, навіть незважаючи на документальне відображення та їх дослідження слідчим, прокурором³¹⁵. З останньою позицією

³¹³ Шибіко В. Ознайомлення з матеріалами кримінальної справи як важлива умова забезпечення доступу особи до правосуддя. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 25.

³¹⁴ Паршак С. А. Деякі аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Наше право. 2015. № 4. С. 127.

³¹⁵ Лук'янець О. О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 135.

можна погодитися частково, оскільки на практиці в певних випадках завдяки реалізації цього права особи мають можливість «законно» вплинути на хід і результати кримінального провадження. На це вказали 43 % респондентів. Разом з тим не можна й заперечити те, що ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є суттєвою гарантією права на захист підозрюваного, обвинуваченого.

Загалом, виходячи із комплексного аналізу напрацювань науки кримінального процесуального права, положень чинного законодавства та практики його застосування, можна стверджувати, що процесуальний порядок ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення містить низку проблем принципового характеру, вирішення яких сприятиме ефективному виконанню завдань кримінального провадження в цілому. Тим більше, що в умовах підвищеної уваги до необхідності покращення реалізації засади змагальності в кримінальному провадженні це питання набуває особливої актуальності.

Досить важливим аспектом, на який слід звернути увагу, є новела чинного КПК України, котра відображена у положеннях ч. 1 ст. 221, відповідно до якої слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню, при цьому відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Тобто зазначена законодавча вимога є важливою гарантією реалізації засади змагальності та забезпечення права на захист³¹⁶.

Доматеріалів, які можуть зашкодити досудовому розслідуванню, належать такі, що зможуть завдати шкоди всебічному, повному

³¹⁶ Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 240.

і неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження стороною обвинувачення, а також законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства. Крім того, ознайомлення з окремими матеріалами досудового розслідування до проведення чи закінчення проведення окремих процесуальних дій прямо заборонено в КПК України. Наприклад, у ч. 1 ст. 228 та ч. 1 ст. 229 КПК України передбачено, що забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає особу чи річ, які повинні бути пред'явлені для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи чи речі. Не можуть бути надані для ознайомлення й матеріали, за якими проводяться дослідження спеціалістом чи експертом, оскільки їх вилучення може призвести до порушення порядку дослідження. У таких випадках доцільно роз'яснити заявнику, що він зможе ознайомитися з такими матеріалами досудового розслідування після того, як відпадуть певні перешкоди³¹⁷.

Як вважає Л. М. Лобойко, під матеріалами, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, треба розуміти матеріали кримінального провадження: в яких містяться дані, що можуть бути підставою для провадження негласних слідчих (розшукових) дій; ознайомлення з якими може стати причиною втрати предметів і документів, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; які містять державну та іншу охоронювану законом таємницю тощо. Відтак висновок про те, чи може ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення завдати йому шкоди, роблять слідчий, прокурор³¹⁸.

Аналіз юридичної літератури дає можливість указати, що положення ст. 221 КПК України наукова спільнота здебільшого розцінює як позитивний напрям кримінального процесуального регулювання щодо забезпечення реалізації засади змагальності сторін. Зокрема, такої точки зору дотримується О. О. Лук'янець,

³¹⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 363.

³¹⁸ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. С. 437; Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 15.

ззначаючи, що сторона обвинувачення досить часто намагається уникнути надання доступу до матеріалів досудового розслідування до його завершення або надає лише документи, що не мають вагомого значення для досудового розслідування, посилаючись на те, що зазначена стаття КПК України не містить конкретного переліку того, що саме має бути надано. Такі дії правоохоронних органів, на думку автора, є неприпустимими, оскільки грубо порушують права та можливості сторони захисту³¹⁹. Але із запропонованим баченням ми не можемо погодитися повною мірою, адже ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування до його завершення, незважаючи на вірогідність надання додаткових можливостей для відстоювання своєї позиції на користь підозрюваного, несе й певні вагомі ризики, які наводились вище С. А. Паршаком. До того ж вважаємо за доцільне додати, що ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення надає стороні захисту можливість спрогнозувати дії слідчого, прокурора щодо можливого збирання додаткових або перевірки вже отриманих доказів. Це, у свою чергу, може призвести до їх втрати внаслідок «законних» дій як сторони захисту, так і третіх осіб. Наприклад, це може виразитися у знищенні документації, яка необхідна для проведення експертиз та доведення вини особи у розслідуванні господарських чи корупційних злочинів, де незаконний вплив підозрюваного здійснюється за допомогою значних фінансових ресурсів, службового становища, наявності широкого кола знайомств тощо.

Розглядаючи питання ознайомлення з матеріалами досудового розслідування потерпілим на підставах, передбачених ст. 220 КПК України, варто зазначити, що дані положення також містять низку практично-тактичних ризиків для подальшого здійснення досудового розслідування, наприклад у випадку розслідування злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України. На користь аргументації наведеного зауважимо, що у відповідній категорії кримінальних проваджень слідчий, прокурор, як

³¹⁹ Лук'янець О. О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 133.

правило, виходячи з методики розслідування, проводить слідчий експеримент з метою отримання необхідних даних для проведення низки експертиз, направлених на встановлення об'єктивної істини у питанні доведення винуватості особи. Як приклад, за наявності факту ДТП, що трапилося з вини потерпілого, останній намагається отримати доступ до матеріалів досудового розслідування з метою викривлення власних показань на свою користь, а також вироблення необхідної моделі поведінки під час проведення слідчого експерименту, яка б дала йому перевагу у відповідному кримінальному провадженні. Аналогічна ситуація може виникнути, коли захисник не був присутній на допиті, а потерпілий не може відобразити йому раніше надані показання, необхідні для моделювання поведінки під час проведення повторного допиту, слідчого експерименту тощо.

Водночас слідчий, розуміючи факт можливості зміни показань чи викривлення будь-яким чином результатів допиту, слідчого експерименту, позбавлений можливості законно відмовити у відкритті матеріалів досудового розслідування до його завершення. В іншому разі це буде порушенням права потерпілого на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, що передбачено п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України. Проте у певних випадках це створює потенційні ризики, що може призвести до неможливості виконання завдань кримінального провадження.

Протилежну точку зору з окресленого питання висловив Н. С. Карпов, зауважуючи, що ненадання потерпілому всіх матеріалів кримінального провадження обмежує його права та законні інтереси. Вчений пояснює це тим, що вибіркове ознайомлення позбавляє його можливості повною мірою реалізовувати свої процесуальні права через недостатню обізнаність в обставинах кримінального провадження, що виражається у питанні належного заявлення клопотань³²⁰. З цього приводу, на наш погляд, більш виваженою вбачається

³²⁰ Карпов Н. С. Деякі питання ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами кримінального провадження. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 246.

позиція І. В. Гловюк та С. В. Андрусенка, які, розглядаючи питання про надання доступу до матеріалів кримінального провадження, вказують на необхідність досягнення розумного балансу між приватними інтересами підозрюваного, потерпілого та публічного інтересу в частині захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. При цьому науковці звертають увагу на неможливість визначення чітких критеріїв, які б допомогли унормувати досліджуваний аспект, що при прийнятті процесуального рішення про надання доступу до матеріалів кримінального провадження до завершення досудового розслідування зумовлює необхідність враховувати кожен випадок індивідуально, виходячи з наявних ризиків і слідчої ситуації під час досудового розслідування³²¹.

Із наведеним категорично не погоджується Я. О. Куц, вважаючи, що положення ч. 1 ст. 221 КПК України містять оціночну категорію, яка виражається у відмові слідчим, прокурором у наданні доступу до матеріалів кримінального провадження, виходячи із факту, що згадана процесуальна дія може зашкодити досудовому розслідуванню. До того ж за таку відмову не передбачено жодної відповідальності слідчого і прокурора, що є широким полем для зловживань стороною обвинувачення та невиправданого затягування кримінального провадження. Як варіант, автор пропонує викласти відповідне положення КПК України без словосполучень «а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню»³²².

У судженнях Я. О. Куца дійсно вбачається певна об'єктивна істина, однак ми не можемо погодитись із позицією, що за порушення кримінального процесуального законодавства у формі безпідставної відмови в ознайомленні з матеріалами кримінального провадження слідчий прокурор не несуть

³²¹ Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Південноукраїнський правничий часопис. 2014. № 4. С. 242.

³²² Куц Я. О. Випадки обмеження прав захисника на стадії ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Часопис Академії адвокатури України. 2015. № 1 (26). С. 97–98.

відповідальності. Навпаки, у випадку встановлення слідчим суддею подібного факту останні несуть дисциплінарну відповідальність, а також іншу відповідальність згідно з чинним законодавством. Для підтвердження цього наведемо ухвалу Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області, де описуються, що слідчим СВ Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області ОСОБА_3 здійснювалось досудове розслідування у кримінальному провадженні № 12016140110002349 від 17.10.2016 р. за ч. 1 ст. 286 КК України. У зв'язку з наданням належної правової допомоги представник потерпілого звернувся з клопотанням до слідчого про надання стороні потерпілого для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, які жодним чином не можуть зашкодити досудовому розслідуванню (як указується в ухвалі), в чому слідчим було неодноразово необґрунтовано відмовлено. На цій підставі представником потерпілого було подану скаргу про вчинення службовою особою – слідчим СВ Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області ОСОБА_3 з використанням свого службового становища кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 397 КК України щодо вчинення перешкод до здійснення правомірної діяльності представника особи по наданню правової допомоги та порушення встановлених законом гарантій їх діяльності у ході розслідування кримінального провадження. За результатами розгляду відповідної заяви було внесено відомості в ЄРДР про вчинення службовою особою – слідчим СВ Дрогобицького ВП ГУНП у Львівській області ОСОБА_3 з використанням свого службового становища злочину, передбаченого ч. 2 ст. 397 КК України. Більше того, під час розгляду слідчим суддею скарги представника потерпілого було прийнято рішення про відвід цього слідчого від проведення даного досудового розслідування³²³.

Таким чином, наведені твердження фактично заперечують надані Я. О. Куцом доводи про відсутність відповідальності слідчого, прокурора за невиконання вимог КПК України щодо ознайомлення учасників кримінального провадження із

³²³ Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 06 черв. 2018 р. (провадження № 1-кс/442/744/2018). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74490770>.

матеріалами досудового розслідування до його завершення. Тому вважаємо, що запропоновані зазначеним автором зміни можуть призвести до зловживань не тільки сторони обвинувачення, а інших учасників кримінального провадження, що, як наслідок, негативно вплине на виконання завдання кримінального провадження в цілому.

В цьому контексті слід навести та підтримати позицію О. О. Торбаса, який зазначає, що наявність порушень зі сторони обвинувачення під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження пов'язується з випадками зловживання сторони захисту, що породжується з інтересу до порядку ознайомлення осіб із матеріалами кримінального розслідування. Однак з усіма позиціями науковця ми погодитись не можемо. По-перше, це стосується твердження про оціночність категорії, а саме положень ч. 1 ст. 221 КПК України: «також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню». По-друге, твердження про негативні тенденції щодо суб'єкта, який здійснює відповідну оцінку, з тим доповненням, що сторона обвинувачення буде відмовляти у задоволенні клопотання про ознайомлення, посилаючись на таємницю слідства. Тим більше, науковець підкреслює, що відповідна модель правового регулювання вказує на факт, що відмова надати будь-який доказ не лише допускається, а і певною мірою схвалюється кримінальним процесуальним законодавством³²⁴.

Із викладеною думкою погодитись не можна, оскільки, на наш погляд, у даному випадку допущено декілька помилок. По-перше, таємниця досудового розслідування як процесуальне явище не поширюється на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження як підстава відмови в задоволенні вказаного клопотання. Положення ст. 220 КПК України є певним запобіжником належного протікання кримінальних процесуальних правовідносин, де після ознайомлення з

³²⁴Торбас О. О. Характеристика окремих положень відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 160.

матеріалами сторони не вправі використовувати отримані фактичні дані поза межами кримінального процесуального провадження, тим більше в діяльності, що може зашкодити досудовому розслідуванню. По-друге, положення ст. 221 КПК України жодним чином не мотивують сторону обвинувачення до однозначної відмови у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, про що наочно свідчить вказівка «слідчий, прокурор зобов'язаний...». Тому можливість завдання шкоди досудовому розслідуванню внаслідок ознайомлення з матеріалами досудового розслідування повинна вирішуватися в рамках конкретного кримінального провадження, слідча ситуація в межах якого завжди має індивідуальний характер. Більше того, у випадку необґрунтованості та безпідставності відмови слідчим, прокурором у задоволенні відповідного клопотання зацікавлений учасник вправі подати скаргу до слідчого судді, який фактично і вирішить виниклі протиріччя між стороною обвинувачення та захисту, потерпілим чи представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

На наше переконання, зважаючи на викладене вище, з метою уникнення потерпілим зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення *пропонуємо до КПК України внести наступні зміни:*

Положення пункту 11 частини 1 статті 56 КПК України викласти в такій редакції:

«11) Знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, на підставі статті 220 цього Кодексу, окрім матеріалів, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, а у випадку закриття кримінального провадження також знайомитися з матеріалами у порядку та з підстав, передбачених статтею 290 цього Кодексу, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення».

Крім того, вважаємо, що рішення слідчого, прокурора про відмову в наданні матеріалів кримінального провадження для ознайомлення повинно бути оскаржено до слідчого судді під час досудового розслідування, про що необхідно внести відповідні

законодавчі зміни. У зв'язку з тим пропонуємо частину 1 статті 303 КПК України доповнити пунктом 11 такого змісту:

«11) рішення слідчого, прокурора про відмову у наданні матеріалів кримінального провадження для ознайомлення».

Продовжуючи дослідження, необхідно вказати на досить вагомий недолік щодо суб'єктного складу учасників кримінального провадження, які вправі звернутися з клопотанням про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. В даному випадку слід наголосити на доцільності доповнити викладений перелік такими учасниками, як представник потерпілого, законний представник потерпілого, цивільний позивач, його представник і законний представник, а також цивільний відповідач та його представник.

Говорячи про включення до вищезгаданого переліку представника та законного представника потерпілого, слід відзначити, що вони користуються усіма правами потерпілого, окрім процесуальних прав, реалізація яких безпосередньо здійснюється самим потерпілим і не може бути їм доручена. Суть проблеми полягає в тому, що положення ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України є досить абстрактними та нечіткими щодо здійснення потерпілими своїх прав. Водночас при практичному застосуванні положень КПК України подібних неточностей не повинно бути, що й актуалізує викладення відповідної тези.

З огляду на перспективу додання до вказаного переліку таких учасників, як цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, слід виходити з того, що, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, сторона обвинувачення зобов'язана встановити вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Таким чином, вважаємо, що відсутність права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у зазначених учасників провадження не сприяє ефективній реалізації їх процесуальних прав. Зокрема, це стосується ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в частині виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у зв'язку з чим можуть виникнути протиріччя та суперечності.

На підставі викладеного з метою усунення законодавчої прогалини з предмета означеної проблеми *пропонуємо положення частини 1 статті 221 КПК України викласти в наступній редакції:*

«1. Слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника потерпілого, законного представника потерпілого, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається».

Отже, як засвідчило проведене дослідження, положення КПК України в частині регламентації щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення мають певні протиріччя та неузгодженості, які потребують усунення. Вважаємо, що запропоновані нами зміни до нормативних актів сприятимуть практичній реалізації чинного кримінального процесуального законодавства України, тому їх доцільно урахувати законодавцю при внесенні змін і доповнень до КПК України.

2.3.3. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

Ефективність виконання завдань кримінального провадження досить часто залежить від недопущення вчинення протиправних дій, які можуть зашкодити досудовому розслідуванню. В цьому контексті невід'ємним «запобіжником» є процесуальний інститут нерозголошення відомостей досудового розслідування, який регламентується ст. 222 КПК України. Водночас, незважаючи на його вагомість, слід констатувати недостатність наукової

розробленості відповідних приписів та фрагментарність наукових досліджень із цього питання, а подекуди й відсутність чіткого законодавчого регулювання у визначеному напрямі та неузгодженість понятійного апарату. У зв'язку з цим цілком доречним є зауваження Н. І. Полонової, яка зазначає, що в жодному нормативно-правовому акті не надано визначення поняття таємниці досудового розслідування. Як наслідок, у науковій доктрині спостерігається відсутність єдиної позиції щодо тлумачення цього поняття. До того ж указана проблематика ускладнюється тим фактом, що чинне законодавство не містить єдиної класифікації інформаційних ресурсів з обмеженим доступом³²⁵.

На основі проведеного соціологічного дослідження О. В. Гриза зазначає, що 70 % респондентів наголосили на необхідності роз'яснення додержання таємниці досудового розслідування. Разом з тим 30 % указали на відсутність у своїй практиці правозастосування положень ст. 222 КПК України або на поодинокість їх застосування без письмового роз'яснення обов'язку нерозголошення даних досудового розслідування та попередження про кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України³²⁶. На доцільність застосування вимог ст. 222 КПК України вказали й 84 % опитаних нами слідчих Національної поліції та 89 % прокурорів. Така необхідність, як слушно відзначає А. З. Якубова, пов'язана з можливістю зацікавлених осіб перешкодити встановленню обставин кримінального правопорушення, скомпрометувати особу, яка бере участь у кримінальному провадженні³²⁷.

Чинний КПК України передбачає особливий порядок розголошення відомостей досудового розслідування, а також

³²⁵ Полонова Н. І. Місце таємниці досудового розслідування серед інших таємниць, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 138.

³²⁶ Гриза О. В. Удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 2. С. 201; Гриза О. В. Гарантії забезпечення дотримання таємниці досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2017. С. 52.

³²⁷ Якубова А. З. Окремі кримінально-процесуальні аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. № 3. С. 201.

містить бланкетні норми-санкції у випадку порушення встановленої КПК України моделі відповідних процесуальних відносин. На нашу думку, саме слово «відомості» є предикатом поняття інформації, яке міститься в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про інформацію». У ч. 1 ст. 21 цього Закону надано класифікацію інформації, а саме з обмеженим доступом, яка поділяється на конфіденційну, таємну та службову інформацію (у цій статті також розкрито поняття конфіденційної інформації)³²⁸.

Поняття таємної інформації розкрито в ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації», під якою розуміється інформація, доступ до якої обмежується, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю³²⁹. Тобто відомості досудового розслідування, як інформація, є таємними, через що доступ до них обмежено з метою недопущення спричинення шкоди учасникам кримінального провадження, наприклад розголошення відомостей про особисте та сімейне життя, комерційну діяльність особи тощо. Разом із тим залишаються незрозумілими зміст і обсяг самого поняття «відомості досудового розслідування».

Досліджуючи види таємної інформації, можна побачити, що законодавець у «суміжних» правовідносинах надає більш чітке регулювання понятійного апарату та критеріїв віднесення інформації до певного виду таємної інформації. Так, у ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під банківською таємницею розуміється інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку в процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третіми особами при наданні послуг банку. Також відповідна норма надає критерії щодо визначення інформації як банківської

³²⁸ Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

³²⁹ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

таємниці³³⁰. Схожий підхід до регулювання державної таємниці спостерігається в положеннях статей 1, 8 Закону України «Про державну таємницю», де визначено поняття та види інформації, яка є державною таємницею³³¹. Аналогічно в ст. 8 Закону України «Про нотаріат» розкрито поняття «нотаріальна таємниця»³³². Залишається незрозумілим, чому у сфері кримінального судочинства законодавець нормативного не урегулював це питання.

Аналізуючи доктринальні напрацювання щодо проблемних питань нерозголошення відомостей досудового розслідування, можна виділити два основні напрямки, на які спрямовані наукові пошуки дослідників:

1. *Дослідження особливостей кримінального процесуального регулювання інституту нерозголошення відомостей досудового розслідування.* У цьому напрямі окремі науковці, зокрема Р. В. Бараннік, О. А. Ляш, П. Г. Назаренко тощо, аналізуючи відповідне законодавство, вказують на недоліки регулювання питань щодо нерозголошення відомостей досудового розслідування та надають пропозиції стосовно їх вирішення³³³. Говорячи про відповідний напрямок дослідження необхідно вказати на те, що під час досудового розслідування сторона обвинувачення на підставі зібраних доказів встановлює обставини, що мають значення для кримінального провадження, та долучає фактичні дані, які за своєю суттю вже є інформацією з обмеженим доступом. Наприклад, при розслідуванні господарських або корупційних злочинів до матеріалів провадження долучаються документи, що становлять банківську таємницю. Також зазвичай здійснюється доступ і перегляд кореспонденції, інформація в якій може

³³⁰ Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/paran983#n983>.

³³¹ Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

³³² Про нотаріат : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3425-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

³³³ Бараннік Р. В., Назаренко П. Г. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві. Адвокат. 2011. № 4 (127). С. 17.

належати до конфіденційної. Таким чином, розглядаючи таємницю досудового розслідування, насамперед варто усвідомлювати, що матеріали провадження можуть містити низку іншої інформації, яка є обмеженою в доступі, що й зумовлює питання щодо порядку та підстав її розголошення в межах кримінального провадження.

2. *Дослідження організаційних аспектів процесуальної діяльності сторони обвинувачення та правоохоронних органів загалом.* Інші ж науковці, зокрема О. В. Гриза, О. А. Осауленко тощо, у своїх дослідженнях вивчають особливості організаційних питань процесуальної діяльності слідчого, прокурора, працівників правоохоронних органів щодо недопущення розголошення відомостей досудового розслідування, виявляють та надають вирішення проблем, причини яких випливають із організаційних, а також службових аспектів їх діяльності³³⁴.

Грунтуючись на дослідженнях зазначених науковців, слід з'ясувати сутність поняття «таємниця досудового розслідування», яке вживається в ст. 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» і є базовим поняттям для ст. 220 КПК України. На думку О. В. Курмана, під цією дефініцією слід розуміти відомості стосовно результатів слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, експертних досліджень про осіб, події, процеси, тактику та методи проведення процесуальних дій, розголошення яких може негативно вплинути на всебічність, повноту й неупередженість розслідування кримінального правопорушення. Разом із тим автор намагається це поняття розглядати як службову інформацію³³⁵, з чим ми в повній мірі не можемо погодитися, оскільки, виходячи з вищевказаних нормативно-правових актів, таємниця досудового розслідування, як інформація, належить до таємної інформації.

Як зазначає О. І. Марочкін, інформація, отримана під час досудового розслідування, становить його таємницю, під якою у теорії кримінального процесу прийнято розуміти охоронювану кримінальним процесуальним та кримінальним законом інформацію (відомості), спрямовану на забезпечення інтересів

³³⁴ Гриза О. В. Удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 2. С. 201.

³³⁵ Курман О. В. Відомості, що становлять інформацію з обмеженим доступом як предмет злочинного посягання. Право і суспільство. 2016. № 5. С. 176-177.

слідства у кримінальному провадженні. Конфіденційність такої інформації, виходячи із положень ст. 222 КПК, визначається слідчим або прокурором та захищається з метою попередження завдання шкоди інтересам досудового слідства в цілому, а також інтересам особистості, суспільства та держави³³⁶.

У контексті порушеного питання варто звернути увагу на дослідження Н. І. Полонової, яка, розглядаючи загальні особливості таємниці, надає характерні ознаки (рисни) таємниці досудового розслідування: по-перше, таємність інформації, що охороняється правовласником від доступу до неї третіх осіб; по-друге, шкода, яка може бути спричинена правовласникові внаслідок розголошення указаної інформації; по-третє, осуд осіб, які вчинили розголошення інформації третім особам³³⁷.

Недосконалість законодавчого регулювання вказаного питання підкреслює також О. А. Осауленко. Зокрема, автор указав на неузгодженість законодавства про інформацію та положень ст. 222 КПК України, а саме щодо процесуальної можливості слідчого, прокурора визначати обсяг і характер відомостей, які підлягають або не підлягають розголошенню. З огляду на це вчений ставить досить обґрунтовані питання: по-перше, які відомості досудового розслідування можна розголошувати? по-друге, яка форма отримання відповідного дозволу на розголошення відомостей учасником кримінального провадження, який є їх фактичним власником?³³⁸

Водночас деякі науковці піддають критиці такий підхід і вважають його невірним, оскільки вбачають у відповідному інституті механізм із чітко окресленими елементами. Так, І. В. Кутазова та А. О. Ляш надають структуру кримінального процесуального забезпечення недопустимості розголошення

³³⁶ Марочкін О. І. Норми міжнародного права та рішення Європейського суду з прав людини про доступ до таємниці слідства. Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 27 трав. 2016 року / [редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2016. Вип. 7. С. 295.

³³⁷ Полонова Н. І. Місце таємниці досудового розслідування серед інших таємниць, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 138–139.

³³⁸ Осауленко О. А. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. Юридична наука. 2015. № 7. С. 189.

даних кримінального судочинства, куди включають такі елементи, як: 1) кримінальні процесуальні норми, які регулюють відкритість і закритість кримінального процесу з метою забезпечення недопустимості розголошення даних; 2) відповідні правовідносини; 3) правосвідомість, тобто ставлення учасників до відповідного обов'язку; 4) процесуально оформлене рішення в рамках нерозголошення відомостей досудового розслідування; 5) юридична відповідальність за порушення обов'язку не розголошувати відомості досудового розслідування³³⁹.

Доповнює висвітлену тематику О. В. Гриза, який, на наш погляд, досить вірно надає критерії відомостей, що охоплюють поняття таємниці досудового розслідування. До них науковець відніс: наявність процесуального права особи у доступі до таких відомостей; здатність відомостей досудового розслідування після їх розголошення ганьбити людину, принижувати її честь і гідність; здатність відомостей досудового розслідування після їх розголошення зашкодити повноті й неупередженості розслідування; дані про застосування заходів безпеки; належності інформації до іншого виду охоронюваної законом таємниці³⁴⁰.

Досить слухними є також зауваження В. В. Павловського, який указує на некоректність понятійного апарату ст. 222 КПК України, де законодавець використовує термін «відомості досудового розслідування» та положення ст. 387 КПК України щодо недопустимості розголошення «даних досудового розслідування»³⁴¹. З таким твердженням варто погодитись, хоча, на наше переконання, дана законодавча неточність не тягне за собою значних правозастосовних наслідків, однак є помилкою юридичної техніки, що може негативно вплинути на практичне застосування відповідних норм.

³³⁹ Кутазова І. В. Механізм уголовно-процесуального забезпечення недопустимості розголошення даних уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Тюмень, 2011. С. 9, 13–15; Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2013. № 1 (7). С. 6.

³⁴⁰ Гриза О. В. Удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 2. С. 204.

³⁴¹ Павловський В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 165.

Продовжуючи дискусію, слід підкреслити, що таємниця, яка стосується відомостей досудового розслідування, ще не означає, що його проведення здійснюється негласно. Пояснюється це тим, що в ст. 93 КПК України передбачені й інші способи збирання доказів. Говорячи про негласні слідчі (розшукові) дії, виходячи з ч. 1 ст. 246 КПК України, слід указати, що відомості про факт та методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Досить влучно із цього приводу говорить А. З. Якубова, вказуючи, що закріплення положень ст. 220 КПК України не означає абсолютну негласність проведення досудового розслідування. Навпаки, автор підкреслює, що гласність досудового розслідування полягає в обов'язковій участі передбачених кримінальним процесуальним законодавством суб'єктів³⁴². Така наукова позиція видається вірною та виражається, наприклад, у відкритому судовому засіданні під час обрання підозрюваному запобіжного заходу, де передбачена присутність осіб, які не наділені кримінальними процесуальними обов'язками, наприклад журналісти чи громадськість. Крім того, слід підкреслити, що досить часто у випадку вчинення злочину, що набув особливого суспільного резонансу, керівник органу досудового розслідування або керівник територіального органу, до якого входить орган досудового розслідування, звітують перед громадськістю про результати проведеного розслідування, під час чого вказують на докази, що підтверджують вину підозрюваного.

Також актуальним залишається питання стосовно розголошення даних досудового розслідування через засоби масової інформації. Наразі все частіше під час телевізійного ефіру інформаційних програм висвітлюються відомості досудового розслідування з посиланням на «свої джерела» в правоохоронних органах. Слід зазначити, що при розслідуванні господарських злочинів або злочинів, де доказовою базою виступають документи, сам факт розголошення наявності розпочатого досудового слідства у засобах масової інформації може призвести

³⁴² Якубова А. З. Окремі кримінально-процесуальні аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. № 3. С. 201.

до умисного знищення зацікавленими особами документів, необхідних для доведення вини особи.

Як зазначають В. В. Бараннік та П. Г. Назаренко, засоби масової інформації досить часто, трактуючи діяльність правоохоронних органів, висвітлюють інформацію, доступ до якої обмежено законодавцем³⁴³. Дійсно, навіть незважаючи на той факт, що громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів є одним із ефективних засобів щодо недопущення зловживання владою та вчинення інших правопорушень, все ж таки у пошуках чергових сенсацій журналісти не повинні допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, у тому числі відомостей досудового розслідування.

Дискусійним аспектом законодавчого регулювання залишається питання стосовно процесуальної форми отримання від слідчого та прокурора дозволу на розголошення відомостей досудового розслідування. Зазначене обумовлено лише вказівкою на «з письмового дозволу», через що й виникає питання про те, має це бути окремий протокол, розписка чи якийсь інший документ. При розгляді даного питання наукова спільнота висловлює дві позиції. Одні науковці (О. А. Ляш, А. З. Якубова) підтримують протокольну форму роз'яснення положень законодавства з приводу недопустимості розголошення учасниками кримінального провадження відомостей досудового розслідування та попередження про кримінальну відповідальність у випадку невиконання відповідних вимог³⁴⁴. Водночас О. А. Осауленко аргументує неприпустимість оформлення згоди слідчого, прокурора або роз'яснення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування, складаючи протокол³⁴⁵.

³⁴³ Бараннік Р. В., Назаренко П. Г. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві. Адвокат. 2011. № 4 (127). С. 16.

³⁴⁴ Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Часопис Національного університету «Острозька академія». 2013. № 1 (7). С. 7; Якубова А. З. Окремі кримінально-процесуальні аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. № 3. С. 201.

³⁴⁵ Осауленко О. А. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. Юридична наука. 2015. № 7. С. 188.

Як вважає В. В. Павловський, у випадку застосування кримінального процесуального законодавства в частині нерозголошення відомостей досудового розслідування доцільно використовувати протокольну форму оформлення відповідної процесуальної дії. Зокрема, це може бути здійснено в протоколі проведення слідчої (розшукової) дії або використаний спеціально призначений протокол, оскільки письмова форма забезпечить можливість вирішення питання про відповідальність винуватих у розголошенні даних досудового розслідування осіб³⁴⁶.

Водночас О. А. Осауленко зауважує, що вищезазначена позиція є сумнівною, оскільки КПК України не передбачає фіксацію дискусійної процесуальної дії у протокольній формі, вказуючи, що під час проведення обшуку чи огляду кримінальний процесуальний закон надає пряму вказівку на складання протоколу слідчої розшукової дії³⁴⁷. З такою позицією ми не можемо погодитись, адже в положенні ч. 1 ст. 104 КПК України вказано, що у випадках, передбачених КПК України, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються в протоколі. Незважаючи на те, що відповідна норма посилає на передбачені законом випадки складання протоколу, однак вказані положення, з нашої точки зору, не забороняють складання відповідного документа при проведенні інших процесуальних дій, а вказують на обов'язковість складання протоколу, якщо це передбачає кримінальний процесуальний закон. Ключовим аспектом у даному питанні є не стільки форма, скільки сам письмовий документ, у якому зазначається, що особа повідомлена про заборону розголошення таємниці досудового розслідування, а також повідомлена про відповідальність за порушення положень ст. 221 КПК України. Разом із тим різні учасники кримінального провадження мають неоднаковий доступ до матеріалів кримінального провадження. Зокрема свідок, якого допитує слідчий, не може отримати інформацію досудового розслідування за межами слідчої (розшукової) дії

³⁴⁶ Павловський В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 166.

³⁴⁷ Осауленко О. А. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. Юридична наука. 2015. № 7. С. 190.

допиту, на відміну від потерпілого, який наділений правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. В даному випадку, при допиті свідка, з нашої точки зору, в протоколі допиту буде достатньо виділити графу про заборону розголошення відомостей досудового розслідування, які йому стали відомі під час слідчої (розшукової) дії. Розглядаючи варіант з ознайомленням із матеріалами досудового розслідування до його завершення, зокрема потерпілим, доречним буде складання окремого протоколу про роз'яснення заборони розголошення досудового розслідування.

Досить плідна дискусія ведеться науковцями щодо організаційних особливостей службової діяльності правоохоронних органів, зокрема щодо недопущення розголошення відомостей досудового розслідування. Цікаву позицію висловлює О. В. Гриза, що вказує на організацію праці, облаштування робочого місця слідчого, прокурора, що безпосередньо впливає на можливість збереження таємниці досудового розслідування, підкреслюючи, що розміщення вдвох, втрох, а подекуди і вчотирьох слідчих у службовому кабінеті може сприяти ситуації, коли слідчий буде допитувати осіб в одному приміщенні, а інші матимуть можливість слухати інформацію, дані про інші кримінальні провадження³⁴⁸.

Відповідний напрям доповнюється дослідженнями Р. В. Бараннік та П. Г. Назаренка, які підкреслюють значення особистих якостей слідчого, коли, наприклад, недбале ставлення до службових обов'язків, як утримання матеріалів справи в столах службових кабінетів слідчих, неохайне зберігання матеріалів, поширення слідчими службової інформації в позаслужбовому, побутовому або службовому спілкуванні без належного дотримання вимог нерозголошення інформації, може призвести до негативних наслідків відносно результатів досудового розслідування³⁴⁹.

³⁴⁸ Гриза О. В. Проблемні питання збереження таємниці досудового розслідування: сучасний стан та перспективи. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 156.

³⁴⁹ Бараннік Р. В., Назаренко П. Г. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві. Адвокат. 2011. № 4 (127). С. 16.

Погоджуючись з указаною тезою, додамо, що якісний аспект нерозголошення відомостей досудового розслідування залежить не тільки від слідчого, а й від багатьох осіб, які хоч і не є учасниками кримінального провадження, однак являються працівниками правоохоронних органів. У даному випадку, мова йде про керівників відділів поліції, до яких слідчий звертається у випадку необхідності залучення до проведення слідчих (розшукових) дій працівників практичних підрозділів (наприклад, для проведення обшуку). Таким чином, належне ставлення до тактичних та процесуальних моментів нерозголошення відомостей досудового розслідування стосується осіб, які не є безпосередніми учасниками кримінального провадження.

В іншій праці О. В. Гриза вказує на завантаженість слідчого кількістю кримінальних проваджень, що призводить до «автоматичності» проведення слідчої розшукової дії, неврахування усіх особливостей окремого злочину, особи злочинця, кількості зацікавлених осіб, «шаблонності» процесуальних дій, що, як наслідок, призводить до розголошення окремих аспектів кримінального провадження³⁵⁰. Наведене варто підтримати, однак ми категорично не погоджуємося з пропозицією дослідниці щодо створення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань фільтру, який би обмежував навантаження слідчого до 30 кримінальних проваджень, оскільки дану пропозицію реалізувати технічно неможливо. В багатьох відділах поліції реєстрація вчинення кримінальних правопорушень за рік перебігає відмітку 2 тис., а іноді й 3 тис. Нескладні математичні операції покажуть необхідність залучення для реалізації пропозиції О. В. Гризи значних кадрових ресурсів, що є досить витратно для держави в економічному аспекті.

Таким чином, підсумовуючи результати проведеного дослідження, на основі аналізу законодавства та напрацювань доктрини кримінального процесуального права пропонуємо наступні зміни та доповнення до положень КПК України:

По-перше, доповнити частину 1 статті 3 КПК України пунктом 24-1 наступного змісту:

³⁵⁰Гриза О. В. Удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2017. № 2. С. 205.

«24-1) таємниця досудового розслідування – вид таємної інформації, яка охоплює відомості щодо діяльності органу досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів у рамках кримінально провадження, а також результатів проведення процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розголошення яких може негативно вплинути на всебічність, повноту та неупередженість розслідування».

По-друге, у назві та змісті статті 387 КК України замінити слово «дані» на слово «відомості».

По-третє, статтю 222 КПК України доповнити новою частиною 3 наступного змісту:

«3. Розголошення інформації, яка обмежена в доступі, здійснюється в порядку, передбаченому законодавством щодо її використання та доступу до неї інших осіб».

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що законодавче регулювання питання недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування характеризується певними суперечностями, що негативно впливає на ефективність виконання завдань кримінального провадження. Отже, вважаємо, що запропоновані нами зміни сприятимуть оптимізації вирішення даного питання.

Висновки до розділу 2

1. Загальні положення досудового розслідування доцільно поділяти на дві групи. До першої слід відносити ті, що спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування: а) початок досудового розслідування; б) підслідність; в) об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування; г) місце проведення досудового розслідування; д) строки досудового розслідування. До другої – ті, що спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження: а) розгляд клопотань під час досудового розслідування; б) ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення; в) недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

2. Сутність початку досудового розслідування доцільно розглядати у двох аспектах: з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають внаслідок такої діяльності між учасниками кримінального провадження.

3. У положеннях КПК України не передбачено чіткого процесуального порядку зміни підслідності кримінального провадження прокурором, а також не визначено строків розгляду питань, які пов'язані зі зміною підслідності прокурором і передачі таких кримінальних проваджень для проведення досудового розслідування іншим органом досудового розслідування. Зазначене питання потребує свого законодавчого врегулювання.

4. У положеннях ст. 217 КПК не враховано всіх можливих випадків об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань. У зв'язку з цим слід унормувати й інші випадки об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань або передбачити відповідні посилання на інші статті КПК України, які визначають такі випадки, що в практичній діяльності сприятиме більш зручному застосуванню КПК України та надасть системності його положенням.

5. Формулювання положень ст. 219 КПК України в частині унормування строків досудового розслідування після внесення відомостей в ЄРДР і до повідомлення особі про підозру є доволі суперечливою законодавчою новелою, оскільки встановлення відповідних строків та подальше закриття кримінального провадження у зв'язку з їх закінченням у певній мірі суперечить засаді невідворотності кримінальної відповідальності, а також позбавляє потерпілого можливості відновити порушені права та законні інтереси. Одним із альтернативних шляхів вирішення такої проблеми є внесення відповідних змін до положень статей 219, 280, 284 КПК України, де необхідно передбачити можливість зупинення досудового розслідування у випадку не встановлення

особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а також закриття кримінального провадження у разі спливу строків давності, передбачених КК України. З практичної точки зору також потребують вдосконалення положення ст. 295-1 КПК України, оскільки законодавець не передбачив порядок дій слідчого судді у разі не явки підозрюваного та його захисника, які належним чином були повідомлені про час і місце розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування.

6. Під таємницею досудового розслідування слід розуміти такий вид таємної інформації, яка охоплює відомості щодо діяльності органу досудового розслідування, прокуратури, оперативних підрозділів у рамках кримінально провадження, а також результатів проведення процесуальних дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розголошення яких може негативно вплинути на всебічність, повноту та неупередженість розслідування.

РОЗДІЛ 3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи на стадії досудового розслідування

Прагнення України до європейської спільноти зобов'язує нашу державу дотримуватись міжнародних стандартів у кожній сфері праввідносин, у тому числі тих, що виникають у ході кримінального процесу. У зв'язку з тим закріплені в ст. 3 Конституції України положення про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, повинні бути не декларативними, а мати реальний вияв.

За слушним твердженням В. Ф. Погорілко, основним у характеристиці прав і свобод людини завжди визнавалось те, що вони повинні бути під захистом держави та закону. Ефективність дотримання прав і свобод людини залежить від рівня їх захищеності та гарантованості³⁵¹. Підтримуючи дану позицію, вважаємо, що, крім того, вони повинні забезпечуватися відповідними органами і посадовими особами, зокрема це стосується слідчого.

Як вчені, так і юристи-практики говорять про необхідність створення такої системи кримінального судочинства, яка б реально гарантувала забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у цій сфері. Пояснюється це тим, що права та свободи людини і громадянина, їх визнання, захист та гарантії є основним, визначальним критерієм правового характеру законодавства кожної держави³⁵². Водночас доводиться констатувати, що задекларовані в нормах ч. 2 ст. 22 Конституції України гарантії прав і свобод сьогодні не дають підстав говорити про їх реальну забезпеченість. Тож для реалізації закріплених прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального

³⁵¹ Погорілко В. Ф. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. С. 140.

³⁵² Кучинська О. П. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. Закон і життя. 2012. № 4. С. 28.

провадження необхідно мати налагоджений дієвий правовий механізм їх забезпечення. З цією метою Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, де визначено, що сьогодні система правосуддя не виконує поставлені перед нею завдання на належному рівні. Однією з основних причин такої ситуації є розбіжності між новими процесуальними повноваженнями та реальними інституційними функціями учасників досудового розслідування та судового розгляду. Крім того, простежується відсутність належної динаміки у наблизенні до стандартів ЄС³⁵³.

Таким чином, слід відзначити, що одним з основних завдань кримінального провадження, визначеного у положеннях ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. При цьому законодавець конкретно не роз'яснив, хто із державних органів і посадових осіб повинен виконувати це завдання. І це є цілком логічно, адже кожен із них без виключення, виступаючи від імені держави, зобов'язаний не лише не порушувати права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження, але й забезпечувати їх.

Окремі науковці, зокрема Д. Кавун, наголошують, що законодавець із незрозумілих причин відніс слідчого до сторони обвинувачення (ст.ст. 36–41 КПК України), що створює серйозну загрозу добросовісному, послідовному виконанню покладених на нього обов'язків, пов'язаних із виконанням кримінальної процесуальної функції, що йменується досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень (п. 17 ч. 1 ст. 3, ст. 40 КПК України), та функції забезпечення прав і законних інтересів потерпілого й інших учасників досудової стадії кримінального провадження³⁵⁴. Таку наукову позицію слід визнати доволі дискусійною, оскільки автор виокремлює окрему функцію слідчого – забезпечення прав і законних інтересів потерпілого й інших учасників досудової стадії

³⁵³ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

³⁵⁴ Кавун Д. Повноваження слідчого у забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи). Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 150.

кримінального провадження. Не ставлячи перед собою окремої мети щодо дослідження кримінальних процесуальних функцій, оскільки це питання вже фундаментально вивчено І. В. Гловюк³⁵⁵, зауважимо, що охорону прав, свобод та законних інтересів законодавець прямо визначив завданням кримінального провадження, а не його функцією.

На підтвердження нашого висновку слід також вказати на положення наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 06.07.2017 р. № 570, де серед завдань органів досудового розслідування виділено завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (розділ II)³⁵⁶.

Отже, враховуючи положення ст. 2 КПК України, слід наголосити, що слідчий є одним з основних суб'єктів, на кого законодавець покладає обов'язок з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. На наше переконання, завданням кримінального провадження є не охорона, а саме забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження (обґрунтування даного висновку зроблено в підрозділі 1.1 даної роботи).

З урахуванням викладеного вбачається доцільним, по-перше, визначити зміст механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження слідчим; по-друге, охарактеризувати окремі повноваження слідчого щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

З'ясовуючи зміст механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, слід зауважити, що це не єдине визначення, за допомогою якого вчені намагаються дослідити порядок реалізації прав та свобод особи. У науковій літературі, як

³⁵⁵ Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2015. С. 64.

³⁵⁶ Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>; Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

загальнотеоретичного, так і галузевого характеру, можна зустріти наступні назви: «соціально-правовий механізм забезпечення (реалізації, охорони і захисту) прав людини» (О. Ф. Скакун)³⁵⁷, «механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина» (А. М. Колодій, А. Ю. Олійник)³⁵⁸, «механізм захисту прав людини» (В. В. Назаров, О. Д. Святоцький, К. К. Гасанов)³⁵⁹, «юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян» (О. В. Турута)³⁶⁰ або «механізм забезпечення прав та свобод особи» (Л. М. Володіна, О. П. Кучинська, Т. Г. Фоміна)³⁶¹ тощо. Отже, доктринальні підходи до вирішення проблеми забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, які достатньо широко представлені в теорії права та процесу, свідчать про її дискусійний характер. Вживаючи термінологію, подану законодавцем, зупинимось саме на з'ясуванні змісту поняття «забезпечення прав».

Слід зауважити, що відносно дефініції «забезпечення прав» у науковій літературі вживаються різні тлумачення, як, наприклад, «захист», «забезпечення», «реалізація», «гарантія», «попередження порушень», «профілактика», «усунення перешкод», «дотримання», «визнання» тощо. Отже, зрозуміло, що дати єдине правильне визначення терміна «забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи» важко, оскільки це питання є доволі складним та дискусійним. Разом з тим спробуємо наблизитись до розуміння поняття даного механізму, адже його визначення дозволить нам з'ясувати процесуальні повноваження слідчого в цьому напрямі діяльності.

³⁵⁷ Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. С. 229.

³⁵⁸ Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. С. 257.

³⁵⁹ Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. Форум права. 2009. № 1. С. 385; Святоцький О. Д., Медведчук О. Д. Адвокатура історія і сучасність. Київ : Ін Юре, 1997. С. 74, 75.

³⁶⁰ Турута О. В. Забезпечення реальності прав і свобод громадян органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. С. 10.

³⁶¹ Володіна Л. М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе: дисс. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1999. С. 165; Кучинська О. П. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. Закон и жизнь. 2012. № 4. С. 28; Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Харків : НікаНова, 2014. С. 26.

За визначенням М. В. Вітрука, діяльність, що спрямована на усунення перешкод у здійсненні прав та обов'язків, на боротьбу з невиконанням обов'язків та зловживанням правом, становить зміст охорони (захисту) прав. Охорона прав та обов'язків включає також профілактичну діяльність, попередження їх порушень, спорів щодо їх здійснення та інших явищ, що негативно впливають на реалізацію прав та обов'язків³⁶². Отже, вчений фактично ототожнює поняття «охорона прав» та «захист прав». Схожу точку зору висловлюють й інші науковці (Л. Д. Воеводін³⁶³, М. В. Парфенова³⁶⁴, В. Темченко³⁶⁵). З одного боку, така позиція заслуговує на увагу, оскільки ці поняття етимологічно близькі, проте вважаємо, що їх не слід ототожнювати, адже вони мають відмінний зміст та різну цільову спрямованість.

Загальновідомою є наукова позиція О. Ф. Скакун, яка, розкриваючи функціональне розрізнення механізму соціально-правового забезпечення прав людини, формує відповідні підсистеми – механізми реалізації, охорони, захисту прав³⁶⁶. Під забезпеченням прав людини у сфері кримінального процесу О. В. Верхогляд-Герасименко пропонує розуміти діяльність компетентних державних органів, які здійснюють кримінальне провадження, що полягає у виконанні певних процесуальних дій, спрямованих на створення сприятливих умов для реалізації прав кожним суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, їх охорону, а у випадку порушення або можливого порушення – вжиття заходів щодо попередження їх порушення чи ефективного відновлення (захисту прав)³⁶⁷. Аналогічної позиції щодо виокремлення в структурі

³⁶² Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М. : Наука, 1979. С. 203–204.

³⁶³ Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. М. : МГУ, 1972. С. 111.

³⁶⁴ Парфенова М. В. Охрана конституционных прав подозреваемого и обвиняемого в досудебных стадиях уголовного процесса России. М. : Юрлитинформ, 2004. С. 6.

³⁶⁵ Темченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та правових актах. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 8. С. 84.

³⁶⁶ Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. С. 229.

³⁶⁷ Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. С. 17.

механізму «забезпечення прав» окремого структурного елемента «охорона прав» дотримуються й інші науковці (В. С. Шадрін³⁶⁸, О. В. Негодченко³⁶⁹, К. К. Гасанов³⁷⁰).

Отже, аналіз доктринальних джерел з питань забезпечення прав учасників кримінального провадження свідчить про те, що більшість дослідників цієї проблеми вважають, що дана правова категорія є родовою для таких понять, як забезпечення реалізації, охорона, захист, відновлення прав. На цьому була акцентована увага й у підрозділі 1.1 даної роботи. У зв'язку з чим ми наголошуємо, що слідчий виконує завдання не лише з охорони, а саме із забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

У зв'язку з указаним, розглядаючи повноваження слідчого з виконання завдань кримінального провадження, будемо визначати його діяльність із забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Отже, під забезпеченням прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження слідчим слід розуміти процесуальну діяльність слідчого, що направлена на забезпечення належної реалізації конституційних і процесуальних прав, свобод та законних інтересів особи, а також на попередження їх порушень та відновлення.

Слід звернути увагу на те, що діяльність слідчого в цьому напрямку повинна бути спрямована на забезпечення прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження, які залучаються під час досудового розслідування, зокрема підозрюваного; особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; потерпілого; заявника; свідка; особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію); третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт; іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час

³⁶⁸ Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. С. 40.

³⁶⁹ Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2004. С. 17.

³⁷⁰ Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2004. С. 187.

досудового розслідування. На цьому також акцентується увага в розділі VI наказу МВС України від 06.07.2017 р. № 570, де серед основних обов'язків слідчого визначено забезпечення реалізації в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження³⁷¹.

Перш за все, зупинитись на основних аспектах забезпечення слідчим прав підозрюваного. Слід указати, що детальному аналізу даної проблематики присвячено дослідження Т. Г. Фоміної. Дослідницею окремо вивчено порядок забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного під час повідомлення про підозру, затримання, застосування запобіжних заходів, при проведенні слідчих (розшукових) дій та під час закінчення досудового розслідування³⁷².

З метою забезпечення належної реалізації прав підозрюваним слідчий зобов'язаний невідкладно після повідомлення особі про підозру повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України. Даний обов'язок слідчого прямо передбачено в ч. 2 ст. 276 КПК України. Слід зауважити, що слідчий повинен не лише повідомити про його права, але й зобов'язаний детально роз'яснити кожне із них (ч. 2 ст. 20, ч. 3 ст. 276 КПК України). Деталізація цього правила під час затримання закріплена в ч. 4 ст. 213 КПК України, де передбачено, що, окрім процесуальних прав підозрюваного, йому повинно також бути роз'яснено право отримувати медичну допомогу. З цього приводу С. Л. Шаренко наголошує, що визнання за особою процесуального статусу підозрюваного означає обов'язок слідчого забезпечити обізнаність у своїх процесуальних правах і обов'язках, а також можливість реалізувати їх, у тому числі право на захист³⁷³.

Законодавець указує, що статус підозрюваного особа набуває в разі дотримання порядку повідомлення про підозру. Тому в

³⁷¹ Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

³⁷² Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Харків : НікаНова, 2014. С. 159.

³⁷³ Шаренко С. Л. Участь слідчого судді в оцінці доказів під час досудового провадження. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. Харків, 2014. Вип. 6. С. 119.

разі порушення даного порядку особа не може бути визнана підозрюваним. У даному випадку слід підкреслити, що роз'яснення прав підозрюваному є складовою процесу повідомлення про підозру. Отже, в КПК України передбачено такий порядок повідомлення про підозру, який дозволяє слідчому здійснити свої повноваження із роз'яснення прав підозрюваному, і цим забезпечити реалізацію прав підозрюваним.

Одне з основних прав, яке повинно бути забезпечено підозрюваному, це право на кваліфіковану правову (правничу) допомогу (ст. 59, ч. 2 ст. 63, п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ст. 20 КПК України), що свідчить про велику увагу з боку держави до забезпечення цього фундаментального права.

Особливого значення забезпечення даного права набуває в разі затримання особи. Згідно з вимогами ч. 4 ст. 213 КПК України, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Також слід враховувати положення постанови КМУ «Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» від 28 грудня 2011 р. № 1363, де у п. 2 передбачено обов'язок суб'єкта подання інформації, у тому числі слідчого, повідомити про фактичне затримання особи з наданням відомостей про особу затриманого³⁷⁴.

Важливим засобом, що сприяє належній реалізації прав підозрюваного, є надання йому копії протоколу затримання, в якому повинні бути відображені місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого (ч. 5 ст. 208 КПК України). На необхідності деталізації

³⁷⁴Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постан. Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF>.

всіх обставин затримання у відповідному протоколі акцентує увагу також Європейський суд. Зокрема, в пункті 34 рішення по справі «Корнейкова проти України» від 19.01.2012 р. ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з тим, що причини арешту заявниці були викладені у формальній і стандартній формі, без пояснень, чому це було необхідно в конкретних обставинах. При відсутності чіткого зазначення правових підстав для арешту заявниці та пояснення необхідності застосування відповідних правових положень, ЄСПЛ зауважив, що арешт заявниці був свавільним³⁷⁵.

Особливе значення забезпечення прав підозрюваного набуває під час закінчення досудового розслідування. Найважливішим положенням щодо забезпечення прав підозрюваного на даному етапі досудового розслідування є закріплення обов'язків слідчого за дорученням прокурора: 1) повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування (ч. 1 ст. 290 КПК); 2) надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні (ч. 2 ст. 290 КПК).

Зауважимо, що питання про необхідність ознайомлення підозрюваного з матеріалами досудового розслідування є дискусійним. Так, на переконання окремих науковців, таке ознайомлення не впливає на захист, і у зв'язку з цим можна обмежитися оголошенням підозрюваному і захиснику про завершення досудового розслідування³⁷⁶. Натомість, більшість учених все ж таки вказує на те, що оголошення особі про закінчення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів провадження є процесуальною гарантією здійснення наданого їй права на захист³⁷⁷. Як підкреслює

³⁷⁵Справа «Корнейкова проти України» (Заява № 39884/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 січ. 2012 р. : URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/kornejkova-protyv-ukraynu/>.

³⁷⁶Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого, повного розкриття злочину в досудових стадіях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. С. 12.

³⁷⁷Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Харків : Вапнарчук Н. М., 2007. С. 108; Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. С. 342.

О. Ю. Гришин, реалізуючи вказане право, сторони кримінального провадження отримують фактичну та юридичну можливість: проконтролювати хід і результати досудового розслідування; оцінити законність прийнятого рішення про закінчення розслідування; представити суду матеріали, якщо сторона має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді; виявити порушення, що обмежують їх права й законні інтереси; виявити порушення під час збирання, перевірки, оцінки і використання доказів у кримінальному провадженні; виявити прогалини у доказовій базі, яка сформована стороною, своєчасно вжити заходів щодо їх усунення³⁷⁸. Дійсно, така позиція заслуговує підтримки, оскільки надійний захист обвинуваченим своїх прав і законних інтересів під час судового розгляду неможливий без знання матеріалів кримінального провадження, які він отримує від слідчого під час закінчення досудового розслідування.

Чільне місце серед повноважень слідчого щодо забезпечення реалізації прав і законних інтересів учасників кримінального провадження посідає його обов'язок із забезпечення прав потерпілого. Тільки слідчий, на переконання Б. Я. Гаврилова, здатний якісно здійснювати покладену на нього функцію із захисту прав і законних інтересів осіб, які потерпіли від злочину³⁷⁹. Із таким твердженням неможливо не погодитись, адже забезпеченню прав потерпілого повинна бути приділена належна увага, оскільки особа вже постраждала від правопорушення, і тому слід упередити можливість винесення несправедливого рішення у кримінальному провадженні.

Відповідно до положень чинного КПК України, статус потерпілого особа набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК України). Натомість, у науковій літературі піддається критиці відсутність

³⁷⁸ Гришин О. Ю., Чальцева Н. С. Особливості процесуального алгоритму відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. URL: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130109.html>.

³⁷⁹ Гаврилов Б. Я. Реализация органами предварительного следствия норм о защите конституционных прав и свобод гражданина : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 31.

чіткого визначення моменту залучення до кримінального провадження особи як потерпілого. На переконання В. П. Шибіко, у КПК України бракує правової визначеності з точки зору законного інтересу потерпілого знати, коли саме, ким, у якому конкретному провадженні, на якій підставі і яким саме процесуальним рішенням його визнано потерпілим. Таким рішенням мала б бути мотивована постанова слідчого, прокурора, ухвала слідчого судді чи суду про визнання особи потерпілим, копія якої має бути вручена цій особі. Це не виключало б, а передбачало б і вручення потерпілому пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки у кримінальному провадженні³⁸⁰. З позицією вченого важко погодитись, оскільки, по-перше, приймаючи в 2012 році КПК України, законодавець цілеспрямовано відмовився від визнання особи потерпілим шляхом винесення відповідної постанови з тим, щоб особа якомога швидше була залучена до кримінального провадження. По-друге, відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України, потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення. У зв'язку з цим незрозуміло, чому вчений указує на необхідність вручення потерпілому пам'ятки про права, якщо вказані положення вже передбачено в КПК України.

У ст. 56 КПК України визначено права потерпілого, реалізація яких, за задумом законодавця, повинна забезпечити активну його участь як під час досудового розслідування, так і в судовому провадженні. У п. 2 ч. 1 вказаної норми передбачено право потерпілого знати сутність підозри та обвинувачення. Реалізація потерпілим цього права дає можливість йому зіставити свою заяву про вчинене кримінальне правопорушення зі змістом повідомлення про підозру чи з обвинувальним актом. І на підставі цього з'ясувати, чи всі обставини кримінального правопорушення враховано, якщо ні – заявити клопотання про зміну підозри чи обвинувачення.

Слід вказати, що, незважаючи на надане потерпілому право знати сутність підозри та обвинувачення, законодавцем не

³⁸⁰ Шибіко В. П. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 308.

визначено засобів забезпечення даного права. Так, у КПК України не передбачено обов'язок слідчого, прокурора повідомити потерпілого про винесення письмового повідомлення про підозру, складання обвинувального акта, а також надати копії цих процесуальних документів. У зв'язку з тим постає питання: яким чином потерпілий може більш детально ознайомитись з підозрою та обвинуваченням, не маючи копій процесуальних документів, у яких вони сформульовані? Натомість, ознайомлення з повідомленням про підозру та обвинувальним актом свідчить про реалізацію права потерпілого, визначеного у п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України.

Враховуючи викладене, з метою забезпечення належної реалізації права потерпілого, передбаченого п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України, пропонуємо п. 2 ч. 1 ст. 56 КПК України викласти у наступній редакції:

«2) отримувати копію повідомлення про підозру, обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування».

Зауважимо, що в науковій літературі вже висловлювалась пропозиція про необхідність надання копії обвинувального акта потерпілому³⁸¹. З цього питання О. П. Кучинська зазначає, що обвинувачення формулюється в процесуальному документі – обвинувальному акті, а ст. 293 КПК України передбачає надання копії обвинувального акта стороні захисту. Про потерпілого у вказаній статті не йдеться³⁸². Підтримуючи дану позицію, Ю. О. Гришин указує, що для забезпечення реалізації змагальності сторін обвинувальний акт необхідно вручати не лише обвинувачуваному, його захисникові і законному представникові,

³⁸¹Юркова Г. В. Вплив принципів змагальності та рівності на процесуальний статус сторін у кримінальному процесі. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична. 2009. Вип. 2. С. 278.; Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 170.

³⁸²Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. С. 227.

а й потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві або їх представникам³⁸³.

Отже, вважаємо, слід підтримати вказаних науковців та передбачити необхідність надання копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування, окрім тих осіб, які визначено в ст. 293 КПК України, ще й потерпілому, його представнику, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, представнику цивільного позивача та цивільного відповідача, законному представнику цивільного позивача. У зв'язку з тим слід внести зміни до ч. 1 ст. 293 КПК України.

У результаті анкетування встановлено, що 37 % слідчих органів Національної поліції та 83 % прокурорів підтримали необхідність розширення переліку осіб, яким слід надавати копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування.

Визначальною є й роль слідчого в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого під час відшкодування шкоди потерпілому. Згідно з вимогами п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, слідчий зобов'язаний встановити вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Водночас, як свідчить практика застосування кримінального процесуального законодавства України, незважаючи на новели чинного КПК України, значні труднощі та проблеми виникають під час забезпечення і реалізації права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди³⁸⁴.

З цієї метою слідчий, перш за все, повинен роз'яснити підозрюваному або цивільному відповідачу право на відшкодування шкоди у добровільному порядку та порядок такого відшкодування. Як справедливо наголошується у науковій літературі, закріпивши інститут добровільного відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 127 КПК України), законодавець знову забув про необхідність його детальної регламентації. З цієї метою главу 9

³⁸³ Гришин Ю. О. Закінчення досудового слідства зі складанням обвинувального акта : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 13.

³⁸⁴ Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. (Серія : «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»). С. 155–156.

розділу 1 КПК України необхідно доповнити додатковою статтею: «Стаття 127-1. Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому у добровільному порядку», в якій визначити порядок такого відшкодування³⁸⁵. Вважаємо, що таку пропозицію слід узяти до уваги. Крім того, доцільно врахувати пропозиції С. Є. Абламського про необхідність урахування в ст. 129 КПК України можливості визначення розміру моральної, фізичної та майнової шкоди; випадки, коли неможливо здійснити розрахунок за пред'явленим позовом; строк добровільного відшкодування шкоди за ухваленим обвинувальним вироком в частині пред'явленого позову; міри, що приймаються судом щодо конфіскації майна, якщо це не було забезпечено в ході кримінального провадження³⁸⁶.

До того ж варто додати, якщо підозрюваний відмовляється відшкодувати потерпілому, цивільному позивачу завдану шкоду в добровільному порядку, слідчий повинен роз'яснити потерпілому та цивільному позивачу його право на відшкодування шкоди в примусовому порядку, тобто шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Пред'явлення цивільного позову про відшкодування завданих збитків на стадії досудового розслідування (до початку судового розгляду), на думку В. І. Боярова, Г. І. Сисоєнко, є дієвим засобом захисту законних прав і законних інтересів потерпілого, спрямованого на відновлення порушених прав шляхом включення виду й розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні³⁸⁷.

Передбачивши право на подання цивільного позову, законодавець не врахував те, що досить проблематичним для потерпілого є самостійне, без допомоги представника (адвоката), складання цивільного позову. Слід зауважити, що

³⁸⁵ Кавун Д. Повноваження слідчого у забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи). Підприємництво, господарство і право. 2016. № 7. С. 149–150.

³⁸⁶ Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. (Серія : «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»). С. 173–176.

³⁸⁷ Бояров В. І., Сисоєнко Г. І. Деякі проблемні питання правового статусу потерпілого в КПК України. Часопис Академії адвокатури України. 2013 № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2013_4_5.

в разі відсутності в потерпілого представника, він, фактично, позбавлений можливості самостійно обґрунтувати позовну заяву, дотриматися усіх необхідних реквізитів та вимог, що передбачені цивільним законодавством України.

Також зауважимо, що проблема забезпечення права потерпілого мати безоплатного представника у кримінальному провадженні не є новою. Разом з тим вона загострилася у зв'язку з прийняттям у 2012 році КПК України і появою в ньому нових положень, зокрема запровадження інституту укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. У зв'язку з тим фахівці з кримінального процесу (С. Є. Абламський, В. В. Введенська, С. В. Давиденко, О. П. Кучинська, В. П. Шибіко,) неодноразово висловлювали обґрунтовані пропозиції щодо необхідності передбачення в законі випадків обов'язкової участі представника потерпілого³⁸⁸. З метою конструктивного вирішення порушеної проблеми вважаємо необхідним підтримати вказану позицію та вказати, що для удосконалення процесуального статусу потерпілого, а також з метою досягнення рівних можливостей участі в кримінальному провадженні підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, у КПК України слід передбачити випадки обов'язкової участі представника потерпілого як фізичної особи і забезпечити його представництво через центри безоплатної вторинної правової допомоги.

Разом з тим сьогодні залишається ситуація, коли потерпілий не забезпечений обов'язковою участю представника. І тому постає питання: якщо у потерпілого немає представника, чи повинен слідчий сприяти належному складанню та оформленню потерпілим цивільного позову?

³⁸⁸ Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. (Серія : «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»). С. 195–196; Введенська В. В. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. С. 14.; Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: монографія. Харків : Фінн, 2008. С. 244.; Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1996. С. 7; Шибіко В. П. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року. Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 308.

На підставі проведеного нами дослідження встановлено, що, на переконання слідчих, вони не зобов'язані допомагати потерпілому в складанні цивільного позову (таку відповідь надали працівники 89 % слідчих органів Національної поліції). При цьому на запитання про те, чи допомагають слідчі потерпілому в складанні цивільного позову (зокрема, роз'яснюють вимоги до форми та змісту позовної заяви) 77 % опитаних слідчих відповіли позитивно.

З урахуванням вищевикладеного слід зрозуміти, що законодавець прямо не передбачив обов'язку слідчого допомагати потерпілому в складанні цивільного позову. Виходячи з такого завдання кримінального провадження, як охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, вважаємо, що слідчий має забезпечувати належну реалізацію прав потерпілого шляхом роз'яснення положень ч. 4 ст. 128 КПК України про те, що форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства. А отже, повинен роз'яснити положення ст. 175 Цивільного процесуального кодексу України, якими встановлено вимоги до позовної заяви³⁸⁹. Насамперед, слідчий повинен звернути увагу потерпілого на те, що, враховуючи вимоги ч. 6 ст. 170 КПК України, розмір цивільного позову повинен бути обґрунтованим. Тобто потерпілий повинен у цивільному позові навести обставини, що підтверджують вартість заподіяної йому шкоди, та за можливості додати необхідні копії документів на підтвердження цього.

З метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, законодавець покладає на слідчого обов'язок звернутися до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на майно підозрюваного, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, або неосудної особи, яка вчинила суспільно

³⁸⁹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 4 ч. 2, ч. 6 ст. 170 КПК України).

Для відшкодування шкоди потерпілому слідчий може виконати й інші дії. Так, у науковій літературі справедливо наголошується, що серед неპозовних способів забезпечення майнових прав потерпілого слідчий нерідко використовує повернення втраченого жертвою кримінального правопорушення майна в натурі (вилученого під час проведення обшуку у підозрюваного й обвинуваченого чи у третіх осіб), а в разі потреби й шляхом повернення таких самих речей або сплати їх вартості підозрюваним, обвинуваченим за ініціативою слідчого³⁹⁰.

Отже, забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого здійснюється слідчим протягом усього періоду досудового розслідування: з моменту залучення потерпілого до кримінального провадження до його завершення з використанням правозабезпечувальних засобів, визначених КПК України.

Окремому дослідженню підлягають засоби забезпечення прав учасників кримінального провадження, що запроваджено у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16.11.2017 р.³⁹¹ (далі – Закон від 16.11.2017 р.) На думку розробників даного Закону, він спрямований на вирішення проблемних питань та підвищення рівня захисту суб'єктів господарювання під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях³⁹².

³⁹⁰ Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2013. С. 8.

³⁹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16 лист. 2017 р. № 2213-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>.

³⁹² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування». База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62853.

Враховуючи напрям обраного нами дослідження, слід визначитись із засобами забезпечення слідчим прав інших учасників кримінального провадження (заявника; іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт) та проаналізувати виконання на практиці задекларованих завдань.

Перш за все, слід звернути на увагу на положення ст. 60 КПК України, якими надати право заявнику отримувати витяг з ЄРДР щодо його заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Враховуючи те, що кожне право повинно бути забезпечено, в ч. 1 ст. 214 КПК України законодавець передбачив гарантію реалізації даного права – обов'язок слідчого, прокурора надати заявнику витяг з ЄРДР через 24 години з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення. Безсумнівно, слід підтримати законодавця у введенні таких новел, оскільки їх реалізація сприяє отриманню підтвердження факту початку досудового розслідування у випадках подання заяви про кримінальне правопорушення не лише потерпілим, а й заявником.

Окремо слід вказати на те, що з прийняттям Закону від 16.11.2017 р. у КПК України з'явився новий учасник кримінального провадження – «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», яка, відповідно до п. 16-1 ч. 1 ст. 3, є особою, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України. Як відзначила І. Гловюк, термінологічно некоректним є виклад пункту 16-1 ст. 3 КПК, адже, на думку вченої, неправильним є ототожнення людини з її майном. У цьому ж розрізі дослідниця звернула увагу на те, що статус цієї особи практично не прописаний, враховуючи і право на професійну правничу допомогу³⁹³. У свою чергу, С. Є. Абламський звернув увагу на відсутність указівки на свободи

³⁹³ Гловюк І. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування»: Quo vadis? Національна Асоціація Адвокатів України. URL: <http://unba.org.ua/publications/print/2840-zakon-ukraini-pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-zakonodavchih-aktiv-shodo-zabezpechennya-dotrimannya-prav-uchasnikiv-kriminal-nogo-provadhennya-ta-inshih-osib-pravoohoronnimi-organami-pid-chas-zdijsnennya-dosudovogo-rozsliduvannya-quo-vadis.html>.

особи, які, безумовно, також обмежуються під час проведення процесуальних дій, зокрема конституційне право на свободу та особисту недоторканність. Тож, на його переконання, нівелюється завдання кримінального провадження щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження³⁹⁴.

Слід звернути увагу на те, що, незважаючи на відсутність чіткого визначення законодавцем статусу такої особи, передбачено деякі засоби захисту прав таких осіб, зокрема право на оскарження дій органу досудового розслідування в порядку, визначеному п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України; право заявляти клопотання про здійснення кримінального провадження у розумні строки та оскаржувати порушення таких строків (ч. 6 ст. 28, ст. 308 КПК).

Таким чином, законодавцю необхідно було приділити більшу увагу врегулюванню статусу «іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», оскільки в КПК України його практично не визначено. Відповідно, неурегульованість статусу учасника кримінального провадження призводить до невизначеності засобів забезпечення його прав і законних інтересів.

Важливим засобом захисту прав такої особи є право користуватися правовою допомогою адвоката на будь-якому етапі проведення обшуку (ч. 1 ст. 236 КПК України). З цією метою законодавець закріпив не лише право особи, а й кореспондуючий йому обов'язок слідчого – допустити адвоката або представника до обшуку (ч. 3 ст. 236 КПК України). Водночас, на цілком слушне переконання С. Є. Абламського, законодавцю слід було однозначно визначитися, кого може залучити інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, для надання їй правової допомоги. На переконання науковця, це має здійснювати представник. Крім того, передбачити в третьому абзаці ч. 1 ст. 107 КПК України право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представника безперешкодного фіксувати проведення обшуку

³⁹⁴ Абламський С. Є. До проблеми захисту іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. The development of legal sciences: problems and solutions : International scientific-practical conference, (April 27–28). Kaunas, 2018. P. 103.

за допомогою відеозапису³⁹⁵. Дійсно, відповідно до вимог ч. 1 ст. 107 КПК України, виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. При цьому відеозапис є невід'ємним додатком до протоколу обшуку, а дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані в записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 104 КПК).

У даному випадку слід відзначити, що забезпечення технічних засобів фіксування обшуку закон покладає на слідчого, прокурора, у зв'язку з чим саме ці посадові особи повинні забезпечити звуко- та відеозапис проведення слідчої (розшукової) дії. Зрозуміло, що це є одним із важливих засобів охорони прав осіб, у житлі чи іншому володінні яких здійснюється обшук. Водночас, як справедливо наголошує О. Ю. Татаров, аналіз цієї новели свідчить про необхідність розроблення ґрунтовної методики проведення обшуків у великих за площею приміщеннях, на великій території тощо. Адже поширеними є випадки, коли орган досудового розслідування за одним кримінальним провадженням проводить значну кількість обшуків³⁹⁶.

Також слід звернути увагу на вимогу ч. 1 ст. 107 КПК України, відповідно до якої проведення обшуку повинно бути здійснено одночасно як за допомогою звукозаписувальних, так і відеозаписувальних технічних засобів. Тому залишається незрозумілою позиція законодавця щодо, по-перше, дублювання запису обшуку за допомогою двох видів записувальних засобів; по-друге, необхідності звукозапису обшуку, оскільки здебільшого дана слідча (розшукова) дія є невербальною. Відтак з метою уникнення проведення слідчими непотрібних дій вважаємо, що обшук потрібно фіксувати лише за допомогою відеозаписувальних технічних засобів. Така позиція підтримується й практичними

³⁹⁵ Абламський С. Є. До проблеми захисту іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. The development of legal sciences: problems and solutions : International scientific-practical conference, (April 27–28). Kaunas, 2018. P. 104.

³⁹⁶ Татаров О. Ю. «Маски» сброшены — шоу продолжается, или Как нардепы пытались запретить изъятие имущества во время обысков и что из этого выйдет. Закон і бізнес. 2017. № 49. URL: http://zib.com.ua/ru/print/131204-kak_nardepi_pitalis_zapretit_nevozmozhnimi_maski-shou_1_chno.html.

працівниками. Так, проведеним анкетуванням встановлено, що 89 % працівників слідчих органів Національної поліції та 73 % прокурорів органів прокуратури України вважають, що обшук не потрібно фіксувати за допомогою звукозаписувальних технічних засобів; для його належного проведення достатньо здійснити відеозапис. Отже, *пропонуємо абзац другий ч. 1 ст. 107 КПК України викласти в такій редакції:*

«Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою відеозаписувальних технічних засобів».

Слід також звернути увагу на те, що необхідність проведення обшуку повинна бути обґрунтована в судовому рішенні. З цієї метою слідчий у клопотанні про проведення обшуку повинен викласти усі обставини, передбачені в ч. 3 ст. 234 КПК України, в тому числі обґрунтувати, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати в добровільному порядку.

Обґрунтування необхідності проведення обшуку є одним із заходів, що сприяє охороні прав і законних інтересів особи, у житлі якої проводиться обшук. Відсутність належного обґрунтування свідчить про порушення прав, свобод та законних інтересів особи. На цьому акцентує увагу також ЄСПЛ, який 27.03.2018 року прийняв рішення «Войкін та інші проти України», в якому констатовано порушення вимог ст. 8 Конвенції щодо поліцейського обшуку в житлі особи. Так, заявниці стверджували, що ордери на обшук були складені в надмірно широких виразах і що їм не було надано доступ до них свого часу. Далі вони стверджували, що поліція діяла грубо і образливо, і що поняті не були незалежними (п. 151). У п. 156 зазначеного рішення Суд констатував, що в тих випадках, коли держави вважають за необхідне застосовувати такі заходи, як обшуки в житлових приміщеннях для отримання доказів правопорушень, він буде оцінювати, чи були обґрунтовані достатні причини, наведені для обґрунтування таких заходів, і чи був дотриманий принцип пропорційності³⁹⁷.

³⁹⁷ Справа «Войкін та інші проти України» (Заява № 47889/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 27 берез. 2018 р. URL: <http://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/VOYKIN-AND-OTHERS-v-UKRAINE.pdf>.

Ще одним засобом, який сприяє охороні прав осіб, у тому числі третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є обов'язок сторони обвинувачення обґрунтовувати необхідність вилучення оригіналів документів або їх копій (ст.ст. 160, 164, 165 КПК України). Крім того, згідно з ч. 2 ст. 168 КПК України, передбачено заборону вилучення електронних інформаційних систем та обов'язок сторони обвинувачення робити копію необхідної інформації без вилучення техніки, на якій вона зберігається, із залученням спеціаліста. Виготовлені належним чином копії такої інформації прирівнюються до оригіналу з метою забезпечення їх доказової сили, що сьогодні дозволяє захистити права та законні інтереси осіб, майно яких вилучається. Вказані нововведення сприяють тому, що в такому випадку особи уберігаються від необґрунтованого вилучення комп'ютерної техніки та серверного обладнання під час здійснення кримінального провадження.

Отже, з урахуванням вказаного слід зробити висновок, що на слідчого покладається завдання з охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. З цією метою законодавець покладає на нього певні повноваження, окремі з яких слід розглядати як правозабезпечувальні засоби. Певною мірою забезпеченню належної реалізації прав учасників кримінального провадження сприяли зміни до КПК України, внесені Законом України від 16.11.2017 р., положення якого, незважаючи на прогресивність, потребують удосконалення.

3.2. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування

З часу проголошення незалежності Україна стала на шлях розбудови демократичної, правової держави, а приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів є першочерговим завданням уряду країни. Водночас постійні економічні, політичні, соціальні та інші негативні чинники гальмують виконання цього завдання. Крім того, великою перепорою на євроінтеграційному шляху стає злочинність, рівень якої у нашій державі має стійку тенденцію

до зростання, що зачіпає державні інтереси та порушує конституційні права і свободи громадян. Саме тому, враховуючи складність протидії злочинності, реформування правоохоронної системи країни є нагальною потребою. Не виключенням із цього є також удосконалення діяльності органів прокуратури, завершення чого значною мірою залежить від якісного правового регулювання її діяльності. В цьому контексті особливого значення набуває врегулювання повноважень прокурора у кримінальному провадженні, адже, як наголосили О. Литвак та П. Шумський, проголошений Конституцією України принцип верховенства права як засіб забезпечення фундаментальних прав і свобод людини та громадянина не лише чітко визначив пріоритетні напрями прокурорської діяльності, а й зумовив необхідність докорінного реформування органів прокуратури³⁹⁸.

Історія розбудови України доводить, що тривалий час зміни щодо правового регулювання діяльності прокуратури в кримінальному процесі відбувалися здебільшого хаотично, безсистемно, без урахування наукових здобутків і європейських стандартів. Сучасний період розвитку України характеризується численними змінами, що відбуваються в економічному, соціальному та правовому полі нашої держави. Вагомою складовою цих змін є проведення в країні судово-правової реформи, в тому числі реформування органів прокуратури. Разом з тим проведення задекларованих реформ не повинно призвести до зниження ефективності протидії злочинності, розслідування кримінальних правопорушень тощо. Прийняття чинного КПК України значно посилило принцип змагальності, що обумовлює потребу виконання прокуратурою невідкладного та надзвичайно складного завдання – підвищення рівня та якості підтримання державного обвинувачення до європейських стандартів³⁹⁹. До того ж не є виключенням у цьому напрямі також ефективна реалізація повноважень, спрямованих на захист особи, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

³⁹⁸ Литвак О., Шумський П. Проблеми реформування органів прокуратури Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. С. 5.

³⁹⁹ Сухонос В., Звірко О. Мистецтво обвинувальної промови прокурора. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 3 (27). С. 38.

Проте, як свідчить сучасний стан здійснення прокуратурою своїх функцій, а також останні дослідження, проведені незалежними експертними центрами (наприклад, міжнародним фондом «Відродження» [296]), процесуальна діяльність прокурора у цій сфері залишається на досить низькому рівні, що не відповідає обраному напрямку діяльності прокуратури.

Загалом у наш час реформування органів прокуратури України є складним процесом, адже проходить у період розбудови та становлення національної правової системи. Як держава пострадянського простору Україна отримала в спадок модель прокуратури, яка суттєво впливає на стан законності та протидії злочинності, а також забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини, політичну та економічну ситуацію в країні⁴⁰⁰. Більше того, зважаючи на складну соціально-економічну ситуацію, яка нині склалася в Україні, громадяни все більше сподіваються на захист з боку правозахисних і правоохоронних органів. Водночас, як свідчать останні соціологічні дані, сьогодні довіра до правоохоронних органів, у тому числі до прокуратури, залишається на досить низькому рівні. Тож очевидно, що з метою утвердження конституційного припису щодо гарантування прав і свобод людини як визначального змісту та спрямованості діяльності держави, законодавцю доцільно запровадити ефективний правовий механізм реалізації функціонування прокуратури. Пояснюється це тим, що прокуратура є одним із важливих інструментаріїв правозахисного механізму, з огляду на що навіть тривалі зміни в її діяльності є цілком виправданими.

У досліджуваному напрямі слід взяти до уваги те, що, вступаючи до Ради Європи (1995), Україна взяла на себе зобов'язання змінити функції прокуратури та привести їх у відповідність до європейських стандартів. Зумовлювалося це тим, що існуюча тоді функція загального нагляду за законністю суперечила міжнародним вимогам та діяльності органів прокуратури загалом. Проте, з точки зору окремих науковців, зокрема О. Литвака та П. Шумського, нагляд за додержанням законів являє собою найбільш ефективну та послідовну форму

⁴⁰⁰ Андрусак В. Г. К вопросу о реформировании прокуратуры Украины: историко-правовой опыт и перспективы. Актуальні проблеми держави та права. 2012. Вип. 68. С. 152.

контролю держави у сфері забезпечення законності, здійснюється постійно й не потребує особливої процедури. Утверджуючи верховенство закону, прокурорський нагляд у межах наданих повноважень виступає дієвим і необхідним інструментом захисту прав та свобод людини і громадянина, суспільства й держави. Учені пояснюють це тим, що, по-перше, прокуратура здійснює нагляд за додержанням законності в цілому, а не в межах якихось окремих правових сфер. По-друге, прокурорське втручання пов'язане лише з порушенням закону, тобто актів найвищої юридичної сили, тоді як численні контролюючі органи керуються, в основному, підзаконними актами, різноманітними положеннями й інструкціями. По-третє, прокуратура сприяє підвищенню активності суспільного контролю й ефективності у протидії правопорушенням⁴⁰¹. Дійсно, певною мірою можна погодитися з таким твердженням, але практиці вже тоді були відомі випадки незаконного втручання прокурорів у діяльність органів досудового розслідування та суду під видом нагляду за додержанням законів. Тому перед урядом країни постає нелегке і водночас багатоаспектне питання про подолання подібних негативних фактів, зокрема шляхом переорієнтування діяльності прокуратури на дієвий та ефективний правозахисний механізм.

Якщо проаналізувати законопроекти до КПК України, які свого часу були подані на розгляд Верховної Ради України під час підготовки тексту, можна дійти висновку про різноаспектність та діаметральну протилежність функціонального спрямування процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні. Так, дослідивши проект КПК України 2007 р. (реєстр. № 1233 від 13.12.2007 р.), Н. Марчук зауважила, що прокурор повинен здійснювати кримінальне переслідування у досудовому провадженні під час нагляду за додержанням законів органами, які провадять дізнання чи досудове слідство, та участі у розгляді справ судом, а також наглядає за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах і застосуванні інших заходів примусового характеру,

⁴⁰¹ Литвак О., Шумський П. Проблеми реформування органів прокуратури Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. С. 11.

пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян (ч. 1 ст. 31 проекту). Тобто процесуальною функцією прокурора визначалось кримінальне переслідування, а нагляд і участь у розгляді справ судом розглядалися як форми здійснення такого переслідування⁴⁰².

У свою чергу, спираючись на праці відомчих учених-процесуалістів (зокрема таких, як М. С. Строгович, М. А. Чельцов, І. Я. Фойницький), В. Бабенко зазначив, що метою кримінального переслідування слід вважати напрям діяльності у кримінально-процесуальній сфері щодо притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Реалізація такої діяльності можлива завдяки процесу доказування (збирання, перевірка, оцінка доказів) за допомогою передбачених законом способів і засобів (слідчих, розшукових дій, логічних операцій тощо). При цьому, на його погляд, твердження, що визнання повноважень прокурора про надання доручень органу досудового розслідування на проведення досудового розслідування, слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій тощо (ст. 36 КПК України) відноситься до кримінального переслідування, є помилковим⁴⁰³. Проте така авторська позиція може бути сприйнята лише в разі вузького тлумачення поняття кримінального переслідування. Але і в цьому випадку втрачається змістовне навантаження зазначеної дефініції.

Згодом у проекті КПК України, розробленому Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права і представленому у травні 2010 року, на прокурора, що іменувався державним обвинувачем, покладалася нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування, прийняття процесуальних рішень під час досудового розслідування, повідомлення про підозру та складання обвинувального акта, підтримання державного обвинувачення у суді (ч. 1 ст. 34). Проте визначені функції зумовлювали виняткові

⁴⁰² Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 4. С. 58.

⁴⁰³ Бабенко В. Вплив положень Кримінального процесуального кодексу України на реформування органів прокуратури. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 65.

повноваження державного обвинувача (ч. 3 ст. 34)⁴⁰⁴. Натомість з часу прийняття і введення в дію чинного КПК України дискусії щодо кримінальної процесуальної направленості діяльності прокурора у кримінальному провадженні не вщухають. Тож слід погодитися з висловленням В. Луцики та Т. Кордіяки про те, що чинний КПК України, запозичивши континентальну модель діяльності прокурора в кримінальному провадженні, містить низку прогалин та суперечностей у правовому регулюванні⁴⁰⁵. Зазначене твердження наочно вказує на актуальність порушеного питання та нагальну необхідність його подальшого комплексного дослідження, що дозволить запропонувати відповідні шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні.

Продовжуючи дослідження, насамперед, слід звернути увагу на законодавчу регламентацію статусу прокурора та його повноважень за кримінальним процесуальним законодавством зарубіжних країн. Так, відповідно до кримінального процесуального законодавства Франції, прокурор організовує проведення розслідування поліцейським і забезпечує дотримання прав громадян при розслідуванні. У США прокурор має право відкривати й закривати провадження без мотивування, в тому числі щодо проведення негласних заходів⁴⁰⁶.

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства зарубіжних держав, варто звернути увагу на досить відмінні варіації повноважень, якими наділений прокурор під час досудового розслідування. Зокрема, проаналізувавши відповідні положення КПК Республіки Білорусь, можна побачити, що прокурор наділений досить значним колом повноважень. Так, у ч. 5 ст. 34 КПК Республіки Білорусь передбачено, що

⁴⁰⁴ Бабенко В. Вплив положень Кримінального процесуального кодексу України на реформування органів прокуратури. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 64.

⁴⁰⁵ Луцика В., Кордіяка Т. Повноваження прокурора, спрямовані на усунення порушень закону в ході досудового розслідування (за законодавством України та Польщі). Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 3 (45). С. 87.

⁴⁰⁶ Уголовный процесс : учебник для студ. вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / под ред. В. П. Божьева. [3-е изд., испр. и доп.]. М. : Спарк, 2002. С. 680, 684.

прокурор, здійснюючи загальний нагляд під час здійснення попереднього слідства, уповноважений санкціонувати застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, домашнього арешту, застави; проведення обшуку, огляду житла чи іншого законного володіння; накладення арешту на майно, що перебуває в житлі чи іншому законному володінні, на поштово-телеграфні та інші відправлення та їх виїмку, виїмку документів, що містять державну або іншу охоронювану законом таємницю; прослуховування і запис переговорів, що ведуться по технічних каналах зв'язку, та інших переговорів; виїняття трупа з місця поховання (ексгумація); відсторонення підозрюваного чи обвинуваченого від посади у випадках і порядку, встановлених КПК Республіки Білорусь тощо⁴⁰⁷.

Подібна модель регламентації процесуальних повноважень прокурора була передбачена у Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1960 р., відповідно до глави 21 якого прокурор фактично був наділений повноваженнями, які сьогодні притаманні слідчому судді.

Досить цікава і загалом відмінна модель участі прокурора під час досудового розслідування спостерігається в положеннях Кримінального-процесуального закону Латвії. Відповідно до ст. 36 Кримінального-процесуального закону Латвії, прокурор у кримінальному процесі реалізує функцію нагляду за слідством, кримінальним переслідуванням, підтриманням державного обвинувачення та інші передбачені законом функції. При цьому законом окремо передбачені обов'язки наглядаючого за слідством прокурора (ст. 37 КПК Латвії) та прокурора як направляючої процес особи (ст. 38 КПК Латвії). Зокрема, наглядаючий прокурор – це прокурор, який, згідно з розподілом, встановленим органом прокуратури або розпорядженням, зобов'язаний здійснювати нагляд за слідством у конкретному кримінальному процесі. Стосовно його процесуальної діяльності слід відзначити той факт, що він має право втручатися в діяльність слідчого (направляючої процес особи) лише в разі, якщо не забезпечено цілеспрямоване

⁴⁰⁷ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 ; с изм. и доп. по сост. на 18 июля 2017 г. Кодексы Республики Беларусь. URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>.

розслідування, та слідчий допустив невинуватене втручання в особисте життя; вимагати від прямого керівника слідчого його заміни у випадку, якщо не забезпечується виконання вказівок прокурора або допущені процесуальні порушення, що становить загрозу для ходу кримінального процесу (ч. 2 ст. 37 КПК Латвії)⁴⁰⁸.

Отже, із наведених вище положень бачимо, що наглядаючий за слідством прокурор у виключних випадках зобов'язаний втрутитись в самостійність слідчого як суб'єкта, що направляє процес. І лише з моменту перейняття на себе керівництва кримінальним процесом і прийняття рішення про початок кримінального переслідування наглядаючий прокурор отримує статус направляючої процес особи.

Далі проаналізуємо кримінальне процесуальне законодавство деяких країн пострадянського простору. Так, у кримінально-процесуальному законодавстві Республіки Молдова фактично зустрічаються змішані варіанти регулювання питання щодо проведення процесуальних дій, які обмежують права та свободи учасників кримінального процесу. Зокрема, відповідно до приписів п. 15 ч. 1 ст. 52 КПК Республіки Молдова, прокурор під час здійснення нагляду за органами досудового розслідування наділений повноваженнями щодо винесення постанови про затримання, привід, виїмки предметів і документів, здійснення інших дій у ході кримінального переслідування відповідно до вимог цього Кодексу⁴⁰⁹.

Крім того, згідно з п. 16 ч. 1 ст. 52 КПК Республіки Молдова, прокурор звертається до суду з клопотанням для отримання санкції на здійснення арешту, продовження терміну утримання під вартою, тимчасове звільнення затриманої або заарештованої особи, затримання, вивчення, видачу, огляд або виїмку поштових відправлень, прослуховування телефонних та інших переговорів, тимчасове відсторонення обвинуваченого від посади, фізичне

⁴⁰⁸ Уголовно-процессуальный закон Латвии : принятый Сеймом 21 апреля 2005 г. и обнародованный Президентом государства 11 мая 2005 г. ; с изм., внесенными по сост. на 28 сентября 2017 г. Законы Латвии по русски. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html.

⁴⁰⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : принят 14 марта 2003 г. № 122-XV ; с изм. и доп. по сост. на 03 июля 2018 г. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=350171>.

переслідування особи і переслідування за допомогою електронних засобів, ексгумації, спостереження за приміщенням за допомогою відео- аудіозапису, поміщення особи до медичного закладу для здійснення судової експертизи та на здійснення інших дій, для здійснення яких потрібен дозвіл судді⁴¹⁰.

Таким чином, на основі порівняльного аналізу можна зробити попередній висновок про те, що в кримінальному процесі зарубіжних країн прокурор не має єдиного універсального процесуального статусу, адже він залежить від історичних особливостей формування і розвитку правоохоронної та судової системи.

Повертаючись до питання прокурорського нагляду під час досудового розслідування, необхідно підкреслити, що чинний КПК України увів декілька особливих правових категорій, які притаманні лише національному кримінальному процесуальному законодавству. Йдеться про положення ч. 2 ст. 36 КПК України, в якій законодавець надає кілька основоположних норм-принципів, що стосуються організації досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Зокрема, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. При цьому в положеннях ч. 5 ст. 40 КПК України встановлено, що слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Хоча наведені положення і не віднесені до глави 2 «Засади кримінального провадження» КПК України, однак є невід'ємними кримінальними процесуальними нормами щодо організації досудового розслідування, і тому повинні забезпечувати його ефективність, повноту, неупередженість та об'єктивність з метою повноцінного виконання завдань кримінального провадження. Але не завжди теоретико-доктринальні ідеї мають реальне втілення у практичній

⁴¹⁰ Уголовно-процесуальный кодекс Республики Молдова : принят 14 марта 2003 г. № 122-XV ; с изм. и доп. по сост. на 03 июля 2018 г. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=350171>.

діяльності, яка має ґрунтуватися на низці основоположних принципів, зокрема процесуальній економії, доцільності тощо. Натомість, наразі на практиці виникають суперечності між реалізацією повноважень прокурора та забезпеченням самостійності слідчого в кримінальному провадженні⁴¹¹, на що ми вже вказували. Зазначене наочно підтверджує необхідність проведення дослідження щодо з'ясування сутності процесуального керівництва.

Насамперед, варто звернути увагу на понятійний апарат, який використовується в положенні ч. 2 ст. 36 КПК України, зокрема такі правові категорії, як «нагляд» та «процесуальне керівництво». Така необхідність обумовлена тим, що основна увага правників зосереджена саме на побудові ч. 2 ст. 36 КПК України. З приводу цієї законодавчої конструкції окремі вчені зазначають, що в сучасних умовах необхідність спеціального виокремлення «процесуального керівництва як форми прокурорського нагляду» зумовлена тим, що в чинному КПК України впроваджується практика «незмінності прокурора», відповідно до якої процес формування обвинувачення під час досудового розслідування і підтримання його в суді здійснюється одним прокурором (ст. 37 КПК). Унаслідок цього суттєво підвищиться персональна відповідальність за якість остаточного результату⁴¹². Якщо взяти до уваги таку точку зору, то виникає питання: яку ж тоді буде нести юридичну відповідальність прокурор за відмову від підтримання державного обвинувачення в суді? Але відповіді на це питання в чинному законодавстві не має, у зв'язку з чим персональна відповідальність залишається просто міфом.

Інші дослідники означеної проблематики вважають, що закріплена в КПК України функція прокурора у кримінальному провадженні сформована не зовсім логічно. Зокрема, М. Смирнов

⁴¹¹ Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 98.

⁴¹² Толочко О. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 62–63; Говоруха М. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: питання теорії та практики. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 56–57.

зауважує, що вітчизняна юриспруденція щодо співвідношення поняття нагляду і процесуального керівництва надає декілька позицій, зокрема: 1) процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом; 2) прокурорський нагляд і процесуальне керівництво – самостійні функції прокурора на досудовому провадженні; 3) прокурорський нагляд – основна функція, а процесуальне керівництво – додаткова функція; 4) процесуальне керівництво виступає формою реалізації прокурорського нагляду; 5) прокурорський нагляд і процесуальне керівництво – тотожні поняття⁴¹³.

На наш погляд, для висловлення власного бачення порушеного питання, по-перше, слід з'ясувати етимологічне значення поняття контролю та нагляду; по-друге, проаналізувати законодавчі положення їх унормування.

З філософського погляду, «контроль» – це перевірка, нагляд⁴¹⁴. Етимологічне значення контролю полягає в перевірці, а також постійному спостереженні з метою нагляду чи перевірки⁴¹⁵. В одному з тлумачних словників поняття «нагляд» тлумачиться як спостереження за кимось або чимось з метою контролю, охорони та інше, а «керувати» означає радити, вказувати, наставляти в чомусь; спрямовувати чиюсь діяльність⁴¹⁶.

Зважаючи на певну складність етимологічного тлумачення зазначених понять, вченими висловлюється думка як про необхідність чіткого розмежування нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, так і про те, що немає жодного сенсу в цьому. З огляду на вказане погодимося зі справедливим твердженням О. Красноокого, який указав, що контроль і нагляд не є тотожними поняттями. Адже контроль – це постійна функція будь-якого управління, умова забезпечення

⁴¹³Смирнов М. *Правова природа та особливості нагляду прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 4. С. 110.

⁴¹⁴Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. Н. Ковалёв, В. Г. Панов. М. : Сов. энцикл., 1983. С. 221.

⁴¹⁵Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. *Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. [4-е изд., доп.].* М. : Азбуковник, 1999. С. 292.

⁴¹⁶Ефремова Т. Ф. *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный : в 3 т.* Т. 2. М. : АСТ ; Астрель ; Харвест ; Lingua, 2005. С. 598.

успішності його діяльності, він завжди є професійним, незалежно від того, відомчий він чи державний⁴¹⁷. Натомість М. С. Студенкіна ототожнює ці поняття і вважає, що нагляд є різновидом контролю, оскільки останній охоплює собою різні сфери управління, не обмежуючись колом питань, пов'язаних із дотриманням законодавчих норм. Тому нагляд включає в себе спостереження за точним виконанням діючих у різних сферах норм⁴¹⁸.

У межах даної полеміки ми поділяємо думку В. М. Савицького про те, що нагляд використовується для виявлення порушень, а контроль – для усунення їх⁴¹⁹. Тобто, на наше переконання, слід чітко розмежовувати наведені поняття, особливо в контексті функцій прокурора, які він виконує в кримінальному провадженні.

Комплексному дослідженню питання процесуального керівництва у кримінальному провадженні присвячена праця О. В. Поповича, який здійснив цілісний авторський підхід до розуміння правової природи процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні як специфічного багатоетапного напряму кримінально-процесуальної діяльності прокурора, спрямованого на ефективну організацію досудового розслідування з використанням комплексу владно-розпорядчих повноважень. При цьому зміст процесуального керівництва прокурора в кримінальному провадженні, на думку науковця, полягає у вчиненні процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень (внутрішні елементи), та форми процесуального керівництва прокурора у кримінальному провадженні (зовнішній прояв змісту) – у відповідних процесуальних актах прокурора⁴²⁰.

Розглядаючи поняття нагляду та процесуального керівництва у кримінальному процесі, слід зауважити, що правовим

⁴¹⁷ Красноокий О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів з питань прав громадян. Прокуратура. Людина. держава. 2004. № 11. С. 66.

⁴¹⁸ Студенкіна М. С. Государственный контроль в сфере управления. М. : Юрид. лит., 1974. С. 18.

⁴¹⁹ Савицький В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. М. : Наука, 1975. С. 20.

⁴²⁰ Попович О. В. Процесуальне керівництво прокурора у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. С. 7.

підґрунтям закріплення цих категорій є декілька нормативно-правових актів, а саме:

– положення Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 р., де зазначено, що процесуальне керівництво прокурора – це організація процесу досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законів України⁴²¹.

– положення п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, відповідно до якого прокуратура здійснює організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку⁴²².

– положення п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратури», в якому, серед інших, до функцій прокуратури віднесено нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство⁴²³;

– положення ч. 2 ст. 36 КПК України, відповідно до якого прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Таким чином, проаналізувавши наведені законодавчі положення, можна зробити наступні висновки.

По-перше, в положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції України розмежовано поняття процесуального керівництва та нагляду як окремі функції органів прокуратури. Підтверджується це тим, що в зазначеній Концепції передбачено:

⁴²¹ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

⁴²² Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁴²³ Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2011 р. № 1697-18. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20171229>.

«у сфері кримінальної юстиції прокуратура в Україні має стати єдиним органом, на який покладається виконання таких функцій: а) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування; б) кримінальне переслідування особи, у тому числі висунення обвинувачення, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та складання обвинувального акта»⁴²⁴.

По-друге, в положеннях наведених нормативно-правових актів законодавець по-різному визначає роль прокуратури під час проведення досудового розслідування. Зокрема, в п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України законодавець розділяє повноваження прокурора на два напрями:

– перший – організація і процесуальне керівництво як окрема функція діяльності прокурора під час проведення досудового розслідування;

– другий – нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. При цьому в ч. 2 ст. 36 КПК України такого розмежування немає, лише вказано на те, що функція прокурора у кримінальному провадженні полягає в нагляді у формі процесуального керівництва. У свою чергу, Закон України «Про прокуратуру» таким поняттям, як процесуальне керівництво, взагалі не оперує⁴²⁵.

Відтак до внесення Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII⁴²⁶ до Конституції України відповідних змін була наявна юридична колізія між положеннями ч. 2 ст. 36 КПК України, згідно з якою прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, та положеннями п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»,

⁴²⁴ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

⁴²⁵ Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 100–101.

⁴²⁶ Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99>.

де до функцій прокуратури віднесено лише нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Тож унесені законодавчі зміни фактично усунули юридичну колізію між КПК України та Законом України «Про прокуратуру», зокрема шляхом застосування конституційних положень, які мають вищу юридичну силу⁴²⁷.

Водночас необхідно вказати на те, що зазначені конституційні зміни внесли понятійну плутанину щодо сутності прокурорської діяльності у кримінальному провадженні. Зокрема, законодавець до сфери діяльності прокуратури в ст. 131-1 Конституції України відніс підтримання публічного обвинувачення в суді. У зв'язку з цим, як вважає В. О. Гринюк, конституційна термінологія щодо публічного обвинувачення потребує уніфікації на галузевому (кримінальному процесуальному) рівні, адже КПК України вживає термін «державне обвинувачення», а не «публічне обвинувачення», але механічна їх заміна не є можливою з урахуванням вже існуючої моделі приватного обвинувачення у кримінальному провадженні України. Публічне обвинувачення у разі його нормативного закріплення у КПК України дозволить врахувати інші можливі різновиди обвинувачення, спрямовані на забезпечення публічних інтересів⁴²⁸. У цьому випадку, на нашу думку, використання терміна публічного обвинувачення як функції прокуратури є не цілком вірним, оскільки прокурор діє від імені й в інтересах держави, яка взяла на себе зобов'язання охороняти права і свободи людини, а в разі їх порушення притягувати винних осіб до відповідальності. Тому ми підтримуємо позицію законодавця, яка викладена в КПК України, де стосовно вказаного питання зазначається, що прокурор здійснює підтримання державного обвинувачення в суді.

⁴²⁷ Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 99.

⁴²⁸ Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. С. 14.

Водночас постає питання: чи дійсно покращують конституційні зміни ефективність роботи органів досудового розслідування? Адже намагання законодавця підлаштувати кримінальну процесуальну діяльність того чи іншого учасника кримінального провадження негативно відбивається на правозастосовній практиці. Вказана теза доводиться наявною судовою практикою, де фактично залишається намагання прокурора здійснювати повний контроль над процесом розслідування кримінальних правопорушень. Про це наочно свідчить практика «вимагання» погодження клопотань про проведення експертизи, що сьогодні відбувається в окремих областях України. Більше того, в цьому напрямі процесуальної діяльності навіть склалась абсурдна ситуація, коли слідчі судді відмовляються в задоволенні клопотання слідчого про проведення експертизи, оскільки воно не погоджено з прокурором⁴²⁹. Наприклад, розглянувши клопотання слідчого СВ Пустомитівського ВП ГУ НП у Львівській області про проведення експертизи у кримінальному провадженні № 12018140270000774 від 23.04.2018 р. за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, слідчий суддя Пустомитівського районного суду Львівської області відмовив у задоволенні такого клопотання, оскільки воно не було погоджено з процесуальним керівником (прокурором у кримінальному провадженні), а тому не відповідає вимогам п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України, тому що не погоджене з прокурором, що в подальшому призведе до виникнення питання щодо допустимості здобутих доказів⁴³⁰.

З огляду на викладене слід констатувати, що слідчий суддя не врахував положення ч. 2 ст. 242 КПК України, в якій не передбачено обов'язку слідчого погоджувати клопотання про проведення експертизи з прокурором, і яка, до речі, по відношенню до ст. 36, п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України є спеціальною нормою. Отже, під час правозастосування мають пріоритет саме положення ч. 2 ст. 242 КПК України, що вказує на порушення слідчими суддями

⁴²⁹ Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 99.

⁴³⁰ Ухвала слідчого судді Пустомитівського районного суду Львівської області від 26 квіт. 2018 р. (провадження № 1-кс/450/354/18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73752438>

кримінального процесуального законодавства у випадку відмови в задоволенні клопотань даної категорії⁴³¹.

До того ж варто взяти до уваги положення п. 5 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 223-559/0/4-13 від 05.04.2013 р. «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження», де зазначено, що за відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також про проведення слідчих (розшукових) дій, крім випадків, передбачених КПК України⁴³². В даному випадку нас цікавить словосполучення «крім випадків, передбачених КПК», оскільки це і визначає правомірну можливість слідчого звернутися до слідчого судді без попереднього погодження з процесуальним керівником.

Інший випадок є діаметрально протилежним першому. Так, розглянувши у відкритому судовому засіданні клопотання слідчого СВ Дрогобицького ВП ГУ НП у Львівській області про проведення судово-медичної експертизи у кримінальному провадженні № 12018140110001209, внесеного до ЄРДР 04.06.2018 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України, слідчий суддя Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області задовольнив таке клопотання⁴³³, яке не було погоджене з прокурором (процесуальним керівником). Відтак слідчий суддя визнав дії слідчого законними і такими, що не суперечать

⁴³¹ Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 100.

⁴³² Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223-559/0/4-13/. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

⁴³³ Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 06 черв. 2018 р. (провадження № 1-кц/442/744/2018). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74490770>.

вимогам КПК України, з чим ми повністю згодні. Як свідчить вивчення матеріалів судової практики, у більшості областей України (Харківській, Донецькій, Київській тощо) слідчі не погоджують клопотання про проведення експертиз із прокурором, що відповідає вимогам чинного кримінального процесуального законодавства.

На наше переконання, приведені розбіжності практичного застосування положень ст. 244 КПК України, зокрема щодо неоднomanітного їх розуміння й тлумачення, призводять до порушення засади законності, прав, свобод та законних інтересів інших учасників кримінального провадження (насамперед, потерпілого), що, фактично, можна тлумачити як порушення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У рамках вказаного набуває актуальності практика ЄСПЛ щодо порушення прав, передбачених ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом). Тож зволікання у вчиненні процесуальних дій стороною обвинувачення, в нашому випадку – це наявність різної судової практики щодо задоволення клопотань слідчого без погодження прокурором, у випадку якщо така процедура передбачена КПК України, трактується судом як порушення прав потерпілих від вчинення кримінального правопорушення, що виражаються у невинуватих часових витратах під час досудового розслідування. Це є досить актуальним під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125 КК України, де зволікання з проведенням судово-медичної експертизи може призвести до втрати доказів, а саме зникнення тілесних ушкоджень або виникнення труднощів щодо встановлення їх тяжкості, механізму нанесення тощо.

Крім того, слід навести рішення у справах «Іззетов проти України», «Тодоров проти України» та «Юртаєв проти України», в яких ЄСПЛ визнав порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, зокрема щодо недотримання розумності строків у випадку наявності проблем із

технічним забезпеченням, яке вимагається у застосуванні законом, відсутністю кадрів, що призвело до перерв у розслідуванні чи судовому розгляді справи⁴³⁴.

Слід приділити увагу моменту виникнення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, адже в практичній діяльності це питання має важливе значення, оскільки впливає на початок перебігу правовідносин між прокурором і слідчим, який здійснює досудове розслідування. З приводу цього питання науковці висловлюють дещо різні бачення. Так, у контексті аналізу попереднього кримінально-процесуального законодавства О. Римарчук зазначила, що, згідно з положеннями КПК України 1960 р., прокурорський нагляд бере свій початок з моменту прийняття заяв і повідомлень про злочини⁴³⁵. Проте, виходячи з аналізу положень чинного КПК України, прокурорський нагляд починає свій відлік дещо пізніше, зокрема з часу початку досудового розслідування, тобто моменту внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. У цьому разі поза межами прокурорського нагляду залишилися питання стосовно прийняття та реєстрації заяв і повідомлень, що сьогодні регламентуються наказом МВС «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» від 06.11.2015 р. № 1377⁴³⁶. Але, на переконання О. О. Цимбалістенка, така ситуація не може визнаватися допустимою, адже практика застосування КПК від 1960 р. засвідчила, що саме в цій сфері трапляється найбільша

⁴³⁴Справа «Ізетов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_870; Справа «Тодоров проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_806; Справа «Юртаєв проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 31 січ. 2006 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_076.

⁴³⁵Римарчук О. Прокурорський нагляд за діяльністю органу дізнання у стадії порушення кримінальної справи. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 9. С. 166.

⁴³⁶Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 06 лист. 2015 р. № 1377. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

кількість порушень. Значна кількість порушень у цій сфері виявляється прокурорами і в сучасних умовах, про що свідчать дані прокурорської статистики. Так, упродовж 2013 р. прокурорами виявлено та внесено до ЄДР відомості про 3 320 кримінальних правопорушень, які не були раніше обліковані, протягом 2014 р. – 2 842; 2015 р. – 2 708; 2016 р. – 3 250⁴³⁷.

У свою чергу, І. В. Рогатюк указує на превентивну і прикладну значущість діяльності прокурора з виявлення фактів укриття від обліку злочинів на етапі прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, яка «de-facto» здійснюється прокурором, однак «de-jure» не передбачена чинним КПК України, хоча має належати до предмета регулювання кримінального процесуального права⁴³⁸.

Водночас не погоджуємось з позицією щодо відсутності прокурорського нагляду під час прийняття заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень. Незважаючи на той факт, що, відповідно до положень КПК України процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні бере свій початок на етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄДР, відомче законодавство з питань діяльності прокуратури все ж таки передбачає такий нагляд. Зокрема, виходячи з аналізу наказу Генеральної прокуратури України від 16.10.2015 р. № 275 «Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу», одним із напрямків діяльності прокуратури є забезпечення об'єктивного відображення в ЄДР відомостей щодо кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, та прийнятих під час досудового розслідування процесуальних рішень⁴³⁹. Також

⁴³⁷ Цимбалістенко О. О. Організаційно-правові основи прокурорського нагляду за додержанням законів на початковому етапі досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 19–20.

⁴³⁸ Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. С. 30.

⁴³⁹ Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу : наказ Генеральної прокуратури України від 16 жовт. 2015 р. № 275. ЛІГА:ЗАКОН. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP15016.html.

цим наказом передбачено доступ органів прокуратури до інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ, у тому числі які використовуються під час прийняття заяв та повідомлень громадян. У практичній діяльності вказане виражається у скасуванні прокурорами незаконних рішень щодо прийняття заяв та повідомлень громадян про вчинення кримінальних правопорушень, що супроводжується подальшим внесенням відомостей до ЄРДР.

У межах дослідження слід визнати достатньо дискусійним питання про те, що виключно прокурор приймає рішення щодо доцільності використання результатів НСРД у кримінальному провадженні. Адже найбільш повно обставинами кримінального провадження володіє лише та особа, яка безпосередньо здійснює розслідування. Відсутність у КПК України регламентації процедури ознайомлення слідчого (детектива) з результатами НСРД у процесі їх здійснення, якщо такі дії проводилися на підставі завдання співробітниками оперативного підрозділу, свідчить про неможливість оперативного реагування слідчим на встановлені в ході проведення НСРД факти, які потребують негайного вирішення. Вказана ситуація викликає, передусім, втрату оперативності використання отриманих результатів, а також унеможливорює проведення інших процесуальних дій, оскільки законодавством України не визначено обов'язку негайного повідомлення слідчого (детектива) про результати НСРД оперативним підрозділом, який безпосередньо їх проводив. Адже на виконавця НСРД не покладено обов'язку негайного повідомлення ініціатора про отримані відомості, що можуть мати значення для кримінального провадження. Хоча кваліфікований слідчий може чітко це визначити в дорученні на проведення НСРД. У діяльності органів досудового розслідування усталеною є практика, коли слідчий (детектив), даючи доручення оперативному підрозділу, вказує на необхідність періодичного ознайомлення ініціатора НСРД з отриманими результатами, що надає можливість здійснення інших процесуальних дій. По-іншому це питання врегульоване Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання

їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 р.⁴⁴⁰. Так, в у п. 4.4 вказаної Інструкції передбачено, що прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу ознайомити слідчого з протоколом і додатками про результати НСРД. Ураховуючи викладене, О. Ю. Татаров вважає, що в КПК України доцільно закріпити право слідчого (детектива), який є ініціатором проведення НСРД, на ознайомлення з отриманими результатами НСРД, у тому числі в ході їх проведення, а також передбачити право слідчого (детектива) складати протокол про проведення НСРД до моменту їх припинення, якщо отримані результати, на його думку, можуть бути підставою проведення інших процесуальних дій (наприклад, у ході проведення НСРД встановлено місце зберігання знаряддя (предмета) злочину і виникає необхідність проведення обшуку або встановлено, що підозрюваний має намір переховуватися від слідства)⁴⁴¹.

Крім того, на наш погляд, не досить коректною вбачається й побудова ч. 2 ст. 36 КПК України щодо викладу законодавцем повноважень прокурора, оскільки, за цілком доречним твердженням С. Є. Абламського, аналіз повноважень прокурора, закріплених у КПК України, свідчить про те, що законодавець не врахував усіх особливостей його наглядових повноважень, якими він наділений на час кримінального провадження, а також не здійснив чіткого їх розмежування. З аналізу вказаного переліку повноважень прокурора, зокрема п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовитися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення, але остання функція не має ніякого відношення до здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового

⁴⁴⁰Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

⁴⁴¹Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 73–74.

розслідування. У зв'язку з цим, на думку науковця, п. 15 слід виключити з ч. 2 ст. 36 КПК України і викласти в окремій додатковій частині вказаної статті. Пояснюється це тим, що у цій частині визначені повноваження прокурора зі здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування⁴⁴². Ми цілком підтримуємо таку авторську позицію і вважаємо доцільним повноваження прокурора розмежовувати залежно від стадії кримінального провадження, у зв'язку з чим до КПК України слід внести зміни щодо цього питання.

З урахуванням проведеного дослідження *пропонуємо до ст. 36 КПК України внести наступні зміни, які безпосередньо спрямовані на удосконалення процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні.*

По-перше, вважаємо за доцільне виключити з частини 2 статті 36 КПК України пункт 15.

По-друге, частину 3 статті 36 КПК України викласти у такій редакції (при цьому, частини 3, 4, 5, 6 ст. 36 КПК України вважати частинами 4, 5, 6, 7):

«Під час судового розгляду прокурор має право:

1) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

2) висловлювати свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження, а також із питань, які вирішуються судом;

3) представляти суду докази;

4) протестувати проти запитань сторони захисту;

5) виступати в судових дебатах;

6) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом судового процесу у випадках, передбачених цим Кодексом;

7) користуватися іншими повноваженнями, передбаченими цим Кодексом».

⁴⁴²Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. (Серія : «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»). С. 117, 122.

Отже, зважаючи на важливе значення слідчого судді в кримінальному провадженні щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, вважаємо, що запропоновані нами зміни сприятимуть підвищенню якості його кримінальної процесуальної діяльності.

3.3. Судовий контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження

Відповідно до ст. 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом. З позиції Конституційного Суду України, викладеної в Рішенні від 25 грудня 1997 р. № 9-зп, ч. 1 ст. 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. На підставі цього Суд констатував, що положення ч. 1 ст. 55 Конституції України закріплює одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина, тому відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁴⁴³. Відтак, за слушним твердженням В. Бойка, суд виступає універсальним засобом захисту, не будучи залежним від жодної гілки влади й володіючи конституційними гарантіями незалежності⁴⁴⁴.

За дослідженням В. О. Попелюшко, слідчий суддя у кримінальному процесі – французький винахід. Його прообраз

⁴⁴³Справа за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) : рішення Конституційного Суду України від 25 груд. 1997 р. № 9-зп. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>.

⁴⁴⁴Бойко В. Нова Конституція та судова влада. Право України. 1997. № 1. С. 16.

було започатковано у Франкському королівстві епохи Карла Великого (VIII ст.) на етапі зародження розшукового кримінального процесу через запровадження інституту королівських об'їзних суддів (*missi dominici*), в обов'язок котрих входило чотири рази на рік об'їжджати ті чи інші місцевості, приймати і розглядати скарги, розпитувати про злочини (*ingvisitio*) та головувати в судових засіданнях. Тобто інститут слідчих суддів виник на поєднанні повноважень судді з деякими його повноваженнями слідчо-розшукового характеру, які він міг здійснювати як у різних, так і в одній і тій же кримінальній справі⁴⁴⁵.

Загалом історично склалося так, що судовий контроль у кримінальному процесі посідає чільне місце в системі забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи. Питання забезпечення належного та ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів свобод кожної людини в кримінальному процесі завжди перебувають під пильною увагою міжнародних та європейських правозахисних інституцій, що зумовлено як розвитком, так і введенням нових процесуальних інститутів (негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження та ін.), застосування яких зумовлює обмеження конституційних прав і свобод людини.

Варто звернути увагу на те, що у 2002 р. до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. були внесені значні зміни, у зв'язку з чим істотним завданням кримінального судочинства стало посилення забезпечення прав і свобод громадян, у тому числі шляхом розширення змагальності на досудових стадіях кримінального процесу. Законодавче закріплення інституту судового контролю свідчить про підвищення рівня демократизації українського суспільства й обрання ним стійкого курсу, спрямованого на побудову правової держави, одним із головних завдань якої є недопущення

⁴⁴⁵ Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції (до Кодексу кримінального розслідування 1808 р.). Часопис національного університету «Острозька академія». Серія: Право. 2010. № 1. URL: https://eprints.oa.edu.ua/2647/1/Popeliushko_13022014.pdf; Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. 2014. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf>.

незаконного й необґрунтованого обмеження прав і свобод особи в кримінальному процесі⁴⁴⁶.

Досліджуючи питання судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю в контексті наведених змін, М. А. Погорецький зазначив, що має місце вдосконалення судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю, оскільки саме оперативно-розшукова діяльність, з одного боку, є дієвим засобом боротьби зі злочинністю, а з іншого, як показує світовий досвід, – наше минуле та сучасність несе в собі загрозу правам і свободам людини. Водночас заходи щодо підвищення ефективності боротьби правоохоронних та судових органів зі злочинністю не повинні знижувати надійність захисту прав і свобод людини. Лише ті заходи мають право на життя, які спрямовані на зміцнення правового статусу особи в правовій державі⁴⁴⁷. Але практичні реалії того часу свідчили про те, що докорінні зміни у сфері кримінального процесу так і не забезпечили ефективний захист прав, свобод та законних інтересів особи. Саме тому, відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції 2008 року, подальші зміни мають бути направлені на підвищення ефективності забезпечення прав і свобод людини, що повинно будуватися на таких принципах, як: верховенство права; поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів; невідворотність відповідальності та покарання за кримінально карані діяння; гарантування права на судовий захист; забезпечення рівності всіх перед законом та процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні тощо⁴⁴⁸.

Жваві дискусії про доцільність і необхідність закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві України повноважень слідчого судді щодо забезпечення захисту прав і

⁴⁴⁶ Кутومانов Д. С. Судовий контроль - гарантія забезпечення конституційних прав громадян на досудовому слідстві. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 98. С. 153–154.

⁴⁴⁷ Погорецький М. А. Судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю як засіб захисту прав людини. Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні : матеріали IX регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лют. 2003 р.). Львів, 2003. С. 542.

⁴⁴⁸ Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

свобод осіб, залучених до сфери кримінального процесу, точились ще під час підготовки різних проектів КПК України, в тому числі чинного. Так, досліджуючи повноваження слідчого судді в системі кримінально-процесуальної діяльності, Ю. В. Скрипіна особливу увагу акцентувала на доцільності запровадження такого учасника кримінального процесу. В обґрунтування своєї позиції вчена зазначила, що це позитивно позначиться на реалізації змагальних засад кримінального судочинства, а також сприятиме: 1) розвантаженню судів загальної юрисдикції, які сьогодні виконують ці повноваження; 2) диференціації кримінального судочинства, що дасть змогу вдосконалити механізм розгляду кримінальних справ; 3) більш ґрунтовному та виваженому підходу суддів до вивчення подання органів досудового розслідування й матеріалів кримінального провадження, що дозволить виключити формальне ставлення до них; 4) забезпеченню оперативності у вирішенні питання про надання дозволу на проведення таких слідчих дій, як обшук або огляд у житлі чи іншому володінні особи; 5) своєчасності в розгляді скарг на дії та рішення органів досудового розслідування, що є необхідною умовою для невідкладного поновлення порушених конституційних прав і свобод людини; 6) підвищенню рівня правової захищеності особи у кримінальному процесі загалом⁴⁴⁹. Тож, як бачимо, уже на той час науковцями розроблялися й виділилися відповідні напрями кримінальної процесуальної спрямованості слідчого судді з метою ефективного здійснення ним судового контролю під час досудового розслідування шляхом недопущення необґрунтованого обмеження конституційних прав і свобод особи.

Зважаючи на наведені вище пріоритети, однією з новацій чинного КПК України 2012 р. стало суттєве розширення функції судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування. З цією метою запроваджено такого учасника кримінального провадження, як слідчий суддя, який спеціально уповноважений на здійснення судового контролю

⁴⁴⁹ Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. С. 17.

саме на стадії досудового розслідування. Перш за все, контроль з боку слідчого судді здійснюється шляхом вирішення питань, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод осіб та розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора⁴⁵⁰. Безумовно, введення такої процесуальної фігури стало позитивним кроком у напрямі зближення національного законодавства із загальновизнаними нормами та принципами, проголошеними в Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних документах у сфері захисту прав і свобод людини.

Таким чином, можна визначити, що однією з новел чинного КПК України стало введення нового учасника кримінальної процесуальної діяльності – слідчого судді, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб на стадії досудового розслідування. Серед іншого, необхідність запровадження ефективного судового контролю обумовлена й тим, що ймовірність порушення або незаконного обмеження прав, свобод та інтересів особи на стадії досудового розслідування найбільш висока. Адже діючі суб'єкти – слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, на відміну від інших державних органів і посадових осіб, наділені повноваженнями, які в установленому законом порядку дозволяють їм обмежити права, свободи та законні інтереси учасників відповідної процесуальної дії. Саме в цих випадках гарантії щодо обмеження прав і свобод особи повинні бути істотно підвищені, зокрема шляхом реалізації слідчим суддею повноважень, визначених законом, а саме надання дозволу на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, негласної слідчої (розшукової) дії, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора та ін.

⁴⁵⁰ Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. Закон і Бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/41323-problemi_zastosuvannya_polozhen_kriminalnogo_procesualnogo_k.html.

За слушним твердженням Ю. В. Лисюка, будь-які зміни, які відбуваються в державі, – це знак того, що держава працює, постійно здійснює пошук нових ідей та використовує певний потенціал можливостей для свого подальшого розвитку. Прийняття нових нормативно-правових актів, які кардинально відрізняються від попередніх та повністю змінюють правову лінію, є свідченням прогресивної політики держави й усвідомлення національних інтересів держави. Зокрема, на особливу увагу заслуговують питання участі слідчого судді під час здійснення досудового провадження. Запровадження нового спеціального процесуального суб'єкта в кримінальному провадженні – слідчого судді – було здійснено для врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні. Таким чином, питання участі слідчого судді в кримінальному провадженні є актуальним та потребує більш детального дослідження науковцями і фахівцями в цій галузі права⁴⁵¹.

Як бачимо, закріплення на законодавчому рівні судового контролю з боку слідчого судді за дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні є необхідною умовою. З одного боку, це забезпечує дотримання конституційних гарантій захисту прав і свобод людини у сфері кримінального судочинства, а з іншого – спрямовано на реалізацію засад кримінального провадження. Відтак можна стверджувати, що ефективно забезпечення слідчим суддею таких умов спрямовано на виконання завдання кримінального провадження. Зокрема, це стосується як захисту особи, держави і суспільства від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, так і застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури.

Дослідивши окремі питання судового контролю за дотриманням прав людини, А. І. Бондаренко доходить висновку, що вагомість та ефективність судового контролю за дотриманням прав людини полягає в тому, що навіть сам факт його існування

⁴⁵¹ Лисюк Ю. В. Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні. Право та державне управління. 2014. № 1-2 (14-15). С. 119-120.

справляє позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Досвід у цій сфері демонструє подвійний ефект такого інституту. По-перше, суд, визнавши, що є порушення прав людини, забезпечує їх відновлення. По-друге, значення судового контролю полягає, насамперед, у цьому непрямому впливі, оскільки основна мета судового контролю, на його думку, полягає в тому, щоб досудове розслідування в кримінальних провадженнях проводилось із дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями⁴⁵². Водночас у Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва констатовано системні порушення чинного законодавства під час вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів, зокрема формалізацію процесу прийняття відповідних рішень (ненаведення конкретних доказів обґрунтованості підозри, посилення на наявність ризиків лише зі слів прокурора) та відверту диспропорцію у визначенні міри необхідного примусу (наприклад, у частині визначення розмірів застави)⁴⁵³. Така негативна ситуація не залишилась поза увагою уряду країни, про що свідчить внесення до Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року питання щодо посилення ефективності судового контролю за підставами позбавлення свободи (п. 13), унеможливлення безпідставного та неналежним чином оформленого затримання (п. 14), тримання особи під вартою без рішення суду⁴⁵⁴.

За даними статистики у 2017 р., порівняно з 2016 р., простежується тенденція до зростання кількості відхилених судами клопотань слідчих, прокурорів про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, запобіжних заходів,

⁴⁵² Бондаренко А. І. Судовий контроль за дотриманням прав людини. Актуальні проблеми держави і права. 2016. Вип. 76. С. 16.

⁴⁵³ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. Київ : Арт-Дизайн, 2015. С. 76–79.

⁴⁵⁴ План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23 лист. 2015 р. № 1393-р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>.

проведення негласних слідчих (розшукових) дій (на 36 %), що засвідчує важливу роль слідчого судді у забезпеченні дотримання прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження, їх захисті від неправомірного обмеження⁴⁵⁵.

Проте, як підтверджує проведене в попередніх підрозділах дослідження, незавжди рішення слідчого судді щодо незадоволення клопотань відповідає вимогам закону. Крім того, В. А. Завтур відзначає, що практика реалізації чинного кримінального процесуального закону, доктринальні напрацювання, численні законопроектні пропозиції вказують на недостатню ефективність судового контролю обмеження прав, свобод та законних інтересів особи в кримінальному судочинстві та формалізацію процесу прийняття відповідних процесуальних рішень. Це свідчить про те, що процес реформування інституту судового контролю триває, і пошук шляхів його вдосконалення залишається пріоритетним напрямком вітчизняної кримінальної процесуальної доктрини. Створення доступної та ефективної системи судочинства, що відповідає європейським цінностям та стандартам захисту прав людини, продовжує бути стратегічною метою Української держави відповідно до Указу Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 року⁴⁵⁶. Вказане підтверджує необхідність подальших пошуків оптимізації та вдосконалення кримінальної процесуальної діяльності слідчих суддів у частині здійснення ними судового контролю на стадії досудового розслідування. Адже, як цілком справедливо відзначають М. В. Даньшин та Д. Ю. Кавун, розслідування криміналістичних правопорушень повинно здійснюватися при неухильному дотриманні принципу верховенства права. Це вимагає обов'язкового впровадження в цю стадію кримінального провадження судового контролю з метою недопущення порушень слідчим і прокурором прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, допущених чи

⁴⁵⁵ Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. С. 13.

⁴⁵⁶ Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. С. 19.

залучених до кримінальної процесуальної діяльності⁴⁵⁷. До цього додамо, що судовий контроль з боку слідчого судді спрямований на неухильне дотримання не лише верховенства права, але й інших засад кримінального провадження, зокрема законності, змагальності, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла чи іншого володіння особи та ін.

Досліджуючи процесуальні основи статусу слідчого судді в кримінальному провадженні, А. Ф. Бондюк зазначає, що нагляд зі сторони слідчого судді здійснюється за діями (бездіяльністю) органів досудового розслідування, а контроль за незаконним обмеженням прав і свобод особи у кримінальному провадженні. Тобто об'єктом контролю є законність та вмотивованість діяльності підконтрольного органу. На цій основі вчена доходить висновку, що нагляд з боку слідчого судді – це діяльність, яка здійснюється на предмет дотримання законності, а контроль виконується у визначених законом випадках. Предметом перевірки також є обґрунтованість та виправданість застосування тих чи інших заходів (вчинення дій). Тому контроль за правообмежувальними діями – це визначення слідчим суддею ступеня виправданості обсягу застосування певних заходів примусового характеру, спрямованих на стримування чи заборону реалізації учасниками кримінального провадження своїх прав, свобод та законних інтересів. Нагляд за діями органів досудового розслідування – це пасивна форма спостереження за діяльністю відповідних суб'єктів владного впливу на стадії досудового розслідування, що виявляється в оцінюванні законності вчинення процесуальних дій пошуково-пізнавального характеру та припиненні чи попередженні дій, які ґрунтуються на неправомірних рішеннях органів досудового розслідування. Крім цього, до сфери нагляду в частині реалізації превентивної функції (припинення та попередження неправомірних дій органами досудового розслідування) входить розгляд скарг на дії (бездіяльність) зазначених органів.

⁴⁵⁷ Данышин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2016. Вип. 21. С. 157.

Натомість контроль за дотриманням прав та свобод учасників кримінального провадження може відбуватися за ініціативи слідчого судді в таких випадках, як, наприклад, судовий виклик, накладення грошового стягнення, привід⁴⁵⁸. Повною мірою погодитися з викладеною науковою позицією ми не можемо. На наш погляд, слідчий суддя безпосередньо не здійснює ніякого нагляду та контролю за діяльністю органів досудового розслідування, адже це виключна компетенція керівника органу досудового розслідування (відомчий контроль) та прокурора як процесуального керівника (прокурорський нагляд). Про обґрунтованість нашого твердження наочно свідчать наступні законодавчі положення. По-перше, згідно з ч. 2 ст. 39 КПК України, керівник органу досудового розслідування уповноважений: визначити слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, та відсторонити його від цього; давати слідчому письмові вказівки; вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення та ін. По-друге, відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений: доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, процесуальних дій; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення процесуальних дій та ін.

Стосовно ж процесуальної діяльності слідчого судді, то він лише за наявності підстав та в порядку, передбаченому КПК України, постановляє ухвалу про надання чи відмову в наданні дозволу на проведення певної процесуальної дії. Тобто, якщо до слідчого судді з відповідним клопотанням чи скаргою не звертаються сторони кримінального провадження, він і не має ініціативного права, наприклад витребувати документи, скасувати рішення без скарги тощо.

Між тим, у межах судового контролю слідчий суддя реалізовує інші повноваження, передбачені в КПК України.

⁴⁵⁸ Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. С. 93–95.

По-перше, у положеннях ст. 206 КПК України встановлено, що кожен слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, зобов'язаний постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу негайно доставити цю особу для з'ясування підстав позбавлення волі.

По-друге, в разі, якщо слідчий, прокурор у невідкладних випадках, визначених у положеннях ч. 3 ст. 233 КПК України, увійшов до житла чи іншого володіння особи, він зобов'язаний невідкладно після здійснення відповідних дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Така перевірка обумовлена тим, що проникнення до житла чи іншого володіння особи здійснюється без ухвали слідчого судді, при цьому це не суперечить приписам ст. 30 Конституції України, де встановлено, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку⁴⁵⁹.

По-третє, відповідно до положень ч. 1 ст. 250 КПК України, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених КПК України, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді⁴⁶⁰.

⁴⁵⁹ Конституція України: прийнята 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁴⁶⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

Як додаткову підтримку вищевикладеної аргументації наведемо позицію М. В. Даньшина та Д. Ю. Кавун, згідно з якою судовий контроль з боку слідчого судді здійснюється не за додержанням законів під час проведення досудового розслідування (це конституційний обов'язок (функція) прокурора), а лише за дотриманням прав людини при здійсненні кримінальної процесуальної діяльності владними суб'єктами кримінального провадження – слідчим і прокурором. Наприклад, якщо слідчий і прокурор охороняють права потерпілого від злочину та порушень його інтересів іншими учасниками досудового розслідування, то слідчий суддя охороняє права і законні інтереси потерпілого від зловживань самих владних суб'єктів досудового розслідування – слідчого і прокурора⁴⁶¹.

Таким чином, на наш погляд, про контроль, який полягає в з'ясуванні та перевірці дійсно наявних підстав проведення конкретної процесуальної дії, що вимагає надання дозволу, або розгляду клопотань та скарг учасників кримінального провадження, можливо вести мову лише у виключних випадках. Але і в разі задоволення скарги чи надання дозволу на проведення відповідної процесуальної дії слідчий суддя безпосередньо не здійснює подальшого контролю чи нагляду за їх виконанням. В іншому разі, при виконанні процесуальної дії, на проведення якої слідчий суддя надав дозвіл, уповноважена службова особа повинна була надсилати слідчому судді повідомлення про результати її проведення. Тому, як слушно наголосила О. Б. Мизуліна, судовий контроль є засобом обмеження свавілля з боку держави (державних органів і посадових осіб), у зв'язку з чим застосування будь-якого державного примусового заходу процесуального характеру поза судовим рішенням є неприпустимим⁴⁶². До того ж варто пам'ятати, що слідчий суддя уповноважений на самостійне проведення деяких слідчих (розшукових) дій, а саме допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України) та проведення допиту, впізнання у режимі

⁴⁶¹ Даньшин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2016. Вип. 21. С. 158.

⁴⁶² Мизуліна Е. Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 1993. С. 9–16.

відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України).

Продовжуючи дослідження, слід виділити бачення М. О. Устимова щодо наявності чотирьох видів судового контролю, що здійснюється на досудовому розслідуванні. Зокрема, це контроль за законністю і обґрунтованістю: 1) арешту або продовження строку тримання під вартою; 2) провадження слідчих дій, що обмежують право на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, на недоторканність житла; 3) передбачених законом дій і рішень органів дізнання, досудового слідства та прокурора⁴⁶³.

Інші науковці всі повноваження слідчого судді в кримінальному процесі поділяють на три основні групи:

1. Повноваження при застосуванні заходів процесуального примусу (заходів забезпечення кримінального провадження) на стадії досудового розслідування кримінального провадження. Дана група повноважень слідчого судді стосується прийняття рішення при розгляді подання слідчого та прокурора про застосування заходів процесуального примусу до підозрюваного чи обвинуваченого. Це виключна компетенція слідчого судді, оскільки вони тією чи іншою мірою обмежують конституційні права та свободи людини.

2. Повноваження слідчого судді при розгляді скарг на дії та рішення слідчого чи прокурора. Відповідно до глави 26 КПК України, передбачена можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування.

3. Повноваження слідчого судді щодо надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права людини і громадянина⁴⁶⁴.

⁴⁶³ Устимов М. А. Судебный контроль на стадии предварительного расследования : автореф. дисс. ... канд. юрид наук. Саранск, 1999. С. 7–8.

⁴⁶⁴ Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. С. 4; Шаповал О. А. Повноваження слідчого судді у новому КПК України. URL: <http://uajudges.org.ua/wp-content/themes/>; Линник О. В., Чекалюк В. А. Взаємодія прокурора та слідчого судді під час кримінального провадження. Міжнародний юридичний вісник : зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. податкової служби України. 2016. Вип. 1 (3). С. 54.

Наведені повноваження слідчого судді, які реалізуються в межах судового контролю, цілком корелюються з приписами чинного КПК України, але все ж таки потребують свого розширення. Так, здійснивши системний аналіз кримінального процесуального законодавства України, можна виділити наступні повноваження слідчого судді на стадії досудового розслідування, спрямовані на:

1) забезпечення прав і свобод особи, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину без ухвали слідчого судді;

2) забезпечення прав особи, позбавленої свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільненої з-під варти після внесення застави в установленому КПК України порядку;

3) надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, які можуть бути здійснені не інакше як на підставі ухвали слідчого судді (призначення експертизи; огляд та обшук житла чи іншого володіння; слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні особи за відсутності добровільної згоди; відібрання зразків з речей і документів; відбирання біологічних зразків у примусовому порядку);

4) надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

5) надання дозволу на затримання з метою приводу;

6) надання дозволу на застосування заходів забезпечення кримінального провадження (судовий виклик, привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей та документів, арешт майна, запобіжні заходи);

7) розгляд скарг учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора;

9) продовження строку досудового розслідування;

10) поміщення особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, у приймальник-розподільник для дітей;

11) направлення особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи;

12) надання дозволу на здійснення тимчасового та екстрадиційного арешту;

13) надання дозволу на застосування запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою для забезпечення видачі особи на запит іноземної держави.

У контексті дослідження слід звернути увагу на те, що в теорії кримінального процесу дискусійним є питання з приводу того, чим є судовий контроль – окремою функцією або окремим елементом здійснення правосуддя. У цьому питанні ми підтримуємо тих науковців, які вважають, що судовий контроль є окремою функцією, яка здійснюється уповноваженим на те учасником кримінального провадження – слідчим суддею, і лише у чітко визначеному проміжку часу – на стадії досудового розслідування. Відтак судовий контроль у кримінальному провадженні є окремим напрямом діяльності суду, який здійснюється під час досудового розслідування слідчим суддею, сутність якого полягає у контролі за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації засади змагальності під час досудового розслідування⁴⁶⁵.

У свою чергу, функція правосуддя вже безпосередньо реалізується на судових стадіях. У цьому питанні погодимось з думкою Д. Є. Кутманова, який справедливо зазначив, що судовий контроль на досудових стадіях не охоплюється поняттям «правосуддя». Це підтверджується тим, що при наданні дозволів на проведення процесуальної дії, а також при розгляді скарг учасників процесу слідчий суддя безпосередньо не вирішує кримінального провадження по суті. Більше того, діючи на досудовому провадженні, він не повинен обговорювати питання

⁴⁶⁵ Судовий контроль у кримінальному провадженні : навч. посібник для підготовки до заліку / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2015. С. 3.

про винність особи в інкримінованому їй злочині⁴⁶⁶. Слушною в цьому плані є й позиція Д. Є. Крикливця, згідно з якою судовий контроль за досудовим розслідуванням та правосуддя є окремими видами діяльності суду, що також значно розірвані в часі. В хронологічному плані судовий контроль здійснюється раніше від правосуддя, коли перспектива правосуддя часто ще не є чітко визначеною. Однак правосуддя повинно бути для слідчого судді своєрідним ідеалом (вершиною) діяльності суду в будь-якому кримінальному провадженні, а відтак кожен слідчий суддя повинен ставити перед собою мету максимальної реалізації наданих повноважень задля швидкого, повного та максимально об'єктивного вирішення віднесених до його компетенції процесуальних питань. Йдучи саме цим шляхом, процесуальна діяльність слідчих суддів багато у чому сприятиме створенню належних умов для швидкого та ефективного правосуддя⁴⁶⁷.

Далі звернемо увагу на те, що слідчий суддя, як і суд взагалі, не належить ні до сторін кримінального провадження, ні до учасників кримінального чи судового провадження. Разом із тим питання діяльності суду, а також визначення підсудності в кримінальному провадженні врегульовані главою 3 КПК України «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження». Водночас у КПК України не передбачено жодної статті, яка б окремо регламентувала повноваження слідчого судді, навіть у загальному вигляді. З приводу цього В. О. Попелюшко зауважує, що повноваження слідчого судді вписані в законі відповідно до кожної окремої кримінальної процесуальної ситуації чи групи подібних (аналогічних) ситуацій. Тому кримінальний процесуальний статус слідчого судді, якщо так можна висловитися, – «збірний», а його повноваження слідчого суді досить обширні та різнопланові. А якщо їх розглядати крізь призму суб'єкта виконання, предмета, змісту та мети його діяльності, тобто крізь призму виконуваних функцій, призначення слідчого судді у кримінальному

⁴⁶⁶ Кутومانов Д. Є. Судовий контроль - гарантія забезпечення конституційних прав громадян на досудовому слідстві. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 98. С. 156.

⁴⁶⁷ Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. С. 10, 55.

провадженні багатofункціональне. Проте, з теоретичної, та з її прикладної точки зору, а також з позицій наочності, є доцільним класифікувати усю сукупність наданих йому повноважень на групи (види), і класифікувати за критерієм предмета правового регулювання, якому значною мірою відповідає структура чинного КПК України – розділи, глави, параграфи, статті та норми статей⁴⁶⁸. Дійсно, лише певні норми-дефініції, якими визначено загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, закріплено в положеннях ст. 206 КПК України «Загальні обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини», а також в окремих положеннях, які регламентують порядок проведення процесуальної дії, що вимагає надання слідчим суддею дозволу на це. При цьому системне вивчення цих положень дає змогу зробити декілька узагальнюючих висновків.

По-перше, повноваження слідчого судді, передбачені ст. 206 КПК України, стосуються не загальних його обов'язків, а лише захисту прав особи, яка тримається під вартою, або позбавлена свободи за відсутності судового рішення, чи не звільнена з-під варти після внесення застави. До того ж цю статтю розміщено в главі 18 КПК України «Запобіжні заходи, затримання особи», яка жодним чином не стосується питання загальних обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини.

По-друге, в даному разі захист прав осіб, обмежених у праві на свободу та особисту недоторканність, має загальний і неконкретний характер. Насамперед, це стосується такої норми-дефініції, як доручення відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи (п. 2 ч. 6 ст. 206 КПК). З практичної точки зору, у випадку отримання з будь-яких джерел відомостей, що свідчать про жорстоке поводження з особою, яка тримається під вартою, необхідно передбачити обов'язок слідчого судді винести ухвалу, якою зобов'язати прокурора, як процесуального керівника (а не слідчого), внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань по даному факту.

⁴⁶⁸ Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. 2014. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf>.

Крім того, важко не погодитися з позицією О. Г. Яновської з приводу того, що достатньо сумнівним і ускладненим уявляється процесуальний механізм реалізації положень ст. 206 КПК України. По-перше, у цій статті не визначено, до обов'язків якої саме службової особи входять повноваження щодо інформування слідчого судді про знаходження в межах територіальної юрисдикції суду особи, позбавленої свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили. По-друге, сумнівним видається, що такі повноваження є у слідчого чи у прокурора, адже у випадку з'ясування таких обставин прокурор, наприклад, повинен самостійно стати на захист інтересів і прав особи, незаконно позбавленої свободи. Однак ст. 206 КПК України дає можливість самому затриманому або його захисникові звернутись до слідчого судді із заявою про перевірку законності тримання особи під вартою та перевірку, у необхідних випадках, застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. По-третє, ускладненою є ситуація із відстоюванням права особи, яка була незаконно затримана, а потім звільнена тим же органом чи уповноваженою службовою особою, які й здійснювали затримання. В такому разі важко сподіватись на застосування положень ст. 206 КПК України, оскільки на момент звернення до суду така особа вже не знаходиться під вартою, а отже, не є суб'єктом звернення та захисту відповідно до цієї статті. Тож вбачається порушення права на ефективний засіб юридичного захисту, що гарантовано ст. 13 Конвенції, в якій зазначається: кожен, чий права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. В рішенні ЄСПЛ у справі «Кац та інші проти України» від 18 грудня 2008 р. указується, що існування засобів юридичного захисту має бути достатньо певним як на практиці, так і в теорії, оскільки без цього їм не вистачатиме належної доступності та ефективності. Хоча, згідно з п. 1 ст. 35 Конвенції, скарги, які згодом заявники мають намір подати до ЄСПЛ, мають спочатку бути подані до відповідного національного органу для розгляду по суті та з дотриманням формальних вимог,

встановлених національним законодавством, при цьому немає необхідності вдаватися до засобів юридичного захисту, які є неадекватними чи неефективними⁴⁶⁹.

З огляду на викладене вище вважаємо за необхідне в КПК України передбачити окрему статтю, в якій унормувати повноваження слідчого судді. Разом із цим убачається доцільним ст. 206 КПК України виключити з глави 18, а її положення у видозміненому вигляді закріпити в новій запропонованій статті 31-1, яку викласти в такій редакції:

«Стаття 31-1. Повноваження слідчого судді

1. У випадках і за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, слідчий суддя уповноважений:

- 1) вирішити питання про відвід;*
- 2) постановити ухвали про застосування, зміну, продовження або скасування заходів забезпечення кримінального провадження;*
- 3) надати дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;*
- 4) продовжити строк досудового розслідування;*
- 5) прийняти рішення за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора;*
- 6) вирішити питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів;*
- 7) вирішити питання про здійснення спеціального досудового розслідування;*
- 8) реалізувати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.*

2. З метою прийняття вмотивованого рішення слідчий суддя має право знайомитися з матеріалами, якими обґрунтовується клопотання або скарга чи заява, а також вжити необхідних заходів для забезпечення участі осіб, чії права, свободи та законні інтереси обмежуються, порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші їх ущемлення.

3. У випадку встановлення факту незаконного обмеження або порушення прав, свобод та законних інтересів особи слідчий суддя,

⁴⁶⁹ Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 2 (27). С. 15–16.

в межах територіальної юрисдикції суду, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати відповідний орган державної влади чи уповноважену службову особу забезпечити їх додержання та відновлення.

4. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати відповідний орган державної влади чи уповноважену службову особу негайно доставити цю особу до нього для з'ясування підстав позбавлення свободи.

5. Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства, катування, жорсткого або нелюдського поводження, що принижує її гідність, права і свободи, слідчий суддя зобов'язаний:

- 1) зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву;
- 2) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;
- 3) зобов'язати прокурора внести відомості до ЄРДР за фактом, викладеним в заяві особи;
- 4) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

6. Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому частиною п'ятою цієї статті, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші обставини дають підстави для обґрунтованої підозри про застосування до неї насильства, катування, жорсткого або нелюдського поводження, що принижує її гідність, права і свободи.

7. Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника».

3.4. Актуальні питання застосування міжнародних правових стандартів під час досудового розслідування

З часу здобуття Україною незалежності пріоритетною проблемою правової думки є захист прав, свобод та законних інтересів людини. Особливого специфічного змісту і значення це питання набуває у сфері кримінального судочинства. Очевидним є також те, що в умовах євроінтеграції України даний аспект користується підвищеною увагою з боку міжнародних інституцій, оскільки сьогодні урядом нашої країни ратифіковано значний масив міжнародно-правових актів у сфері захисту прав і свобод людини.

На різних етапах розвитку кримінального процесу питанням запровадження міжнародних правових стандартів у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство присвятили свої праці С. Є. Абламський, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Д. В. Сімонович, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова, Т. Г. Фоміна, О. О. Юхно та багато інших провідних учених. Проте після набрання чинності КПК України 2012 року це питання дістало новий вектор свого розвитку й дослідження, адже на законодавчому рівні визначено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Зважаючи на це, в нас час усе частіше національні суди під час постановлення ухвал і винесення вироків спираються на практику цього міжнародного судового органу, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Не є виключенням також Україна.

У контексті дослідженого питання О. В. Капліна цілком доречно зазначила, що реформування національного законодавства неможливе без урахування відповідного досвіду міжнародної спільноти. Ставши на демократичний шлях розвитку і визначивши як завдання побудову правової держави, Україна повинна сприйняти глибоко гуманістичні цінності, що набули статусу загальноновизнаних норм і стандартів, та

імплементувати найпрогресивніші з них у свою правову систему⁴⁷⁰.

Отже, нові реалії, в яких знаходиться Україна у зв'язку з європейською інтеграцією та приведенням кримінального процесуального законодавства до норм і принципів міжнародно-правових актів, викликають необхідність переосмислення багатьох положень кримінального процесу. Адже захист прав, свобод та законних інтересів особи, а також суспільства та держави від кримінальних правопорушень у сучасних умовах неможливо забезпечити без ефективного дотримання європейських та міжнародних стандартів кримінального судочинства, а їх імплементація у вітчизняне законодавство є особливо необхідною. Відтак посилення процесуальних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, а також удосконалення регулювання кримінальної процесуальної діяльності не може здійснюватися у відриві від загальновизнаних міжнародних правових стандартів і практики ЄСПЛ як регулятора правових елементів підтримання правопорядку, охорони миру та безпеки людства⁴⁷¹.

Сьогодні проблеми і вимоги, які стоять перед Україною у зв'язку з інтеграційними процесами, свідчать про те, що захист прав, свобод і законних інтересів особи набуває все більшого значення. За таких умов розроблення і практичне втілення дієвих правових механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів особи неможливе без урахування загальновизнаних міжнародно-правових стандартів і принципів у цій сфері. Саме тому, на наше переконання, подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, впровадження нових інститутів має відбуватися не інакше як з урахуванням загальновизнаних європейських стандартів і принципів здійснення кримінального судочинства. Тож, безумовно, на даному

⁴⁷⁰ Капліна О. В. Міжнародні-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 1–2. С. 223.

⁴⁷¹ Гринюк В. О., Попелюшко В. О. Теоретико-праксеологічне дослідження проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 3. С. 244–245.

історичному етапі розвитку нашої держави порушене питання вимагає осмислення сутності та правової природи міжнародно-правових стандартів захисту особи в кримінальному процесі.

З огляду на пріоритетність окресленого напряму, наразі Україна активно підтримує міжнародне співробітництво з членами європейської спільноти у різних сферах діяльності, що вимагає постійного приєднання до діючих багатосторонніх міжнародних договорів. На цій основі здійснюється приведення національного законодавства у відповідність до загальновизнаних норм і стандартів. Зокрема, це стосується кримінального процесу України, що є специфічним видом діяльності уповноважених службових осіб, які в межах і порядку, передбачених законом, можуть застосовувати правообмежувальні заходи (затримання, привід, тимчасове вилучення, арешт майна, обрання запобіжних заходів тощо).

Більше того, в умовах концептуального реформування національного законодавства потреба зосередження уваги на обов'язковості впровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи в кримінальному процесі, як ніколи раніше, стає актуальною для нашої держави. Відтак існує потреба привернути увагу практиків і законотворців до цієї проблеми з метою спонукання їх до формування відповідної концепції вдосконалення законодавства. Отже, позитивний досвід міжнародного співробітництва свідчить про те, що побудова нормальних відносин з іншими державами базується на теорії і практиці міжнародного права та обумовлює необхідність створення добре налагодженого державного механізму правового регулювання. Від цього напряму державного управління залежить ефективність імплементації норм міжнародного права як у сфері взаємовідносин між державами, так і при їх реалізації відповідно до норм національного законодавства⁴⁷². Вказане також обумовлено взятими Україною зобов'язаннями щодо забезпечення захисту прав і свобод людини в повному обсязі, а у разі їх порушення створення усіх умов для поновлення. І, як слушно зауважив М. Орзіх, конституційні права і свободи людини

⁴⁷² Братко І. В. Особливості імплементації норм міжнародного права. Актуальні питання публічного та приватного права. 2015. № 2. С. 113.

не можуть бути вужчими за змістом від міжнародно-правових стандартів, і до цього повинні прагнути всі народи⁴⁷³. У цьому відношенні слід відзначити вимоги ст. 22 Конституції України, згідно з якими при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Таким чином, реформування правової системи України пов'язано з утвердженням ефективних правових інститутів, які б гарантували розвиток нашої держави як соціальної, демократичної та правової.

Слід взяти до уваги те, що міжнародно-правові стандарти кримінального судочинства мають важливе значення не лише для теорії права, а й для правозастосовної діяльності. По-перше, аргументуючи та приймаючи свої рішення на підставі таких стандартів, державні органи та посадові особи реалізують конституційні положення з питань застосування міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства. По-друге, застосування загальновизнаних міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини є свідченням формування нової правової системи, в якій, дійсно, права і свободи кожної людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. По-третє, формування суддівської позиції на основі міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод людини сприяє довірі з боку громадян, які очікують на радикальні зміни у цій сфері.

Аналізуючи систему універсальних міжнародних правових актів щодо протидії катуванням та іншим формам негуманного поводження з людиною, Є. Б. Тітов зазначив, що із середини ХХ-го століття чимало зусиль було витрачено державами на розроблення та реалізацію міжнародних стандартів захисту прав людини. Ці зусилля знайшли свій прояв у формуванні масштабної системи таких стандартів. Учений відзначив, що така система включає норми універсального, регіонального, субрегіонального та локального характеру, які органічно доповнюють, підсилюють, а іноді й дублюють одна одну, формуючи тим самим ефективний

⁴⁷³ Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні. Право України. 1992. № 4. С. 9.

міжнародно-правовий механізм забезпечення, захисту і відновлення основоположних прав і свобод людини⁴⁷⁴.

Як свідчить досвід провідних країн (США, Німеччина, Франція, Великобританія тощо), процес імплементації міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод людини у національне законодавство не відбувається відразу, адже це явище не миттєвого характеру. Для цього процесу потрібен тривалий час.

Результатом багаторічної та плідної роботи провідних учених, практиків і міжнародних фахівців у галузі права стало прийняття Верховною Радою України 13 квітня 2012 року чинного КПК України. За словами творців документа, він відповідає прогресивним європейським правовим стандартам і принципам кримінального судочинства, а його завданням є посилення захисту прав, свобод та законних інтересів особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Після закріплення в ст. 2 КПК України пріоритету захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження постала необхідність у формуванні відповідного правового механізму їх прикладного забезпечення. Адже, за слушним твердженням В. О. Зуєвої та Л. О. Шапенко, не стільки прийняття та існування правових приписів само по собі, скільки їх втілення у діяльність суб'єктів здатне впливати на політичний і соціальний стан життя суспільства та держави. Саме реалізація права є загальноцивілізаційною основою та суттю правопорядку. Право виступає в якості вищої соціальної цінності, але лише тоді, коли його норми та цінності втілюються в життя, реалізуються в актах соціальної взаємодії⁴⁷⁵.

У цілому видається можливим стверджувати, що з прийняттям КПК України доктрина кримінального процесу та правозастосовна практика отримали низку новел, однією з яких стало запровадження положення щодо застосування в кримінальному провадженні практики Європейського суду з прав людини. Тобто

⁴⁷⁴Тітов Є. Б. Система універсальних міжнародних актів по боротьбі з катуваннями та іншими формами негуманного поводження. Форум права. 2014. № 3. С. 383.

⁴⁷⁵Зуєва В. О., Шапенко Л. О. Реалізація функцій права: теоретико-правові аспекти дослідження. Актуальні питання публічного та приватного права. 2015. № 2. С. 13.

можна говорити про те, що з часу введення в дію чинного КПК України національна правова система набула певних ознак англосаксонської прецедентної системи права. Адже, як вважають А. Бущенко, О. Сапожнікова та О. Шинкаренко, нині судова система не може існувати без прецеденту, незалежно від того, до якої системи її відносять. Законом неможливо врегулювати все, і наші суди все одно керуються пануючими в ній уявленнями про те, як правильно застосовувати закон. А це і є прецедент. Просто в системі прецедентного права всі юристи знають про такий прецедент і покладаються на його силу. В нашій системі це більш негласна політика, яку, по-перше, не так легко виявити, а, по-друге, якою можна знехтувати. Тому вони не бачать великих проблем у переході до прецедентної системи права. Хоча вона більш вимоглива до здатності судді аргументувати своє рішення, але така здатність не менш необхідна і у романо-германській системі⁴⁷⁶.

Аналізуючи діяльність Європейського суду з прав людини, А. Столітній вказує, що у своїх рішеннях ЄСПЛ конкретизує і деталізує норми Конвенції і протоколів до неї, розкриває зміст правових оціночних понять і формулює правові позиції, при цьому застосування юридичних норм охоплює три питання: юридичний аналіз конкретних випадків, які підлягають вирішенню, тлумачення Конвенції і протоколів, їх послідовний логічний розвиток. Автор звертає увагу на останній елемент процедури правозастосування, який свідчить про те, що Європейський суд виходить за межі конкретної справи, яка ним розглядається по суті, розробляючи в таких процедурах висновки, котрі є зразками для інших аналогічних випадків та отримують визнання як належне регулювання спірних кримінальних процесуальних правовідносин⁴⁷⁷. З приводу вказаного зауважимо, що яскравим прикладом є позиція ЄСПЛ, викладена у Рішенні «Бендерський проти України», де Суд підкреслює, що право на захист впливає

⁴⁷⁶ Бущенко А., Сапожнікова О., Шинкаренко О. Precedent UA – 2015. Київ : КВІЦ, 2015. С. 13.

⁴⁷⁷ Столітній А. Втілення міжнародних стандартів досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України. National law journal: theory and practice. 2015. Decembrie. С. 242.

з права на справедливий судовий розгляд. Даний висновок Суд робить, враховуючи ті обставини, що національні судові органи не надали особливої та чіткої реакції щодо обґрунтованих доводів особи, що зумовило незабезпечення права на справедливий судовий розгляд⁴⁷⁸. І, як цілком слушно з даного питання зауважив С. Д. Шаталюк, норма ч. 3 ст. 6 Конвенції оперує саме терміном «право на захист», а не «право на юридичну допомогу»⁴⁷⁹.

Ми цілком підтримуємо таку позицію, оскільки в правовій європейській країні, якою прагне стати України, кожний суддя має бути професіоналом своєї справи, а при постановленні ухвали чи винесенні вироку за можливості посилатися на відповідну практику ЄСПЛ. Така власна обізнаність додатково буде свідчити про справедливість, обґрунтованість та вмотивованість як власної позиції судді, так і прийнятого ним рішення, що, у свою чергу, мінімізує сумніви в його об'єктивності, а отже, підвищить авторитет судової гілки влади загалом. В умовах проведення судово-правової реформи це питання постає особливо гостро, адже сьогодні українці очікують від уряду нашої країни концептуальних змін, зокрема запровадження не декларативних, а практично діючих, ефективних законодавчих положень, спрямованих на дійсне забезпечення й захист прав, свобод та законних інтересів кожної особи.

Водночас, як констатував О. О. Юхно, законодавцем так і не було ліквідовано низку інститутів (наприклад, депутатської недоторканності), що не може не вплинути на ефективність роботи правоохоронних органів, а також своєчасну протидію корупції в державі. Сучасні умови протидії та запобігання злочинності вимагають від слідчого дедалі більшої професійної майстерності. Незважаючи на прийняття нового КПК України, питання подальшого удосконалення і демократизації досудового розслідування вирішуються дуже повільно. Це, передусім, пояснюється відсутністю єдиної концепції щодо його

⁴⁷⁸ Справа «Бендерський проти України» (Заява № 22750/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 лист. 2007 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313.

⁴⁷⁹ Шаталюк С. Д. Запровадження міжнародних стандартів надання безоплатної правової допомоги в Україні. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. 2012. Вип. 170. С. 93.

реформування, яка має будуватися на професійно напрацьованих науковцями і практиками обґрунтованих засадах, що впливають з пізнаної реальної дійсності суспільних відносин, а також із позитивних факторів у практиці функціонування вітчизняних і зарубіжних процесуальних інститутів⁴⁸⁰.

На нашу думку, новелізація щодо застосування практики ЄСПЛ призвела до того, що сучасна парадигма захисту прав, свобод і законних інтересів особи в міжнародному вимірі значно зросла. Так, ч. 2 ст. 8 КПК України передбачено, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. У свою чергу, в ч. 5 ст. 9 КПК України закріплено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Отже, буквальне тлумачення змісту наведених положень дає змогу зазначити, що застосування практики ЄСПЛ стосується лише засади верховенства права та законності, адже в інших двадцяти засадах (глава 2 КПК України) іншого не передбачено. Проте зрозуміло, що законодавець не обмежився застосуванням практики ЄСПЛ лише стосовно вказаних двох засад. Тому, усвідомлюючи той факт, що захист особи, охорона прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному провадженні є першочерговим завданням, законодавцю слід було закріпити окрему засаду стосовно застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні.

Наразі обов'язковість застосування прецедентної практики ЄСПЛ передбачена лише на рівні Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Проте досить часто правоохоронні та судові органи до нього не звертаються і здебільшого керуються у своїй діяльності положеннями КПК України. Більше того, доволі часто в одному й тому ж суді приймаються діаметрально протилежні рішення, абсолютно по-різному застосовуються норми одного закону в аналогічних кримінальних провадженнях. Річ у тім, що окремі положення кримінального процесуального законодавства

⁴⁸⁰ Южно О. О. Актуальні проблеми реформування досудового слідства у сучасному стані розвитку і удосконалення кримінального процесуального законодавства України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 3. С. 159.

України не сприяють однаковому їх тлумаченню, а отже, і правозастосуванню, що, звісно, призводить до «законного» порушення прав і свобод людини вже на стадії досудового розслідування. Вказане надає яскраві приклади порушення положень Конституції України в частині рівності кожного перед законом, оскільки в даному випадку спостерігається ситуація, коли до однакових правовідносин застосовують різну правову процедуру, що в контексті дотримання прав та свобод людини під час здійснення кримінального судочинства є неприпустимим.

Водночас, згідно з ч. 2 ст. 1 КПК України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є однією зі складових частин кримінального процесуального законодавства України. Разом із тим, відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Як слушно зауважив С. М. Перепьолкін, ні у внутрішньодержавному, ні в міжнародному праві немає однозначної відповіді на питання про сутність, зміст і форми існування міжнародних стандартів, що, у цілому, негативно впливає на практику правозастосування⁴⁸¹. Загалом підтримуючи таку думку, додамо, що в сучасній юридичній науці питання щодо визначення поняття міжнародно-правових стандартів захисту прав особи до кінця не досліджено. Причиною цього, на нашу думку, є існування низки дефініцій, які тим чи іншим чином пов'язані між собою, зокрема йдеться про такі поняття, як «міжнародний захист», «міжнародна система захисту прав», «міжнародні стандарти та принципи», «європейські правові стандарти», «норми та принципи міжнародного права» тощо. Внаслідок цього сьогодні більшість суддів, прокурорів і адвокатів ототожнюють дані поняття. Наведене підтверджено й результатами анкетування, проведеного М. Г. Моторигіною, де 84,09 % респондентів вважають їх синонімами⁴⁸².

⁴⁸¹ Перепьолкін С. М. Поняття міжнародного стандарту правоохоронної діяльності. Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 269.

⁴⁸² Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. С. 61.

Науковці демонструють різні підходи до визначення поняття міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи, в тому числі в галузі кримінального процесу. Для теорії кримінального процесу дане поняття не є новим, оскільки широко використовується в юридичній літературі, однак серед учених не склалося єдиного підходу до його трактування. У зв'язку з цим залишаються невизначеними межі їх впливу на забезпечення захисту прав і свобод особи в кримінальному провадженні. При цьому міжнародні-правові стандарти захисту прав і свобод людини відіграють прогностичну роль у розвитку і вдосконаленні законодавства. Все це вимагає переосмислення усталених підходів до правозастосовної практики, що зумовило певну активізацію дослідження проблем запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав, свобод та законних інтересів особи в контексті сучасної парадигми кримінального процесу України.

Якщо говорити про міжнародно-правові стандарти, варто підкреслити, що Статут ООН став першим в історії міжнародних відносин багатостороннім міжнародним договором, що заклав основи для активного розвитку співробітництва держав, у тому числі у сфері прав людини⁴⁸³. Важливу роль у становленні міжнародних стандартів прав і свобод людини відіграють Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас у відповідному напрямку наявні близько 300 декларацій, конвенцій, хартій, які набули визнання світовим співтовариством⁴⁸⁴.

Вважаємо доцільним з'ясувати зміст поняття «стандарт», оскільки в юридичній літературі важко знайти його розгорнуте визначення. Здебільшого, вчені не загострюють уваги на етимології даного терміна, а відразу переходять до вивчення поняття «міжнародно-правовий стандарт».

⁴⁸³ Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. Молодий вчений. 2017. № 12 (52). С. 329.

⁴⁸⁴ Мутусханов А. А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. Трипільська цивілізація. 2012. № 8. С. 63.

У тлумачних словниках термін «стандарт» визначений як зразок, еталон, модель, що беруться за вихідне для зіставлення з іншими предметами (стають мірилом для інших об'єктів)⁴⁸⁵.

В юридичній літературі існують різні підходи до тлумачення поняття «міжнародно-правовий стандарт», оскільки воно розкривається вченими з огляду на належність до певної галузі права. Так, у контексті дослідження прав людини і громадянина П. М. Рабінович і М. І. Хавронюк міжнародно-правові стандарти з прав людини визначили як закріплені в міжнародно-правових актах та інших міжнародно-правових документах принципи (зразки, еталони), що є орієнтиром діяльності держав-учасниць, які ратифікували міжнародний договір (угоду). Далі вчені указують, що це узгоджені показники цих прав, які заохочують або зобов'язують держави до їх дотримання⁴⁸⁶.

З точки зору вчених у галузі міжнародного права, зокрема В. Г. Буткевича, міжнародні стандарти прав людини – це регламентовані в конкретній сфері життєдіяльності її права і свободи, визначаючи, в який спосіб загальновизнані норми міжнародного права можуть бути застосовані, які зобов'язання держави можуть чи мають брати на себе для забезпечення прав людини і якими міжнародними гарантіями підкріплені ці права і свободи⁴⁸⁷.

Більш конкретно за своїм змістом поняття «міжнародні стандарти прав людини» надається П. Рабіновичем та О. Венецькою, під яким дослідники розуміють закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють

⁴⁸⁵ Словарь современных понятий и терминов / [Н.Т. Бунимович, Г.Г. Жаркова, Т.М. Корилова и др. ; сост. и общ. ред. В. А. Макаренко]. 4-е изд., дораб. и доп. М. : Республика, 2002. С. 411; Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. Київ : Довіра, 2000. С. 856.

⁴⁸⁶ Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. С. 14, 19.

⁴⁸⁷ Буткевич В. Г. Міжнародне право : основні галузі права. Київ : Либідь, 2004. С. 208.

позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру⁴⁸⁸.

Заслуговує на увагу позиція Д. В. Сімоновича, який міжнародні стандарти забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві визначив як звід основних принципів забезпечення прав людини, встановлений міжнародними нормативно-правовими актами, які є обов'язковими для виконання всіма національними органами в кримінальному судочинстві у разі їх ратифікації Верховною Радою України⁴⁸⁹.

У контексті розгляду питань реалізації рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України В. Г. Уваров зазначає, що під правовою дефініцією «загальновизнаний міжнародно-правовий стандарт» слід розуміти норми та принципи, закріплені в міжнародно-правових актах, що мають обов'язковий або рекомендаційний характер для держав-членів, що ратифікували міжнародний договір, а також містять відповідні критерії, якими вони зобов'язані керуватися під час законотворчої діяльності при удосконаленні національного законодавства⁴⁹⁰.

Деяко схожу наукову позицію висловила і М. Г. Моторигіна, зокрема про те, що загальновизнані принципи міжнародного права у сфері кримінального судочинства – це історично обумовлені, визнані мировою спільнотою основоположні засади, що знайшли своє відображення у міжнародно-правових актах (договорах, статутах, деклараціях тощо), є обов'язковими або рекомендаційними для виконання чи дотримання та запровадження у національну правову систему держав-учасниць⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття. Юридичний вісник України. 2012. № 49. 8–14 грудня. URL: <http://www.judges.org.ua/article/dig3623.htm>.

⁴⁸⁹ Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія. Харків : НикаНова, 2011. С. 23.

⁴⁹⁰ Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. С. 7.

⁴⁹¹ Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. С. 69.

З наведеними трактуваннями повною мірою важко погодитися, оскільки, по-перше, сьогодні в світі не має жодного міжнародно-правового акта, який був би ратифікований усіма державами. По-друге, вважаємо, що тільки норми-принципи є обов'язковими для виконання, що впливає із закріпленого в ст. 53 Віденській конвенції про право міжнародних договорів терміна «імперативна норма міжнародного права», тобто норма, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому, а відхилення від її виконання є недопустиме, і яка може бути змінена лише наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий же характер. Усі інші норми міжнародно-правових актів мають лише рекомендаційний характер і, по-перше, спрямовані на оптимізацію та вдосконалення чинного національного законодавства; по-друге, є орієнтиром при формуванні та запровадженні нових положень; по-третє, встановлюють межі втручання у приватне життя, застосування примусу та обмеження прав і свобод людини.

У контексті розгляду процесуального становища потерпілого під час досудового розслідування М. І. Тлепова надала власне бачення щодо поняття міжнародних стандартів захисту прав потерпілого, під якими запропонувала розуміти закріплену в джерелах міжнародного права систему норм і принципів, що на основі загально визнаних уявлень про права особи встановлює права потерпілого та умови їх обмеження, механізми і гарантії реалізації таких прав, що з урахуванням особливостей порядку правового регулювання мають бути втілені й конкретизовані в національних правових системах⁴⁹².

М. В. Гузела тлумачить зміст міжнародних стандартів забезпечення прав підозрюваного як закріплення певної мінімальної кількості (об'єму) прав особи, які в разі настання певних умов є найбільш незахищеними в процесі здійснення кримінального провадження. При цьому, як зауважує дослідник, такі умови можуть виникнути, здебільшого, в процесі затримання підозрюваного або ж тримання його під вартою. Вчений підкреслює, що в багатьох міжнародно-правових актах, які закріплюють права

⁴⁹²Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. С. 8–9.

осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, певні їх норми прямо чи опосередковано врегульовують можливість забезпечення прав підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, а також закріплюють певні гарантії реалізації підозрюваним своїх процесуальних прав⁴⁹³.

Узагальнюючи точки зору щодо визначення поняття «міжнародний стандарт», О. В. Капліна зазначила, що одні вчені тлумачать його як своєрідний кодекс прав людини в міжнародному праві, інші вважають, що міжнародні стандарти в галузі прав людини – це міжнародно-правові, тобто такі, що впливають з норм міжнародного права, обов'язки держав, треті стверджують, що права людини неможливо імпортувати, оскільки в кожному суспільстві вони мають специфіку, а змісту й духовності вони набувають у державному відокремленому суспільстві. Також дослідниця вказує на існування думки, згідно з якою, незважаючи на встановлення основних прав, свобод і обов'язків громадян найвищими органами державної влади у формі конституційного закону, вони не можуть бути вужчими за змістом від міжнародно-правових стандартів. З огляду на різноманіття позицій, учена підтримала думку вчених, згідно з якою стосовно кримінального процесу міжнародно-правові стандарти – це норми, які базуються на загальних принципах міжнародного права і регулюють відносини, що складаються у ході їх реалізації у різних сферах кримінального судочинства⁴⁹⁴.

Аналізуючи аспекти правозастосування положень нормативних документів, що закріплюють міжнародні правові стандарти прав і свобод людини, К. С. Тищенко зауважив, що поняття міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини пов'язане з категорією загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Однак у практичному аспекті вказаної

⁴⁹³ Гузела М. В. До проблеми прав підозрюваного в кримінальному провадженні: міжнародні стандарти забезпечення. Вісник Львівського університету. 2016. Вип. 63. С. 192–191.

⁴⁹⁴ Капліна О. В. Міжнародні-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 1–2. С. 224.

категорії спостерігаються певні складності застосування загальноvizнаних принципів і норм міжнародного права, тому що вони не закріплені в якомусь єдиному міжнародно-правовому акті⁴⁹⁵. Таку думку слід підтримати, оскільки, дійсно, міжнародні правові стандарти захисту прав і свобод людини розпорошені у досить великій кількості документів. І це є цілком виправдана закономірність, адже кожного дня в цивілізованій, демократичній, правовій державі відбувається розвиток суспільних відносин, що потребує забезпечення їх захисту.

Як підкреслює С. Є. Щирба, в 1998 році Міжнародною Амністією у Лондоні були розроблені «Десять правозахисних стандартів для правоохоронних органів». Ці правила засновані на стандартах ООН до правоохоронних органів кримінальних процедур та правах людини, суть яких полягає в наступному:

1) кожна людина має право на рівний захист закону, без дискримінації за будь-якими ознаками, особливо від насильства та загроз. Особливу увагу слід приділяти вразливим групам населення – дітям, людям похилого віку, жінкам, біженцям, переселенцям та представникам меншин;

2) спрямованість на прояв співчуття та поваги до всіх жертв злочинств, на охорону їх безпеки та приватного життя;

3) незастосування сили, за виключенням тих випадків, коли вони суворо необхідні та у мінімально необхідному обсязі;

4) уникнення застосування сили проти незаконних, але мирних зібрань. Розганяючи зібрання із застосуванням насильства, силу слід застосувати у мінімальному обсязі;

5) смертоносну силу слід застосувати лише там, де це абсолютно неминуче, щоб врятувати своє життя або життя інших людей;

6) арешт, який має здійснюватися на достатніх підставах та у відповідності із законними процедурами арешту. Важливо прослідкувати, щоб усі затримані незабаром після арешту отримали можливість зв'язатися із родичами та юристом, а також отримати необхідну медичну допомогу;

7) гуманне поводження з усіма затриманими;

8) недопустимість здійснення позасудових страт чи зникнень;

⁴⁹⁵Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. Молодий вчений. 2017. № 12 (52). С. 328.

9) накази щодо здійснення дій, передбачених у 8 пункті, виконанню не підлягають;

10) про всі порушення цих основних стандартів слід повідомляти керівництво та прокуратуру⁴⁹⁶.

Аналітичний огляд існуючих теоретичних поглядів на трактування поняття «міжнародні-правові стандарти захисту прав і свобод людини» дає можливість визначити, що вони розглядаються як багатоаспектне правове явище, а саме як: а) правовий інститут; б) гарантія проти необґрунтованого порушення прав і свобод людини; в) гарантія захисту порушених прав і свобод людини.

Ураховуючи наведені наукові позиції, *на нашу думку, під міжнародно-правовими стандартами захисту прав і свобод людини слід розуміти закріплені в загальновизнаних нормативних актах вихідні положення, якими встановлені основні й невід'ємні права і свободи людини, захист яких є обов'язком держави, що ратифікувала відповідний міжнародний договір.* Однак вважаємо, що трактування цього поняття здебільшого є умовним, оскільки сьогодні у світі прийнято значну кількість міжнародних договорів, які ратифіковані не всіма державами або ж ратифіковані в певній частині чи з певними застереженнями. При цьому вони справляють суттєвий вплив на формування національного законодавства.

Аналіз міжнародних правових актів дозволяє класифікувати міжнародні-правові стандарти у сфері кримінальної юстиції на такі основні категорії:

- стандарти здійснення кримінального переслідування відносно особи;
- стандарти реалізації права на захист потерпілим як стороною, що зазнала неправомірного порушення прав та свобод, законних інтересів унаслідок вчення відносно неї злочинів;
- стандарти забезпечення прав і свобод особи, щодо якої здійснено кримінальний процесуальний примус (затримання, привід, арешт майна, обшук тощо).

⁴⁹⁶ Щирба С. Є. Вплив міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів України щодо захисту прав людини. Європейські перспективи. 2014. № 7. С. 165.

Вважаємо, що основними напрямками подальших теоретичних досліджень проблем запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні повинні бути:

1) розроблення відповідної концепції запровадження міжнародно-правових стандартів захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів у кримінальному провадженні;

2) визначення теоретико-правових засад забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні через призму міжнародно-правових стандартів;

3) визначення шляхів підвищення ефективності процесуального механізму застосування міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Висновки до розділу 3

1. Побудова ч. 2 ст. 36 КПК України свідчить про те, що законодавець не врахував усіх наглядових повноважень прокурора, якими він наділений під час кримінального провадження, а також не здійснив чіткого їх розмежування. Запропоновано до ст. 36 КПК України внести зміни, що безпосередньо спрямовані на удосконалення процесуальної діяльності прокурора в кримінальному провадженні, а також наголошено на необхідності розмежування повноважень прокурора залежно від стадій кримінального провадження.

2. В умовах розвитку й підсилення змагального процесу ефективна реалізація судового контролю має суттєве значення, оскільки ймовірність порушення або незаконного обмеження прав, свобод та інтересів особи на стадії досудового розслідування найбільш висока. Обумовлюється це тим фактом, що слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, на відміну від інших державних органів і посадових осіб, наділені повноваженнями, які в установленому законом порядку дозволяють їм обмежити права, свободи та законні інтереси особи, що зумовлює потребу в запровадженні ефективних гарантій, в тому числі у формі

забезпечення судового контролю при прийнятті відповідних рішень та виконанні процесуальних дій.

3. Міжнародно-правові стандарти кримінального судочинства – це закріплені в загальновизнаних нормативних актах вихідні положення (норми-принципи), які є обов'язковими для виконання державами, що ратифікували відповідний міжнародний договір.

Основними напрямками подальших теоретичних досліджень проблем запровадження міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні повинні бути: 1) розробка відповідної концепції запровадження міжнародно-правових стандартів захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів у кримінальному провадженні; 2) визначення теоретико-правових засад забезпечення прав і свобод особи у кримінальному провадженні через призму міжнародно-правових стандартів; 3) визначення шляхів підвищення ефективності процесуального механізму застосування міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод особи у кримінальному провадженні з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

4.1. Підстави та процесуальний порядок закриття кримінального провадження

Розпочинаючи дослідження підстав і процесуального порядку закриття кримінального провадження, зазначимо, що інститут закриття кримінального провадження трансформувався у ході розвитку кримінального процесу України. Головні зміни стосувалися підстав прийняття рішення про закриття кримінального провадження, а також права прийняття цього процесуального рішення: спочатку його було надано лише судовим органам, потім і органам досудового розслідування⁴⁹⁷.

Згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством України, закриття кримінального провадження є однією з форм закінчення досудового розслідування. Значущість цієї форми закінчення досудового розслідування підтверджується й кількістю прийнятих процесуальних рішень про закриття кримінального провадження. Так, у 2016 р. на стадії досудового розслідування з 11 709 закінчених кримінальних проваджень 10 527 проваджень було закрито; у 2017 р. із 11 586 кримінальних проваджень 9 970 було закрито⁴⁹⁸.

Як слушно зауважує О. О. Торбас, навіть у самому переліку форм, наданому в ст. 283 КПК, закриття провадження знаходиться на першому місці, тим самим законодавець особливо підкреслює процесуальне значення цієї форми та наголошує на необхідності чіткого дотримання норм чинного законодавства при закритті кримінального провадження задля забезпечення прав осіб, яких

⁴⁹⁷Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 29.

⁴⁹⁸Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2017 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820; Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820.

таке рішення стосується⁴⁹⁹. Певною мірою погоджуючись із таким твердженням, вважаємо, що належне забезпечення й дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження повинно здійснюватися незалежно від форми закінчення досудового розслідування.

Слід звернути увагу на те, що законодавче наведення й розміщення форм закінчення досудового розслідування у трьох пунктах ч. 2 ст. 283 КПК України призводить до оманливого уявлення й твердження окремих учених про наявність лише трьох форм закінчення досудового розслідування⁵⁰⁰, або чотирьох⁵⁰¹. Насправді, таких форм п'ять, адже у п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України передбачено не одну чи дві, а відразу три форми закінчення досудового розслідування, а саме: звернення до суду з обвинувальним актом; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Побудова положення ч. 2 ст. 283 КПК України базується на такій загальній zasadі кримінального провадження, як розумні строки. Так, відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК України, кожен має право на те, щоб обвинувачення стосовно нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або було закрите. Таку норму імplementовано з вимог ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а саме щодо права на судовий розгляд «упродовж розумного строку». Разом із тим експертами Ради Європи зазначається, що, вживаючи термін «найкоротший

⁴⁹⁹Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 26.

⁵⁰⁰Паршак С. А. *Відкриття матеріалів досудового розслідування як гарантія захисту прав учасників кримінального провадження. Від громадянського суспільства — до правової держави* : тези X Міжнар. наук. Internet-конф. студентів та молодих вчених (м. Харків, 25 квіт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 246–247; Торбас О. О. *Момент закінчення досудового розслідування за КПК 2012 р. Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 черв. 2013 р.). Київ, 2013. С. 104.

⁵⁰¹Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. С. 595; Корчева Т. В. *Окремі питання щодо вдосконалення процесуального порядку відкриття матеріалів іншої стороні у кримінальному провадженні. Право і суспільство. 2014. № 6–1, ч. 2. С. 332.*

строк», Україна запроваджує більш високі стандарти, ніж передбачено Конвенцією. У КПК України 2012 р. міститься поняття розумних строків (ч. 1 ст. 28 КПК), а також встановлено критерії їх визначення (ч. 3 ст. 28 КПК). При цьому обов'язок забезпечити проведення досудового розслідування у розумні строки покладається, передусім, на прокурора. На слідчого суддю цей обов'язок покладається лише в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції (ч. 2 ст. 28 КПК України). Однак сутність поняття «найкоротший строк» законодавець не визначає, а оскільки таке визначення все ж необхідне, погоджуємося із таким розумінням поняття «у найкоротший строк», що використовується в ч. 2 ст. 283 КПК України: процесуальні рішення про закінчення досудового розслідування повинні прийматись без затримки і у більш стислі строки порівняно з граничними, визначеними КПК України⁵⁰². Водночас, на наше переконання, рішення про закриття кримінального провадження повинно прийматися лише після всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження та безпосередньої оцінки зібраних доказів.

Досудове розслідування визнається закінченим, якщо вже немає необхідності у проведенні слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання, перевірку та оцінку доказів, коли жодна з версій, які виникли, не залишилась неперевіреною, тобто виконані вимоги ст. 91 КПК України про встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні⁵⁰³. До того ж, за слухним зауваженням С. А. Паршака, рішення про закінчення досудового розслідування може мати законний характер не лише у випадку встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, але й щодо їх всебічного, повного та об'єктивного дослідження (ч. 2 ст. 9, ч. 1 ст. 94 КПК України), а також

⁵⁰² Неділько В. Повноваження прокурора під час закриття кримінального провадження. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 60–61; Реалізація повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва під час закінчення досудового розслідування. Конспекта. Нет: образовательный портал. URL: <https://konspekta.net/lek-7913.html>.

⁵⁰³ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 705.

ужиття заходів до забезпечення відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, тощо. Тому розслідування не може вважатися закінченим до тих пір, поки завдання кримінального провадження не вирішені⁵⁰⁴. Відтак можна зазначити, що постанова про закриття кримінального провадження – це одне із важливих процесуальних рішень, прийнятих компетентною уповноваженою особою, за допомогою якого забезпечується виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК.

Як свідчить аналіз юридичних джерел, сьогодні серед науковців відсутня єдність думок стосовно поняття «закриття кримінального провадження». Так, свого часу П. М. Давидов та Д. Я. Мирський вважали закриття кримінальної справи процесуальною дією органів дізнання, слідчого, прокурора, суду, яка здійснюється в передбаченому законом порядку⁵⁰⁵, а С. А. Шейфер називав закриття провадження у кримінальній справі процесуальною гарантією проти необґрунтованого притягнення громадянина до кримінальної відповідальності⁵⁰⁶. Проте такий підхід до розкриття сутності досліджуваного поняття не дає чіткого його розуміння. Тому більш виваженою вбачається позиція М. В. Жогіна та Ф. Н. Фаткулліна, які під ним розуміли процесуальний акт, що виражає рішення уповноваженої посадової особи про відсутність необхідних для кримінального судочинства передумов і про відмову від його подальшого ведення⁵⁰⁷.

Слід відзначити й думку А. Я. Дубинського, який закриття кримінальної справи визначив як заключний етап розслідування, комплекспроцесуальних дій, пов'язаних з аналізом і оцінкою доказів, систематизацією матеріалів кримінальної справи, ознайомленням із закінченням провадження, розглядом клопотань, формуванням

⁵⁰⁴ Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 64–65.

⁵⁰⁵ Давыдов П. М., Мирский Д. Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1963. С. 5.

⁵⁰⁶ Шейфер С. А. Прекращение дела в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1963. С. 4.

⁵⁰⁷ Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М. : Юрид. лит., 1965. С. 283.

висновків і рішень⁵⁰⁸. Подібне визначення сформулював і С. М. Благодир, розуміючи під закриттям кримінальної справи на досудовому слідстві заключний етап розслідування, під час якого слідчий, прокурор у межах своїх повноважень аналізує та оцінює зібрані докази і на їх основі констатує закінчення провадження у кримінальній справі по суті у зв'язку з наявністю передбачених законом підстав⁵⁰⁹.

Також під цією дефініцією розуміється таке закінчення досудового розслідування, яке відбувається в силу наявності обставин, що виключають подальше його здійснення, або за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності⁵¹⁰. Ми не можемо повною мірою погодитися з таким тлумаченням закриття кримінального провадження, оскільки за наявності відповідних підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності прокурор складає про це клопотання і направляє його до суду. І вже суд у підготовчому провадженні, дослідивши надіслані матеріали кримінального провадження, переконавшись у дійсній наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності, приймає про це рішення і закриває провадження.

На думку Т. О. Біліченка, закриття кримінального провадження являє собою юридичний акт (процесуальне рішення та відповідний процесуальний документ), яким припиняється здійснення провадження через наявність певних обставин, встановлених законом⁵¹¹.

Отже, наведені наукові позиції підтверджують той факт, що закриття кримінального провадження – це багатоаспектне явище, яке у теорії кримінального процесу розглядається з

⁵⁰⁸ Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1975. С. 11–12.

⁵⁰⁹ Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посібник. Тернопіль : ТАНГ «Економічна думка», 2001. С. 23.

⁵¹⁰ Уголовно-процесуальний кодекс України : науч.-практ. комент. / под общ. ред. В.Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Харьков : Одиссей, 2005. С. 502; Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 707.

⁵¹¹ Біліченко Т. О. Підстави закриття кримінального провадження: поняття, сутність, види. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 70.

різних сторін, зокрема як: процесуальний акт (дія); юридичний факт; самостійний правовий інститут; одна з форм закінчення досудового розслідування; процесуальна гарантія проти незаконного притягнення до кримінальної відповідальності⁵¹².

Здійснивши аналіз наукових точок зору з приводу тлумачення поняття «закриття кримінального провадження», К. В. Токаренко виділила найголовніші ознаки, які вказують, що воно є кримінальним процесуальним рішенням, зокрема: 1) воно знаходить вираз лише у правовому акті, процесуальна форма якого передбачена законодавством; 2) може бути прийнятим лише компетентною посадовою особою державного органу; 3) надає відповіді на правові питання, які виникли під час здійснення кримінального провадження і зумовлюються встановленими фактичними даними і нормами закону; 4) містить владне волевиявлення про дії, спрямовані на досягнення мети кримінального провадження; 5) має преюдиціальний характер. Ураховуючи це, учена пропонує закриття кримінального провадження розуміти як підсумкове рішення, що виконує завдання кримінального провадження та досягає його мети. Це рішення є кінцевим для багатьох стадій кримінального провадження. Але в науці виникають дискусії щодо того, чи вирішується остаточно цим рішенням саме кримінальне провадження (кримінальна справа)⁵¹³.

З приводу досліджуваного питання підтримаємо бачення Г. І. Глобенка, який цілком слушно зауважив, що вихідним для усіх визначень є розуміння закриття кримінальної справи (кримінального провадження) як правового інституту. Тож, загострюючи увагу на якомусь одному аспекті закриття кримінального провадження, важко відобразити цілісну сутність цього інституту. Адже і процесуальний акт, і форма закінчення досудового розслідування, і юридичний факт, і процесуальна гарантія – це прояви інституту закриття

⁵¹²Матюшенко Р. І. Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. С. 3.

⁵¹³Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 43–44.

кримінального провадження, форма реалізації норм, що охоплюються ним⁵¹⁴.

Таким чином, погоджуємося із твердженням про те, що закриття кримінального провадження не повинно розглядатися як одноразовий технічний акт, який полягає у винесенні уповноваженою особою відповідної постанови. Як форма закінчення досудового розслідування воно становить цілий етап, заключну частину розслідування, зміст якої становить вирішення низки важливих питань, що охоплюють: 1) аналіз і оцінку зібраних у кримінальному провадженні доказів у їх сукупності, з точки зору достатності для достовірного висновку про неможливість продовжувати розслідування через наявність однієї з обставин, передбачених законом, а саме підстави до закриття кримінального провадження; 2) систематизацію та належне оформлення матеріалів кримінального провадження (зазвичай, ці дії передують аналізу й оцінці доказів, тому що сприяють дослідженню джерел доказів); 3) складання постанови про закриття кримінального провадження; 4) вирішення усіх питань, що впливають із рішення про закриття кримінального провадження (скасування заходів забезпечення кримінального провадження, заходів забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна, вирішення питання про речові докази та ін.); 5) повідомлення про закриття кримінального провадження учасникам процесу та вирішення заявлених клопотань⁵¹⁵.

Як свідчить наведене, закриття кримінального провадження реалізується на заключному етапі розслідування, коли уповноважена посадова особа (слідчий, прокурор) підбиває підсумок проведеної роботи, аналізує та оцінює сукупність зібраних доказів. Після цього вже на їх основі у постанові формулюється висновок про неможливість подальшого здійснення кримінального провадження у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин, а також вирішуються питання,

⁵¹⁴ Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з не реабілітуючих підстав: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. С. 43.

⁵¹⁵ Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1975. С. 8; Михайлов В. А. Процессуальный порядок прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1970. С. 9.

що впливають з ухваленого рішення про закриття кримінального провадження⁵¹⁶.

Підстави для закриття кримінального провадження вчені визначають як юридично значущі факти (обставини), які виступають фактичною, юридичною передумовою прийняття уповноваженою особою рішення про закриття кримінального провадження⁵¹⁷.

Наразі, згідно з ч. 1 ст. 284 КПК України, на досудовому розслідуванні кримінальне провадження може бути закрито за десятьма підставами. Окрім того, відповідно до ч. 3 ст. 284 КПК України, провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

У контексті дослідження не можна оминати увагою питання щодо класифікації підстав для закриття кримінального провадження, оскільки цей аспект має не тільки важливе теоретичне значення, але й практичну спрямованість.

Сьогодні науковцями пропонується різне групування підстав для закриття кримінального провадження, що здійснюється залежно від відповідних ознак. Зокрема, їх поділяють на: фактичні та юридичні⁵¹⁸; матеріально-правові та процесуальні⁵¹⁹; підстави, які констатують, що злочину не було вчинено взагалі або конкретною особою; підстави, які тягнуть за собою закриття провадження внаслідок того, що спричиняють звільнення особи від кримінальної відповідальності; підстави, які констатують неможливість повторного розслідування фактів, що стосуються діянь осіб, щодо яких компетентними державними органами

⁵¹⁶Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 26.

⁵¹⁷Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 10.

⁵¹⁸Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. С. 51–52; Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. [4-е изд., испр. и перераб.]. М. : Юрид. лит., 1962. С. 237.

⁵¹⁹Давыдов П. М., Мирский Д. Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1963. С. 10–12.

ухвалено рішення, не скасовані у встановленому законом порядку⁵²⁰. Існують й інші класифікації⁵²¹, але ми не будемо на них зупинятися, оскільки вважаємо, що важливе практичне значення має поділ підстав для закриття кримінального провадження залежно від юридичних наслідків, які настають для підозрюваного. Тому є сенс приділити пильну увагу саме зазначеному поділу. За цим критерієм підстави для закриття кримінального провадження поділяються на реабілітуючі та nereабілітуючі. Проте деякі автори, беручи за основу даний поділ, виокремлюють й інші групи підстав. Наприклад, С. М. Благодир виділяє реабілітуючі, nereабілітуючі та підстави, що констатують неможливість провадження⁵²². Л. М. Лобойко поділяє підстави для закриття кримінального провадження на: 1) такі, що реабілітують; 2) такі, що не реабілітують; 3) «нейтральні» (формальні)⁵²³. В. М. Тертишник виділяє реабілітуючі, постреабілітуючі, nereабілітуючі та формально-процесуальні підстави⁵²⁴.

Стосовно поділу підстав на реабілітуючі та nereабілітуючі погоджуємося зі слушним зауваженням Г. В. Рось, що практичне значення цієї класифікації полягає у визначенні, коли саме виникає право особи на реабілітацію. Однак за розширеної класифікації таке визначення буде неможливим⁵²⁵.

Також викликає зацікавленість поділ підстав на такі, що повністю знімають з особи підозру у вчиненні кримінального

⁵²⁰ Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1975. С. 44–46.

⁵²¹ Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. С. 52–53; Рзаев А. А. Прекращение уголовного дела по nereабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Караганда : Караганд. высшая школа МВД СССР, 1982. С. 9; Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М.: Наука, 1970. Т. 2. Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. С. 168; Шейфер С. А. Некоторые вопросы прекращения уголовных дел в стадии дознания и предварительного следствия. Вопросы криминалистики. М., 1961. № 1–2. С. 48.

⁵²² Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1998. С. 8–13.

⁵²³ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник. Київ : Істина, 2005. С. 241–242.

⁵²⁴ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Академічне вид. Київ : Алерта, 2014. С. 136–155.

⁵²⁵ Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 43.

правопорушення, та підстави, що звільняють особу від кримінальної відповідальності, однак підозру не знімають⁵²⁶. Уявляється, що за своєю суттю це той самий поділ підстав на реабілітуючі та не реабілітуючі, проте дещо перефразований. Безперечно, він має право на існування та практичну спрямованість, але друга група підстав, які належать до не реабілітуючих, не враховує те, що ці підстави не завжди обумовлюють звільнення від кримінальної відповідальності, тому й втрачається вся сукупність законодавчо закріплених підстав для закриття кримінального провадження.

Реабілітуючі підстави для закриття кримінального провадження – це обставини, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому тягнуть за собою зняття з неї всіх підозр, відновлення її доброго імені, честі, гідності та репутації, а також відшкодування шкоди, завданої незаконним повідомленням про підозру, триманням під вартою, накладенням арешту на майно, відстороненням від посади та іншими процесуальними діями, що обмежують права особи. У разі закриття кримінального провадження за однією з реабілітуючих підстав слідчий або прокурор зобов'язані роз'яснити особі порядок поновлення її порушених прав і свобод та відшкодування завданої шкоди. Підстави і порядок відшкодування шкоди визначаються Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року⁵²⁷.

Слід констатувати, що чинний КПК України, як і попередній, не містить конкретної вказівки щодо процесуального відображення в матеріалах кримінального провадження факту роз'яснення особі порядку поновлення її порушених прав та відшкодування завданої шкоди. Разом з тим важливість належного оформлення процесуального документа, який породжує право на відшкодування реабілітованій особі завданої шкоди, не викликає

⁵²⁶ Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / за ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. Київ : Юстініан, 2014. С. 391.

⁵²⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 478.

сумнівів. Тож підтримуємо висловлену в юридичній літературі думку з приводу того, що найбільш доцільно це робити в постанові про закриття кримінального провадження⁵²⁸.

У зв'язку з цим пропонуємо абзац третьої частини 4 статті 284 КПК України доповнити положенням такого змісту:

«У постанові про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини першої цієї статті, зазначаються відомості щодо роз'яснення особі порядку поновлення її порушених прав і свобод та відшкодування завданої шкоди».

Слід звернути увагу на те, що більшість авторів до реабілітуючих підстав відносять ті, що передбачені пунктами 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати⁵²⁹. Усі інші підстави є нереабілітуючими. При їх застосуванні необхідно встановити факт вчинення конкретною особою протиправного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, що, у свою чергу, не надає цій особі права на реабілітацію⁵³⁰.

У юридичній літературі під нереабілітуючими підставами закриття кримінального провадження розуміються такі, що, незважаючи на наявність у діях особи складу злочину, зумовлюють застосування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності⁵³¹. Проте, на наш погляд, таке визначення нереабілітуючих підстав є не зовсім коректним, адже закриття

⁵²⁸ Глобенко Г. І. Деякі питання щодо становлення та розвитку інституту відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 144.

⁵²⁹ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 478; Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 74; Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 11.

⁵³⁰ Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 26

⁵³¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України. [15-те вид., доповн. і перероб.]. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.

кримінального провадження за такими підставами не завжди передбачає звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Інші автори, розкриваючи сутність nereабілітуючих підстав, навпаки, не враховують можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, з огляду на що також не розкривається вся сутність цього поняття. Так, з точки зору науковців, nereабілітуючі підстави означають, що відносно особи зібрано достатньо доказів, які підтверджують вчинення нею діяння (тобто містить ознаки будь-якого кримінального правопорушення), однак через певні обставини подальше провадження виключається⁵³².

Зважаючи на різноманітність думок, підтримаємо позицію Г. В. Рось, яка під nereабілітуючими підставами запропонувала розуміти обставини, що не виключають кримінальну відповідальність та винність особи у вчиненні злочину, але з ними закон пов'язує можливість припинення кримінально-правового відношення без реабілітації особи⁵³³.

Крім того, звернемо увагу на відсутність серед науковців єдиної позиції щодо визначення кола реабілітуючих і nereабілітуючих підстав для закриття кримінального провадження. Так, деякі з них відносять до реабілітуючих підстав, крім трьох традиційних (п.п. 1, 2, 3 ч. 1 ст. 284 КПК України), ще й підставу, передбачену п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України (набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою)⁵³⁴. Поясненням такої позиції, яка, до речі, є доволі розповсюдженою, може бути те, що законом кримінальну відповідальність за певне діяння скасовано, у зв'язку з чим воно вже не є злочинним. Інші автори, зокрема С. М. Благодир та О. А. Ляш, до реабілітуючих

⁵³² Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тація, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. С. 479.

⁵³³ Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2009. С. 40–41.

⁵³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.: у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 707; Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. С. 619; Двойніков О. О., Глобенко Г. І. Окремі аспекти закриття кримінального провадження у випадку відсутності складу кримінального правопорушення. Право і безпека. 2014. № 4 (55). С. 98.

також відносять і підставу, передбачену п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України (якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК)⁵³⁵. З такою позицією повною мірою важко погодитися, адже, згідно з п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК України, у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення потерпілий має право підтримувати його в суді.

Вивченням кримінальних проваджень № 12016200440002474 від 04.06.2016 р. та № 12016200440002496 від 05.06.2016 р. за ч. 1 ст. 185 КК України, досудове розслідування в яких здійснювалося Сумським ВП ГУНП в Сумській області, прокуратурою Сумської області, встановлено, що слідчими не допитано потерпілих, не проведено такої негласної слідчої (розшукової) дії, як установлення місцезнаходження викрадених радіоелектронних засобів (мобільних телефонів), тощо. Незважаючи на це, прокурором Сумської місцевої прокуратури 30.06.2016 р. зазначені провадження необґрунтовано закриті за відсутністю складу злочину. Керівником місцевої прокуратури вказані незаконні рішення скасовані. Проте надалі без проведення жодної слідчої дії прокурор знову прийняв передчасні та необґрунтовані процесуальні рішення про закриття цих проваджень на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, які згодом скасовані керівником прокуратури⁵³⁶.

Стосовно підстави, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України (не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати), О. О. Торбас слушно зазначає, що дещо незрозумілою є позиція законодавця, який не включив зазначену підставу до тих (п.п. 1, 2, 4, 9, 10 ч. 1 ст. 284 КПК України), за якими провадження може бути закрите слідчим без повідомлення особі про підозру. За логікою законодавця виходить, що, хоча слідство й не володіє достатнім обсягом доказів для

⁵³⁵ Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. Адвокат. 2013. № 1. С. 27.

⁵³⁶ Щодо недодержання вимог кримінального процесуального законодавства під час звернення до суду із клопотаннями про звільнення осіб від кримінальної відповідальності та при закритті кримінальних проваджень прокурорами : лист-зауваження прокуратури Сумської області від 30 черв. 2017 р. Суми, 2017. URL : <https://sumy.gp.gov.ua/ua/index.html>.

доведення винуватості особи у вчиненні злочину, прокурор все одно має повідомити такій особі про підозру.

Таким чином, прокурор повинен повідомити про підозру особі, яка, вірогідно, є завідомо невинуватою. Крім того, що така позиція є недопустимою з позиції захисту людської гідності, на захисті якої мав би стояти КПК України. До того ж, у даному випадку наявна колізія з п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, відповідно до якого повідомлення про підозру здійснюється за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення⁵³⁷.

Ураховуючи викладене, вбачається, що закріплення у п. 3 ч. 1 ст. 284 чинного КПК України аналогічної за своєю суттю підстави, як була передбачена у п. 2 ст. 213 КПК України 1960 р. (при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину), викликало багато непорозумінь та дискусій серед науковців і практиків⁵³⁸. Тож, на наш погляд, чинна регламентація закриття кримінального провадження за п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України видається нелогічною та невиправданою, а тому має бути переглянута законодавцем.

Підстава для закриття кримінального провадження, передбачена п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України (набрав чинності закон, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою), впливає з конституційного положення про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ч. 1 ст. 58 Конституції України). Відповідно декриміналізація діяння, щодо якого здійснюється досудове розслідування, тягне за собою закриття провадження. Проте, на

⁵³⁷ Торбас О. О. Закриття кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: характеристика деяких новел. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матеріали міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 лист. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ«ЮА». Одеса, 2012. Т. 2. С. 341–342.

⁵³⁸ Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посібник. Тернопіль: ТАНГ «Економічна думка», 2001. С. 40; Строгович М. С., Алексеева Л. Б., Ларин А. М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. М. : Наука, 1979. С. 315; Шимановский В. В. Недокананность участия лица в совершении преступления как процессуальное основание для прекращения уголовного дела. Изв. вузов. Правоведение. 1968. № 1. С. 85–88; Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. С. 87–88.

наше переконання, за жодних обставин зазначена підстава не може вважатися реабілітуючою, адже наявність складу злочину визначається на момент його вчинення, а не на час прийняття процесуального рішення. Тому й ні про яке відшкодування шкоди, що є складовою реабілітації, та на підставі чого ґрунтується визначення реабілітуючих підстав, за даною підставою не може бути мови. Тим більше, застосування тих чи інших процесуальних дій, що обмежують права, свободи та законні інтереси особи, було виправданим, оскільки на момент їх застосування вчинене діяння вважалось злочином.

Додатковим аргументом на користь того, що реабілітуючими є виключно три вищезазначені підстави, також може бути і те, що, відповідно до ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», право на відшкодування шкоди виникає у випадках закриття кримінального провадження лише з трьох підстав: за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати⁵³⁹.

Чимало запитань, у тому числі в практичній діяльності, викликає підстава для закриття кримінального провадження, передбачена п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України (помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого). Ця підстава є наслідком дії норми ст. 61 Конституції України, відповідно до якої юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Відтак смерть підозрюваного, обвинуваченого позбавляє сенсу подальше провадження щодо вчиненого ним кримінального правопорушення. Єдиним винятком із такої ситуації є випадок, коли близькі родичі померлого підозрюваного (обвинуваченого)

⁵³⁹Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.

переконані, що останній не вчиняв інкримінованого діяння, або діяння не має всіх ознак складу кримінального правопорушення, і, відповідно, проведення повного й неупередженого розслідування забезпечить реабілітацію померлого, зокрема шляхом закриття провадження на стадії досудового розслідування за однією з реабілітуючих підстав або ухвалення виправдувального вироку за результатом судового розгляду. Однак складність цього питання проявляється у тому, що КПК України не передбачає процедури, за якою родичі померлого підозрюваного, обвинуваченого можуть реалізувати своє право заперечувати проти закриття кримінального провадження. Тому погоджуємося з тим, що до винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження щодо померлого слідчий або прокурор мають встановити коло близьких родичів померлого підозрюваного, роз'яснити їм право вимагати продовження розслідування, зафіксувати факт такого роз'яснення у відповідному протоколі та отримати від них письмове підтвердження реалізації даного права: клопотання з вимогою не закривати провадження або розписку про відсутність заперечень проти закриття провадження⁵⁴⁰. Цей порядок має бути передбачено в КПК України, при цьому, на наш погляд, вимога особи не закривати провадження або відсутність заперечень проти закриття провадження не потребують окремого письмового підтвердження, крім фіксації в самому протоколі. Тому *пропонуємо частину 4 статті 284 КПК України доповнити абзацом четвертим такого змісту:*

«4. До прийняття постанови про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої цієї статті, слідчий або прокурор встановлює коло близьких родичів померлого, роз'яснює їм право вимагати продовження досудового розслідування з метою реабілітації померлого, про що складає протокол».

Як свідчить вивчення матеріалів кримінального провадження, непоодинокими є випадки необґрунтованого його закриття у зв'язку зі смертю особи. Наприклад, кримінальне провадження

⁵⁴⁰ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 480.

№ 12017200140000097 було порушено 12.04.2017 р. Буринським ВП, того ж дня особі повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 309 КК України, та відразу прокурором Буринського відділу Конотопської місцевої прокуратури закрито у зв'язку із смертю підозрюваного. При цьому встановлено, що наркотичний засіб було виявлено при огляді трупа особи. Проте з матеріалів провадження вбачається недоведеним факт належності виявленого і вилученого з кишені канабісу саме померлому. Тому залишилось нез'ясованим питання наявності чи відсутності у цієї особи мети збуту.

Васпекті аналізованої підстави є також інші проблемні питання, які потребують відповідного вирішення. Зокрема, КПК України не визначає, що слід робити слідчому, прокурору, і що буде підставою для закриття кримінального провадження у випадку смерті особи до моменту набуття нею статусу підозрюваного. Зумовлено це тим, що у п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України прямо визначено статус особи, у зв'язку зі смертю якої провадження підлягає закриттю, – підозрюваний чи обвинувачений. Відтак у практичній площині застосування п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України як підстави для закриття кримінального провадження у разі смерті особи до набуття нею статусу підозрюваного є неможливим. Як свідчить вивчення матеріалів кримінальних проваджень із цього питання, в такому випадку слідчі закривають провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Проте, на наше переконання, такий стан речей не відповідає сутності та призначенню підстави, передбаченої п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, тому підлягає корегуванню. Варіантом вирішення окресленої проблеми може бути повернення до формулювання, яке містив КПК України 1960 р., а саме: «щодо померлого» (п. 8 ч. 1 ст. 6 КПК України 1960 р.). Таким чином, *пропонуємо п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України викласти в такій редакції: «померла особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого».*

У юридичній літературі висуваються пропозиції про доцільність віднесення аналізованої підстави до реабілітуючих, оскільки вона засвідчує відсутність у діянні такого обов'язкового

елементу складу злочину як суб'єкт⁵⁴¹. З цього питання ми поділяємо точку зору тих учених, як, до речі, і законодавця, які вказують на доцільність віднесення зазначеної підстави все ж таки до nereабілітуючих, залишаючи можливість подальшого провадження для реабілітації померлого. До того ж про це свідчить і формулювання даної підстави. Крім того, склад злочину, який є підставою притягнення до кримінальної відповідальності, визначається на момент вчинення злочину, і лише за його наявності та за відсутності інших реабілітуючих підстав провадження закривається на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України⁵⁴².

Також, на наш погляд, доцільно погодитися з авторами, які пропонують надати слідчому процесуальне повноваження прийняти рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України у випадках, коли жодній особі в цьому провадженні не повідомлялось про підозру. Така необхідність пояснюється та обґрунтовується тим, що це дозволить приймати об'єктивні процесуальні рішення за такими кримінальними провадженнями, адже саме слідчий встановлює обставини кримінального провадження, безпосередньо сприймає всі докази, а також, зазвичай, першим дізнається про зазначену відмову потерпілого від підтримання обвинуваченого. При цьому наслідком самостійного прийняття рішення слідчим буде процесуальна економія часу і державних коштів, які сьогодні витрачаються слідчим на підготовку та направлення матеріалів кримінального провадження процесуальному керівникові для прийняття відповідного рішення про закриття кримінального провадження⁵⁴³. До того ж переважна більшість рішень про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування приймається слідчим. Так, наприклад, у 2016 р.

⁵⁴¹ Півненко В., Коновалов С. Презумпція невинуватості: суперечності конституційних положень та норм кримінально-процесуального законодавства. Вісник прокуратури. 2007. № 7. С. 66.

⁵⁴² Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 93–94.

⁵⁴³ Двойніков О. О., Глобенко Г. І. Окремі аспекти закриття кримінального провадження у випадку відсутності складу кримінального правопорушення. Право і безпека. 2014. № 4 (55). С. 99–100.

з 10 527 закритих проваджень 36 закрито прокурором (тобто 10 491 (99,7 %) провадження закрито слідчим), а у 2017 р. з 9 970 закритих проваджень прокурором було закрито 40 (тобто 9930 (99,6 %) проваджень закрито слідчим)⁵⁴⁴.

З урахуванням вищевикладеного доречним вбачається розширити коло підстав, за якими слідчий має право закривати кримінальне провадження, у зв'язку з цим *абзац другий частини 4 статті 284 КПК України слід викласти в такій редакції:*

«4. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 4, 7, 9, 10 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялось про підозру».

Підстава для закриття кримінального провадження, передбачена п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України та сформульована таким чином: «існує некасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини 1 статті 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності», запроваджена до чинного КПК України Законом № 2213-VIII від 16.11.2017 року⁵⁴⁵. З цього приводу доцільно зазначити, що раніше окремими авторами зверталась увага на те, що наявність в КПК України підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України (наявність вироку по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвали суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню), яка засвідчує преюдиціальність наведених процесуальних актів, обумовлювала слушне запитання: чому серед зазначених процесуальних актів законодавець також не передбачив постанову слідчого

⁵⁴⁴Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2017 р. Генеральна прокуратура України : URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820; Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820.

⁵⁴⁵Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16 лист. 2017 р. № 2213-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>.

та прокурора про закриття кримінального провадження, зважаючи на можливість прийняття таких рішень? Враховуючи ж те, що слідчий і прокурор відповідне рішення про закриття кримінального провадження приймають на стадії досудового розслідування, де обвинувачення як такого немає, пропонувалось сформулювати підставу, передбачену п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, як: «наявність нескасованого процесуального рішення, винесеного у встановленому законом порядку за тим же фактом уповноваженим на те органом чи особою»⁵⁴⁶. Така думка, на наш погляд, є вельми слушною. Натомість законодавець вирішив окреслене питання іншим чином, і, зберігши підставу, передбачену п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, в незмінному стані, доповнив, як вже зазначалося, ч. 1 ст. 284 КПК України пунктом 10, яким визначив нову підставу для закриття кримінального провадження.

У зв'язку із зазначеним постає наступне запитання: чому законодавець обмежив можливість закриття кримінального провадження за наявності нескасованої постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження лише з деяких підстав, а саме передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України? Тим більше, що з приводу підстави, передбаченої п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України, жодних подібних обмежень закон не містить. Тож подібні законодавчі зміни Уявляються не зовсім логічними та не знімають окресленої проблематики. Тому пропонуємо пункт 10 частини 1 статті 284 КПК України викласти в такій редакції:

«10) існує нескасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності».

Як вже зазначалося, рішення про закриття кримінального провадження у вигляді винесення відповідної постанови на досудовому розслідуванні приймає слідчий, прокурор. Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9, 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру. Прокурор приймає постанову

⁵⁴⁶ Рось Г. В. Щодо визначення системи підстав до закриття кримінального провадження. Журнал східноєвропейського права. 2015. № 22. С. 75.

про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, а також про закриття провадження щодо юридичної особи. Водночас КПК не містить окремих вимог до постанови слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження. Лише загальні вимоги до постанови визначені ст. 110 КПК України, згідно з якими постанова складається з: 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову; 2) мотивувальної частини, яка повинна містити відомості про зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України; 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови.

У цьому контексті слід звернути увагу на необхідність обґрунтування та мотивування постанови, адже у судовій практиці є випадки скасування постанов про закриття кримінального провадження не лише з огляду на їх необґрунтованість, а й через їх неналежну вмотивованість, як цього вимагає ч. 5 ст. 110 КПК України. Так, ухвалою слідчого судді Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 28.10.2015 р. задоволено скаргу Б. на постанову слідчого СВ Глухівського МВ УМВС України в Сумській області про закриття кримінального провадження. Рішення мотивоване тим, що закриття кримінального провадження не відповідає вимогам ст. 110 КПК, оскільки мотивувальна частина оскаржуваної постанови не містить відомостей про мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування, а доводи скарги про неповноту досудового розслідування та передчасність рішення про закриття кримінального провадження є обґрунтованими⁵⁴⁷.

Далі звернемо увагу на те, що, відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України, копія постанови слідчого про закриття кримінального

⁵⁴⁷ Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. ЛІГА:ЗАКОН. URL: http://search.ligazakon.ua/_1_doc2.nsf/link1/VRR00212.html.

провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору, який має право на її скасування у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. А копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Водночас серед учасників кримінального провадження, яким направляється копія постанови про закриття кримінального провадження, КПК не називає цивільного позивача. При цьому саме вчасне повідомлення цивільного позивача про прийняте слідчим, прокурором рішення дозволяє йому реалізувати своє право на відшкодування шкоди шляхом подання позову до суду в межах строку, встановленого законом. Хоча закриття кримінального провадження і не обмежує право цивільного позивача подати позов до суду, але ж перед цим він повинен дізнатися, що його позов у кримінальному провадженні розглядатися не буде. Тож слушною є пропозиція О. О. Торбаса стосовно необхідності направлення копії постанови про закриття кримінального провадження цивільному позивачу, його представнику та законному представнику, з чим погоджується й 53 % опитаних ним працівників правоохоронних органів⁵⁴⁸. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень засвідчило, що окремі слідчі надсилають таке повідомлення цивільному позивачу, а 47 % опитаних слідчих та прокурорів вважають за доцільне це робити. До речі, КПК 1960 р. України передбачав обов'язок слідчого при закритті кримінальної справи направити копію постанови цивільному позивачу. Також, відповідно до абз. 2 ч. 6 ст. 284 КПК України, копія постанови про закриття кримінального провадження надсилається представнику потерпілого, про якого не згадується в абз. 1 ч. 6 ст. 284 КПК України. До того ж і ч. 1 ст. 303 КПК України передбачає можливість оскарження рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження не лише потерпілим, але і його представником чи законним представником.

⁵⁴⁸Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 55.

У зв'язку із зазначеним пропонуємо частину 6 статті 284 КПК України викласти в такій редакції:

«6. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, цивільного позивача, його представника чи законного представника, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, цивільним позивачем, його представником чи законним представником копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику, підозрюваному, його захиснику чи законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження».

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що закриття кримінального провадження є однією з правомірних форм закінчення досудового розслідування, що за своїм процесуальним значенням прирівнюється до інших форм закінчення розслідування та забезпечує виконання завдань кримінального провадження. Даний інститут є складним правовим явищем, у структурі якого доцільно виділяти матеріальні та процесуальні аспекти, сукупність яких забезпечує гарантії прав, свобод та законних інтересів підозрюваного щодо відвернення від незаконного притягнення його до кримінальної відповідальності, доведеності вини та безпосереднього дослідження усіх обставин, що підлягають доказуванню.

4.2. Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності

Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК України, звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є другою формою закінчення досудового розслідування. Так, у 2016 р. до суду було складено й направлено 7 таких клопотань, а у 2017 р. вже 36⁵⁴⁹. Незважаючи на те, що, згідно зі статистичними даними, питома вага направлення до суду клопотань про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності не дуже значна (порівняно з основною формою закінчення досудового розслідування – зверненням до суду з обвинувальним актом), все ж воно має місце, тому заслуговує окремої уваги.

Насамперед, відзначимо, що під звільненням від кримінальної відповідальності розуміється передбачена законом відмова держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України⁵⁵⁰.

Згідно із загальними вимогами ч. 1 ст. 285 КПК України, особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Сьогодні таким законом є КК України, відповідно до норм якого звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється у таких випадках:

- у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України);
- у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
- у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України);
- у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України);
- у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України);
- у зв'язку з наявністю спеціально передбачених нормами Особливої частини КК України підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

⁵⁴⁹Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2017 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820; Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820.

⁵⁵⁰Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. С. 58.

Доречно зазначити, що, на відміну від чинного КПК України, який встановлює загальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності за всіма вищезазначеними підставами, КПК України 1960 р. передбачав лише порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими підставами, визначеними загальною частиною КК України (ст. ст. 45–49, 97 КК України). Водночас процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами, передбаченими ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1, ч. 4 ст. 401 КК України, не був закріплений в даному КПК України взагалі. На це вказує також І. В. Леоненко, який вважає, що таке звільнення здійснювалось, здебільшого, за аналогією, яка, на його переконання, є суттєвим порушенням кримінально-процесуальної форми та в багатьох випадках призводить до процесуального спрощенства. Це, у свою чергу, призводить до порушення закону і може спричинити скасування або зміну прийнятого рішення⁵⁵¹. Однак доцільним, на наш погляд, було б передбачити в КПК України окремий порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зазначеними спеціальними підставами.

Стосовно ж застосування аналогії в кримінальному судочинстві, ми поділяємо точку зору М. С. Строговича, згідно з якою якщо яке-небудь питання, яке постало в слідчій чи судовій практиці, не отримало прямого вирішення в діючому кримінальному процесуальному законодавстві, а його вирішення є необхідним, то цілком можливо застосувати той процесуальний закон, який передбачає найбільш схожий випадок⁵⁵². Певною мірою вчений мав рацію, але може постати питання стосовно визнання отриманих доказів допустимими, адже, згідно з ч. 1 ст. 86 КПК

⁵⁵¹ Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 409.

⁵⁵² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Наука, 1968. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. С. 49.

України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

У юридичній літературі щодо спеціально передбачених нормами Особливої частини КК України підстав звільнення від кримінальної відповідальності звертається увага на необхідність виокремлення двох груп підстав. Першу становлять усі підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК України, крім підстави, закріпленої в ч. 4 ст. 401 КК України, яка, власне, і становить другу групу підстав. Як вважає Г. В. Рось, такий поділ є результатом аналізу зазначених норм Особливої частини КК України, оскільки перша група підстав передбачає обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності, на що вказує імперативна вимога закону: «особа звільняється від кримінальної відповідальності», а друга – можливість такого звільнення: «особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності»⁵⁵³.

За цим же принципом І. В. Леоненко пропонує поділити й підстави для звільнення, передбачені Загальною частиною КК України, адже у випадках, передбачених ст.ст. 45, 46, 49 КК України, особа підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності. Натомість звільнення від кримінальної відповідальності, передбачене ст.ст. 47, 48 КК України, здійснюється на розсуд суду. Таким чином, автор доходить висновку, що у КПК України відсутня чітка законодавча регламентація можливої відмови суду у звільненні особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених ст.ст. 47, 48 КК України⁵⁵⁴.

Таким чином, обидві наведені пропозиції вважаємо цілком слушними. Зважаючи на це, вони обов'язково мають бути враховані законодавцем при удосконаленні процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності, оскільки імперативні та дискреційні підстави звільнення від

⁵⁵³ Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 115–116.

⁵⁵⁴ Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 412.

кримінальної відповідальності потребують окремої правової регламентації. В іншому випадку вони стануть декларативними й не матимуть жодного прикладного значення.

Надалі вважаємо за необхідне зазначити, що, оскільки закон, щодо як Загальної, так і Особливої частини КК України, говорить про «звільнення від кримінальної відповідальності», яке можливе лише щодо підозрюваного, обвинуваченого, то, незалежно від підстави для звільнення, виключається можливість вирішення цього питання щодо особи, якій не повідомлено про підозру та не надано відповідного статусу. Проте Л. Хруслова звертає увагу на хибність такого процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності, який передбачає проведення досудового розслідування у повному обсязі, повідомлення про підозру та направлення клопотання до суду, де буде вирішено питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зазначене вчена ілюструє прикладом звільнення від кримінальної відповідальності за зберігання вогнепальної зброї без відповідного дозволу за умови її добровільної здачі. Так, приміром, свідомий громадянин приніс її до правоохоронних органів, сподіваючись одержати схвалення за цей вчинок. Натомість дізнається про те, що відносно нього за фактом незаконного зберігання вогнепальної зброї буде розпочате кримінальне провадження, розслідуване у повному обсязі, допитано його родичів, знайомих, повідомлено про підозру, складено та направлено до суду відповідне клопотання, яке, можливо, суд задовольнить і звільнить його від кримінальної відповідальності. Тому висловлюються цілком обґрунтовані побоювання, що це може бути перший і останній доброволець, який відгукнеться на заклик добровільно здати вогнепальну зброю, тому що краще її викинути, ніж виявити громадянську свідомість. Але ж мета профілактики злочинів завдяки цьому інституту залишиться нездійсненою⁵⁵⁵. Певною мірою із зазначеним можна погодитися, як і з пропозицією змінити формулювання словосполучення «особа звільняється від кримінальної відповідальності» на «особа не підлягає кримінальній відповідальності», але тільки щодо імперативних

⁵⁵⁵Хруслова Л. Застосування кримінального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник прокуратури. 2007. № 6. С. 55.

підстав звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною КК України. Це дозволить прийняти рішення про закриття кримінального провадження без звільнення особи від кримінальної відповідальності, отже, не тільки щодо підозрюваного чи обвинуваченого⁵⁵⁶.

У контексті вищевикладеного зауважимо, що чинний КПК України передбачає низку спеціальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, в тому числі й якщо особа добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої (ч. 3 ст. 263 КК України), добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (ч. 4 ст. 307 КК України) тощо. Прийняття прокурором рішення щодо звернення до суду із клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності у таких випадках можливе лише після всебічного, повного та неупередженого дослідження й оцінки слідчим, прокурором показань, речей і документів, які безпосередньо стосуються предмета доказування. Зазначене, безперечно, повинно здійснюватися у своїй сукупності, тобто за наявності встановлення достовірних фактичних даних, які, в першу чергу, надають можливість здійснити повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, і далі вже за наявності відповідних підстав прийняти рішення про звільнення від кримінальної відповідальності. Відтак прокурор при повідомленні особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення зобов'язаний: по-перше, оцінити, чи доводиться зібраними доказами їх достатність; по-друге, чи був прямий умисел (наприклад, на носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу); яку суспільну небезпеку становлять дії особи, та чи є вони малозначними. Останнє здійснюється з метою дотримання вимог ч. 2 ст. 11 КК України, якою визначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча

⁵⁵⁶ Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2009. С. 117–118.

формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Водночас вивчення матеріалів слідчо-судової практики свідчить про те, що прокурори не завжди дотримуються означених вище вимог і направляють до суду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, які межують із малозначністю та за відсутності доказів прямого умислу. Наприклад, у кримінальному провадженні № 12017200140000075 від 14.03.2017, порушеному за ознаками ч. 3 ст. 263 КК України, прокурором Буринського відділення Конотопської місцевої прокуратури погоджено повідомлення про підозру, після чого до суду направлено клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. На підставі цього 14 серпня 2017 р. суддею Буринського районного суду Сумської області постановлено ухвалу про звільнення ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, на підставі ч. 3 ст. 263 КК України, тобто у зв'язку з добровільною здачею бойових припасів органам влади, а кримінальне провадження № 12017200140000075 від 14.03.2017 закрито⁵⁵⁷. Однак із матеріалів даного провадження виникають обґрунтовані сумніви у суспільній небезпечності діяння, оскільки особа знайшла патрони 13.03.2017 і вже через 45 хв доставила їх до відділу поліції, де добровільно видала.

Не менш обґрунтовані сумніви щодо наявності у діях особи малозначності виникають у кримінальному провадженні № 12017200070000199 від 07.03.2017, порушеному за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, в якому прокурором Глухівського відділення Шосткинської місцевої прокуратури до суду було направлено клопотання про її звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 263 КК України. За результатами розгляду даного провадження суддею Глухівського

⁵⁵⁷ Ухвала іменем України від 14 серп. 2017 р. : справа № 574/403/17 (провадження 1-кп/574/60/201). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68388099>.

міськрайонного суду Сумської обл. було постановлено ухвалу про звільнення особи від кримінальної відповідальності та закриття цього провадження⁵⁵⁸. Водночас, на наше переконання, інкриміноване особі діяння явно межує із малозначністю, оскільки, як вбачається з матеріалів провадження, нею знайдено патрони увечері, забрано їх із відкритої ділянки місцевості, щоб діти не пошкодили себе та для того, що здати до сільради, що і було зроблено вранці наступного дня.

Аналогічні порушення допущені прокурорами Конотопської місцевої прокуратури та Великописарівського відділення Охтирської місцевої прокуратури у кримінальних провадженнях № 1201720000000312 від 05.03.2017 та № 12017200150000040 від 21.02.2017 за ознаками складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України.

З приводу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України) слід вказати, що, зважаючи на зазначений вище загальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення за цією підставою можливе лише щодо підозрюваного, обвинуваченого. З огляду на вказане постає питання: що має відбуватися з кримінальним провадженням у тому випадку, якщо жодній особі не було повідомлено про підозру, а строк давності закінчився? Наприклад, КПК України 1960 р. на такий випадок містив відповідну норму (ч. 3 ст. 11-1 КПК України 1960 р.), згідно з якою, якщо в ході дізнання та досудового слідства протягом строків, зазначених у ч. 1 ст. 49 КК України, не встановлено особу, яка вчинила злочин, прокурор або слідчий за згодою прокурора направляє кримінальну справу до суду для винесення рішення про її закриття. Однак аналогічної норми в чинному КПК України немає. Тож на даний момент, як зауважує О. О. Торбас, цілком імовірною є ситуація накопичення кримінальних проваджень, у яких не було встановлено (і, як правило, не буде встановлено) особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тож, на думку автора, цілком очевидним є

⁵⁵⁸Ухвала іменем України від 25 квіт. 2017 р. : справа 576/501/17-к (провадження № 1-кп/576/124/17). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66179413#>.

висновок про необхідність доповнення ч. 2 ст. 284 КПК України положенням про те, що у випадку закінчення строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності та у випадку неповідомлення жодній особі про підозру слідчий надсилає кримінальне провадження до суду, де суддя дане провадження закриває⁵⁵⁹.

Видається більш кардинальним з приводу цього міркування вітчизняного законодавця, який запровадив зміни до КПК України Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Зокрема, внесені зміни до ст. 219 КПК «Строки досудового розслідування», відповідно до якої натепер строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і до дня повідомлення особі про підозру становить шість місяців у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку, дванадцять місяців – щодо злочину невеликої або середньої тяжкості, вісімнадцять місяців – щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину. Також внесені зміни до ст. 284 КПК України «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи», згідно з якою слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження у разі, коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру⁵⁶⁰.

Відповідно до цих змін, якщо протягом певних, при цьому доволі стислих, пропонуваніх строків розслідування не буде встановлено особу, яка вчинила злочин, та повідомлено їй про підозру, провадження підлягає закриттю. Таким чином, про що зазначається і в науковій літературі, строки розслідування до повідомлення про підозру, тобто за фактом (декілька

⁵⁵⁹Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 48–49.

⁵⁶⁰Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147а-19. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19>.

місяців), фактично замінюють строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (роки). А встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення обмежується не об'єктивними до того причинами, а формальними жорсткими строками розслідування. Відновлення ж розслідування у зв'язку зі встановленням нових обставин законом не передбачено. Отже, закриття кримінального провадження у зв'язку з невстановленням особи протягом обмеженого строку є остаточним. Вбачається, що таке правове регулювання строків лише сприяє особам, які вчинили кримінальні правопорушення, уникнути кримінальної відповідальності, а також позбавляє потерпілого права на покарання злочинця та відшкодування завданої злочинцем шкоди⁵⁶¹. Із таким баченням законодавця важко погодитися, адже, з практичної точки зору, такі нововведення не сприяють реалізації завдання кримінального провадження в частині забезпечення повного й неупередженого розслідування. На наше переконання, це питання потребує окремого комплексного дослідження, але не є предметом нашого дослідження.

Згідно з положеннями частин 2, 3 ст. 285 КПК України, особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, також повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

⁵⁶¹ Цуцкірідзе М. С. Щодо обчислення строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 лист. 2017 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 338.

Наведене положення закону стосовно роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності є не зовсім чітким, адже не визначено, ким саме має здійснюватися таке роз'яснення. На це звертається увага й іншими процесуалістами. Однак у питанні, на кого закон покладає зазначений обов'язок, серед правників думки розходяться. Так, О. О. Торбас зазначає, що оскільки саме слідчий проводить досудове розслідування, виконує слідчі дії, збирає докази тощо, то саме він є особою, яка першою робить висновок про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тому, на переконання цього автора, ч. 2 ст. 286 КПК України покладає на прокурора лише обов'язок дізнатися думку підозрюваного з приводу його звільнення від кримінальної відповідальності. Усі ж інші дії (роз'яснення суті підозри, підстави звільнення) покладаються на слідчого⁵⁶².

Протилежної думки з цього приводу дотримується Н. Л. Боржецька, яка вважає, що здійснення даних роз'яснень є виключним обов'язком прокурора, і це слід прямо передбачити в КПК України, так само, як і обов'язок прокурора роз'яснювати підозрюваному правові наслідки направлення до суду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, пояснити підозрюваному, чи є для суду звільнення від кримінальної відповідальності за даної підставою обов'язковим, чи не є таким і відноситься на розсуд суду, а також роз'яснити правові наслідки постановлення судом ухвали про закриття провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Останнє стосується відсутності в особи права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури, суду тощо⁵⁶³.

Вважаємо за доцільне погодитися з думкою Н. Л. Боржецької щодо доцільності закріплення в КПК України обов'язку роз'яснити підозрюваному (обвинуваченому) правові наслідки звернення

⁵⁶² Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.* : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 110–111.

⁵⁶³ Боржецька Н. Л. *Порядок закінчення досудового слідства у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.* *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 34–35.

до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності та правові наслідки постановлення судом ухвали про закриття провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Проте стосовно того, на кого має бути покладений цей обов'язок, як і в цілому обов'язок роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності, суті підозри, підстави звільнення від кримінальної відповідальності і права заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави, ми не поділяємо категоричну думку Н. Л. Боржецької, яка покладає цей обов'язок виключно на прокурора. В цьому аспекті ми підтримуємо точку зору О. О. Торбаса, однак, не розподіляючи, як робить цей науковець, певні повноваження між слідчим і прокурором, а узгоджуючи їх таким чином, що пріоритет у здійсненні вищезазначених роз'яснень на досудовому розслідуванні має надаватися прокурору як процесуальному керівнику, проте не виключаючи їх здійснення слідчим за дорученням прокурора. До того ж це не тільки не суперечитиме закону, а й узгоджуватиметься з правозастосовною діяльністю, оскільки в ході проведення досудового розслідування переважно саме слідчий виконує зазначені вимоги закону. Такої ж думки дотримуються й інші правники, які не розмежовують повноважень щодо роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності між слідчим і прокурором⁵⁶⁴. Таку позицію підтримали 78 % опитаних слідчих та 69 % прокурорів.

З огляду на наведене *пропонуємо частину 3 статті 285 КПК України викласти в такій редакції:*

«3. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, слідчим, прокурором, судом повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності, право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави, правові наслідки звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, а також правові наслідки постановлення судом ухвали про закриття

⁵⁶⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. С. 709.

кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в загальному порядку».

У ч.ч. 1, 2 ст. 286 КПК України зазначається, що звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Тож, встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Але перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 286 КПК України).

Стосовно зазначеного питання доречно звернути увагу на колізію між ст. 286 та ст. 287 КПК України. Обумовлено це тим, що, відповідно до ч. 3 ст. 286 КПК України, перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого, з чого випливає, що на момент ознайомлення клопотання вже має бути складене. Натомість у ст. 287 КПК України встановлено, що одним з елементів такого клопотання є відомості про ознайомлення з ним потерпілого та з'ясування його думки щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Тобто якщо складене клопотання не міститиме думки потерпілого, то воно не відповідатиме вимогам КПК України. Але очевидним є той факт, що спочатку прокурор складає таке клопотання, а вже потім ознайомлює з ним потерпілого та доповнює цей документ думкою потерпілого⁵⁶⁵, що наочно вказує на таку колізію та необхідність її усунення. Тому пропонуємо з ч. 1 ст. 287 КПК України виключити пункт 8, а ч. 2 ст. 287 КПК України викласти в такій редакції: «До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення

⁵⁶⁵Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 91–92.

від кримінальної відповідальності та письмова думка потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності».

Невирішеним у чинному КПК України залишається питання стосовно юридичного значення думки потерпілого, оскільки, незважаючи на обов'язок прокурора та суду з'ясувати її, здебільшого позиція потерпілого ніяк не впливає ані на рішення прокурора стосовно направлення клопотання до суду, ані на остаточне рішення суду. На думку І. В. Леоненка, вимога щодо з'ясування ставлення потерпілого до звільнення особи від кримінальної відповідальності є доцільною тільки щодо застосування дискреційних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. У разі ж звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України, так само, як і у випадках, що передбачені статтями 45, 46 та 49 КК України, з'ясування думки потерпілого не потребується взагалі, оскільки таке звільнення є імперативним (обов'язковим до виконання)⁵⁶⁶. Рациональне зерно у зазначеному, безсумнівно, є, але така позиція видається дещо спірною. Зауважимо, що, згідно зі ст. 45 КК України, обов'язковою умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям виступає відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди, зокрема потерпілому, за наявності такого учасника кримінального провадження. Тож, без урахування думки потерпілого, звільнення від кримінальної відповідальності за цією підставою вбачається неможливим. Також при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) позиція потерпілого скоріше є вирішальною стосовно можливості такого звільнення, і з'ясовується вона ще до вирішення цього питання та складання клопотання про звільнення, де думка потерпілого викладається вже як наслідок і додаткова констатація факту примирення, без якого, власне, і неможливе застосування зазначеної підстави.

⁵⁶⁶ Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 410.

Як бачимо, за загальним правилом, позиція потерпілого має дорадче значення, однак щодо окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності, а саме дійового каяття та примирення винного з потерпілим, розглядається як обов'язкова умова їх реалізації⁵⁶⁷. Та й загалом з'ясування думки потерпілого при звільненні особи від кримінальної відповідальності є позитивним зрушенням на шляху до поліпшення процесуального статусу потерпілого⁵⁶⁸. При цьому, на відміну від права потерпілого висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (п. 5 ч. 3 ст. 56 КПК України), право на висловлення власної думки з приводу звільнення особи від кримінальної відповідальності не передбачено. Тобто останнє право впливає не із загальних прав потерпілого, передбачених ст. 56 КПК України, а із спеціальної норми щодо порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності, встановленою ч. 3 ст. 286 КПК України.

З урахуванням вищевикладеного *вбачається доцільним пункт 5 частини 3 статті 56 КПК України викласти у такій редакції:*

«5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також звільнення особи від кримінальної відповідальності».

Вважаємо доцільним розглянути форму і зміст клопотання прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності. Так, згідно зі ст. 287 КПК України, в такому клопотанні *вказуються*: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація

⁵⁶⁷ Кобернюк В. М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. С. 14.

⁵⁶⁸ Торбас О. О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 2. С. 141.

з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання.

Крім того, до клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення її від кримінальної відповідальності. Отже, така згода є окремим документом, а не складовою клопотання, що пояснюється необхідністю спочатку отримати письмову згоду підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності, а лише потім скласти відповідне клопотання (ч. 2 ст. 284 КПК України). При цьому, окрім письмової форми, інших вимог до згоди на звільнення КПК не містить. Тому така згода може оформлюватися, наприклад, у формі письмової заяви особи на ім'я прокурора про те, що суть підозри, підстава звільнення та право заперечувати їй роз'яснено, й вона не заперечує проти такого звільнення. Так само згода на звільнення може міститися в такому процесуальному документі, як протокол, який складається на виконання вимог ст.ст. 286, 287 КПК України, та в якому підозрюваний міг би викласти свою відмову від заперечення проти його звільнення від кримінальної відповідальності⁵⁶⁹. Обидва такі варіанти не суперечать закону і мають право на існування.

Як вірно зауважує Ю. В. Баулін, питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності виникає лише в тих випадках, коли наявні всі підстави для покладання на неї такої відповідальності⁵⁷⁰. Звідси, додає І. В. Леоненко, якого підтримують й інші автори,

⁵⁶⁹Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 94.

⁵⁷⁰Баулін Ю. В. *Звільнення від кримінальної відповідальності*: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 52.

логічним видається встановлення та подальше викладення в клопотанні прокурора, зокрема, доказів, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 287 КПК України)⁵⁷¹.

Доречним буде зазначити, що за часів дії КПК України 1960 р. обов'язковою умовою для звільнення особи від кримінальної відповідальності було пред'явлення особі обвинувачення. Оскільки вирішення цього питання на стадії досудового розслідування було можливим лише щодо обвинуваченого, а набувала особа такого статусу шляхом пред'явлення їй обвинувачення, яке формулювалася у спеціальній постанові про притягнення особи як обвинуваченого. Наразі, відповідно до чинного КПК України, аналогом цієї постанови можна вважати такий процесуальний документ, як повідомлення про підозру. Однак оскільки на стадії досудового розслідування звільненню від кримінальної відповідальності підлягає виключно підозрюваний, обов'язковою умовою для такого звільнення, на що вже зверталась увага, є повідомлення про підозру та набуття таким чином особою статусу підозрюваного. Тому цілком можна погодитися з точкою зору О. Г. Шило, яка зазначає, що, перш ніж поставити питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, необхідно констатувати фактичні та юридичні підстави притягнення її до цієї відповідальності⁵⁷². Відповідно до чинного КПК України, така констатація здійснюється в повідомленні про підозру.

Таким чином, перш ніж викласти докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення, у клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності їх необхідно встановити і викласти спочатку в повідомленні про підозру. До того ж слід мати на увазі, що таких доказів має бути достатньо, оскільки це загальна вимога чинного кримінального

⁵⁷¹ Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 410; Щериця С. І. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 6. С. 243.

⁵⁷² Шило О. Г. Проблемні питання закриття кримінальної справи із звільненням особи від кримінальної відповідальності. Питання боротьби зі злочинністю : [зб. наук. пр. / ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред) та ін.]. Харків, 2006. Вип. 11. С. 148.

процесуального законодавства щодо доказової діяльності в цілому та оцінки доказів зокрема. Так, відповідно до ст. 94 КПК України, прокурор, який приймає рішення про звернення до суду із зазначеним клопотанням, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, має оцінити кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

При цьому КПК України не дає відповіді на питання про те, яким чином слід діяти, якщо думка судді, який приймає рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності, не збігається з думкою прокурора щодо підстави для цього. Зважаючи на те, що це питання час від часу постає в практичній діяльності суддів і прокурорів, вбачається за доцільне передбачити в КПК України можливість дослідження обставин, якими обґрунтовується підстава звільнення від кримінальної відповідальності. Це виключатиме необхідність направлення клопотання прокурору, тим більше, що можливості направлення клопотання прокурору для перескладання, зокрема, за іншою підставою звільнення від кримінальної відповідальності КПК України не передбачає. А містить лише вимогу закону, визначену ч. 4 ст. 288 КПК України, згідно з якою у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку. Але ж якщо підстава для звільнення від кримінальної відповідальності є, хоча й не та, що зазначена в клопотанні прокурора, то немає необхідності направлення його прокурору для здійснення досудового розслідування. Натомість, відповідно до ч. 3 ст. 288 КПК України, суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Відтак не виключається можливість встановлення підстав звільнення

особи від кримінальної відповідальності судом, який, відповідно, може не погодитися з обраною прокурором підставою звільнення.

У зв'язку з викладеним пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 288 КПК України абзацом другим такого змісту: «У разі необхідності встановлення підстави для звільнення від кримінальної відповідальності судом може здійснюватися перевірка обставин, якими обґрунтовується така підстава». Також у КПК доцільно передбачити порядок здійснення такої перевірки, наприклад у ході розпочатого з цією метою судового розгляду, проте це питання не охоплюється темою нашого дослідження, тому ми лише зазначаємо наявність такої проблеми та необхідність її вирішення.

Принагідно слід звернути увагу на той факт, що при закінченні досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності КПК України не передбачає можливості відкриття матеріалів учасникам кримінального провадження. Разом з тим рішення прокурора про закінчення досудового розслідування у цій формі стосується прав учасників кримінального провадження, передусім підозрюваного та потерпілого. Тож погоджуємося з викладеною з цього приводу позицією С. А. Паршака, на переконання якого вказані особи повинні мати право ознайомлюватися із матеріалами кримінального провадження, якими обґрунтовується як рішення про закінчення досудового розслідування, так і в подальшому рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності⁵⁷³. На необхідність закріплення процедури ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування в разі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності звернули увагу й Н. Л. Боржецька⁵⁷⁴ та О. О. Торбас⁵⁷⁵.

⁵⁷³ Паршак С. А. Відкриття матеріалів досудового розслідування як гарантія захисту прав учасників кримінального провадження. Від громадянського суспільства – до правової держави : тези X Міжнар. наук. Internet-конф. студентів та молодих вчених (м. Харків, 25 квіт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 246–248.

⁵⁷⁴ Боржецька Н. Л. Порядок закінчення досудового слідства у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Часопис Академії адвокатури України. 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 35.

⁵⁷⁵ Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 112.

У зв'язку із вищевикладеним пропонуємо частину 2 статті 286 КПК України викласти в такій редакції:

«2. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та встановивши підстави для такого звільнення, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику та законному представнику, потерпілому, його представнику та законному представнику, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, представнику цивільного позивача та цивільного відповідача, законному представнику цивільного позивача, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування, який здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтею 290 КПК України. У разі отримання згоди підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та надсилає його до суду».

Резюмуючи дослідження, можна ствердити, що процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності є окремою структурною частиною чинного КПК України, додержання якої забезпечує виконання всіх завдань кримінального судочинства. У цьому напрямі сучасні тенденції розвитку кримінального та кримінального процесуального законодавства зумовлюють необхідність створення реального та дієвого процесуального механізму реалізації відповідних положень КПК України⁵⁷⁶.

Отже, слід констатувати, що чинний КПК України 2012 р., на відміну від попереднього КПК України 1960 р., більш чітко регламентує порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності та все ж таки залишаються певні неузгодженості та протиріччя, які потребують усунення шляхом внесення відповідних змін і доповнень.

⁵⁷⁶ Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 408; Щериця С. І. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2014. № 6. С. 243–244.

4.3. Звернення до суду з обвинувальним актом

Однією з форм закінчення досудового розслідування є звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. Як зазначається в юридичній літературі, особливість цієї форми закінчення досудового розслідування полягає в тому, що: по-перше, підводиться підсумок розслідування шляхом формулювання офіційного обвинувачення; по-друге, підозрюваний, його захисник та законний представник мають змогу ознайомитися з характером висунутого обвинувачення та визначити напрями і засоби захисту; по-третє, обвинувальний акт є основою судового розгляду і визначає його межі⁵⁷⁷. Крім того, як вважає Я. О. Ковтун, указана форма закінчення досудового розслідування є найбільш бажаним й очікуваним результатом слідчої роботи та слугує одиницею виміру ефективності такої діяльності⁵⁷⁸. Але з останнім твердженням ми не можемо погодитися, оскільки ефективність кримінальної процесуальної діяльності слідчого, прокурора оцінюється не у кількісному показнику складених і направлених до суду обвинувальних актів, а у виконанні завдань кримінального провадження.

Відповідно до положень ч. 4 ст. 110 КПК України, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. У свою чергу, в положеннях п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України під обвинуваченням розуміється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в установленому законом порядку.

З позиції В. М. Тертишник, обвинувальний акт є юридичним документом, у якому дається офіційна оцінка дій підозрюваного, здійснюється аналіз зібраних доказів, визначаються юридично значущі елементи об'єктивної істини. Для цього в обвинувальному

⁵⁷⁷ Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. С. 494–495.

⁵⁷⁸ Ковтун Я. О. Проблемні питання вручення обвинувального акту стороні захисту по закінченні досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 168.

акті слідчий, прокурор має викласти всі юридично значущі обставини, які можуть бути використані для винесення справедливого судового рішення⁵⁷⁹.

Не можна обійти увагою порівняльний аспект стосовно назви цього процесуального документа, адже, за КПК 1922, 1927, 1960 р., він іменувався обвинувальним висновком. Здавалося б, що суттєвого значення зміна назви не має, оскільки суть документа залишається тією ж, і на юридичне тлумачення така зміна термінології не впливає. Проте, як вважає О. О. Торбас, термін «висновок» все таки краще характеризує цей документ, адже тлумачиться як логічний підсумок, зроблений на основі розгляду певних фактів. Тому, на переконання автора, така назва, по-перше, підкреслює значущість цього документа; по-друге – його остаточний характер. В обвинувальному висновку слідчий, прокурор викладав свої міркування, зроблені на основі зібраних доказів, тим самим підбиваючи підсумок досудового розслідування. Натомість термін «акт» дещо применшує завершальне значення цього документа⁵⁸⁰. Протилежної точки зору дотримується Ю. О. Гришин, який вважає, що слово «висновок» стосовно терміна підсумкового обвинувального документа не повною мірою розкривало його правову суть. Водночас етимологія та юридичне значення слова «акт» найбільш точно визначають сутність рішення слідчого, прокурора під час закінчення досудового розслідування⁵⁸¹. Проте вважаємо доцільним підтримати бачення І. І. Шепітько з приводу того, що справа на лише в словах. Сутність заміни терміна «обвинувальний висновок» на «обвинувальний акт» полягає не в зміні слів, що можуть розглядатися як синоніми, а, насамперед, у тому, що насправді відбулися суттєві процесуальні трансформації, які, в тому числі, пов'язані із запровадженням

⁵⁷⁹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Академічне вид. Київ : Алерта, 2014. С. 310.

⁵⁸⁰ Торбас О. О. Головні риси обвинувального акта як підсумкового процесуального документа. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 69. С. 382–383.

⁵⁸¹ Гришин Ю. А. Окончание досудебного следствия с составлением обвинительного заключения: проблемы и пути реформирования: монография. Луганск : РИО ЛИВД, 1999. С. 127–129.

реальних механізмів змагальності сторін, зміною процедури подання та дослідження доказів під час судового розгляду⁵⁸².

На стадії досудового розслідування саме в обвинувальному акті формулюється суть обвинувачення і тим самим висловлюється упевненість сторони обвинувачення стосовно твердження про винуватість конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому, як вказує В.О.Гринюк, характерною особливістю формулювання обвинувачення в обвинувальному акті є те, що саме обвинувачення не може виходити за межі формулювання підозри, викладеної у повідомленні про підозру⁵⁸³. Така позиція не є однозначною і, на думку деяких дослідників, дублювання повідомлення про підозру в обвинувальному акті є неприпустимим⁵⁸⁴. Ми ж поділяємо першу позицію і вважаємо, що за фактичними та юридичними обставинами обвинувачення не повинно істотно відрізнитись від формулювання підозри, викладеної у повідомленні про підозру. В іншому разі, необхідно скласти та пред'явити нове повідомлення про підозру і тільки після цього формувати нове обвинувачення. Зазначене зумовлене необхідністю надання підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику можливості вчасно підготуватись до захисту⁵⁸⁵.

З аналізу чинного КПК України вбачається, що змін зазнали і вимоги стосовно змісту обвинувального акта та додатків до нього, свідченням чого є положення ст. 291 КПК України. До цього обвинувальний висновок містив викладення короткого змісту проведених процесуальних дій та прийнятих рішень з їх аналізом. Наразі ж не передбачено вимоги щодо наведення в обвинувальному акті переліку доказів, які вказують на винуватість підозрюваного та надання їх оцінки слідчим, прокурором. В обвинувальному акті лише зазначається кінцевий результат, що не дозволяє вести мову про зовнішнє закріплення

⁵⁸² Шепітько І. І. Обвинувальний акт: сутність, зміст та значення для судового розгляду. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 2. С. 217.

⁵⁸³ Гринюк В. О. До питання про обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 27–28.

⁵⁸⁴ Шаварин К. Особливості процесуального керівництва при зверненні до суду з обвинувальним актом. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 199.

⁵⁸⁵ Гринюк В. О. До питання про обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 28.

вимоги його обґрунтованості. З приводу цього О. І. Марочкін зауважує, що має місце мотивування імпліцитного характеру⁵⁸⁶. На наш погляд, така обставина зумовлена необхідністю забезпечення неупередженості суду під час судового розгляду обвинувального акта (ст.ст. 22, 23 КПК України). Сьогодні питання обсягу дослідження доказів безпосередньо вирішується, коли вже обвинувальний акт призначено до судового розгляду, адже на підготовчому провадженні він може бути повернений. З приводу цього Г. І. Глобенко зауважує, що чинне законодавство, порівняно з попереднім, має дещо інші засади, зокрема безпосередність дослідження показань, речей, документів (ст. 23 КПК України), згідно з якою не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду. Тому прокурор, ознайомившись із матеріалами кримінального провадження та обвинувальним актом, а тим більше затвердивши його, переконується в тому, що відповідне кримінальне правопорушення мало місце, і його вчинила саме ця особа⁵⁸⁷.

Також можна погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що, з одного боку, обвинувальний акт не повинен містити посилань на докази, отримані в ході досудового розслідування. З іншого – обвинувальний акт має бути результатом оцінки слідчим, прокурором зібраних доказів. При цьому необхідно враховувати, що всі висновки і твердження, викладені в обвинувальному акті, будуть перевірені судом у межах судового розгляду⁵⁸⁸.

Сьогодні короткий виклад змісту проведених процесуальних дій та прийнятих рішень прописується в реєстрі матеріалів

⁵⁸⁶ Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. С. 75–76.

⁵⁸⁷ Глобенко Г. І. До питання закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом. Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 трав. 2017 р.). Северодонецьк, 2017. С. 84–85.

⁵⁸⁸ Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову. URL: <http://bnc.in.ua/publikatsiji/inshi-publikatsiji/430-vikoristannya-nedolikiv-obvinuvalnogo-akta-storonoyu-zakhistu-obvinuvalnij-akt-yak-forma-kriminalnogo-pozovu.html>.

досудового розслідування. Разом із тим в обвинувальному акті може бути зазначено лише результати проведених експертиз, наприклад ступінь та характер тілесних ушкоджень, встановлена вартість викраденого майна тощо.

Слід звернути увагу на те, що обвинувальний акт, на відміну від більшості процесуальних документів, не має чітко виокремлених частин. Поряд із цим у ч. 2 ст. 291 КПК України встановлено перелік змістових елементів, які повинні бути обов'язково відображені в ньому. Проте конструктивне розміщення таких елементів видається не зовсім логічним, оскільки першим структурним елементом обвинувального акта є найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер. Убачається, що більш доцільно спочатку зазначити прізвище, ім'я, по батькові, займану посаду та підпис прокурора, який затвердив обвинувальний акт, дату затвердження, а потім уже найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер, про що свідчить вивчення матеріалів кримінальних проваджень.

У юридичній літературі висувались слушні зауваження про те, що обвинувальному акту, як різновиду процесуального рішення слідчого, прокурора, властива структурна організація, котра, поряд з описовою та резолютивною частинами, також включає і вступну частину⁵⁸⁹. У свою чергу, Ю. О. Гришин вважає, що в обвинувальному акті є необхідність виокремлення ще й заключної частини. На думку науковця, певні елементи (підпис слідчого, місце та дата складання) створюють у тексті обвинувального акта самостійний інформаційно-цільовий блок документа, оскільки за своїми комунікативними функціями покликані завершувати його смислову структуру. При цьому зазначені елементи виконують інші комунікативні функції, ніж ті, що передбачаються в резолютивній частині. До того ж додатки до обвинувального акта, які за змістом закону виступають обов'язковими самостійними елементами цього документа та виконують посвідчувальну та інформаційну функції, за характером спрямування комунікативного зв'язку з текстом документа є найбільш близькими до елементів

⁵⁸⁹ Курс советского уголовного процесса. Общая часть / [В. Б. Алексеев, Л. Б. Алексеева, В. П. Божьев, А. Д. Бойков и др.] ; под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. М. : Юрид. лит., 1989. С. 482.

заключної частини обвинувального акта, а тому мають бути включені до неї⁵⁹⁰.

Разом із тим, вивчивши думки різних учених щодо визначення складових частин обвинувального акта, О. О. Торбас дійшов висновку, що чинний КПК України передбачає три складові частини обвинувального акта: вступну, описову та додатки⁵⁹¹. Повною мірою з такою позицією ми не можемо погодитися, оскільки, на наше переконання, формулювання обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, доцільно та логічно викладати в резолютивній, а не в описовій частині.

Тому до частини 2 статті 291 КПК України слід внести відповідні зміни, виклавши їх у такій редакції:

«2. Обвинувальний акт складається з:

1) вступної частини, в якій зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові, займана посада та підпис прокурора, який затвердив обвинувальний акт, дата затвердження; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

2) мотивувальної частини, в якій зазначаються: виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, та формулювання обвинувачення; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

⁵⁹⁰ Гришин Ю. А. Окончание досудебного следствия с составлением обвинительного заключения: проблемы и пути реформирования : монография. Луганск : РИО ЛИВД, 1999. С. 156–157.

⁵⁹¹ Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 55.

3) резолютивної частини, в якій зазначаються: розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування); дата та місце складення обвинувального акта; прізвище, ім'я, по батькові, займана посада та підпис особи, яка його склала; додатки».

Крім того, відповідно до вимог ч. 2 ст. 291 КПК України, до обвинувального акта додається: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297¹ КПК України); 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Слід зазначити, що, згідно зі ст. 224 КПК України 1960 р., до суду, як додатки до обвинувального висновку, надавалися список осіб, які підлягають виклику в судові засідання, та довідки про рух справи, про застосування запобіжного заходу, про речові докази та судові витрати. На доцільність долучення цих документів указують окремі науковці й сьогодні⁵⁹². Проте ми не можемо погодитися з ученими, які вказують на невиправданість змін у чинному КПК України щодо долучення означених документів як додатків до обвинувального акта. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 241 КПК України, питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді, вирішуватимуться у підготовчому провадженні, тож такі додатки до обвинувального акта, на наш погляд, є недоцільними. Однак 42 % опитаних прокурорів

⁵⁹² Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одисей, 2013. С. 577; Торбас О. О. Головні риси обвинувального акта як підсумкового процесуального документа. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 69. С. 384–385.

указали на те, що долучають список осіб, які підлягають виклику в судове засідання. Тобто практика із цього питання йде різним шляхом, що, зокрема, залежить від власної позиції судді, яка іноді навіть суперечить вимогам КПК України. Але в останньому абзаці ч. 4 ст. 291 КПК України встановлено, що надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється. Крім цього, є спрощений порядок розгляду обвинувального акта, тому цей список не має ніякого значення, оскільки суддя не знає про докази, які безпосередньо будуть досліджуватися в судовому розгляді провадження по суті.

Згідно з ч. 1 ст. 317 КПК України, такі матеріали надаються суду лише під час судового провадження. З огляду на це суд до початку судового розгляду позбавлений можливості знайомитися із доказами, отриманими під час досудового розслідування. Тому, як констатує К. В. Легких, обвинувальний акт має містити деталізований опис фактичних обставин кримінального правопорушення та відповідати вимогам КПК України, що дозволить суду прийняти рішення про подальший судовий розгляд за даним обвинувальним актом⁵⁹³. З таким твердженням у повному обсязі ми не можемо погодитися, адже в підготовчому провадженні не вирішується питання винуватості чи невинуватості особи, а лише перевіряється дотримання вимог КПК України щодо обвинувального акта та вирішуються інші питання, пов'язані з підготовкою до судового розгляду (ст. 351 КПК).

Наведену позицію підтримує і Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, який у своєму Листі «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12 зазначив, що у підготовчому судовому засіданні суд має право повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають

⁵⁹³ Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову. URL: <http://bnc.in.ua/publikatsiji/inshi-publikatsiji/430-vikoristannya-nedolikiv-obvinuvalnogo-akta-storonoyu-zakhistu-obvinuvalnij-akt-yak-forma-kriminalnogo-pozovu.html>.

вимогам ст. ст. 291, 292 КПК України. Зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки⁵⁹⁴.

Слід звернути увагу і на термінологічну неузгодженість норм КПК України, навіть у рамках однієї статті. Так, *відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт повинен містити* анкетні відомості кожного обвинуваченого, а вже у *п. 2 ч. 4 ст. 291 КПК України* визначено, що до обвинувального акта додається розписка підозрюваного. Отже, складається ситуація, коли в обвинувальному акті підозрюваний автоматично перетворюється на обвинуваченого, проте при отриманні копії *обвинувального акта* ця особа знову стає підозрюваним. Це також суперечить положенням *ч. 2 ст. 42 КПК України*, де передбачено, обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Тобто виходить, що *п. 2 ч. 2 ст. 291 КПК України* суперечить *ч. 2 ст. 42 та п. 2 ч. 4 ст. 291 КПК України*. Тому погоджуємося з авторами, які вказують на неприпустимість такої «безпідставної зміни процесуального статусу особи» та очевидну потребу внесення змін до зазначених положень КПК України задля їх узгодження⁵⁹⁵. У зв'язку з цим *пропонуємо пункт 2 частини 2 статті 291 КПК України викласти в такій редакції:*

«2) анкетні відомості кожного підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце прописки та/або місце проживання)».

Далі варто зауважити, що ст. 293 чинного КПК України передбачено надання копії обвинувального акта підозрюваному,

⁵⁹⁴Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

⁵⁹⁵Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 209; Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 144.

його захиснику, законному представнику одночасно з переданням його до суду. Таким чином, у сторони захисту є значно більше часу на ознайомлення з даним процесуальним документом, та, відповідно, більше можливостей для розроблення тактики свого захисту в суді. Це є додатковою гарантією захисту прав та законних інтересів підозрюваного, адже, відповідно до ст. 254 КПК України 1960 р., підсудному вручалась копія обвинувального висновку не пізніше, як за три доби до дня розгляду справи в суді. Разом з тим вимога «одночасності» не може бути виконана, оскільки, згідно зі ст. 293 КПК України, прокурор одночасно з переданням обвинувального акта до суду під розписку надає його копію підозрюваному. Водночас, згідно з вимогами п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК України, до обвинувального акта додається розписка підозрюваного про отримання цього ж обвинувального акта, яка також надсилається до суду. У зв'язку з цим постає цілком логічне питання: а як же одночасно і направити обвинувальний акт разом з додатками до суду, і отримати розписку? Це видається неможливим, з огляду на що, за слушним зауваженням О. О. Торбаса, виникає своєрідне замкнуте коло. Та все ж очевидно, що спочатку прокурор отримує розписку і лише тоді направить матеріали до суду. Тому використання терміна «одночасно» в ст. 293 КПК України є дещо некоректним. І хоча це ще одна гарантія того, що спочатку підозрюваному буде надано копію обвинувального акта, і лише після цього акт із додатками спрямовуватиметься до суду⁵⁹⁶, все ж відповідні положення КПК України підлягають корегуванню. Необхідність внесення таких змін підтверджується й судовою практикою, адже є випадки повернення обвинувального акта прокурору у зв'язку з порушенням вимог КПК України з цього питання. Так, ухвалою судді Голосіївського районного суду м. Києва від 20.12.2017 р. було повернено обвинувальний акт прокурору у зв'язку з тим, що він був складений та затверджений прокурором 26.09.2017 р., а розписки від підозрюваного про отримання обвинувального

⁵⁹⁶ Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 210; Торбас О. О. Головні риси обвинувального акта як підсумкового процесуального документа. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 69. С. 385.

акта та реєстру матеріалів досудового розслідування отримали 20.09.2017 р. Зазначена дата складання обвинувального акта також відмічена у реєстрі матеріалів досудового розслідування. Тобто, по суті, отримання обвинувального акта передувало його складанню та затвердженню, що не відповідає вимогам процесуального законодавства⁵⁹⁷.

З огляду на викладене та запропоновані вже нами в підрозділі 3.1 відповідні зміни вважаємо доцільним статтю 293 КПК України викласти в такій редакції:

«Не пізніше ніж за 24 години до передання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297¹ цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також потерпілому, його представнику, законному представнику, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, представнику цивільного позивача та цивільного відповідача, законному представнику цивільного позивача. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи».

Як бачимо, в практичній площині важливе значення має вимога з приводу того, що невідповідність обвинувального акта вимогам КПК України є підставою для повернення його прокурору (п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України). Вивчення матеріалів кримінальних проваджень та ухвал слідчих суддів, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить про те, що випадки повернення прокурору обвинувального акта непоодинокі,

⁵⁹⁷ Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 08 лист. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70080480>; Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 20 груд. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71114804>; Ухвала колегія суддів Голосіївського районного суду м. Києва від 25 трав. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66710864>.

а причини цього різні. Зокрема, це недолучення розписки підозрюваного про отримання копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування⁵⁹⁸; відсутність у розписці дати отримання та підпису підозрюваного про отримання копії обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування⁵⁹⁹; неповне та неконкретне викладення фактичних обставин вчинення кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, невисвітленість належним чином об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, що порушує право особи на захист, тому є істотним порушенням вимог закону⁶⁰⁰; незазначення наявності чи відсутності розміру витрат на проведення експертиз⁶⁰¹; незазначення ім'я і по батькові слідчого, який склав обвинувальний акт, та прокурора, який затвердив цей акт⁶⁰²; недолучення до обвинувального акта додатків, зокрема цивільного позову⁶⁰³.

До того ж підставою для повернення обвинувального акта прокуророві також може бути недотримання й інших вимог КПК. Зокрема, як зазначено у Постанові Верховного Суду України від 25.06.2015 р. № 5-111кц15, прокурор зобов'язаний роз'яснити особі, яка вчинила злочин, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, та

⁵⁹⁸ Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 07 лист. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70048250>; Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 01 верес. 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55640219>.

⁵⁹⁹ Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 21 трав. 2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31290535>.

⁶⁰⁰ Ухвала Старосинявського районного суду Хмельницької області від 09 лют. 2016 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55675550>.

⁶⁰¹ Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13 жовт. 2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34109617>.

⁶⁰² Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 24 лист. 2014 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41914146>; Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 21 трав. 2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31290535>; Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13 лют. 2013 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29290611>.

⁶⁰³ Ухвала Івано-Франківського міського суду від 10 груд. 2012 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28220984>.

щодо якої досудове розслідування закінчується складанням обвинувального акту, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно неї судом присяжних. При цьому письмове роз'яснення прокурора додається до обвинувального акту та реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду. Тож, невиконання прокурором вимог ст. 384 КПК України, в силу вимог п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, є підставою для повернення обвинувального акту прокурору⁶⁰⁴.

Інші випадки повернення судом обвинувальних актів прокурору встановлені К. Шавариним. Зокрема, це здійснювалося у зв'язку з тим, що примірники обвинувального акта й реєстру матеріалів досудового розслідування, які були направлені прокурором до суду, суттєво відрізняються від примірників, що були вручені обвинуваченому та/або його захисникові⁶⁰⁵. Відтак слід наголосити на необхідності суворого дотримання прокурором, слідчим усіх вимог ст. 291 КПК України, оскільки в протилежному випадку це буде свідчити про невідповідність обвинувального акта цим вимогам.

Ще на одне проблемне питання звернув увагу В. О. Гринюк. Зокрема, вчений указує на нечітке визначення в КПК України відповідних повноважень прокурора, у зв'язку з чим вважає, що, згідно з п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК України, обвинувальний акт може бути складений прокурором самостійно, незалежно від того, погоджується чи не погоджується він з обвинувальним актом, який складений слідчим⁶⁰⁶. Проте, на наш погляд, у даному випадку закон не містить жодних колізій, адже в ч. 1 ст. 291 КПК України говориться про один із можливих варіантів, коли обвинувальний акт може бути складений прокурором, а саме якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Але це не виключає можливості складання прокурором

⁶⁰⁴ Постанова Верховного Суду України від 25 черв. 2015 р. № 5-111кц15. Верховний Суд України. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17).

⁶⁰⁵ Шаварин К. Особливості процесуального керівництва при зверненні до суду з обвинувальним актом. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 200.

⁶⁰⁶ Гринюк В. О. До питання про обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 26.

обвинувального акта й в інших випадках, зокрема самостійне його складання.

Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом передбачає процесуальний порядок відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні. У зв'язку з цим обвинувальний акт складається уповноваженими особами лише після виконання вимог ст. 290 КПК України. Так, згідно з положенням ч. 1 ст. 290 КПК України, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акту, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування.

Як цілком слушно зазначає Ю. П. Аленін, ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування є одним із найбільш дієвих засобів охорони їх інтересів та забезпечення реалізації засади змагальності при закінченні досудового розслідування⁶⁰⁷. Отже, сторони кримінального провадження, реалізуючи право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, отримують фактичну та юридичну можливість оцінити законність прийнятого рішення про закінчення розслідування; представити суду матеріали, якщо сторона має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді; виявити порушення, що обмежують їхні права й законні інтереси; виявити порушення під час збирання, перевірки, оцінки і використання доказів у кримінальному провадженні; виявити прогалини у доказовій базі, яка сформована стороною, своєчасно вжити заходи щодо їх усунення⁶⁰⁸.

Проаналізувавши кримінальне процесуальне законодавство зарубіжних країн, у тому числі пострадянського простору, щодо процедури відкриття матеріалів досудового розслідування,

⁶⁰⁷ Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. Юридичний вісник. 2013. № 4. С. 89.

⁶⁰⁸ Гришин О. Ю., Чальцева Н. С. Особливості процесуального алгоритму відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. URL: <http://www.corp-iguud.lg.ua/d130109.html>.

О. Хрущ підкреслює, що у КПК України засада змагальності на стадії завершення досудового розслідування є чіткіше вираженою. На його переконання, пояснюється це тим, що тільки в КПК України закріплено положення, згідно з яким сторона обвинувачення має право знайомитися з матеріалами сторони захисту, яка, у свою чергу, зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді (ч. 6 ст. 290 КПК України). Це, безперечно, є процесуальною гарантією здійснення підозрюваним права на захист, а також засобом перевірки повноти і всебічності проведеного досудового розслідування⁶⁰⁹. Доцільність взаємного відкриття матеріалів іншій стороні при завершенні досудового розслідування підтверджується і даними анкетування, проведеного К. Є. Лисенковою, відповідно до якого на необхідності такої процедури наголошують 91 % опитаних прокурорів, 89 % адвокатів, 93 % працівників органів внутрішніх справ та 94 % суддів⁶¹⁰.

Водночас положення ч. 7 ст. 290 КПК України не передбачають обов'язку прокурора, слідчого повідомити про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів, а відтак і права на ознайомлення з матеріалами, що були відкриті, представника та законного представника потерпілого. На це звертає увагу й К. Є. Лисенкова⁶¹¹. У зв'язку з цим, як зауважує С. А. Паршак, незрозумілою є позиція законодавця щодо надання права знайомитись з матеріалами провадження захиснику підозрюваного й обмеження у даному праві представника потерпілого. Із цього випливає висновок, що законом надано

⁶⁰⁹Хрущ О. Діяльність прокурора під час відкриття матеріалів кримінального провадження за законодавством України та зарубіжних країн. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 2 (48). С. 99.

⁶¹⁰Лисенкова К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. С. 3, 4.

⁶¹¹Лисенкова К. Відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 158.

нерівні правові можливості потерпілому та стороні захисту⁶¹². Тому, безперечно, вказана колізія, причини якої, як зазначає також Ю. Аленін, пояснити складно⁶¹³, має бути усунена шляхом внесення відповідних змін до частини 7 статті 290 КПК України КПК України, яку слід викласти в такій редакції:

«7. Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті».

За слухним твердженням С. Б. Фоміна, надання права на ознайомлення з матеріалами закінченого розслідування за чинним КПК України спрямоване лише на підготовку сторін до розгляду кримінального провадження в суді. Натомість, відповідно до КПК України 1960 р., стороні захисту право на ознайомлення надавалося не лише для підготовки до захисту в суді, але й для того, щоб вона мала реальну можливість контролювати повноту, всебічність і об'єктивність розслідування шляхом заявлення клопотань про доповнення слідства⁶¹⁴. З цього питання Т. В. Корчева додає, що обвинувачений мав можливість не тільки готуватися до захисту, а й здійснювати свій захист безпосередньо при ознайомленні з матеріалами кримінальної справи. І, хоча така можливість є також у підозрюваного за чинним КПК України, все ж реалізація ним свого права на захист при наданні доступу до матеріалів досудового розслідування значно обмежується. Чинний КПК України не містить чіткої вказівки на можливість учасника кримінального провадження, в тому числі й підозрюваного, після ознайомлення з відкритими матеріалами досудового розслідування на заявлення клопотань (наприклад, про доповнення досудового розслідування,

⁶¹² Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. С. 174.

⁶¹³ Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. Юридичний вісник. 2013. № 4. С. 90.

⁶¹⁴ Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? Адвокат. 2012. № 7 (142). С. 22–23.

про зміну кваліфікації кримінального правопорушення, про закриття кримінального провадження тощо)⁶¹⁵. У зв'язку з цим чимало науковців указують на необхідність, подібно до КПК України 1960 р., передбачити відповідне право учасників кримінального провадження в законі⁶¹⁶. Однак, на наш погляд, це є недоречним, адже до направлення обвинувального акта до суду ще триває стадія досудового розслідування, тому діють вимоги ст. 220 КПК України, а відтак і можливість заявлення клопотань про виконання будь-яких процесуальних дій, зокрема під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Зазначене підтверджується слідчою та судовою практикою, адже непоодинокими є випадки, коли підозрюваний під час або після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування заявляє клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій у порядку ст. 220 КПК України. При цьому, якщо слідчий або прокурор відмовляє у задоволенні такого клопотання, а сторона захисту оскаржує цю відмову до слідчого судді, останній зобов'язує сторону обвинувачення проводити слідчі дії. Наприклад, ухвалою слідчого судді Роменського міськрайонного суду Сумської області частково задоволено клопотання адвоката в інтересах підозрюваного та залучено в кримінальному провадженні експертну установу для проведення комплексної будівельно-економічної експертизи⁶¹⁷. Водночас після направлення обвинувального акта до суду слідчі судді відмовляють у задоволенні подібних клопотань, аргументуючи відмову тим, що стадія досудового розслідування вже закінчилась.

⁶¹⁵ Корчева Т. В. Окремі питання щодо вдосконалення процесуального порядку відкриття матеріалів іншій стороні у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1, ч. 2. С. 334.

⁶¹⁶ Алєнін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 91; Корчева Т. В. Окремі питання щодо вдосконалення процесуального порядку відкриття матеріалів іншій стороні у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1, ч. 2. С. 334; Лисенкова К. Відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 161; Паршак С. А. Деякі аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 129.

⁶¹⁷ Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 22 трав. 2017 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Слід зазначити, що, відповідно до змін, внесених до ч. 3 ст. 219 КПК України Законом від 16.03.2017 р. № 1950-VIII⁶¹⁸, строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки досудового розслідування. О. Хрущ пояснює запроваджені зміни тим, що час, який потрібен для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження, слідчому, прокурору неможливо спрогнозувати заздалегідь, що, зазвичай, породжувало процесуальні спори між сторонами захисту та обвинувачення. У разі зловживання стороною захисту відповідним процесуальним правом органам досудового розслідування необхідно було постійно звертатись із клопотанням про продовження строку досудового розслідування, хоча підстави для цього де-факто відсутні, адже по суті досудове розслідування є уже завершеним⁶¹⁹. Певною мірою із зазначеним можна погодитися, наприклад якщо з урахуванням встановленого слідчим суддею, відповідно до ч. 10 ст. 290 КПК України, строку для ознайомлення з матеріалами виникала необхідність продовження строку досудового розслідування.

Таким чином, у зв'язку із зазначеними змінами частково вирішена одна з процесуальних проблем, яка поставала в практичній діяльності органів досудового розслідування, а саме затягування процесуальних строків стороною захисту. Оскільки підозрюваний з метою отримання бажаного результату, наприклад закінчення строку дії запобіжного заходу, після відкриття матеріалів кримінального провадження міг здійснювати спроби якомога довше знайомитися з матеріалами кримінального провадження. Проте в такому разі, відповідно до вже згадуваної ч. 10 ст. 290 КПК України, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження міг встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона

⁶¹⁸Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1950-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1950-19>.

⁶¹⁹Хрущ О. Діяльність прокурора під час відкриття матеріалів кримінального провадження за законодавством України та зарубіжних країн. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 2 (48). С. 96–97.

кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважалися такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Іншою складовою окресленої проблеми, яка, на жаль, поки що не отримала належного вирішення, є те, що в КПК України відсутні чіткі нормативно закріплені обов'язки підозрюваного, так само, як і його захисника, щодо отримання ними копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування. При цьому відсутній як процесуальний порядок фіксації відмови підозрюваного отримати зазначені документи або відмови написати розписку про їх отримання, так і регламентація зобов'язання сторони захисту отримати такі документи. Тому погоджуємося з необхідністю відповідних законодавчих змін⁶²⁰. У зв'язку з цим пропонуємо статтю 293 КПК України доповнити новою частиною 2, яку викласти в такій редакції:

«2. У разі відмови особі, визначеній у частині першій цієї статті, отримати копію обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копію реєстру матеріалів досудового розслідування прокурор або слідчий за його дорученням здійснює фіксацію такої відмови в протоколі проведення процесуальної дії або іншим способом, що підтверджує факт відмови, а у випадку неможливості такої фіксації – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

Крім того, слід підтримати пропозицією М. А. Макарова, О. О. Торбаса та інших науковців, що вважають за доцільне розширити перелік осіб, передбачених ч. 10 ст. 290 КПК України, які за рішенням слідчого судді можуть бути обмежені у часі при ознайомленні з матеріалами досудового розслідування. Зокрема, до цього переліку варто додати цивільного позивача, його представника чи законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які можуть навмисно затягувати

⁶²⁰ Ковтун Я. О. Проблемні питання вручення обвинувального акту стороні захисту по закінченні досудового розслідування. Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 169.

час у процесі ознайомлення із матеріалами кримінального провадження⁶²¹.

Після ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ч. 9 ст. 290 КПК України). Однак, за слушним твердженням Ю. Аленіна, КПК України не визначає, яка повинна бути форма такого підтвердження, а лише передбачає, що цей факт повинен бути письмово зафіксований⁶²². У практичній діяльності така фіксація здійснюється в протоколі надання доступу до матеріалів досудового розслідування, що слід визнати вірним. У зв'язку із зазначеним вважаємо доцільним до частини 9 статті 290 КПК України слід внести відповідні зміни, виклавши їх у такій редакції:

«9. Сторони кримінального провадження у протоколі надання доступу до матеріалів досудового розслідування підтверджують протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів».

Окремо слід звернути увагу на те, що в положеннях ст. 291 КПК України, якими регулюється порядок складання і затвердження обвинувального акта, нічого не сказано про порядок направлення такого акта до суду. В будь-якому випадку, як зазначає О. О. Торбас, процес зміни статусу з підозрюваного на обвинуваченого (підсудного) пов'язується саме з моментом передачі усієї документації разом з обвинувальним актом до суду. Тому виникає питання: коли обвинувальний акт вважається переданим до суду? Це може бути або момент передачі акта, або

⁶²¹ Макаров М. А. Встановлення слідчим суддею строку на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Адвокатура: минуле та сучасність : матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 лист. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 193; Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. С. 10.

⁶²² Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. Юридичний вісник. 2013. № 4. С. 92.

момент отримання цього акту судом, або момент реєстрації документа в канцелярії тощо. Оскільки чіткої відповіді на це питання закон не дає, впливає висновок, що КПК України не врегулював момент закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта⁶²³, а це вбачається за необхідне зробити. Крім того, закон не визначає, яким чином підозрюваний має дізнатися про зміну свого статусу. Тож така особа або перебуває в незнанні стосовно свого статусу, а відтак щодо прав і обов'язків, подальшого руху кримінального провадження тощо, або вимушена звертатися до суду з питанням про те, чи не надійшов щодо неї обвинувальний акт. Погоджуємося, що і така правова невизначеність повинна бути усунена законодавцем⁶²⁴. У зв'язку із цим пропонуємо ст. 291 КПК України доповнити новою частиною 5 такого змісту:

«5. Обвинувальний акт, що надійшов до суду, негайно реєструється в автоматизованій системі документообігу суду і з цього моменту вважається переданим до суду. Про передання обвинувального акта до суду повідомляється обвинувачений, його захисник, законний представник».

Резюмуючи викладене можна стверджувати, що, з одного боку, певні нововведення стосовно такої форми закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з обвинувальним актом, певним чином покращили становище особи, відносно якої вирішується питання про закінчення розслідування в цій формі, та свідчать про гуманізацію кримінального процесуального законодавства. З іншого – положення закону, що визначають порядок проведення процесуальної діяльності на цьому етапі досудового розслідування, потребують подальшого доопрацювання задля виключення недоліків, неузгодженості, суперечностей та покращення його практичного застосування.

⁶²³Торбас О. О. Момент закінчення досудового розслідування за КПК 2012 р. Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 черв. 2013 р.). Київ, 2013. С. 106.

⁶²⁴Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 209.

4.4. Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

Відповідно до положень ч. 2 ст. 10 КПК України, неповнолітні та особи з розумовими вадами під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. Це пов'язано із тим, що дана категорія осіб не може самостійно повною мірою реалізувати свої права та захистити законні інтереси. Саме тому однією з особливостей кримінального провадження щодо неповнолітніх та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру є порядок закінчення досудового розслідування. Так, досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх може бути закінчено як його закриттям або направленням до суду обвинувального акта, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, так і лише у притаманній даному провадженні формі – направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. В свою чергу, досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закінчено лише у 2 формах – закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 511 КПК).

Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України, у 2015 р. до суду було направлено 946 клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру та 376 клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру⁶²⁵. У 2016 р. було направлено 866 клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру та 324 клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру⁶²⁶. Протягом 2017 р. направлено 1110 клопотань про застосування примусових заходів медичного характеру та 259

⁶²⁵Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112169&libid=100820.

⁶²⁶Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo.

клопотань про застосування примусових заходів виховного характеру⁶²⁷. Аналізуючи наведені статистичні дані, можемо стверджувати, що за останні три роки кількість кримінальних правопорушень або суспільно небезпечних діянь, вчинених особами, щодо яких передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, значно не змінилась.

Слід зауважити, що досліджувані види кримінальних проваджень законодавцем віднесено до особливих порядків кримінального провадження, безпосередньому регулюванню яких присвячено глави 38 та 39 КПК України.

Доцільно звернути увагу на те, що, відповідно до ч. 1 ст. 511 КПК України, досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Проте з аналізу змісту п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України стає зрозумілим, що досудове розслідування закінчується не складанням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, а його направленням до суду. До того ж у ст. 284 КПК України вживається інше формулювання відносно закінчення досудового розслідування – звернення до суду із клопотанням.

На нашу думку, процеси складання та направлення до суду (чи звернення до суду) слідчим, прокурором відповідного процесуального документа відрізняються між собою, оскільки перший передує другому. Тож з метою узгодження понятійного апарату в цьому питанні *вважаємо доцільним частину 1 статті 511 КПК України викласти у такій редакції:*

«1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру».

Як вбачається з аналізу п. 3 ч. 1 ст. 283 КПК України, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів

⁶²⁷Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 р. Генеральна прокуратура України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo.

медичного або виховного характеру є однією з форм закінчення досудового розслідування. При цьому дана форма разом зі зверненням до суду з обвинувальним актом об'єднана в одну форму закінчення досудового розслідування (п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК). Однак, як ми вже зауважували в підрозділі 4.1 дисертації, у даній нормі містяться три окремі форми закінчення досудового розслідування, а саме: 1) звернення до суду з обвинувальним актом; 2) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; 3) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Отже, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру є формою закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні про вчинення суспільно небезпечного діяння особою у стані неосудності або коли особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку. У свою чергу, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру є формою закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Загальні вимоги до складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та до клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру містяться в одній нормі – ст. 292 КПК України. Втім, закінчення досудового розслідування у таких кримінальних провадженнях має певні відмінності, тому слід окремо зупинитись на характеристичі особливостей закінчення досудового розслідування у них.

Розкриття сутності такої форми закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, підштовхує нас зупинитись, у першу чергу, на з'ясуванні підстав для складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та визначення його змісту.

Так, у положенні ч. 2 ст. 503 КПК України законодавець передбачив, що кримінальне провадження проводиться за правилами, встановленими главою 39 КПК України, після

винесення слідчим, прокурором постанови про зміну порядку досудового розслідування. Приводом для зміни досудового розслідування із загального порядку на порядок, передбачений главою 39 КПК України, є наявність підстав, визначених у ч. 1 ст. 503 КПК України, а саме коли встановлено, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Отже, закінчення досудового розслідування в такому провадженні здійснюється, перш за все, за наявності документально підтвердження факту наявності в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання. З цією метою у зібраних матеріалах кримінального провадження обов'язково повинен бути висновок психіатричної експертизи. У цьому питанні слід враховувати положення пункту 3 Постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 3.06.2005 р. № 7, згідно з яким примусові заходи медичного характеру мають застосовуватися лише за наявності у справі обґрунтованого висновку експертів-психіатрів про те, що особа страждає на психічну хворобу чи має інший психічний розлад, які зумовлюють її неосудність або обмежену осудність і викликають потребу в застосуванні щодо неї таких заходів, а примусове лікування щодо осіб, які вчинили злочини та страждають на хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, – висновку судово-медичної експертизи⁶²⁸. Отже, ми цілком погоджуємося з твердженням про те, що наявність у справі такого висновку є обов'язковою для вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру, незважаючи на те, що він підлягає перевірці та оцінці судом⁶²⁹.

⁶²⁸Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постан. Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03 черв. 2005 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>.

⁶²⁹Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-те вид., допов.]. Харків : Право, 2013. С. 350.

Як зазначає Д. В. Сімонович, процесуальними підставами для примусового лікування слід визнати: 1) доведеність факту вчинення особою суспільно небезпечного діяння; 2) встановлений висновком психіатричної експертизи факт неосудності або обмеженої осудності особи на момент вчинення кримінального правопорушення, або ж факт захворювання на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення до постановлення вироку⁶³⁰. Певною мірою із зазначеним можна погодитися та вказати, що за наявності вказаних підстав можливо закінчити досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. У такому разі, визнавши підстави для закінчення досудового розслідування достатніми, прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду в порядку, передбаченому КПК. Вимоги щодо складання такого клопотання аналогічні вимогам, що встановлені до складання обвинувального акта.

Варто зауважити, що до сьогодні у науковій літературі залишається невирішеним питання стосовно правової діяльності прокурора у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Зумовлено це тим, що, за загальним правилом, участь прокурора у кримінальному провадженні має обвинувальну спрямованість. Разом з тим, на думку В. В. Смирнової-Бартеневої, відповідну діяльність прокурора слід розглядати у контексті захисту прав і законних інтересів осіб, які через свій психічний стан не завжди спроможні повноцінно це зробити⁶³¹. Подібну позицію висловив і А. М. Миронов, на переконання якого участь прокурора в такому кримінальному провадженні не має обвинувальної спрямованості, адже її можна оцінювати

⁶³⁰ Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. С. 362.

⁶³¹ Смирнова-Бартенева В. В. Защита прокурором прав невменяемых лиц в досудебном уголовном производстве. Закон и жизнь. 2015. № 6/3. С. 119.

як таку, що має правозахисну спрямованість⁶³². На нашу думку, таку позицію слід визнати дискусійною, оскільки однозначно стверджувати про те, що прокурор в одних формах закінчення кримінального провадження здійснює обвинувальну функцію, а інших – правозахисну, не зовсім доречно й необґрунтовано. І це навіть незважаючи на вимогу ч. 2 ст. 10 КПК України, відповідно до якої особи з психічними вадами користуються додатковими гарантіями. Відтак вважаємо, що прокурор у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснює обвинувальну функцію з урахуванням особливостей здійснення даного виду провадження та встановлених законом засобів забезпечення прав, свобод і законних інтересів психічно хворих осіб.

Ще одним важливим аспектом є визначення кола учасників кримінального провадження, щодо яких можливе складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Враховуючи положення ч. 3 ст. 503 КПК України, ними є: 1) особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Не ставлячи перед собою окремого завдання стосовно встановлення статусу такого учасника кримінального провадження, зауважимо, що питання визначення сутності «неосудності» неодноразово було предметом полеміки багатьох науковців⁶³³. Разом з тим для з'ясування цього поняття слід звернутись до положень ч. 2 ст. 19 КК України, де встановлено, що перебування особи в стані неосудності означає, що вона не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового

⁶³² Миронов А. М. Специфіка діяльності прокурора щодо звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 5. Т. 4. С. 113.

⁶³³ Лунц Д. Р. Проблемы невменяемости в теории и практике судебной психиатрии : монография. М. : Медицина, 1966. С. 92–96; Степункова В. К. Роль судебного эксперта при исследовании вменяемости (невменяемости). Советское государство и право. 1977. № 7. С. 106; Богомяков Ю. С. Уголовно-правовая невменяемость: критерии и признаки. Советское государство и право. 1984. № 4. С. 108.

розладу психічної діяльності, недомства або іншого хворобливого стану психіки.

При визначенні учасника кримінального провадження, щодо якого можливе складання такого клопотання, необхідно брати до уваги особливості закінчення досудового розслідування стосовно обмежено осудної особи. У даному випадку слід врахувати положення ч. 2 ст. 504 КПК України, де встановлено, що досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України. Отже, можна зрозуміти, що у разі здійснення досудового розслідування відносно обмежено осудних осіб за його результатами складається обвинувальний акт, а не клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

У даному контексті слід навести позицію О. О. Торбаса, який правильно вказує, що в обвинувальному акті повинно бути зазначено те, що особа на момент вчинення правопорушення не могла керувати своїми діями, факт чого має підтверджуватися відповідними доказами. Без зазначення цих відомостей досудове розслідування може бути визнано неповним, що є суттєвим порушенням вимог КПК та може стати причиною ухвалення виправдувального вироку, який не буде відповідати дійсним обставинам кримінального правопорушення⁶³⁴.

З урахуванням викладеного слід підкреслити, що під час закінчення досудового розслідування відносно обмежено осудної особи слідчий або прокурор повинен в обвинувальному акті навести додаткові елементи, властиві клопотанню про застосування примусових заходів медичного характеру. Зокрема, це стосується результатів психіатричної експертизи, якою встановлено, що особа через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, тобто вчинила злочин у стані обмеженої осудності. Зазначення в обвинувальному акті відомостей про

⁶³⁴Торбас О. О. Загальна характеристика застосування примусових заходів медичного характеру за чинним КПК України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2013. № 6–2. Т. 2. С. 134.

обмежену осудність особи є обов'язковим, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 20 КК України, визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Для визначення змісту клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру необхідно врахувати положення ч. 2 ст. 292 КПК України, якими встановлено, що воно має відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити: 1) інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати; 2) позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я.

Як указано в науково-практичному коментарі до КПК України, в клопотанні про застосування примусових заходів медичного характеру, крім відомостей, передбачених ч. 2 ст. 291 КПК, необхідно вказати: а) інформацію про докази, які підтверджують вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення конкретною особою; б) необхідність застосування до неї примусових заходів медичного характеру; в) судження щодо можливості забезпечення участі особі під час судового провадження за станом здоров'я; г) інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати⁶³⁵. Водночас слід висловити певні застереження з приводу наведеної позиції. Так, відомості щодо інформації про докази, які підтверджують вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення конкретною особою, не повинні вказуватися у клопотанні про застосування примусових заходів медичного характеру. Це пов'язано з тим, що, відповідно до вимог КПК, у прикінцевому процесуальному документі, зокрема в клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, не вказується перелік доказів, які підтверджують вчинення особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння.

⁶³⁵ Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-те вид., допов.]. Харків : Право, 2013. С. 317.

З приводу змісту клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру слід врахувати наукові розробки О. О. Торбаса, який указав, що дане клопотання повинно містити такі відомості: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру; 3) анкетні відомості потерпілого; 4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора; 5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, які прокурор вважає встановленими, правова кваліфікація кримінального правопорушення з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) наявність у особи розладу психічної діяльності на момент вчинення кримінального правопорушення чи на момент досудового розслідування; 7) характеристика особи, щодо якої існує можливість застосувати примусові заходи медичного характеру (наявність розладу психічної діяльності в минулому, поведінка особи до, на момент та після вчинення кримінального правопорушення, небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб); 8) обґрунтування необхідності застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням самого заходу, який необхідно застосувати; 9) характер та розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; 10) думка слідчого (прокурора) щодо можливості особи бути присутньою під час судового розгляду; 11) розмір витрат на залучення експерта; 12) дата та місце складання і затвердження⁶³⁶.

З огляду на наведене слід підкреслити, що, окрім відомостей, які містяться в обвинувальному акті, в клопотанні, перш за все, повинна бути вказана інформація про примусовий захід медичного характеру. Відповідно до ст. 94 КПК України, до психічно хворої особи суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до

⁶³⁶ Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. С. 134–135.

психіатричного закладу з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Сьогодні примусові заходи медичного характеру, поряд із спеціальною конфіскацією, належать до інших заходів кримінально-правового характеру. В теорії кримінального права та кримінального процесу по-різному визначено правову природу цих заходів, їх сутність, види і значення, а на практиці виникають труднощі з їх застосуванням. Зокрема, А. Я. Берш указує, що за правовою природою примусові заходи медичного характеру є заходами безпеки, сутність яких полягає в примусовому лікуванні осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння і становлять небезпеку за своїм психічним станом. Вони спрямовані на забезпечення безпеки психічно хворих осіб і захист суспільства від їх суспільно небезпечних діянь⁶³⁷.

На наше переконання, примусові заходи медичного характеру являють собою комплексний кримінальний і кримінальний процесуальний інститут, вивчення якого може бути ефективним на межі декількох наук, а саме кримінального права, кримінального процесу та судової експертології. У цьому питанні підтримаємо С. Л. Шаренко, яка вказує, що комплексність цього інституту полягає в тому, що кримінально-правові підстави застосування примусових заходів медичного характеру реалізуються у формах і при дотриманні умов, що визначаються кримінальним процесуальним законом⁶³⁸.

Слід відзначити, що указані заходи застосовуються лише судом, при цьому слідчий, прокурор у клопотанні повинен фактично запропонувати суду застосувати стосовно особи певний вид примусового заходу медичного характеру. У такому випадку, як свідчить вивчення матеріалів кримінального провадження, слідчий, прокурор посилаються на висновок психіатричної експертизи. Разом з тим, відповідно до п. 35 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого Наказом МОЗ України від 08.10.2001 р. № 397, відповіді, що містяться у

⁶³⁷ Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. С. 15.

⁶³⁸ Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру : монографія. Харків : Право, 2002. С. 6.

висновку експерта, не можуть мати форму рекомендацій або вказівок слідству чи суду⁶³⁹. Тому навіть указаний у висновку судово-психіатричної експертизи рекомендований примусовий захід медичного характеру може бути взятий судом до уваги, але не є для нього визначальним при постановленні ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру.

У клопотанні про застосування примусових заходів медичного характеру слідчий, прокурор повинен також викласти позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я. Таку позицію слідчий, прокурор повинні викласти на підставі об'єктивно встановлених даних, а саме врахувати знову ж таки висновок психіатричної експертизи.

Як бачимо, складання обґрунтованого клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру можливо лише за умови викладення в ньому результатів проведення психіатричної експертизи, які відображають наявність в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання на момент вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення, а також указують на необхідність застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням його виду. Водночас у ч. 2 ст. 292 КПК України не вказується на необхідність посилання в клопотанні про застосування примусових заходів медичного характеру на висновок психіатричної експертизи. Тому вважаємо, що даний недолік повинен бути врахований при внесенні змін до КПК України.

Окремо слід зупинитись на назві процесуального документа, яким завершується досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Сьогодні такий документ має назву «клопотання», тобто процесуальний документ, яким ініціюється питання про здійснення процесуальних дій або прийняття слідчим суддею рішення.

Таким чином, законодавець визначив, що у разі звернення до суду з обвинувальним актом досудове розслідування

⁶³⁹ Порядок проведення судово-психіатричної експертизи : наказ МОЗ України від 08 жовт. 2001 р. № 397. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02/print1509636063455054>.

завершується прийняттям рішення, а у разі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру – ініціюванням перед судом питання про застосування відповідних заходів. Але вважаємо, що, незалежно від форми закінчення досудового розслідування, воно повинно бути завершено прийняттям саме процесуального рішення. Згідно з ч. 3 ст. 110 КПК України, рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Разом з тим досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру завершується зверненням до суду із відповідним клопотанням, що, на наше переконання, не відповідає сутності процесуального оформлення закінчення досудового розслідування.

Варто звернути увагу на те, що, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 560 Модельного КПК держав СНД, по закінченню провадження слідчий виносить постанову про направлення справи до суду для застосування примусових заходів медичного характеру⁶⁴⁰. Аналіз положень КПК держав СНД приводить до висновку, що досудове розслідування у розглядуваній формі закінчується винесенням постанови. Зокрема, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 439 КПК Російської Федерації, – постанови про направлення справи до суду для застосування примусових заходів медичного характеру⁶⁴¹, п. 2 ч. 1 ст. 444 КПК Республіки Білорусь – постанови про передачу кримінальної справи прокурору для направлення до суду при встановленні підстав для застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом, примусових заходів безпеки і лікування⁶⁴², ч. 1 ст. 398 КПК Литовської Республіки, а також п. 2 ч. 1 ст. 518 КПК

⁶⁴⁰ Модельный Уголовно-процессуальный Кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств : принят постанов. Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. Гарант : информационно-правовое обеспечение. URL: <http://base.garant.ru/2566935/>.

⁶⁴¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ ; с изм. и доп., вступившими в силу с 01 сентября 2017 г. URL: http://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_34481/fa53613fc0baccd92ae91e78087fdb41cc69ed88/.

⁶⁴² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-З ; с изм. и доп. по сост. на 18 июля 2017 г. Кодексы Республики Беларусь. URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>.

Республіки Казахстан – постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру⁶⁴³, п. 2 ч. 1 ст. 409 КПК Киргизької Республіки – постанови про направлення до суду справи про застосування примусових заходів медичного характеру⁶⁴⁴. Отже, аналіз процесуального законодавства деяких держав свідчить про те, що в аналогічній ситуації під час закінчення досудового розслідування слідчий, прокурор приймає рішення у формі постанови.

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного або виховного характеру має завершуватись прийняттям процесуального рішення, зокрема постанови, та направленням його до суду.

У зв'язку із цим пропонуємо уточнити положення статті 292 КПК України. З цієї метою слід, по-перше, змінити назву процесуального документа, яким завершується досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, на постанову про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру. По-друге, визначити зміст цієї постанови не шляхом посилання на вимоги ст. 291 КПК України, а з чітким зазначенням переліку відомостей, які повинні міститись у такій постанові.

Другою формою закінчення досудового розслідування, яка підлягає дослідженню у межах даного підрозділу, є звернення до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Необхідність особливого захисту дітей уперше проголошена в Женевській декларації прав дитини

⁶⁴³Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики: Закон о принятии, утверждении и вступлении в силу Уголовно-процессуального кодекса Литовской Республики от 14 марта 2002 г. № IX-785. URL: [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf); Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V; с изм. и доп. по сост. на 11 июля 2017 г. ЮРИСТ – тексты нормативных правовых актов, нормативно – технической документации, комментарии к законодательству Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

⁶⁴⁴Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики: Закон Кыргызской Республики от 30 июня 1999 г. № 62. Министерство юстиции Кыргызской Республики. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/9/190?cl=ru-ru>.

1924 р., потім підтверджена в Загальній декларації прав дитини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р. та закріплена в Міжнародному пакті про економічні, соціальні й культурні права (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ст.ст. 23, 24)⁶⁴⁵.

Враховуючи положення ст. 3 Конвенції про права дитини⁶⁴⁶, слід зауважити, що закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх утворює сукупність процесуальних дій та відповідних правовідносин, зміст яких повинен бути спрямований на якнайкраще забезпечення їх прав і свобод. З цього питання цілком доречним є твердження В. В. Романюка про те, що закінчення досудового розслідування щодо неповнолітніх має власну специфіку, а цей етап реалізується у відповідній формі, вибір якої залежить від підстав (юридичного факту, сукупності юридичних фактів), що обумовлюють зміни у перебігу кримінальних процесуальних відносин⁶⁴⁷.

Дослідження сутності цієї форми закінчення досудового розслідування зумовлює розкриття нами таких питань, як підстави складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та визначення змісту даного клопотання.

Щодо процесуального порядку та підстав складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру погодимось із позицією Н. Боржецької, яка вважає, що особливості виконання окремих процесуальних дій при складанні даного клопотання не закріплено на законодавчому рівні. Разом із тим окремі особливості виконання інших процесуальних дій хоча і передбачені в чинному КПК України, проте містять значну кількість суперечностей та неузгодженостей, що породжує неоднозначну практику їх застосування, а часто веде до порушення прав, свобод

⁶⁴⁵ Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. Адвокат. 2012. № 9 (144). С. 4; Дрозд В. Г., Дрозд В.Ю. Порядок застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2016. № 2. С. 59.

⁶⁴⁶ Конвенція про права дитини : підпис. 20 лист. 1989 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

⁶⁴⁷ Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид наук. Харків, 2016. С. 142.

та законних інтересів учасників кримінального провадження⁶⁴⁸. Дані обставини підкреслюють актуальність порушеного нами питання та важливість вирішення проблемних моментів, на що безпосередньо вказали 87 % опитаних слідчих Національної поліції та 72 % прокурорів.

Як вбачається з аналізу положень КПК України, законодавцем передбачено можливість складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру відносно двох категорій неповнолітніх: 1) неповнолітнього підозрюваного, тобто особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, але не досягла 18-річного віку і є суб'єктом злочину; 2) неповнолітнього, який досяг 11-річного віку, але не досяг віку кримінальної відповідальності та не є суб'єктом злочину.

У законі передбачено певні особливості закінчення досудового розслідування щодо даних категорій учасників кримінального провадження. Так, підстави та порядок закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього підозрюваного встановлено ст. 497 КПК України. Відносно цього учасника може бути складений як обвинувальний акт, так і клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. Факт досягнення особою віку кримінальної відповідальності є достатньою підставою для застосування кримінального покарання. Водночас застосування заходів виховного характеру щодо неповнолітнього підозрюваного є лише альтернативою покаранню, для чого повинні бути наявні певні підстави. Згідно з ч. 1 ст. 497 КПК України, такими підставами є те, що: 1) неповнолітнім підозрюваним вчинено кримінальне правопорушення вперше; 2) неповнолітнім підозрюваним вчинено кримінальний проступок, злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості; 3) неповнолітнього можна виправити шляхом застосування до нього примусового заходу виховного характеру, тобто без застосування кримінального покарання.

Особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у віці

⁶⁴⁸ Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. Юридична Україна. 2014. № 8. С. 79.

від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не є суб'єктом злочину. Водночас досудове розслідування стосовно такої особи здійснюється за правилами, встановленими § 2 глави 38 КПК. У такому випадку неповнолітній не підлягає кримінальній відповідальності, але до нього може бути застосовано судом примусові заходи виховного характеру. У цьому разі досудове розслідування закінчується лише шляхом звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Складання такого виду клопотання щодо неповнолітнього у віці від 11 до 14 або 16 років – це обов'язок слідчого, прокурора, а не їх право.

Слід підкреслити, що, незважаючи на розрізнення законодавцем порядку здійснення досудового розслідування щодо вказаних категорій неповнолітніх, зміст та форма клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру будуть однаковими. У будь-якому випадку остаточне рішення про застосування примусових заходів виховного характеру приймає суд, а слідчий, прокурор лише підбиває підсумок досудового розслідування.

Для визначення змісту клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру необхідно врахувати положення ч. 1 ст. 292 КПК України, яким встановлено, що воно повинно відповідати вимогам ст. 291 КПК України, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Наразі перелік примусових заходів виховного характеру визначено у ст. 105 КК України, до яких віднесено: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення.

До неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру.

Щодо самого змісту клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру підтримаємо позицію В. В. Романюка та О. Ф. Вакуленка з приводу того, що з метою прийняття законного, обґрунтованого і вмотивованого судового рішення щодо неповнолітніх доцільно як у вказаному клопотанні, так і в обвинувальному акті розширити зміст даних про неповнолітнього завдяки відображенню у них відомостей, передбачених ст.ст. 485–487 КПК України⁶⁴⁹. Таке бачення заслуговує на підтримку, оскільки спрямовано на врахування особливого процесуального статусу неповнолітнього та додаткове забезпечення його прав, свобод та законних інтересів, що цілком відповідає вимогам ч. 2 ст. 10 КПК України та міжнародних документів.

З огляду на викладене вважаємо, що у прикінцевому процесуальному документі, яким закінчується досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, повинні бути вказані відомості, визначені статтями 485–487 КПК України.

Ще одним питанням, яке потребує вирішення, є визначення суб'єкта прийняття рішення про закінчення досудового розслідування у досліджуваних формах кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 497 КПК України, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (відносно неповнолітнього обвинуваченого) складає прокурор. Разом з тим, згідно з ч. 5 ст. 499 КПК України, це ж клопотання, але щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, може бути складено як слідчим, так і прокурором. Крім того, в ч. 3 ст. 511 КПК України встановлено, що клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру також може бути складено як слідчим, так і прокурором. У такому випадку незрозумілою є позиція законодавця, оскільки в КПК передбачені різні суб'єкти складання

⁶⁴⁹ Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. С. 14; Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. С. 193.

прикінцевого процесуального рішення в схожих особливих формах кримінального провадження: або лише прокурором, або ж як прокурором, так і слідчим. Зауважимо, що неповнолітні та особи з розумовими вадами під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями (ч. 2 ст. 10 КПК України). Отже, враховуючи особливий процесуальний статус указаних осіб, вважаємо, що рішення, яким закінчується досудове розслідування, як у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, так і в кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру повинен приймати прокурор.

Окремо слід звернути увагу на те, що, згідно з положеннями ст. 293 КПК України, під час закінчення досудового розслідування копія прикінцевих процесуальних документів вручається «підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297-1 цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру». Таке формулювання закону не дає чіткого розуміння, кому потрібно вручати копію вказаних документів: законному представнику підозрюваного чи законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. На наше переконання, в обох випадках участі законного представника у кримінальному провадженні останній повинен мати право отримувати прикінцеві процесуальні документи. Урегулювання даного питання повинно знайти відображення у статті 293 КПК України.

З урахуванням вищевикладеного, вважаємо, що статтю 292 КПК України слід викласти у такій редакції:

«Стаття 292. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з підстав, передбачених ст.ст. 497, 498, 503 цього Кодексу, складається прокурором.

1. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру складається з:

- 1) вступної частини, в якій містяться відомості про:
 - місце і час прийняття постанови;
 - прізвище, ім'я, по батькові, посаду прокурора, який прийняв постанову;
- 2) мотивувальної частини, в якій містяться відомості про:
 - виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;
 - правову кваліфікацію кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

анкетні відомості особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

результати проведення психіатричної експертизи, які відображатимуть наявність у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання на момент вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення, а також під час досудового розслідування; вказують на необхідність застосування примусових заходів медичного характеру;

обґрунтування необхідності застосування примусового заходу медичного характеру із зазначенням його виду;

обґрунтування позиції щодо можливості особи брати участь під час судового розгляду;

анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність;

розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);
- 3) резолютивної частини, в якій містяться відомості про:
 - зміст прийнятого рішення (про закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру; про поставлення перед

судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру; про надання копії постанови захиснику та законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру);

прізвище, ім'я, по батькові, посаду та підпис прокурора, який прийняв постанову.

2. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів виховного характеру складається з:

1) вступної частини, в якій містяться відомості про:

місце і час прийняття постанови;

прізвище, ім'я, по батькові, посаду прокурора, який прийняв постанову;

2) мотивувальної частини, в якій містяться відомості про:

виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

правову кваліфікацію кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

анкетні відомості неповнолітнього підозрюваного або особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

відомості про особу неповнолітнього, визначені у ст.ст. 485–487 КПК України;

результати проведення комплексної психолого-психіатричної або психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного (за умови її проведення під час досудового розслідування);

обґрунтування необхідності застосування примусового заходу виховного характеру із зазначенням його виду;

анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність;

розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

3) резолютивної частини, в якій містяться відомості про:

зміст прийнятого рішення (про закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх; про поставлення перед судом питання про застосування примусових заходів виховного характеру; про надання копії постанови неповнолітньому підозрюваному, його захиснику та законному представнику або захиснику та законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру);

прізвище, ім'я, по батькові, посаду та підпис прокурора, який прийняв постанову.

3. До постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного або захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру про отримання копії постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного».

З урахуванням запропонованих нами змін слід уточнити деякі норми КПК України, зокрема п. 5 ч. 1 ст. 3; п.п. 13, 14 ч. 2 ст. 36; ч. 1 ст. 219; п. 3 ч. 1 ст. 283; ч. 1 ст. 290; ч. 1 ст. 293; п. 3 ч. 3 ст. 301; ч. 1 ст. 314; п.п. 3–5 ч. 3 ст. 314; ч. 4 ст. 314; ч. 1 ст. 317; ч. 3 ст. 331; а також назву §3 глави 24 та назву ст. 293, в яких слова «клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» замінити у відповідному відмінку на «постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

У положеннях п. 5 ч. 4 ст. 314-1; ч. 1 ст. 511 КПК України слова «клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру» замінити у відповідному відмінку на слова «постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру». У положенні ч. 4 ст. 501 КПК України слова «клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру» замінити на слова «постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру».

Крім того, враховуючи запропоновані нами зміни стосовно покладення повноважень щодо складання вказаної постанови на прокурора, слід:

пункт 7 частини 1 статті 40 КПК України викласти у такій редакції:

«7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт та подавати його прокурору на затвердження»;

пункт 3 частини 2 статті 301 КПК України викласти у такій редакції:

«3) обвинувальний акт»;

частину 3 статті 511 КПК України виключити.

Резюмуючи проведене дослідження вважаємо, що запропоновані нами зміни й доповнення до чинного КПК України якнайкраще сприятимуть здійсненню досудового розслідування.

Висновки до розділу 4

1. Підстави для закриття кримінального провадження – це ті необхідні юридичні факти, за наявності яких слідчий, прокурор, суд у межах наданих їм повноважень можуть прийняти рішення у зв'язку з наявністю передбачених законом обставин, що свідчать про неможливість чи недоцільність подальшого здійснення розслідування чи розгляду провадження по суті. З практичної точки зору важливого значення має поділ таких підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі, адже встановлюють момент виникнення у особи права на реабілітацію. Однак, у КПК України не передбачено вимоги щодо необхідності процесуального

відображення в матеріалах кримінального провадження факту роз'яснення особі порядку поновлення її порушених прав та відшкодування завданої шкоди у разі закриття кримінального провадження за однією з реабілітуючих підстав. Натомість важливість належного оформлення процесуального документа, який породжує у реабілітованій особі право на відшкодування завданої шкоди, є запорукою ефективного досягнення завдання кримінального провадження.

2. У чинному КПК України доцільно передбачити вимоги щодо роз'яснення слідчим, прокурором, судом підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, сутності підозри чи обвинувачення; підстав звільнення від кримінальної відповідальності; права заперечувати проти закриття кримінального провадження; правових наслідків звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності; наслідків постановлення судом ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження має проводитися в загальному порядку. Також варто передбачити порядок відкриття матеріалів досудового розслідування у разі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

3. У КПК України варто передбачити структуру обвинувального акту, який має складатися з трьох частин: 1) вступної частини, в якій зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові, займана посада та підпис прокурора, який затвердив обвинувальний акт, дата затвердження; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; анкетні відомості кожного підозрюваного та потерпілого; правову кваліфікацію кримінального правопорушення; 2) мотивувальної частини, в якій викладаються: фактичні обставини кримінального правопорушення та формулюється обвинувачення; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які

прокурор вважає встановленими; 3) резолютивної частини, в якій зазначаються: розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування); дата та місце складення обвинувального акту; прізвище, ім'я, по батькові, займана посада та підпис особи, яка його склала; додатки».

5. Визначено специфіку такої форми закінчення досудового розслідування як звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Констатовано, що рекомендований слідчим, прокурором примусовий захід медичного характеру може бути прийнятий судом до уваги, проте не є для нього визначальним при постановленні ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру. Складання обґрунтованого клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру можливо лише за умови викладення у ньому результату проведення психіатричної експертизи, які відобразатимуть наявність у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння чи кримінального правопорушення а також указують на необхідність застосування примусових заходів медичного характеру із зазначенням конкретного його виду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. До проблеми захисту іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *The development of legal sciences: problems and solutions* : International scientific-practical conference, (April 27–28). Kaunas, 2018. P. 103–105.
2. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с. (Серія : «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»).
3. Абламський С. Є. Окремі питання захисту прав та законних інтересів особи на початку досудового розслідування. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. до 3-ї річниці КПК України. Ірпінь, 2015. С. 14–15.
4. Абламський С. Є., Юхно О. О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : НікаНова, 2017. 152 с.
5. Аваков доручив комісіям з кадрів доукомплектувати 20% особового складу поліції. *Інформаційне агентство «Уніан»* : [сайт]. URL: <https://www.unian.ua/politics/1795232-avakov-doruchiv-komisiyam-po-kadram-v-chetki-termini-doukomplektuvati-20-osobovogo-skladu-politsiji.html>.
6. Алексеев Н. С., Морщакова Т. Г., Чангули Г. И. Уголовно-процессуальное право : курс. Берлин : Госиздат ГДР, 1977. 623 с.
7. Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншої сторони за новим КПК України: здобутки та прорахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 89–94.
8. Аленін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198–203.
9. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 175–184.

10. Андрусак В. Г. К вопросу о реформировании прокуратуры Украины: историко-правовой опыт и перспективы. *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 68. С. 152–158.

11. Аненко О., Зубаков П. Розгляд слідчим, прокурором клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2014 № 6. С. 182–187.

12. Бабенко В. Вплив положень Кримінального процесуального кодексу України на реформування органів прокуратури. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 62–67.

13. Бажанов С. Оправдана ли так называемая доследственная проверка? *Законность*. 1995. № 1. С. 51–53.

14. Банчук О. Запровадження інституту кримінального проступку як необхідна складова реформи кримінальної юстиції в Україні. *Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13-15 квіт. 2007 р.) : у 2 ч. Львів, 2007. Ч. 1. С. 189–194.

15. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115–119.

16. Бараннік Р. В., Назаренко П. Г. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві. *Адвокат*. 2011. № 4 (127). С. 15–18.

17. Бардаш А. До питання щодо диференціації процесуальної форми. *Юридичний вісник*. 2012. № 3. С. 131–136.

18. Басай В. Д., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес України, Республіки Польщі та ФРН: порівняльний аналіз : навч. посібник. Київ: Алерта, 2015. 480 с.

19. Басиста І. В., Щур Б. В. Процесуальна самостійність слідчого в світлі вимог чинного КПК: проблеми та перспективи. *Науково-інформаційний вісник*. 2015. № 11. С. 141–147.

20. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

21. Берш А. Я. Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 28 с.

22. Біліченко Т. О. Підстави закриття кримінального провадження: поняття, сутність, види. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип 2. Т. 3. С. 67–70.
23. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навч. посібник. Тернопіль : ТАНГ «Економічна думка», 2001. 112 с.
24. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1998. 19 с.
25. Богомягков Ю. С. Уголовно-правовая невменяемость: критерии и признаки. *Советское государство и право*. 1984. № 4. С. 103–108.
26. Бойко В. Нова Конституція та судова влада. *Право України*. 1997. № 1. С. 16–18.
27. Бондаренко А. І. Судовий контроль за дотриманням прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76. С. 10–17.
28. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 241 с.
29. Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування. *Прикарпатський юридичний вісник* : зб. наук. праць. 2014. № 2 (5). С. 182–190.
30. Боржецька Н. Л. Порядок закінчення досудового слідства у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (27). Т. 8. С. 30–35.
31. Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 77–83.
32. Боровик А. Відповідність звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини основним принципам кримінального права. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 47–55.
33. Бояров В. І., Сисоєнко Г. І. Деякі проблемні питання правового статусу потерпілого в КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013 № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_4_5.

34. Братко І. В. Особливості імплементації норм міжнародного права. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2015. № 2. С. 113–120.

35. Бурлака О. В. Забезпечення реалізації слідчим суддею функції захисту прав, свобод та інтересів особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 298 с.

36. Буткевич В. Г. Міжнародне право : основні галузі права. Київ : Либідь, 2004. 816 с.

37. Бущенко А., Сапожнікова О., Шинкаренко О. Precedent UA – 2015. Київ : КВІЦ, 2015. 412 с.

38. Быховский И. Е. Соединение и выделение уголовных дел. М. : Госюриздат, 1961. 77 с.

39. Вакуленко О. Ф. Досудове розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 298 с.

40. Вакулік О. А. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

41. Введенська В. В. Кримінально-процесуальні гарантії реалізації права на юридичну допомогу осіб, постраждалих від злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

42. Великий Д. П. Единство и дифференциация уголовно-процессуальной формы: история, современность, перспективы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2001. 211 с.

43. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

44. Верхогляд–Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 220 с.

45. Виноградова О. І. Проблеми запровадження інституту медіації. *Верховний суд України* : [сайт]. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/A58BFC35F3FBD1BEC2257640004831B6>.

46. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Кримінального процесуального кодексу України : реєстр. № 9700 від 13 квіт.

2012 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: www.rada.gov.ua.

47. Висновок КМЕС щодо законопроектів № 7279 та № 7279-1 про кримінальні проступки : від 28 лют. 2018 р. № 2018-EUAM-0433. URL: <http://komzakonpr.rada.gov.ua/uploads/documents/32013.pdf>.

48. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М. : Наука, 1979. 230 с.

49. Віротченко С. С. Завдання кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 5–2. С. 201–205.

50. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. М. : МГУ, 1972. 300 с.

51. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 20 с.

52. Володина Л. М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе : дисс. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.09. Екатеринбург, 1999. 323 с.

53. Воскресенский В. Обеспечение законности соединения и выделения уголовных дел. *Советская юстиция*. 1992. № 15–16. С. 5–6.

54. Гаврилов Б. Я. Реализация органами предварительного следствия норм о защите конституционных прав и свобод гражданина : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2001. 33 с.

55. Галаган В. І. Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 300 с.

56. Гамаюнова Ю. Інститут медіації: проблеми запровадження в кримінальне законодавство України. *Проблеми гармонізації національного та міжнародного законодавства: досягнення і перспективи* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (19 трав. 2015р.). URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1037%3A190515-23&catid=125%3A5-0515&Itemid=147&lang=ru.

57. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2004. 431 с.

58. Гасанов Р. Н. Дізнання як форма досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1–1. С. 3–8.

59. Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Харків : Право ; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» ; Нац. акад. правових наук України, 2012. 681 с. URL: <http://uport.inf.ua/stattya-dosudove-rozsliduvannya-zlochiv-50451.html>.

60. Глобенко Г. І. Деякі питання щодо становлення та розвитку інституту відшкодування шкоди, заподіяної громадянинуві незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 141–145.

61. Глобенко Г. І. До питання закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 трав. 2017 р.). Северодонецьк, 2017. С. 83–85.

62. Глобенко Г. І. Закриття кримінальних справ з nereабілітуючих підстав: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 212 с.

63. Глобенко Г. І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 60–64.

64. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 712 с.

65. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2008. 20 с.

66. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 239–243.

67. Гловюк І. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання

прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування»: Quo vadis? *Національна Асоціація Адвокатів України* : [сайт]. URL: <http://unba.org.ua/publications/print/2840-zakon-ukraini-pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-zakonodavchih-aktivshodo-zabezpechennya-dotrimannya-prav-uchasnikiv-kriminal-nogo-provadjhennya-ta-inshih-osib-pravoohoronnimi-organami-pid-chas-zdijsnennya-dosudovogo-rozsliduvannya-quo-vadis.html>.

68. Говоруха М. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: питання теорії та практики. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 56–60.

69. Горшенев В. М. Процессуальная форма и её назначение в советском праве. *Советское государство и право*. 1973. № 12. С. 28–35.

70. Гриза О. В. Гарантії забезпечення дотримання таємниці досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2017. 200 с.

71. Гриза О. В. Проблемні питання збереження таємниці досудового розслідування: сучасний стан та перспективи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 153–158.

72. Гриза О. В. Удосконалення застосування засобів і заходів збереження таємниці досудового розслідування. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 201–208.

73. Гринюк В. О. До питання про обґрунтованість обвинувачення в обвинувальному акті. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 25–31.

74. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та практичні проблеми реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 453 с.

75. Гринюк В. О., Попелюшко В. О. Теоретико-праксеологічне дослідження проблем застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 244–247.

76. Гришин О. Ю., Чальцева Н. С. Особливості процесуального алгоритму відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. URL: <http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130109.html>.

77. Гришин Ю. А. Окончание досудебного следствия с составлением обвинительного заключения: проблемы и пути реформирования: монография. Луганск : РИО ЛИВД, 1999. 252 с

78. Гришин Ю. О. Закінчення досудового слідства зі складанням обвинувального акта : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 20 с.

79. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 209 с.

80. Гузела М. В. До проблеми прав підозрюваного в кримінальному провадженні: міжнародні стандарти забезпечення. *Вісник Львівського університету*. 2016. Вип. 63. С. 187–194.

81. Гуртієва Л. М. Система стадій кримінального провадження України. *Митна справа*. 2015. № 5 (101), ч. 2. С. 99–104.

82. Гуртієва Л. М. Способи збирання та перевірки доказів на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (27 лист. 2013 р., м. Одеса) / відп. за випуск Ю. П. Аленін. Одеса, 2013. С. 248–253.

83. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: монографія. Харків : Фінн, 2008. 296 с.

84. Давыдов П. М., Мирский Д. Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1963. 100 с.

85. Даньшин М. В., Кавун Д. Ю. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2016. Вип. 21. С. 157–163.

86. Двойников О. О., Глобенко Г. І. Окремі аспекти закриття кримінального провадження у випадку відсутності складу кримінального правопорушення. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 98–102.

87. Денисов С. А. Законность и обоснованность соединения и выделения уголовных дел : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 2002. 243 с.

88. Добровольская Т. Н., Элькинд П. С. Принципиальное единство уголовно-процессуальной формы – важная гарантия

законности правосудия и прав личности. *Гарантии прав личности в социалистическом уголовном праве и процессе* : сб. науч. тр. Ярославль, 1977. С. 3–9.

89. Дробинин Д. В. Соединение и выделение уголовных дел как гарантия их всестороннего исследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Самара, 1999. 16 с.

90. Дрозд В. Г. Актуальні питання системи загальних положень досудового розслідування. *Право та державне управління*. 2017. № 4 (29). Т. 1. С. 163–167.

91. Дрозд В. Г. Окремі питання прокурорського нагляду в кримінальному провадженні через призму теоретичних і практичних проблем. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 97–101.

92. Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 268–272.

93. Дрозд В. Г. Отдельные аспекты законодательного регулирования объединения и выделения материалов досудебного расследования. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 5. С. 88–94.

94. Дрозд В. Г. Процесуальна самостійність слідчого: питання теорії та практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 190–194.

95. Дрозд В. Г., Дрозд В. Ю. Порядок застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 58–66.

96. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1975. 132 с.

97. Дунаєва А. В. Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу органу внутрішніх справ під час розшуку підозрюваного. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 1(18). URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/158/180>.

98. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19.

99. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный : в 3 т. Т. 2. М. : АСТ ; Астрель ; Харвест ; Lingua, 2005. 1168 с.

100. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2015 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112169&libid=100820.

101. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 р.р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820

102. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782&libid=100820.

103. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2017 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&c=fo.

104. Жогин Н. В. Фаткуллин Ф. Н. Возбуждение уголовного дела. М. : Госюриздат, 1961. 205 с.

105. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М. : Юрид. лит., 1965. 367 с.

106. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 251 с.

107. Задоя К. П. Спрошене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 29–39.

108. Зайцев О. В. Процесуальна незалежність та самостійність слідчого під час досудового розслідування: зміни у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). С. 202–204.

109. Зайцев О. В. Щодо процесуальної самостійності та незалежності слідчого в його процесуальних діях за кримінальним процесуальним законодавством України. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах* : матеріали II Міжнар.

наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 берез. 2018 р.). / МВС України ; Дніпроп. нац. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2018. С. 414–416.

110. Зайцев О. Поняття та сутність процесуальної самостійності та незалежності слідчого в кримінальному процесі України. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. Decembrie. С. 132–135.

111. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ за перше півріччя 2018 р. Форма 1-мзс. Розділ 3. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

112. Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2017 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820.

113. Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2016 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112657&libid=100820.

114. Звіт про роботу органів досудового розслідування за 12 місяців 2018 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113277&libid=100820

115. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 1-1. Розділ 2. *Судова влада України* : [сайт]. URL: http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

116. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. Форма 1-1. Розділ 5. *Судова влада України* : [сайт]. URL http://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

117. Зеленецький В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков : КримАрт, 1998. 340 с.

118. Зинатуллин З. З., Салахов М. С., Чулюкин Л. Д. Подследственность уголовных дел. Казань : Казан. гос. ун-т, 1986. 104 с.

119. Зуева В. О., Шапенко Л. О. Реалізація функцій права: теоретико-правові аспекти дослідження. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2015. № 2. С. 13–18.

120. Кавун Д. Повноваження слідчого у забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи). *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 148–152.

121. Канфуї І. В. Процесуальна самостійність та незалежність слідчого як характеристика його місця і ролі на стадії досудового

розслідування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. Т. 4. С. 93–96.

122. Капинус Н. И. Процессуальные гарантии прав личности при применении мер пресечения в уголовном процессе: монография. М. : Буковед, 2007. 416 с.

123. Капліна О. В. Міжнародні-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 223–228.

124. Карабут Л. В. Розумність строків як принцип кримінально-процесуальної діяльності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 15. С. 1–8.

125. Карпов Н.С. Деякі питання ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами кримінального провадження. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 243–248.

126. Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. 2013. 20 с.

127. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки. *Форум права*. 2009. № 1. С. 236–241.

128. Квашук О. Д. Процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 19 с.

129. Керевич О. В. Здійснення провадження по кримінальних проступках за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 525–532.

130. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ: теоретичні засади вдосконалення нормативно- правового регулювання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2012. № 2. С. 1–11. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kuinprg.pdf>.

131. Ківалов С. В. Категорія кримінальних проступків у контексті доктрин кримінального та кримінального процесуального права.

Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2013. Вип. 69. С. 7–18.

132. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого як гарантія всебічного, повного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 228 с.

133. Кобернюк В. М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

134. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 576 с.

135. Коваленко Є. Г. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 712 с.

136. Ковтун Я. О. Проблемні питання вручення обвинувального акту стороні захисту по закінченні досудового розслідування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 167–170.

137. Козаченко В. І. Реалізація засади законності під час укладення угод у кримінальному провадженні України та Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 107–110.

138. Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки : зб. наук. пр. 2014. № 4, ч. I. С. 289–297.

139. Козій В. В., Вернидубов І. В. Поняття об'єднання та виділення кримінальних проваджень за законодавством України. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 168–173.

140. Козій В. Виділення матеріалів досудового розслідування як захід забезпечення безпеки підозрюваного в кримінальному провадженні. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2015. март. С. 139–142.

141. Козій В. Практичні аспекти об'єднання і виділення кримінальних проваджень в суді. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 84–93.

142. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 350 с.

143. Комашко В. В. Особливості організаційно-правових основ функціонування державного бюро розслідувань як однієї з новел кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2014. № 1. С. 132–138.

144. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : учинено в Римі 04 лист. 1950 р. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.03.2018).

145. Конвенція про права дитини : підпис. 20 лист. 1989 р. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

146. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.01.2018).

147. Концепція реформування кримінальної юстиції України : указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (дата звернення: 20.01.2018).

148. Корчева Т. В. Окремі питання щодо вдосконалення процесуального порядку відкриття матеріалів іншої стороні у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1, ч. 2. С. 332–337.

149. Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника у досудовому провадженні та в суді першої інстанції. Харків : Вапнарчук Н. М., 2007. 200 с.

150. Корчева Т. В. Проблемні питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 5. Т. 2. С. 114–115.

151. Костин Ю. В. Особенности развития уголовного права Российской империи в XIX в. *История государства и права*. 2010. № 7. С. 22–25.

152. Красноокій О. Встановлення правопорушень при здійсненні нагляду за додержанням та застосуванням законів

з питань прав громадян. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 11. С. 63–68.

153. Красюк К. О., Максименко О. Б. Щодо введення інституту кримінальних проступків в Україні. *Вісник студентського наукового товариства*. 2014. Вип. 6. Т. 1. С. 66–70.

154. Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 321 с.

155. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / за ред. В. Г. Гончаренка, В. А. Колесника. Київ : Юстініан, 2014. 573 с.

156. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 20.03.2018).

157. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-те вид., допов.]. Харків : Право, 2013. 376 с.

158. Кримінальний процес : навч. посіб. для підготовки до іспиту / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2016. 288 с.

159. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

160. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленко, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

161. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.

162. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page> (дата звернення: 10.08.2018).

163. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

164. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2012. 768 с.

165. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.

166. Кримінально-процесуальний кодекс України : прийнятий 28 груд. 1960 р. № 1002-05 ; втрата чинності від 19 лист. 2012, підстава 4651-17. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05> (дата звернення: 06.03.2018).

167. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 06.03.2018).

168. Кунтій А. І. Початок нового досудового розслідування за результатами проведення НСРД. *Процесуальні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 07 квітня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 117–119.

169. Курман О. В. Відомості, що становлять інформацію з обмеженим доступом як предмет злочинного посягання. *Право і суспільство*. 2016. № 5. С. 174–178.

170. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / [В. Б. Алексеев, Л. Б. Алексеева, В. П. Божьев, А. Д. Бойков и др.] ; под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. М. : Юрид. лит., 1989. 640 с.

171. Кутазова И. В. Механизм уголовно-процессуального обеспечения недопустимости разглашения данных уголовного судопроизводства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень, 2011. 24 с.

172. Кутоманов Д. Є. Судовий контроль – гарантія забезпечення конституційних прав громадян на досудовому слідстві. *Проблеми законності* : респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2008. Вип. 98. С. 153–158.

173. Куц Я. О. Випадки обмеження прав захисника на стадії ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 1 (26). С. 97–98.

174. Кучерява Ю. О., Левендаренко О. О. Процесуальна самостійність слідчого. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/1209/1236>.

175. Кучинська О. П. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі. *Закон и жизнь*. 2012. № 4. С. 28–30.

176. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

177. Кучинська О. П. Реалізація прав потерпілого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00.09. Київ, 1996. 23 с.

178. Лапкін А. В. Участь прокурора в кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення. *Форум права*. 2014. № 2. С. 442–447.

179. Легких К. В. Використання недоліків обвинувального акта стороною захисту. Обвинувальний акт як форма кримінального позову. URL: <http://bnc.in.ua/publikatsiji/inshi-publikatsiji/430-vikoristannya-nedolikiv-obvinuvalnogo-akta-storonoyu-zakhistu-obvinuvalnij-akt-yak-forma-kriminalnogo-pozovu.html>.

180. Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія : Юридические науки. 2013. Т. 25 (64). № 1. С. 408–413.

181. Леоненко М. І. Структура стадійної побудови кримінального провадження в контексті сучасного реформування кримінального процесу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні науки. 2013. Вип. 2. С. 75–77.

182. Линник О. В., Чекалюк В. А. Взаємодія прокурора та слідчого судді під час кримінального провадження. *Міжнародний юридичний вісник* : зб. наук. пр. Нац. ун-ту держ. податкової служби України. 2016. Вип. 1 (3). С. 52–57.

183. Лисенкова К. Відкриття сторонами матеріалів кримінального провадження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 156–163.

184. Лисенкова К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

185. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 239 с.

186. Лисюк Ю. В. Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні. *Право та державне управління*. 2014. № 1–2 (14–15). С. 119–122.

187. Литвак О., Шумський П. Проблеми реформування органів прокуратури *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 1. С. 5–12.

188. Лобойко Л. М. Банчук О. А. Кримінальний процес : навч. посібник. Київ : ВАІТЕ, 2014. 280 с.

189. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

190. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник. Київ : Істина, 2005. 456 с.

191. Лобойко Л. М. Початок досудового розслідування за новим КПК. *Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року* : зб. статей. Київ, 2012. С. 33–43.

192. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

193. Лук'янець О. О. Особливості процесу надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення сторонам кримінального провадження до його завершення. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2 (33). С. 132–137.

194. Лук'янчиков Є. Д. Кримінальне переслідування та його інформаційне забезпечення. *Науковий вісник НАВСУ*. 2000. № 4. С. 95–99.

195. Лунц Д. Р. Проблемы невменяемости в теории и практике судебной психиатрии : монография. М. : Медицина, 1966. 236 с.

196. Луцика В., Кордіяка Т. Повноваження прокурора, спрямовані на усунення порушень закону в ході досудового розслідування (за законодавством України та Польщі). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 87–94.

197. Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 1 (7). С. 1–14.

198. Ляш А. О., Баулін О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 18. С. 1–6.

199. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. № 1. С. 25–28.

200. Макаров М. А. Встановлення слідчим суддею строку на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. *Адвокатура: минуле та сучасність* : матеріали V Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 14 лист. 2015 р.). Одеса, 2015. С. 191–193.

201. Маляренко В. Т. Войтюк І. А. Відновлювальне правосуддя: можливості запровадження в Україні. *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. Спецвипуск. С. 6–33.

202. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2015. 214 с.

203. Марочкін О. І. Норми міжнародного права та рішення Європейського суду з прав людини про доступ до таємниці слідства. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, м. Харків, 27 трав. 2016 року / [редкол.: С. О. Гриненко (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2016. Вип. 7. С. 294–297.

204. Марчук Н. В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 20 с.

205. Марчук Н. Основні напрями участі прокурора в кримінальному провадженні на досудових стадіях. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 4. С. 57–62.

206. Матюшенко Р. І. Виконання процесуального рішення про закриття кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 14 с.

207. Мизулина Е. Б. Уголовный процесс: концепция самоограничения государства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1993. 36 с.

208. Миронов А. М. Специфіка діяльності прокурора щодо звернення до суду з клопотанням про застосування примусових

заходів медичного характеру. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 5. Т. 4. С. 112–116.

209. Михайлов В. А. Процессуальный порядок прекращения уголовных дел в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1970. 140 с.

210. Мишин Г. К. О коллизиях уголовно-правовой и уголовно-процессуальной политики. *Государство и право*. 2002. № 10. С. 99–100.

211. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято ГА ООН 16 груд. 1966 р. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 20.03.2018).

212. Модельный Уголовно-процессуальный Кодекс для государств – участников Содружества Независимых Государств : принят постанов. Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. *Гарант : информационно-правовое обеспечение* : [сайт]. URL: <http://base.garant.ru/2566935/>.

213. Молдован А. В., Мельник С. М. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 366 с.

214. Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2015. № 1151. Вип. 19. С. 208–211.

215. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 272 с.

216. Мутусханов А. А. Європейські стандарти прав людини у правовій системі України. *Трипільська цивілізація*. 2012. № 8. С. 63–67.

217. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посібник. Київ : О. С. Ліпкан, 2013. 488 с.

218. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2009. № 1. С. 385–391.

219. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред.

О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.

220. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 36 с.

221. Неділько В. Повноваження прокурора під час закриття кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 60–64.

222. Нестор Н. В. Спрощене кримінальне провадження щодо кримінальних проступків: вітчизняний та міжнародно-правовий аспекти. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 64–70.

223. Никифорчук Д. І. Заблоцька О. Ю. Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування під час здійснення кримінального провадження щодо одержання неправомірної вигоди службовими особами, які обіймають відповідальні посади. *Наука і правоохорона*. 2014. № 2 (24). С. 204–209.

224. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 214 с.

225. Новий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. : І. О. Радченко, О. М. Орлова. Київ : Голяка В. М., 2010. 768 с.

226. Ожегов С. І., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. [4-е изд., доп.]. М. : Азбуковник, 1999. 944 с.

227. Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 19 с.

228. Омаров А. А. Інститут підслідності у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.

229. Оніщук О. Новий Кримінально-процесуальний кодекс – ключовий елемент системи кримінальної юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 145–151.

230. Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні. *Право України*. 1992. № 4. С. 7–9.

231. Осауленко О. А. Кримінальні процесуальні гарантії нерозголошення відомостей досудового розслідування. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 185–193

232. Охріменко С. С. Гарантії правового захисту процесуальної самостійності та незалежності слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 19 с.

233. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 246 с.

234. Павловський В. В. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. № 12. Т. 2. С. 164–166.

235. Парфенова М. В. Охрана конституционных прав подозреваемого и обвиняемого в досудебных стадиях уголовного процесса России. М.: Юрлитинформ, 2004. 184 с.

236. Паршак С. А. Відкриття матеріалів досудового розслідування як гарантія захисту прав учасників кримінального провадження. *Від громадянського суспільства – до правової держави* : тези X Міжнар. наук. Internet-конф. студентів та молодих вчених (м. Харків, 25 квіт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 246–248. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua> (дата звернення: 18.12.2017).

237. Паршак С. А. Деякі аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 126–130.

238. Паршак С. А. Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час закінчення досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 221 с.

239. Патюк С. А. Завдання кримінального провадження України. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95–101.

240. Перепьолкін С. М. Поняття міжнародного стандарту правоохоронної діяльності. *Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 берез. 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 268–269.

241. Пильгун Н. В., Бородін Є. В., Присяжнюк І. О. Досудове слідство як основна форма розслідування: питання реформування на сучасному етапі. *Юридичний вісник*. 2012. № 3 (24). С. 135–139.

242. Півненко В., Коновалов С. Презумпція невинуватості: суперечності конституційних положень та норм кримінально-процесуального законодавства. *Вісник прокуратури*. 2007. № 7. С. 64–67.

243. План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 23 лист. 2015 р. № 1393-р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248740679>.

244. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.

245. Погорецький М. А. Судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю як засіб захисту прав людини. *Проблеми державотворення та захисту прав людини в Україні* : матеріали ІХ регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 13–14 лют. 2003 р.). Львів, 2003. С. 542–543.

246. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 62–68.

247. Погорілко В. Ф. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Наукова думка ; Прецедент, 2007. 344 с.

248. Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. *База даних «Законодавство України»*. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

249. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : наказ Генеральної прокуратури України від 06 квіт. 2016 р. № 139. *База даних «Законодавство України»*. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

250. Полонова Н. І. Місце таємниці досудового розслідування серед інших таємниць, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 138–141.

251. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування. *Адвокат*. 2012. № 9 (144). С. 4–6.

252. Попелюшко В. О. Інститут слідчого судді в історії кримінального процесу Франції (до Кодексу кримінального розслідування 1808 р.). *Часопис національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2010. № 1. URL: https://eprints.oa.edu.ua/2647/1/Popeliushko_13022014.pdf

253. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2014. № 1 (9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukp.pdf>.

254. Попович О. В. Процесуальне керівництво прокурора у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 229 с.

255. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи : наказ МОЗ України від 08 жовт. 2001 р. № 397. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0219-02/print1509636063455054>.

256. Постанова Верховного Суду України від 25 черв. 2015 р. № 5-111кц15. *Верховний Суд України* : [сайт]. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/132BFE5EC4308D87C2257E7E0024EB17).

257. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування». *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62853.

258. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/paran983#n983> (дата звернення: 20.03.2018).

259. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19/page>.

260. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України,

Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/paran60#n60>

261. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147а-19. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19> (дата звернення: 10.01.2017).

262. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran78#n78>.

263. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : проект Закону України від 20 квіт. 2018 р. № 7279-д. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928 (дата звернення: 09.11.2018).

264. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: Закон України від 16 лист. 2017 р. № 2213-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>.

265. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1401-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n99>.

266. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань

кримінального провадження : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1950-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1950-19>.

267. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07 жовт. 2014 р. № 1689-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2046.

268. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.

269. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 20.03.2018).

270. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постан. Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.

271. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 лип. 2013 р. № 223-1134/0/4-13. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>.

272. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223-559/0/4-13/. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13> (дата звернення 23.08.2018).

273. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

274. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

275. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.

276. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 06 лист. 2015 р. № 1377. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.

277. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ МВС України від 03 лист. 2015 р. № 1339. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15/paran14#n14>

278. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постан.

Кабінету Міністрів України від 28 груд. 2011 р. № 1363. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF>.

279. Про інформацію : Закон України від 02 жовт. 1992 р. № 2657-XI. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

280. Про медіацію : проект Закону України № 3665 від 17 груд. 2015 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3665&skl=9.

281. Про нотаріат : Закон України від 02 верес. 1993 р. № 3425-XII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 20.03.2018).

282. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06 лип. 2017 р. № 570. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

283. Про організацію діяльності органів прокуратури з питань ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, статистики та її аналізу : наказ Генеральної прокуратури України від 16 жовт. 2015 р. № 275. *ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GP15016.html.

284. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України № 4 гн від 19.12.2012 р. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

285. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.

286. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу

України : лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 жовт. 2012 р. № 223-1430/0/4-12. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12>.

287. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постан. Пленуму Верховного Суду України № 7 від 03 черв. 2005 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>.

288. Про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VRR00212.html.

289. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2011 р. № 1697-18. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20171229> (дата звернення: 20.01.2018).

290. Про ратифікацію Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. № 44/98-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/44/98-%D0%B2%D1%80>.

291. Про ратифікацію Європейської конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік, Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції : Закон України від 16 січ. 1998 р. № 43/98-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/43/98-%D0%B2%D1%80>.

292. Про ратифікацію Третього додаткового протоколу та Четвертого додаткового протоколу до Європейської конвенції про видачу правопорушників : Закон України від 07 черв. 2017 р. № 2090-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2090-19/paran2#n2>.

293. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : указ Президента України від 20 трав. 2015 р. № 276/2015. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.

294. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

295. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. *Закон і Бізнес* : [сайт]. URL: http://zib.com.ua/ua/41323-problemi_zastosuvannya_polozhen_kriminalnogo_procesualnogo_k.html.

296. Прокурор: керує? координує? наглядає? розслідує? : Звіт за результатами дослідження «Роль прокурора на досудовій стадії кримінального процесу» / [Ю. Белоусов, В. Венгер, В. Мітько, А. Орлеан, В. Сущенко, В. Яворська] ; за заг. ред. Ю. Белоусова. Київ : СТ-Друк, 2017. 268 с.

297. Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории. М. : Юрид. лит., 1991. 143 с.

298. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

299. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття. *Юридичний вісник України*. 2012. № 49. 8–14 грудня.

300. Реалізація повноважень прокурора щодо нагляду за додержанням законів у формі процесуального керівництва під час закінчення досудового розслідування. *Конспекта. Нет: образовательный портал* : [сайт]. URL: <https://konspekta.net/lek-7913.html>.

301. Рекомендація N 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального судочинства» : прийнятий 17 верес. 1987 р. № 6 R(87)18. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_339.

302. Рзаєв А. А. Прекращение уголовного дела по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования : учеб. пособие. Караганда : Караганд. высшая школа МВД СССР, 1982. 76 с.

303. Рибак О. О., Кучинська О. П. Щодо проблеми реалізації розумності строків як засади кримінального процесу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 35, ч. I. Т. 3. С. 122–125.

304. Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 20 с.

305. Рибалко В. О., Филистин А. О. Підстави об'єднання матеріалів кримінального провадження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2016. № 2. С. 371–380.

306. Римарчук О. Прокурорський нагляд за діяльністю органу дізнання у стадії порушення кримінальної справи. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 166–170.

307. Ріяко Є. О. Процесуальна самостійність слідчого: деякі аспекти. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/1350/2/%D0%A0%D0%B8%D1%8F%D0%BA%D0%BE%20441-444.pdf>.

308. Рогатинська Н. З. Розумність строків як одна з основних засад кримінального процесу. *Держава та регіони*. 2016. № 3 (53). С. 124–127.

309. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 604 с.

310. Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства. *Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (15 груд. 2011 р.). URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=139%3A2011-12-07-16-56-02&catid=33%3A5&Itemid=41&lang=ru.

311. Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.09. Харків, 2016. 254 с.

312. Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 23 с.

313. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2009. 253 с.

314. Рось Г. В. Щодо визначення системи підстав до закриття кримінального провадження. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 22. С. 70–78.

315. Савицький В. М. Очерк теории прокурорского надзора в уголовном судопроизводстве. М. : Наука, 1975. 383 с.

316. Святоцький О. Д., Медведчук О. Д. Адвокатура історія і сучасність. Київ : Ін Юре, 1997. 288 с.

317. Середа Г. П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при прийнятті, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про злочини: деякі проблеми правового регулювання. *Правознавець : електронна бібліотека юридичної літератури* : [сайт]. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/285/%D1>.

318. Симчук А. С. Сучасні напрями реформування початку досудового розслідування. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ, 2015. С. 144–146.

319. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. 443 с.

320. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія. Харків : НикаНова, 2011. 272 с.

321. Сімонович Д. В. Мета та завдання кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. Т. 2, ч. 3. С. 265–269.

322. Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України: стадії та окремі провадження : монографія. Харків : В справі, 2016. 443 с.

323. Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

324. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2008. 219 с.

325. Скулиш Є. Проблемні питання створення Державного бюро розслідувань. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 205–215.

326. Сливич І. І. Прискорені та спрощені провадження в кримінальному судочинстві: визначення та доцільність існування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 97–100.

327. Словарь современных понятий и терминов / [Н. Т. Бунимович, Г. Г. Жаркова, Т. М. Корилова и др. ; сост. и общ. ред. В. А. Макаренко]. 4-е изд., дораб. и доп. М. : Республика, 2002. 526 с.

328. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / [уклад. Л. О. Пустовіт та ін.]. Київ : Довіра, 2000. 1017 с.

329. Слуцька Т. І. Кримінальне правопорушення чи злочин: щодо питань використання термінології. *Протокол* : [сайт]. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalnepravoporushennya_chi_zlochins_hchodo_pitan_vikoristannya_terminologii/.

330. Смирнов А. В. Калиновский К. Б. Уголовный процесс : учебник. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 586 с.

331. Смирнов М. Правова природа та особливості нагляду прокурора у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 108–112.

332. Смирнова-Бартенева В. В. Защита прокурором прав невменяемых лиц в досудебном уголовном производстве. *Закон и жизнь*. 2015. № 6/3. С. 118–122.

333. Солдатенко О. А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 19 с.

334. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. Київ : Арт-Дизайн, 2015. 132 с.

335. Справа «Бендерський проти України» (Заява № 22750/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 лист. 2007 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_313.

336. Справа «Войкін та інші проти України» (Заява № 47889/08) : рішення Європейського суду з прав людини від 27 берез. 2018 р. URL: <http://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/VOYKIN-AND-OTHERS-v.-UKRAINE.pdf>.

337. Справа «Іззетов проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 15 верес. 2011 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_870.

338. Справа «Корнейкова проти України» (Заява № 39884/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 19 січ. 2012 р. *Precedent.ua* : [сайт]. URL: <https://precedent.in.ua/2015/11/18/kornejkova-protyv-ukraynu/>

339. Справа «Меріт проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 30 берез. 2004 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/980_110/page.

340. Справа «Тодоров проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_806.

341. Справа «Юртаєв проти України» : рішення Європейського суду з прав людини від 31 січ. 2006 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_076.

342. Справа за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) : рішення Конституційного Суду України від 25 груд. 1997 р. № 9-зп. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#n54>.

343. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) (Справа N 1-12/2003) : рішення Конституційного Суду України від 30 січ. 2003 р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03>.

344. Справа за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) : рішення Конституційного Суду України від 27 жовт. 1999 р. № 9-рп. *Офіційний вісник України*. 1999. № 44. С. 71–77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/v009p710-99/sp:wide-max100>

345. Степункова В. К. Роль судебного эксперта при исследовании вменяемости (невменяемости). *Советское государство и право*. 1977. № 7. С. 104–107.

346. Столітній А. Втілення міжнародних стандартів досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві України. *National law journal: theory and practice*. 2015. Decembrie. С. 241–243.

347. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року : затв. розпорядж. Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 1023-р. *База даних «Законодавство України». Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80>.

348. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Наука, 1968. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. 470 с.

349. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Наука, 1970. Т. 2. Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву. 516 с.

350. Строгович М. С. О единой форме уголовного процесса и пределах ее дифференциации. *Социалистическая законность*. 1974. № 9. С. 49–53.

351. Строгович М. С. Природа советского уголовного процесса и принцип состязательности. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. 151 с.

352. Строгович М. С., Алексеева Л. Б., Ларин А. М. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. М. : Наука, 1979. 320 с.

353. Студенкина М. С. Государственный контроль в сфере управления. М. : Юрид. лит., 1974. 157 с.

354. Судовий контроль у кримінальному провадженні : навч. посібник для підготовки до заліку / [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. Харків : Право, 2015. 88 с.

355. Сухонос В., Звірко О. Мистецтво обвинувальної промови прокурора. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3 (27). С. 38–42.

356. Татаров О. Ю. «Маски» сброшены – шоу продолжается, или Как нардепы пытались запретить изъятие имущества во время обысков и что из этого выйдет. *Закон і бізнес*. 2017. № 49. URL: http://zib.com.ua/ru/print/131204-kak_nardepi_pitalis_zapretit_nevozmozhnimi_maski-shou_i_chno.html.

357. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ ; Донецьк: Промінь, 2012. 640 с.

358. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.

359. Татаров О. Ю. Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України. *Новації кримінально-процесуального законодавства: матеріали наук.-практ. конф.* (Дніпропетровськ, 6 лип. 2012 р.). Дніпропетровськ, 2016. URL: <http://www.dduvs.in.ua/assets/files/news3/KPK/material.doc>.

360. Татаров О. Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 548 с.

361. Темченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та правових актах. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 82–84.

362. Тertiшник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Академічне вид. Київ : Алерта, 2014. 420 с.

363. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. [4-те вид., доповн. і переробл.]. Київ : А.С.К., 2003. 1120 с.

364. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України. [15-те вид., доповн. і перероб.]. Київ : Правова Єдність, 2018. 854 с.

365. Тетерятник Г.К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 136–143.

366. Тищенко К. С. Міжнародні стандарти прав людини: поняття та класифікація. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 328–330.

367. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–106.

368. Тітов Є. Б. Система універсальних міжнародних актів по боротьбі з катуваннями та іншими формами негуманного поводження. *Форум права*. 2014. № 3. С. 383–389.

369. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 221 с.

370. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 209 с.

371. Толочко О. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2. С. 62–63.

372. Торбас О. О. Головні риси обвинувального акта як підсумкового процесуального документа. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2013. Вип. 69. С. 381–387.

373. Торбас О. О. До питання визначення строків досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 78–84.

374. Торбас О. О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 137–142.

375. Торбас О. О. Загальна характеристика застосування примусових заходів медичного характеру за чинним КПК України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 6–2. Т. 2. С. 133–135.

376. Торбас О. О. Закриття кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: характеристика деяких новел. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права*: матеріали міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 лист. 2012 р.) / відп. за вип. В. М. Дрьомін ; НУ«ОЮА». Одеса, 2012. Т. 2. С. 341–343.

377. Торбас О. О. Момент закінчення досудового розслідування за КПК 2012 р. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15–16 черв. 2013 р.). Київ, 2013. С. 103–106.

378. Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України* : монографія. Одеса: Юрид. літ., 2015. 168 с.

379. Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 217 с.

380. Торбас О. О. *Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 19 с.

381. Торбас О. О. Характеристика окремих положень відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2012. Вип. 19. Т. 4. С. 159–162.

382. Трофименко В. М. До питання щодо поняття та значення диференціації кримінально-процесуальної форми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2012. Вип. 18. С. 139–142.

383. Трофименко В. М. Поняття диференціації кримінальної процесуальної форми. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 171–183.

384. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.

385. Тукиев А. С. Проблемы процессуальной формы заочного уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... канд. юрид наук : 12.00.09. Караганда, 2005. 20 с.

386. Туманянц А. Р. Запровадження інституту медіації в кримінальне судочинство України. *Проблеми законності* : респ. міжвід. наук. зб. 2009. Вип. 101. С. 139–146.

387. Турман Н. Процесуальний статус та роль медіаторів при укладенні угод у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 113–117.

388. Турута О. В. Забезпечення реальності прав і свобод громадян органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 20 с.

389. Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод : монографія. Харків : Право, 2015. 288 с.

390. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 40 с.

391. Уваров В. Г. Теоретико-правові умови загальних положень кримінального процесу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 415–419.

392. Уголовно-процессуальное право. Актуальные проблемы теории и практики : учебник для магистратуры / под ред. В.А. Лазаревой, А.А. Тарасова. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрайт, 2015. 465 с.

393. Уголовно-процессуальный закон Латвии : принятый Сеймом 21 апреля 2005 г. и обнародованный Президентом государства 11 мая 2005 г. ; с изм., внесенными по сост. на 28 сентября 2017 г. *Законы Латвии по русски* : [сайт]. URL: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html

394. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии : Закон Грузии от 09 октября 2009 г. № 1772-III. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/45/ru/pdf>.

395. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики : Закон Кыргызской Республики от 30 июня 1999 г.

№ 62. *Министерство юстиции Кыргызской Республики* : [сайт]. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/9/190?cl=ru-ru>.

396. Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики : Закон о принятии, утверждении и вступлении в силу Уголовно-процессуального кодекса Литовской Республики от 14 марта 2002 г. № IX-785. URL: [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf).

397. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 ; с изм. и доп. по сост. на 18 июля 2017 г. *Кодексы Республики Беларусь* : [сайт]. URL: <http://kodeksy.by/ugolovno-processualnyy-kodeks>.

398. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ; с изм. и доп. по сост. на 11 июля 2017 г. *ЮРИСТ – тексты нормативных правовых актов, нормативно – технической документации, комментарии к законодательству Республики Казахстан* : [сайт]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852.

399. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова : принят 14 марта 2003 г. № 122-XV ; с изм. и доп. по сост. на 03 июля 2018 г. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=350171>.

400. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : Закон Российской Федерации от 18 декабря 2001 г. № 174-ФЗ ; с изм. и доп., вступившими в силу с 01 сентября 2017 г. *КонсультантПлюс* : [сайт]. URL: http://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_34481/fa53613fc0baccd92ae91e78087fdb41cc69ed88/.

401. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : науч.-практ. коммент. / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. Харьков : Одиссей, 2005. 968 с.

402. Уголовный процесс : учебник для вузов / ред. В. П. Божьев. М. : Спарк, 1998. 591 с.

403. Уголовный процесс : учебник для студ. вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / под ред. В. П. Божьева. [3-е изд., испр. и доп.]. М. : Спарк, 2002. 704 с.

404. Уголовный процесс России : учебник / под ред. В. Т. Томина. М. : Юрайт, 2003. 671 с.

405. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник. Київ : Кондор, 2005. 352 с.

406. Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 228–239.

407. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січ. 2014 р. *Закон і Бізнес*. 2014. № 28 (1170). URL: https://zib.com.ua/ua/print/92557-uzagalnennya_vssu_sudovoi_praktiki_zdiysnennya_kriminalnogo.html.

408. Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу України від 01 черв. 2013 р. URL: <http://document.ua/uzagalnennja-sudovoyi-praktiki-oskarzhennjarishen-dii-chi-b-doc153155.html>.

409. Україна за рік сильніше погрузла в корупції: 152-ге місце в світі з 182. *Інтерфакс-Україна* : [сайт]. URL: <http://www.newsru.ua/ukraine/01dec2011/transkorr.html>.

410. Устимов М. А. Судебний контроль на стадії попереднього розслідування : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саранск, 1999. 26 с.

411. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 08 квіт. 2014 р. у справі № 295/13337/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38116826>.

412. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 24 лист. 2014 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41914146>.

413. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 07 лист. 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70048250>.

414. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 08 лист. 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70080480>.

415. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 20 груд. 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71114804>.

416. Ухвала Івано-Франківського міського суду від 10 груд. 2012 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28220984>.

417. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 21 трав. 2013 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31290535>.

418. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13 жовт. 2013 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34109617>.

419. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 13 лют. 2013 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29290611>.

420. Ухвала іменем України від 14 серп. 2017 р. : справа № 574/403/17 (провадження 1-кп/574/60/201). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68388099>.

421. Ухвала іменем України від 25 квіт. 2017 р.: справа 576/501/17-к (провадження № 1-кп/576/124/17). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66179413#>.

422. Ухвала колегія суддів Голосіївського районного суду м. Києва від 25 трав. 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66710864>.

423. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 01 верес. 2014 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55640219>.

424. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 22 трав. 2017 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

425. Ухвала слідчого судді Богунського районного суду міста Житомира від 11 лист. 2016 р. (провадження № 1-кс/295/5549/16). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62509667>.

426. Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 30.06.2017 р. (провадження № 1-кс/442/812/2017). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67473825>.

427. Ухвала слідчого судді Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 06 черв. 2018 р. (провадження № 1-кс/442/744/2018). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74490770>.

428. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 15 жовт. 2015 р. (провадження № 1-кс/591/1181/14). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47972313>.

429. Ухвала слідчого судді Кам'янець-Подільського міськрайонного суду Хмельницької області від 17 лют. 2016 р. (провадження № 1-кс/676/112/16). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55863419>.

430. Ухвала слідчого судді Краматорського міського суду Донецької області від 09 лист. 2016 р. (провадження № 1-кс/234/5504/16). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62581409>.

431. Ухвала слідчого судді Лебединського районного суду Сумської області від 08 верес. 2014 р. (провадження № 1-кс/580/124/14). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47501906>.

432. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 17 черв. 2015 р. (провадження № 757/16500/15-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/45293426>.

433. Ухвала слідчого судді Пустомитівського районного суду Львівської області від 26 квіт. 2018 р. (провадження № 1-кс/450/354/18). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73752438>

434. Ухвала слідчого судді Суворовського районного суду м. Одеси від 11 лист. 2016 р. (справа № 523/14421/16-к). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63766402>.

435. Ухвала слідчого судді Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області Івашкович І. І. у справі № 308/5377/15-к від 22 трав. 2015 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44833775>.

436. Ухвала Старосинявського районного суду Хмельницької області від 09 лют. 2016 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55675550>.

437. Ухвала Суворовського районного суду міста Одеси від 05 верес. 2013 р. № 523/6819/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31862737>

438. Фаринник В. І. Деякі особливості досудового провадження в спрощеному порядку. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 225–233.

439. Фаринник В. І. Досудове слідство у кримінальному судочинстві України: стан та перспективи реформування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України* : зб. наук. пр. 2010. № 1. С. 56–63.

440. Фаринник В. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник України*. 2012. № 24 (16–22 черв.).

441. *Философский энциклопедический словарь* / гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. Н. Ковалёв, В. Г. Панов. М. : Сов. энцикл., 1983. 840 с.

442. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. 607 с.

443. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 2. / под ред. А. В. Смирнова. Санкт-Петербург : Альфа, 1996. 608 с.

444. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? *Адвокат*. 2012. № 7 (142). С. 21–25.

445. Фомін С. Б. Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 735–741.

446. Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Харків : НікаНова, 2014. 232 с.

447. Фрич В., Комарницька О. Медіація (примирення) як альтернатива судовому розгляду кримінальних проваджень. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 3. С. 24–26.

448. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

449. Хавронюк М. І., Хавронюк А. М. Щодо відмежування злочину від кримінального проступку. *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань* : тези доп. учасників Міжнар. симпозиуму, 23–24 верес. 2011 р. Львів, 2011. С. 429–432.

450. Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно–процессуальной деятельности. М.: Экзамен, 2003. 352 с.

451. Хруслова Л. Застосування кримінального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник прокуратури*. 2007. № 6. С. 52–58.

452. Хрущ О. Діяльність прокурора під час відкриття матеріалів кримінального провадження за законодавством України та зарубіжних країн. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2 (48). С. 95–99.

453. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

454. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2005. 223 с.

455. Цимбалістенко О. О. Організаційно-правові основи прокурорського нагляду за додержанням законів на початковому етапі досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2017. 262 с.

456. Цуцкірідзе М. С. Щодо обчислення строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф.

М. В. Салтевського (м. Харків, 8 лист. 2017 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 337–338.

457. Цыганенко С. С. Дифференциация как модель уголовного процесса (уголовно–процессуальная стратегия). *Стратегии уголовного судопроизводства* : сб. материалов междунар. конф., посвященной 160–летней годовщине со дня рождения проф. И. Я. Фойницкого (г. Санкт–Петербург, 11–12 октября 2007 г.). Санкт–Петербург, 2007. URL: http://www.iuaj.net/1_oldmasp/modules.php?name=Pages&go=page &pid=225.

458. Цыганенко С. С. Общий и дифференцированный порядки уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Санкт–Петербург, 2004. 498 с.

459. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс. [4-е изд., испр. и перераб.]. М. : Юрид. лит., 1962. 327 с.

460. Чельцов-Бебутов М. А. Курс советского уголовно-процессуального права. Санкт-Петербург : Равена ; Альфа, 1995. 846 с.

461. Черечукіна Л. В. Точка відліку кримінального провадження за проектом КПК України (чи відповідає механізм кримінального провадження принципам публічності та змагальності?). *Забезпечення законності в діяльності органів досудового слідства та дізнання* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Луганськ, 26 берез. 2012 р.). Луганськ, 2012. С. 5–12.

462. Чорноус Ю. М. Особливості взаємодії при розслідуванні злочинів міжнародного характеру. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 231–237.

463. Чурікова І. В. Початок досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 226–231.

464. Шаварин К. Особливості процесуального керівництва при зверненні до суду з обвинувальним актом. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 196–201.

465. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Волгоград : Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. 228 с.

466. Шаповал О. А. Повноваження слідчого судді у новому КПК України. URL: <http://uajudges.org.ua/wp-content/themes/>.

467. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру : монографія. Харків : Право, 2002. 208 с.

468. Шаренко С. Л. Участь слідчого судді в оцінці доказів під час досудового провадження. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару, 17 жовт. 2014 р. Харків, 2014. Вип. 6. С. 118–122.

469. Шармар О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 356–364.

470. Шаталюк С. Д. Запровадження міжнародних стандартів надання безоплатної правової допомоги в Україні. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. 2012. Вип. 170. С. 92–97.

471. Шейфер С. А. Некоторые вопросы прекращения уголовных дел в стадии дознания и предварительного следствия. *Вопросы криминалистики*. М., 1961. № 1–2. С. 45–66.

472. Шейфер С. А. Предварительное следствие : общие условия и основные этапы производства. Куйбышев, 1986. 141 с.

473. Шейфер С. А. Прекращение дела в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1963. 20 с.

474. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара : Сам. ун-т, 2004. 191 с.

475. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. М. : Юрлитинформ, 2001. 208 с.

476. Шепітько І. І. Обвинувальний акт: сутність, зміст та значення для судового розгляду. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 2. С. 216–221.

477. Шибіко В. Ознайомлення з матеріалами кримінальної справи як важлива умова забезпечення доступу особи до правосуддя. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 24–31.

478. Шибіко В. П. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 307–313.

479. Шило О. Г. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми. *Право України*. 2010. № 9. С. 180–186.

480. Шило О. Г. Проблемні питання закриття кримінальної справи із звільненням особи від кримінальної відповідальності. *Питання боротьби зі злочинністю* : [зб. наук. пр. / ред. кол.: Ю. В. Баулін (голов. ред) та ін.]. Харків, 2006. Вип. 11. С. 144–150.

481. Шимановский В. В. Недоказанность участия лица в совершении преступления как процессуальное основание для прекращения уголовного дела. *Изв. вузов. Правоведение*. 1968. № 1. С. 84–88.

482. Шпак О. О. Організація взаємодії процесуального керівника з органом досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 2. С. 194–200.

483. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Арсіс, 2001. 320 с.

484. Щериця С. І. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 242–244.

485. Щирба С. Є. Вплив міжнародно-правових стандартів на діяльність правоохоронних органів України щодо захисту прав людини. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 163–166

486. Щодо недодержання вимог кримінального процесуального законодавства під час звернення до суду із клопотаннями про звільнення осіб від кримінальної відповідальності та при закриття кримінальних проваджень прокурорами : лист-зауваження прокуратури Сумської області від 30 черв. 2017 р. Суми, 2017. URL : <https://sumy.gp.gov.ua/ua/index.html>

487. Щорічний звіт Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2017 році. *Міністерство юстиції України* : [сайт]. URL : https://minjust.gov.ua/cat_9329.

488. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1963. 172 с.

489. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовном процессе. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1976. 142 с.

490. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / под ред. В. М. Горшенев, П. Е. Недбайло. М. : Юрид. лит., 1976. 279 с.

491. Юркова Г. В. Вплив принципів змагальності та рівності на процесуальний статус сторін у кримінальному процесі. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2009. Вип. 2. С. 275–282.

492. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 211 с.

493. Юркова Г. В. Реалізація завдань швидкого, повного розкриття злочину в досудових стадіях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 18 с.

494. Юхно О. О. Актуальні проблеми реформування досудового слідства у сучасному стані розвитку і удосконалення кримінального процесуального законодавства України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 156–165.

495. Яворська О. М., Омельчук Л. В. Розумність строків як засада кримінального провадження за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 146–150.

496. Ягодинский В. Н. Подследственность преступлений : учеб.-метод. пособие. Киев : МВД Украины, 1994. 76 с.

497. Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. Томск : Том. ун-т, 1991. 138 с.

498. Якубина Ю. П. Дознание как форма предварительного расследования. *Вестник Пермского университета*. 2009. Выпуск 3 (5). С. 137–145.

499. Якубова А. З. Окремі кримінально-процесуальні аспекти недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. № 3. С. 199–208.

500. Яновська О. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 2 (27). С. 12–17.

501. Bagirov Anar Ramiz Oglu. Technical paper on Plea bargaining and issues related to its implementation in Azerbaijan. Support to the anticorruption strategy of Azerbaijan (AZPAC). 2008. 30 p.

502. Fisher G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003. 397 p.

503. Ma Y. Prosecutorial discretion and plea bargaining in the United States, France, Germany and Italy: a comparative perspective. *International Criminal Justice Review*. 2002. Volume 12. P. 22–55.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПРОЕКТ

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо удосконалення правового регулювання досудового розслідування)»

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є** :

І. Внести до Кримінального процесуального кодексу України ((Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88) наступні зміни:

У тексті слова «клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» замінити у відповідному відмінку на «постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

У статті 2 слово «охорона» замінити на «забезпечення».

Доповнити статтею 31-1 «Повноваження слідчого судді» і викласти в наступній редакції:

«1. У випадках і за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, слідчий суддя уповноважений:

- 1) вирішити питання про відвід;
- 2) постановити ухвали про застосування, зміну, продовження або скасування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 3) надати дозвіл на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 4) продовжити строк досудового розслідування;
- 5) прийняти рішення за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора;

6) вирішити питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів;

7) вирішити питання про здійснення спеціального досудового розслідування;

8) реалізувати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

2. З метою прийняття вмотивованого рішення слідчий суддя має право знайомитися з матеріалами, якими обґрунтовується клопотання або скарга чи заява, а також вжити необхідних заходів для забезпечення участі осіб, чії права, свободи та законні інтереси обмежуються, порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші їх ущемлення.

3. У випадку встановлення факту незаконного обмеження або порушення прав, свобод та законних інтересів особи слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції суду, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати відповідний орган державної влади чи уповноважену службову особу забезпечити їх додержання та відновлення.

4. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варті після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати відповідний орган державної влади чи уповноважену службову особу негайно доставити цю особу до нього для з'ясування підстав позбавлення свободи.

5. Якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства, катування, жорсткого або нелюдського поводження, що принижує її гідність, права і свободи, слідчий суддя зобов'язаний:

1) зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву;

2) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;

3) зобов'язати прокурора внести відомості до ЄРДР за фактом, викладеним в заяві особи;

4) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

6. Слідчий суддя зобов'язаний діяти в порядку, передбаченому частиною п'ятою цієї статті, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші обставини дають підстави для обґрунтованої підозри про застосування до неї насильства, катування, жорсткого або нелюдського поводження, що принижує її гідність, права і свободи.

7. Слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника».

Виключити з частини другої статті 36 пункт 15.

Частину третю статті 36 викласти в наступній редакції (при цьому, частини 3, 4, 5, 6 статті 36 КПК України вважати частинами 4, 5, 6, 7):

«Під час судового розгляду прокурор має право:

8) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

9) висловлювати свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження, а також із питань, які вирішуються судом;

10) представляти суду докази;

11) протестувати проти запитань сторони захисту;

12) виступати в судових дебатах;

13) знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом судового процесу у випадках, передбачених цим Кодексом;

14) користуватися іншими повноваженнями, передбаченими цим Кодексом».

Пункт сьомий частини першої статті 40 викласти в наступній редакції:

«7) за результатами розслідування скласти обвинувальний акт та подавати його прокурору на затвердження».

Частину третю статті 40 викласти в наступній редакції:

«3. У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право оскаржити таке рішення в порядку, передбаченому § 3 глави 26 КПК України».

Пункт п'ятий частини третьої статті 56 викласти в наступній редакції:

«5) висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також звільнення особи від кримінальної відповідальності».

Пункт одинадцятий частини першої статті 56 викласти в такій редакції:

«11) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, на підставі статті 220 цього Кодексу, окрім матеріалів, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, а у випадку закриття кримінального провадження також знайомитися з матеріалами у порядку та з підстав, передбачених статтею 290 цього Кодексу, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення».

Пункт другий частини першої статті 56 викласти в наступній редакції:

«2) отримувати копію повідомлення про підозру, обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування».

Абзац другий частини першої статті 107 викласти в наступній редакції:

«Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою відеозаписувальних технічних засобів».

Статтю 206 виключити з глави 18.

Частини першу та четверту статті 214 викласти в наступній редакції:

«1. Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 48 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування»;

«4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується. У протоколі зазначаються відомості про особу потерпілого або заявника, та обставини вчинення кримінального правопорушення, які відомі особі. Протокол підписують потерпілий або заявник і посадова особа, яка склала протокол. Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену статтею 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи зв'язком іншого виду.

До заяви або повідомлення можуть бути додані документи і предмети, які підтверджують обставини вчинення кримінального правопорушення».

Частину першу статті 217 доповнити абзацом другим наступного змісту:

«Матеріали досудових розслідувань підлягають об'єднанню у випадках, визначених частинами 2, 3, 5 статті 216 та частиною 1 статті 510 цього Кодексу».

Частину третю статті 217 доповнити абзацом другим наступного змісту:

«Матеріали досудового розслідування підлягають виділенню в окреме провадження у випадках, визначених частиною 8 статті 469, частиною 3 статті 280, частиною 1 статті 510 КПК України, а також повинна бути з'ясована можливість такого виділення у випадках, визначених частиною 1 статті 494 КПК України».

Частину п'яту статті 217 доповнити другим абзацом наступного змісту:

«Про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування прокурор або слідчий за погодженням з прокурором приймає постанову, в якій зазначає підстави для об'єднання чи виділення, а також перелік матеріалів, які об'єднуються чи виділяються».

Частину першу статті 220 викласти в наступній редакції:

«1. Клопотання сторони захисту, потерпілого, його представника або законного представника, цивільного позивача, представника цивільного позивача, цивільного відповідача, представника цивільного відповідача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), її представника про виконання будь-яких процесуальних або слідчих дій слідчий,

прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав».

Частину першу статті 221 викласти в наступній редакції:

«1. Слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника потерпілого, законного представника потерпілого, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається».

Пункт п'ятий частини першої статті 284 викласти в наступній редакції: «померла особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого».

Абзац другий частини четвертої статті 284 викласти в наступній редакції:

«Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 3 4, 7, 9, 10 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялось про підозру».

Частину шосту статті 284 викласти в наступній редакції:

«6. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику,

прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, цивільного позивача, його представника чи законного представника, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, цивільним позивачем, його представником чи законним представником копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику чи законному представнику, цивільному позивачу, його представнику чи законному представнику, підозрюваному, його захиснику чи законному представнику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження».

Частина третю статті 285 викласти в наступній редакції:

«3. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, слідчим, прокурором, судом повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності, право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави, правові наслідки звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, а також правові наслідки постановлення судом ухвали про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в загальному порядку».

Частина другу статті 286 викласти в наступній редакції:

«2. Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання клопотання про звільнення особи

від кримінальної відповідальності та встановивши підстави для такого звільнення, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику та законному представнику, потерпілому, його представнику та законному представнику, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, представнику цивільного позивача та цивільного відповідача, законному представнику цивільного позивача, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування, який здійснюється згідно з правилами, передбаченими статтею 290 КПК України. У разі отримання згоди підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та надсилає його до суду».

Виключити з частини першої статті 287 пункт 8.

Частину другу статті 287 викласти в наступній редакції:

«До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності та письмова думка потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності».

Частину сьому статті 290 викласти в наступній редакції:

«7. Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті».

Пункт другий частини другої статті 291 викласти в наступній редакції:

«2) анкетні відомості кожного підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце прописки та/або місце проживання)».

Статтю 292 викласти в наступній редакції:

«Стаття 292. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру

1 Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з підстав, передбачених ст.ст. 497, 498, 503 цього Кодексу, складається прокурором.

2. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру складається з:

4) вступної частини, в якій містяться відомості про:

місце і час прийняття постанови;

прізвище, ім'я, по батькові, посаду прокурора, який прийняв постанову;

5) мотивувальної частини, в якій містяться відомості про:

виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

правову кваліфікацію кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

анкетні відомості особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

результати проведення психіатричної експертизи, які відобразатимуть наявність у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання на момент вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінального правопорушення, а також під час досудового розслідування; вказують на необхідність застосування примусових заходів медичного характеру;

обґрунтування необхідності застосування примусового заходу медичного характеру із зазначенням його виду;

обґрунтування позиції щодо можливості особи брати участь під час судового розгляду;

анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність;

розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

б) резолютивної частини, в якій містяться відомості про:

зміст прийнятого рішення (про закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру; про поставлення перед судом питання про застосування примусових заходів медичного характеру; про надання копії постанови захиснику та законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру);

прізвище, ім'я, по батькові, посаду та підпис прокурора, який прийняв постанову.

3. Постанова про вирішення судом питання про застосування примусових заходів виховного характеру складається з:

4) вступної частини, в якій містяться відомості про:

місце і час прийняття постанови;

прізвище, ім'я, по батькові, посаду прокурора, який прийняв постанову;

5) мотивувальної частини, в якій містяться відомості про:

виклад фактичних обставин кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність;

правову кваліфікацію кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, з посиланням на положення статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

анкетні відомості неповнолітнього підозрюваного або особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

відомості про особу неповнолітнього, визначені у ст.ст. 485–487 КПК України;

результати проведення комплексної психолого-психіатричної або психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного (за умови її проведення під час досудового розслідування);

обґрунтування необхідності застосування примусового заходу виховного характеру із зазначенням його виду;

анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або суспільно небезпечним діянням, передбаченим законом України про кримінальну відповідальність;

розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

б) резолютивної частини, в якій містяться відомості про:

зміст прийнятого рішення (про закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх; про поставлення перед судом питання про застосування примусових заходів виховного характеру; про надання копії постанови неповнолітньому підозрюваному, його захиснику та законному представнику або захиснику та законному представнику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру);

прізвище, ім'я, по батькові, посаду та підпис прокурора, який прийняв постанову.

4. До постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного або захисника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру про отримання копії постанови про вирішення судом питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час

досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування;

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного».

Статтю 293 викласти в наступній редакції:

«Не пізніше ніж за 24 години до *передання* обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру до суду прокурор зобов'язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297⁻¹ цього Кодексу), його захиснику, законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, а також потерпілому, його представнику, законному представнику, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, представнику цивільного позивача та цивільного відповідача, законному представнику цивільного позивача. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи».

Статтю 293 доповнити новою другою частиною і викласти в наступній редакції:

«2. У разі відмови особі, визначений у частині першій цієї статті, отримати копію обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копію реєстру матеріалів досудового розслідування прокурор або слідчий за його дорученням здійснює фіксацію такої відмови в протоколі проведення процесуальної дії або іншим способом, що підтверджує факт відмови, а у випадку неможливості такої фіксації – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень».

Частина п'яту статті 295-1 викласти в наступній редакції:

«5. Крім підстав, передбачених частиною четвертою цієї статті, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для проведення чи завершення проведення процесуальних дій, за умови, що вони не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин».

Частина сьому статті 295-1 викласти в наступній редакції:

«7. У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом двох днів здійснити одну з дій, передбачених частиною другою статті 283 цього Кодексу, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування».

Частина першу статті 301 України викласти в наступній редакції:

«1. Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач та цивільний відповідач, законний представник цивільного позивача, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні».

Частина другу статті 301 викласти в наступній редакції:

«2. Слідчий, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, законному представнику підозрюваного, потерпілому, його представнику та законному представнику, цивільному позивачу та цивільному відповідачу, законному представнику цивільного позивача, представнику юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Слідчий, прокурор зобов'язаний упевнитися у добровільності згоди підозрюваного, законного представника підозрюваного, потерпілого, законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника цивільного позивача та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні».

Пункт третій частини другої статті 301 викласти в наступній редакції:

«3) обвинувальний акт».

Частину першу статті 303 викласти в наступній редакції:

«1) рішення слідчого, прокурора про початок досудового розслідування – заявником, потерпілим, його представником, законним представником».

Частину першу статті 303 доповнити новим пунктом 1-1, який викласти в наступній редакції:

«1-1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у неперверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна».

Пункт сьомий частини першої статті 303 викласти в наступній редакції:

«7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення процесуальних дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником».

Пункт дванадцятий частини першої статті 309 викласти в наступній редакції:

«12) здійснення спеціального досудового розслідування або відмову у ньому».

Частину першу статті 511 викласти в наступній редакції:

«1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру».

Частину три статті 511 виключити.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінетові Міністрів України у місячний строк з дня набрання чинності цим Законом:

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

НОТАТКИ

Наукове видання

В. Г. Дрозд

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ :
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Монографія

Українською мовою

Верстка – А. Філатов

Підписано до друку 11.10.2018 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 26,04. Тираж 300. Замовлення № 0419м-73.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня –Видавничий дім «Гельветика»
65009, Україна, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.